

9

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Валентина Архипова
Світлана Січкач
Світлана Шило

Тут земля мислить. Тут річок без ліку.
Високи гори в надрах залізних.

НОВА
УКРАЇНСЬКА
ШКОЛА

Валентина Архипова

Світлана Січкарь

Світлана Шило

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

підручник для **9** класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Чернівці
МПП «Букрек»
2026

УДК 821.161.2.09(075)
А 87

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 27.01.2026 № 110)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

*Підручник розроблено відповідно до модельної навчальної програми
«Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти
(автори: Заболотний О. В., Слоньовська О. В., Ярмутьська І. В.)*

Архипова В. П., Січкара С. І., Шило С. Б.

А 87 Українська література : підручник для 9 класу
закладів загальної середньої освіти. — Чернівці :
МПП «Букрек», 2026. — 272 с. : іл.

ISBN 978-966-997-295-8

УДК 821.161.2.09(075)

Інтерактивний електронний додаток до підручника
розміщено за посиланням:

<https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:Bukrek+9thUkrLit+2025/course/>

ISBN 978-966-997-295-8

© Архипова В. П., Січкара С. І.,
Шило С. Б., 2026
© МПП «Букрек», 2026

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Слова Павла Чубинського

Музика Михайла Вербицького

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Любий дев'ятикласнику, люба дев'ятикласнице!

Ми, авторки підручника, щиро запрошуємо вас у захопливу літературну мандрівку, яка поведе у світ життєвих історій та глибоких почуттів. Перед вами відкриються можливості бачити й розуміти минуле, усвідомлювати сучасне і навіть прогнозувати майбутнє. На сторінках цієї книги голосами поетів, мислителів і мрійників оживуть слова, що колись підтримували, надихали й рятували українців у найскладніші часи. Вас чекає зустріч із героями, які шукали правду, боролися за гідність і свободу, вчилися любити й відповідати за свій вибір. Разом із ними ви знайдете відповіді на питання, що таке свобода, у чому сила слова, що означає бути собою, адже українська література — це про нас із вами, про те, що формує характер, загартовує волю, навчає співчувати й мислити критично. Читаючи твори, ви зможете простежити, як художнє слово розкриває дух епохи — від утвердження романтичних мрій до становлення громадянської відповідальності та національної ідентичності.

Ми прагнули створити підручник, який стане для вас простором, де народжуються думки, де кожне слово — мов іскра, здатна запалити цілий вогонь роздумів. Тож сміливо входьте до цього простору й ставайте його співтворцями. Говоріть, запитуйте, сперечайтесь, діліться власними відкриттями! Нехай ваші думки звучать упевнено й щиро, бо саме в живому діалозі, у взаємному обміні поглядами народжується глибоке розуміння життєвих істин, а разом із ним формується і ваша особистість. Пам'ятайте: кожна висловлена ідея, кожне уважне спостереження — це маленький крок до великого відкриття. Нехай кожен твір запалить у вашому серці незгасний вогник — інколи теплий і ніжний, часом тривожний, але завжди справжній, бо ж сила слова здатна змінювати людину, а людина — світ.

Ми створили **умовні позначки**, які стануть орієнтирами в цій мандрівці літературою:

Працюю над текстом

Виконую інтерактивне завдання

Проектна студія — виконую завдання з переліку на вибір

Працюємо спільно — **у парі** або **в групі**

Мистецький контекст

Слово — ключ до тексту — словник невідомих або маловживаних слів

На початку кожного уроку ви знайдете QR-код і посилання на інтерактивний електронний додаток до нього. Виконуючи завдання, звертайте увагу на позначку , що підкаже, які з них варто шукати й виконувати в додатку.

Перш ніж перейти до нової теми, зверніть увагу на **слово дня**. Воно безпосередньо пов'язане з цією темою. Завершивши її, спробуйте пояснити, як це слово перегукувалося з тим, що ви вивчали впродовж теми.

Наприкінці кожного прочитаного твору є блок запитань та завдання для кращого занурення в текст, які позначені так: .

Підсумками вивченого й інструментами для застосування здобутих знань і навичок на практиці стануть завдання блоку **ЗНАННЯ В ДІЇ**.

Швидше зорієнтуватися в матеріалі підручника допоможуть додаткові рубрики:

- ➔ **ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ / АВТОРКОЮ**
- ➔ **ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС**
- ➔ **НОВЕ Й ЦІКАВЕ**
- ➔ **ІСТОРИЧНА ПЛОЩИНА**
- ➔ **РОБОТА З МЕДІАТЕКСТОМ**

Ми щиро віримо у вашу допитливість і сміливість думати по-своєму. Нехай підручник подарує вам нові знання, надихне на творчість і допоможе почути власний голос — рішучий, щирий і неповторний.

Тож рушаймо разом у цю цікаву подорож сторінками української літератури — до нових відкриттів, думок і мрій!

Із повагою і найкращими побажаннями — авторки

ВСТУП

Літературний процес та українська самобутність

Самобутній — який відзначається природною своєрідністю, не схожий на інших; самостійний у своєму розвитку, незалежний від будь-яких впливів; неповторний, оригінальний.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Літературний процес в Україні — глибоке мистецьке явище, що формувалося в контексті тривалої боротьби за національну самобутність, мову й духовні цінності. Українська література — жива й багатогранна — завжди була дзеркалом історичних подій, соціальних трансформацій і внутрішніх шукань народу. Вона відображає боротьбу за право **бути почутими** і формує наше національне мислення та ідентичність.

Художні твори українських митців і мисткинь неодмінно пов'язані з життям народу, тож досягнути їхню цінність можна, лише прийнявши літературу як частину культури народу.

Літературний процес — це спосіб зрозуміти, як мислили люди в різні історичні періоди, як змінювалася їхня мова та культура, як народ зберігав і наповнював себе навіть у найтемніші часи. Перші українські тексти — «Повість минулих літ» і «Слово про похід Ігорів» — з'явилися ще за періоду Київської Русі (приблизно тисячу років тому!). Вони й досі доводять беззаперечну істину: наш народ мав власну історію та славетних героїв. Ці тексти допомагали людям відчувати себе частиною чогось більшого — своєї землі, свого роду. І коли прийшло усвідомлення власної, суто української окремішності, нація «заговорила» живою українською мовою Івана Котляревського, потужним голосом Тараса Шевчен-

Дівчина в українському національному вбранні. Світлина створена авторами фотопроєкту «Вільні»

ка. Література стала духовною зброєю українців і залишається нею дотепер!

Отже, книжки показують нам, як змінювалася наша країна, як ми шукали себе, будували українську державність. Література — це не лише минуле та сучасне, а й майбутнє. Бо коли знаємо, ким є насправді, — нас важко зламати.

Читання художніх книг — це важливий процес формування особистості, розвитку мислення та емоційного інтелекту. Завдяки літературним творам ми подорожуємо, відкриваючи для себе нові світи, культури, історичні епохи. Занурюючись у ці історії, вчимося бачити більше, ніж просто слова на сторінці, — справжніх людей, мрії, почуття, ідеї. Ми вчимося емпатії — мистецтву розуміти емоції інших і співпереживати. А ще — краще пізнаємо себе: знаходимо близькі нам думки, життєві ситуації, вихід із найскладнішого становища. Це допомагає осмислити власний досвід, цінності та рішення. І, нарешті, література — це інвестиція в себе, що приносить плоди впродовж усього життя — власний розвиток і моральне збагачення.

Читацька компетентність

Навіщо ми читаємо?

Чи замислювався/замислювалася ти над тим, для чого нам книжки? Безперечно, це найвідоміший спосіб отримання інформації. А ще потужний інструмент для всебічного розвитку, збереження здоров'я та підвищення якості життя. Читання впливає на різні аспекти: стимулює наш мозок, поліпшує пам'ять, розвиває мислення і уяву, навчає соціальних навичок та емпатії. Тож мова йде про складні розумові процеси, що формують читацьку компетентність (читай: уміння розуміти, аналізувати та використовувати інформацію). Тож нумо пізнавати цікавинки статей, новин і блогів.

Наскільки важлива читацька компетентність?

Дорогий дев'ятикласнику/дорога дев'ятикласнице, особливо цінне читання для тебе, адже саме зараз кристалізується твій світогляд і життєві цінності. Тому читацька компетентність може стати надійною помічницею. Вона справді творить дива:

- допомагає формувати уявлення про світ і своє місце в ньому: читаючи, ти пізнаєш історію, науку, культуру, накопичуєш досвід і плекаєш власні переконання;
- розвиває критичне мислення: ти вчишся перевіряти факти, аналізувати інформацію і робити власні висновки;
- поліпшує навички спілкування: ти збагачуєш власний словниковий запас, що дозволить висловлювати свої думки чітко й зрозуміло;
- готує до майбутнього: у будь-якій професії важливо вміти швидко знаходити потрібну інформацію і працювати з нею.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС

Як розвивати читацьку компетентність?

Будь-які навички необхідно розвивати, тренувати (як м'язи). Тому не зволікай, склади для себе план дій, скориставшись такими рекомендаціями:

- читай різні жанри художньої літератури, інформаційних текстів (наприклад, науково-популярні статті, блоги, новини) — це допоможе розширити світогляд;
- обговорюй прочитане, ділися враженнями з друзями, рідними або вчителями;
- став питання, шукай відповіді, аналізуй, порівнюй інформацію з різних джерел, досліджуй невідомі теми;
- використовуй сучасні технології: електронні книги, аудіокниги, освітні додатки й платформи зроблять читання більш цікавим і доступним;
- пиши власні тексти: веди щоденник, створюй блоги або короткі оповідання — це навчить краще структурувати думки й оформлювати їх грамотно.

Пам'ятай! Читацька компетентність — це навичка, яка відчиняє двері до знань і нових можливостей. Вона допоможе тобі не лише в школі, а й у житті. Тож читай, думай і не бійся ставити питання! Це твій ключ до успіху.

1. Добери слова та словосполучення-синоніми до слова «самобутність». На твою думку, у чому полягає самобутність українського народу, його культури, літератури?
2. Розглянь зображення «Дівчина в українському національному вбранні». Поміркуй над тим, чому важливо зберігати традиції носіння українського одягу. Які елементи національного костюма мають оберегове значення?
3. Чому вишиванка вважається символом української самобутності?
4. Що ти відчуваєш, коли одягаєш вишиванку? Чи відзначаєш День вишиванки? Що ти знаєш про історію цього свята?
5. Знайди в інтернеті інформацію про **фотопроєкт «Вільні»**. Що мали на меті автори й учасники цього проєкту? Запропонуй ідею свого проєкту для відображення української самобутності.
6. Склади план власного читацького розвитку на навчальний рік, враховуючи вказані вище рекомендації.

- Обміркуйте, які поради читачам можна ще додати. Усно або письмово заповніть «**Дерево рішень**» власними рекомендаціями щодо того, як формувати читацькі навички та вподобання.

7. Пригадай, що тобі відомо про художній твір.
8. Сформулюй визначення, скориставшись хмарою слів.
9. Із запропонованих у хмарі слів вибери ключові та склади усне літературознавче повідомлення про художній твір (8–10 речень).

Аналіз художнього твору

Аналіз художнього твору — це уважне осмислення тексту, своєрідне дослідження, яке допомагає глибше зрозуміти зміст, художні засоби, образи та ідеї, закладені автором.

Під час аналізу важливо звертати увагу на тему й ідею (основну думку) твору. Осмислення проблематики дозволить побачити, наскільки глибокий та актуальний цей текст для нас.

Не забувай про аналіз персонажів — їхніх характеристик, учинків, цінностей.

На сприйняття тексту впливають також композиція та мова твору. І тут не обійтися без засвоєння й розуміння основних понять із теорії літератури, бо це дозволить побачити те, що не лежить на поверхні.

Отже, аналіз художнього твору не тільки формує вміння мислити критично, помічати деталі, порівнювати та робити висновки. Це важливий інструмент для розвитку інтелекту, естетичного смаку, збагачення емоційного світу.

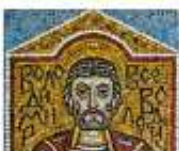
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС

Як аналізувати художній твір?

1. Визнач загальні відомості про твір — назву твору, автора, короткі біографічні дані, рік написання/публікації, місце твору в доробку автора, історико-культурний контекст створення.
2. Подай жанрово-родову характеристику — літературний рід (епос, лірика, драма), жанр (вірш, поема, оповідання, роман, повість, драма тощо), ознаки епічного/ліричного/драматичного твору в тексті.
3. Розкрий тематику (мотив) твору — основну тему/основний мотив, підтеми (морально-етичні, соціальні, історичні, філософські тощо).
4. Сформулюй ідею (головну думку) твору.
5. Схарактеризуй проблематику твору й сучасний контекст.
6. Визнач компоненти сюжету: для епічного/драматичного твору — зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку — та композиційні особливості (вставні епізоди, позасюжетні елементи, паралельні сюжети).
7. Схарактеризуй образи твору (ліричного героя/головних персонажів/дійових осіб) та авторське ставлення до них.
8. Розкрий особливості мови і стилю твору — схарактеризуй специфіку мовлення персонажів, художні засоби: епітети, метафори, порівняння тощо.
9. Визнач символічні елементи та їхній вплив на сприйняття твору.
10. Сформулюй власну оцінку й враження.

РОЗДІЛ 1

СЛОВО МИНУЛИХ ЛІТ

Тема 1

УКРАЇНСЬКА ДУША В НАРОДНИХ ПІСНЯХ І БАЛАДАХ

Ментальність — система переконань, уявлень і поглядів індивіда або суспільної групи; відтворення сукупного досвіду попередніх поколінь; менталітет.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Народні родинно-побутові пісні

Українська народна пісня — це жива пам'ять нації, її душа, передавана через мелодію, слово й почуття. Серед найщиріших і найемоційніших пісенних жанрів вирізняються тексти **родинно-побутової тематики**, які виникли на ґрунті щоденного життя української родини, її радостей і турбот.

Протягом століть ці пісні передавали з уст в уста, від покоління до покоління, що зумовлювало їхню варіативність та адаптацію до місцевих умов і часу. Хоча багато з них мають своїх авторів (часто невідомих), у процесі передачі тексти пісень могли зазнавати змін, допов-

нень — і це надавало їм певної колективності. Традиційно родинно-побутові пісні виконували без музичного супроводу (акапельно) або під струнні інструменти (наприклад, бандуру чи ліру).

Родинно-побутові пісні є своєрідним дзеркалом життя української родини в різні історичні періоди. Вони фіксують зміни в соціальних відносинах, моральних цінностях, побутових умовах. Глибоко емоційні, щирі, сповнені переживань, ліризму, ці пісні дають змогу відчувати радість, смуток, любов, розчарування. А ще вони мають тісні зв'язки з традиціями й обрядами, казками, прислів'ями та приказками, що відображає цілісність народної культури.

Родинно-побутові пісні охоплюють широку тематику, пов'язану з особистим і сімейним життям. За змістом їх можна умовно поділити на кілька груп: *пісні про кохання, пісні про сімейне життя, вдовині, сирітські пісні, жартівливі*.

Пісні про кохання — найчисленніша та найемоційніша група. У них відображено всі етапи взаємозв'язку між закоханими людьми: від перших найніжніших почуттів і таємних побачень до сумнівів, образ і навіть розлучень. Ці пісні наповнені романтичними образами, часто ідеалізують кохання, підкреслюючи його чистоту й вірність. Загалом, пісні про кохання передають найтонші почуття, мрії та надії молоді, створюючи романтичний, сентиментальний настрій. (Наприклад, «*Цвіте терен, цвіте терен...*», «*Місяць на небі, зіроньки сяють*», «*Ой чий то кінь стоїть*», «*Ой у вишневому саду*», «*Їхав, їхав козак містом*».)

Пісні про сімейне життя різноманітні за змістом і відображають реальії буденності: взаємини між чоловіком і дружиною, конфлікти, побутові труднощі, радощі й печалі. На відміну від пісень про кохання, тут немає романтичної ідеалізації, навпаки — переважає реалістичний погляд на буденність, іноді у фокус потрапляє жорстокий бік дійсності. У цих піснях часто описують шлюб дівчини зі старшим, але багатим чоловіком, що зазвичай не приносить щастя. Загалом пісні про сімейне життя показують соціальні й моральні проблеми, побутові реальії, характерні для українського села. (Наприклад, «*Ой під вишнею, під черешнею*», «*Ой вербо, вербо*».)

Удовині (вдовині), сирітські пісні пов'язані із сумними подіями в родині, з утратою близьких. Особливою в піснях є роль матері, часто вдови, описуються її життєві труднощі й самотність. Такі пісні виражають біль, смуток, співчуття, висвітлюють важку долю вдови чи сироти, які залишилися без підтримки. У них часто звучить тема самотності, безпорадності, неможливості впоратися із життєвими труднощами без рідних. Ці твори мають глибокий емоційний вплив і викликають співпереживання слухачів, показуючи реальії життя, пов'язані з горем і втратою. (Наприклад, «*Стоїть дуб зелений*», «*Летіла зозуля*».)

Жартівливі пісні висвітлюють сімейні проблеми, побутові негаразди, недоліки характеру в жартівливому, сатиричному тоні. Вони створюють

веселий настрій та допомагають легше сприймати життєві труднощі. Такі пісні демонструють дотепний народний гумор, критичне ставлення до деяких явищ у сімейному житті, але без злоби, з надією на краще майбутнє. (Наприклад, «Із сиром пироги...», «Кину кужіль на полицю...».)

Безумовно, важливою та значущою в текстах пісень є **символіка**, що художньо передає щирість і глибину почуттів, національний світогляд, мрії та сподівання українців. Через образи природи: птахів, небесних світил, рослин — у піснях оживає цілий світ емоцій, знайомий кожному, хто цінує родинне тепло, кохання, пам'ять про рідний дім і пережиті радощі чи втрати.

Символізм у родинно-побутових піснях глибокий і багатогранний. Природа часто постає в ролі дзеркала людських почуттів і переживань. Тому для того, щоб краще зрозуміти основний мотив пісні, необхідно поміркувати над значенням символів.

■ Створи кластер «**Символіка родинно-побутових пісень у прикладах**», використовуючи тексти відомих тобі творів. За потреби скористайся тлумаченнями символів.

Птахи. Соловейко символізує кохання, ніжність, добру звістку; созуля — розлуку, печаль, удівство; орел — силу, волю, мужність; голубка — вірність, ніжність.

Дерева. Дуб символізує міцність, силу, чоловічу енергію; калина — дівочу красу, ніжність, сум; верба — смуток, розлуку; явір — самотність.

Кущі. Калина є символом кохання, жіночності, материнства, безсмертя роду, відродження. Терен уособлює перешкоди, які треба подолати.

Квіти. Роза (ружа) — кохання, краса; барвінок — вірність, невмирущість; мак — молодість, краса, але й швидкоплинність життя; м'ята — це про любов, ніжність і красу почуттів; рута — знак дівочтва, краси, туги.

Вода. Річка символізує плин життя, дорогу; криниця — дівочу долю, чистоту; море — безмежність почуттів, небезпеку.

Інші символи: **рушник** — символ дороги, прощання, оберегу; **хліб** — це достаток, гостинність; **вогонь** — тепло домашнього вогнища, очищення.

Мова родинно-побутових пісень близька до народної розмовної, адже містить багато діалектизмів, зменшувально-пестливих слів. Часто для підсилення емоційного впливу й створення ритмічності використані повтори окремих слів, фраз або цілих строф. Паралельне зображення світу природи й людських переживань є ще однією характерною ознакою родинно-побутових пісень.

Використання метафор і порівнянь робить образи яскравішими й емоційнішими. Багато пісень мають форму діалогу між персонажами, що допомагає розкрити їхні стосунки та переживання.

- Пригадай вивчене з теорії літератури.

Родинно-побутові пісні — це ліричні поетично-музичні твори, у яких відображено почуття, переживання, думки людини, пов'язані з її особистим життям, подіями в сім'ї, родинними стосунками.

Епітет — художнє означення; влучна характеристика особи, предмета або явища, яка індивідуалізує та надає ідейно-емоційного забарвлення.

Паралелізм — паралельне зображення кількох явищ із різних сфер життя.

Порівняння — зіставлення одного предмета з іншим за подібністю.

- Знайди приклади епітетів, порівнянь, паралелізмів у відомих тобі народних піснях. Прокоментуй, як ці художні засоби допомагають уявити зміст.

- Розглянь картини відомих українських художників.

Біла криниця. Микола Пимоненко, 1909 р.

Подарунок. А що мати скажуть? Сергій Васильківський, 1911 р.

Святочне ворожіння.

Під вечір. Іван Гончар, 1977 р.

Одягають вінок. Кирило Трутовський, до 1893 р.

- Поміркуй, які мотиви могли б мати народні пісні, проілюстровані цими полотнами.

- Підберіть до кожної картини уривки з народних пісень, які б передавали їхній зміст. (Наприклад, К. Трутовський «Одягають вінок» — «Ой вінку мій, вінку, з барвінку, з барвінку...».)

Прочитай родинно-побутові пісні. Простеж емоційне наповнення кожної з них. Поділися своїми відчуттями.

МІСЯЦЬ НА НЕБІ, ЗІРОНЬКИ СЯЮТЬ

Місяць на небі, зіроньки сяють,
Тихо по морю човен пливе.
В човні дівчина пісню співає,
А козак чує — серденько мре.

Як ми сиділи мило з тобою,
А місяць ясний світив до ніг.
Я все дивився у твої очі
І надивитись ніяк не міг.

Пісня та мила, пісня та люба
Все про кохання, все про любов.
Як ми любились та й розійшлися,
Тепер навіки зійшлися знов.

Ой очі, очі, очі дівочі,
Темні, як нічка, ясні, як день!
Ви ж мене, очі, плакати навчили,
Де ж ви навчилися зводить людей?

ЦВІТЕ ТЕРЕН, ЦВІТЕ ТЕРЕН

Цвіте терен, цвіте терен,
А цвіт опадає.
Хто в любові не знається,
Той горя не знає.

Ой візьму я кріселечко,
Сяду край віконця,
Іще очі не дрімали,
А вже сходить сонце.

А я молода дівчина,
Та й горя зазнала,
Вечероньки не доїла,
Нічки не доспала.

Хоч дрімайте, не дрімайте —
Не будете спати;
Деся поїхав мій миленький
Іншої шукати.

Вечероньки не доїла,
Нічки не доспала,
Через тебе, мій миленький,
Красу змарнувала.

Нехай їде, нехай їде,
Нехай не вернеться,
Нехай йому молодому,
Щастя усміхнеться.

Через тебе, мій миленький,
Через твої очі,
Не тре було приходити
До мене щоночі.

Очі мої, очі мої,
Що ви зробили?
Кого люди обминали,
Того полюбили.

Не тре було приходити,
Брати за рученьку,
І все говорить до мене
«Ти ж моя миленька».

ОЙ ПІД ВИШНЕЮ, ПІД ЧЕРЕШНЕЮ

Ой під вишнею,
Під черешнею
Стояв старий з молодюю,
Як із ягодою.

І просилася,
І молилася:
— Пустити мене, старий діду,
На вулицю погулять!

— Ой і сам не піду,
І тебе не пущу,
Бо ти мене, старенького,
Та й покинеш на біду.

Куплю тобі хатку,
Іще сіножатку,
І ставок, і млинок,
І вишневенький садок!

— Ой не хочу хатки,
Ані сіножатки,
Ні ставка, ні млинка,
Ні вишневого садка!

Ой ти, старий дідуга,
Ізогнувся, як дуга,
А я молоденька,
Гуляти раденька!

Ой ізгиньте, пропадіте,
Всі старії кості,
Не сушіте, не крушіте
Мої молодості!

Ти в запічку: кахи-кахи,
Я з молодим: хихи-хихи.
Ой ти все спиш, а я плачу,
Тільки літа марно трачу!

1. Як думаєш, яке значення мають образи *місяця, зірок, моря* у першій строфі пісні «*Місяць на небі, зіроньки сяють*»? Поясни, як ці образи природи допомагають передати настрої і тему кохання.
2. Як, на твою думку, у пісні зображено пам'ять про кохання: як радість, біль чи ностальгію?
3. Як у пісні «*Місяць на небі, зіроньки сяють*» представлений образ очей? Що він символізує? Напиши 3–4 речення, прокоментувавши, чому саме очі стали «зброєю кохання» у пісні.
4. Добери емоції до кожної строфи пісні «*Місяць на небі, зіроньки сяють*» (наприклад: *ностальгія, захоплення, смуток, ніжність*). За бажанням візуалізуй їх.
5. Чи є в пісні «*Цвіте терен, цвіте терен...*» прихована критика соціальних норм? Аргументуй свою думку.
6. Подай інтерпретацію образу терну в пісні «*Цвіте терен, цвіте терен...*» — символу кохання, болю, забороненого плоду чи самотності. Проілюструй свій вибір прикладами з тексту.
7. Які емоції переживає лірична героїня пісні «*Цвіте терен, цвіте терен...*»? Прочитай рядки, які демонструють її внутрішню боротьбу. Проаналізуй, чи справедливе її ставлення до милого.
8. Чи варто, на твою думку, шкодувати про кохання, якщо воно принесло страждання? Вислов свої міркування, спираючись на текст пісні «*Цвіте терен, цвіте терен...*».
9. Яке уявлення наших предків про роль жінки в родині можна побачити в пісні «*Ой під вишнею, під черешнею...*»?
10. Чи варто говорити про іронію або приховану критику традиційної ролі жінки в пісні «*Ой під вишнею, під черешнею...*»?
11. Уяви, що пісню «*Ой під вишнею, під черешнею...*» розповідає / співає не дівчина, а старий чоловік. Як би змінилися зміст і настрої пісні? Які засоби сатиричного зображення можна було б простежити в ній?

12. Яка з пісень тобі сподобалася найбільше? Прокоментуй свій вибір. За бажанням заспівай її під музичний супровід у форматі «караоке».
13. У родинно-побутових піснях наявні рослини-символи (дерева, кущі, квіти, трав'янисті рослини). Досліди, що вони символізують і яка їхня роль у текстах.
14. Послухай народні родинно-побутові пісні у виконанні відомих артистів (наприклад, *Квітки Цісик, Оксани Білозір, Артема Пивоварова*). Яка роль мелодії та авторського виконання?

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

- Прочитай текст, доповни його власними знаннями з біології про різницю між кущами та деревами.

Терен — це багаторічний кущ або невелике дерево з густими колючками, висотою до 3–4 метрів. Кущі терну зацвітають ранньою весною, ще до появи листя укриваючись білими квітками. До

перших морозів ягоди мають терпкий, кислуватий смак. Після заморозків плоди стають соловдшими й м'якшими. Терен багатий на вітамін С, органічні кислоти, дубильні речовини. Його використовують у народній медицині при розладах травлення, застудах і для зміцнення імунітету.

У фольклорі терен часто асоціюється з перешкодами й труднощами (через колючки), але також із захистом та витривалістю. У Біблії терновий вінок — символ страждання Христа, мучеництва, самопожертви.

У фонотеці ЮНЕСКО зібрано до 15 500 українських народних пісень, що є найбільшим показником серед усіх націй світу і свідчить про надзвичайне багатство та різноманіття української музичної спадщини.

Для порівняння, Італія, яка посідає друге місце, має приблизно 6 000 пісень у цій колекції.

Вікторина. Перевір, як добре ти знаєш українські народні пісні. Виконай завдання в додатку.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Склади короткий монолог дівчини або парубка, які є героями пісні «Місяць на небі, зіроньки сяють...».
2. Візьми інтерв'ю у своїх однокласників / однокласниць, обговори тему «Народна пісня — це документ епохи чи художній твір?» (або «Чи можуть піс-

ні навчити моральних цінностей краще за підручники?», «Чому родинно-побутові пісні називають дзеркалом української душі?»)

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Порівняй дві народні пісні (на вибір) за настроєм, темою, образами.
4. Поміркуй, чому образи місяця та зірок винесено в назву пісні «Місяць на небі, зіроньки сяють...».
5. Який настрій створюють символічні образи в народних піснях?

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА КОМУНІКАЦІЯ

6. Напиши власну родинно-побутову пісню (4–6 строф), використовуючи народні образи й символіку.
7. Уяви себе ліричним героєм/ліричною героїнею пісні, зроби короткий щоденниковий запис від його/її імені.
8. Склади вільне есе (5–7 речень) на тему: «У чому актуальність родинно-побутових пісень?»

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

9. Проаналізуй зменшено-пестливі форми слів у пісні «Цвіте терен, цвіте терен...». Яку функцію вони виконують?
10. Уклади словник фразеологізмів за вивченими народними піснями.
11. Визнач 2–3 найвиразніші відмінності в мовленнєвому оформленні пісень «Місяць на небі, зіроньки сяють» та «Цвіте терен, цвіте терен...».

- Поміркуйте над тим, як родинно-побутові пісні пов'язані з історією або побутом українського народу. Запишіть 2–3 факти.
- Дослідіть життя українців XVII–XVIII століття, зокрема сімейні стосунки. Проілюструйте інформацію прикладами з усної народної творчості.
- Підготуйте мультимедійну презентацію «Українська народна пісня в репертуарі сучасних співаків» або «Українська пісня як саундтрек».

1. Проаналізуй, як зображено кохання у вивчених родинно-побутових піснях. Створи ілюстровану презентацію або плакат, порівнявши образи закоханих, їхні почуття, мову, конфлікти тощо.
2. Вибери одну з пісень і підготуй сценку або театральну мініатюру на її основі (створи сценарій, підбери костюми, обери музичний супровід).
3. Знайди сучасну українську або зарубіжну пісню, у якій теж ідеться про кохання, втрату, розчарування. Порівняй із народною (на вибір) та створи аудіоколаж або презентацію з уривками обох творів і коротким текстовим супроводом.

- Уяви, що ти режисер/режисерка і тобі потрібно створити фільм за однією з українських народних пісень. До якого жанру належала б кінострічка? Які сцени в ній були б показовими? Яка музика лунала б?

- Упізнай українську народну пісню за малюнками, згенерованими ШІ. Наскільки точно відтворено ідею поезії? Що б ти змінив / змінила?

1. Робота в групі. Виконайте завдання «Зberi пазл пісні».
2. Літературний драйв. Розгадай ребуси.

Народні балади

- Пригадай, що тобі відомо про народні балади. Назви найхарактернішу ознаку цього жанру.

Українські народні балади — це ніби стародавні пісні-історії, у яких переплітаються захопливий сюжет, і щирі емоції, і навіть справжня драма. Вони часто розповідають про кохання та зраду, боротьбу з несправедливістю, дивні містичні події чи героїчні вчинки. Ці пісні переходили від покоління до покоління протягом століть, і завдяки їм ми можемо краще зрозуміти, що було важливим для наших предків, про що вони мріяли та що цінували найбільше.

Українські народні балади сягають своїм корінням середньовіччя, тому зберігають архаїчні елементи поетики й тематики. Вони тісно пов'язані з обрядовою поезією, легендами, переказами й історичними піснями. Характерними рисами жанру є сюжетність, драматизм, ліризм, фольклорні образи, прийом метаморфози, проста форма, усна передача.

Сюжетність означає наявність чіткої розповіді — зав'язки, розвитку дії, кульмінації (найнапруженішого моменту) та розв'язки (часто несподіваної або трагічної).

Драматизм передбачає напруженість подій, емоційність, конфліктність ситуацій.

Ліризм допомагає глибоко проникнути у внутрішній світ персонажів, зрозуміти їхні почуття та переживання.

Фольклорні образи та символи сприяють розумінню традиційних для української культури образів природи (птахів, дерев, річки), символів (кольору, числа), міфологічних елементів.

Прийом метаморфози полягає в перетворенні одного явища, об'єкта або персонажа на інший у неймовірний, магічний спосіб, що допомагає глибше зрозуміти основну думку тексту чи внутрішній світ героя / героїні.

Проста форма зазвичай означає невеликий обсяг, куплетну будову, часто з рефренами (повторами), діалогами, що полегшувало запам'ятовування та виконання.

Усне побутування вказує на те, що балади призначені для співу або декламації — це впливає на ритміку та мелодійність вірша.

Серед сюжетів балад можна виокремити кілька тематичних груп.

Міфологічні балади — це ніби фантастичні казки у віршах: там з'являються чаклуни, чарівні істоти, перетворення й потойбічні сили. Такі балади відображають давні вірування, уявлення про світ, взаємодію людини з природою та незбагненими силами (наприклад, народна балада «*Ой чие ж то жито, чиї то покоси*»).

Соціально-побутові балади відображають життя різних верств населення, не завжди радісне й безтурботне: тут ідеться про соціальну нерівність, бідність, тяжку працю селян, несправедливість, примусові шлюби чи конфлікти між бідними й багатими. На відміну від героїчних чи міфологічних балад, у центрі цих творів — звичайні люди в типових для свого часу обставинах. Героями часто є прості селяни, ремісники, наймити, солдати, пани, удови, сироти (наприклад, «*Чорна рілля ізорана*», «*Бондарівна*», «*Лимерівна*»).

Історичні балади засновані на реальних історичних подіях та постанях, але часто з елементами народної фантазії. Головні герої — відважні патріоти, які борються за інтереси народу, а головні теми — любов до рідної землі, прагнення до свободи та незалежності (наприклад, «*Ой був у Січі старий козак*»).

Родинно-побутові балади акцентують на взаєминах між членами сім'ї, щирому коханні, шлюбі, а також на трагічних подіях у родині (зраді, розлуці, насильстві, самогубстві, убивстві, нещасливому коханні). Ці балади — про глибокі особисті почуття та переживання. Багато родинно-побутових балад мають нещасливий кінець — для підкреслен-

ня невідворотності долі або наслідків неправильних вчинків, порушення моральних норм (наприклад, народна балада «*Ой не ходи, Грицю*»).

Найбільш поширений поділ за сюжетно-тематичним принципом і типами конфліктів. Найдетальнішу класифікацію балад в українській фольклористиці розробив Олексій Дей у праці «Українська народна балада». Усі українські балади за характером людських взаємин і конфліктів науковець поділив на три великі групи:

- 1) про кохання та дошлюбні відносини;
- 2) про сімейні взаємини й конфлікти;
- 3) про взаємини й конфлікти на тлі соціальних та історичних обставин.

Ми пропонуємо краще познайомитися з цим жанром на прикладі балади «*Бондарівна*». У творі зображено вічне протистояння гнобителя й вільної душі, сваволі та гідності, тілесного й духовного. І хоча головна героїня гине, її вибір звучить як перемога духу над тиранією.

У баладі змальована справжня драма: багатий пан Каньовський хоче підкорити собі дівчину, але вона не піддається ні на його обіцянки, ні на погрози. І хоча Бондарівна є донькою простого бондаря, вона виявляє себе вольовою, здатною на самопожертву, непохитною. Її порівнюють із пишною павою — символом внутрішньої шляхетності та незалежності.

Пан Каньовський прагне підкорити її, «купити» розкішшю, бо не вміє кохати, лише володіти. І зазнавши невдачі, убиває її. Це веде його до програшу: багач залишається жалюгідним і духовно нищим. Натомість для Бондарівни загибель краща, ніж життя без честі: «*Ой волю ж я, пан Каньовський, в сирій землі гнити, Ніж з тобою поневолі на цім світі жити*». Для неї смерть — це спосіб зберегти гідність та духовну свободу.

І навіть сьогодні українські народні балади продовжують жити в пам'яті народу — їх виконують фольклорні ансамблі, вони надихають нові покоління митців і нагадують нам, наскільки важливо берегти свою культуру та цінності.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС

Як розпізнати баладу?

1. Визнач жанр твору за змістом і формою:
 - чи це невеликий за обсягом твір;
 - чи події динамічні, напружені, трагічні;
 - чи є в сюжеті конфлікт, доленосна ситуація.
2. Зверни увагу на основні теми:
 - любов, зрада, смерть, помста, родинні трагедії, надприродне;
 - моральний або життєвий вибір героїв.
3. Проаналізуй сюжет:
 - чи є несподіваний або драматичний фінал;
 - чи йдеться про одну подію.

4. Вивчи побудову твору:

- чи наявні діалогічна форма або елементи розповіді;
- чи є звернення до слухача (риторичні питання, вигуки).

5. Зверни увагу на художні засоби:

- багато епітетів, метафор, порівнянь;
- емоційна, образна мова;
- повтори, паралелізми, інверсія (зворотний порядок слів).

6. Проаналізуй характери героїв:

- зображення персонажів через учинки;
- герої часто діють пристрасно, імпульсивно, іноді фатально.

7. З'ясуй, чи є фольклорні або міфічні елементи:

- розмови з мертвими, містичні події, сила долі.

8. Перевір наявність типових рис балади:

драматизм подій + лаконічність викладу + емоційність = балада

- Запиши в зошиті у вигляді інфографіки все, що ти дізнався/дізналася про баладу. Можеш узагальнювати, скорочувати інформацію. За потреби скористайся зразком.

- Прочитай баладу, визнач настрій, яким пройнятий твір. Наведи п'ять аргументів на підтвердження того, що поданий текст — це балада.

ОЙ ЛЕТИЛА СТІЛА

Ой летіла стріла
З-за синього моря.
Ой де ж вона впала?
— На вдовинім полі.
Кого ж вона вбила?
— Вдовиного сина.
Немає нікого

Плакати по ньому.
Летять три зозуленьки,
І всі три рябенькі:
Одна прилетіла,
В головоньках сіла;
Друга прилетіла,
Край серденька сіла;

Третя прилетіла
 Та в ніженьках сіла.
 Що в головках сіла —
 То матінка рідна;
 Сіла край серденька —
 То його миленька;
 А в ніженьках сіла —
 То його сестриця.
 Де матінка плаче —
 Там Дунай розлився;
 Де плаче сестриця —
 Там слізок криниця;
 Де плаче миленька —

Там земля сухенька.
 Ой матінка плаче,
 Поки жити буде;
 А сестриця плаче,
 Поки не забуде;
 А миленька плаче,
 Поки його бачить.
 В суботу сваталась,
 В неділю вінчалась,
 А у понеділок
 Нагайка шуміла
 Коло її тіла.

Балада — це ліро-епічний віршований твір фольклорного або літературного походження з драматичним сюжетом, часто трагічного, героїчного або фантастичного змісту.

1. Поміркуй, що символізує стріла в баладі. Чому вона прилетіла «з-за синього моря»?
2. Досліди, як за допомогою невеликої кількості слів створено сильний емоційний вплив. Наведи приклади.
3. Назви та прокоментуй свої емоції, викликані змістом балади. За допомогою яких засобів автор досягає такого ефекту?
4. Порівняй реакції матері, сестри й коханої. Чи свідчить це про глибину й тривалість їхнього горя? Які художні засоби використано для передання трагізму ситуації?
5. Чому плач кожної жінки породжує такі різні образи (*Дунаю, криниці, сухої землі*)? Про що це може свідчити?
6. Поміркуй, чому стріла вбила саме вдовиного сина. Чи є в цьому якась особлива трагічна іронія? Прокоментуй свою думку.
7. Наскільки важливо для розуміння балади те, хто випустив убивчу стрілу? Прокоментуй символічне значення цього моменту.
8. Як ти розумієш останні рядки балади:
*В суботу сваталась,
 В неділю вінчалась,
 А у понеділок
 Нагайка шуміла
 Коло її тіла?*
9. Поміркуй над поняттями *вірність* і *зрада*, *кохання* й *ненависть*. Як вони стосуються цього фрагмента тексту?
10. Визнач спільне та відмінне в народних піснях і баладах. Скористайся діаграмою Венна.
11. Створи кроссенс за сюжетом балади «Ой летіла стріла».

ЗНАННЯ В ДІЇ**ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ**

1. Прослухай баладу в аудіозаписі. Назви основну думку / основний мотив одним реченням.
2. Візьми участь у дискусії «Герої балад: жертви чи борці?».

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Підготуй презентацію-дослідження про символічне значення кожного образу балади (стріли, моря, зозулі, плачу тощо) з використанням літературознавчих джерел та інтерпретацій.
4. Поміркуй, як баладу «Ой летіла стріла» можна інтерпретувати за допомогою музики, живопису чи театру. Які ознаки підкреслили б різні мистецькі форми?
5. Створи хмару емоцій до балади «Ой летіла стріла»; використай слова, які найкраще передають почуття, стан персонажів або загальний настрій твору.

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

6. Напиши короткий пост для соціальної мережі від імені вдови / коханої / сестри, що відображає її стан після трагедії.
7. Напиши детективну історію, де хтось намагається розгадати таємницю походження стріли й особу вбивці. Які знайдені докази допоможуть у цьому? Які мотиви могли бути у злочинця?
8. Напиши свій варіант закінчення балади або запропонуй її продовження. (Уяви, що минув певний час після подій балади. Як склалася подальша доля кожної з трьох жінок? Чи згасла їхня туга? Чи знайшли вони розраду?)

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

9. Поміркуй, яке слово з тексту найкраще передає зміст і настрій балади і чому. (Наприклад: сум, біль, туга, плач, війна, втрата, самотність, журба, пам'ять.)
10. Досліди, які засоби художнього зображення передають драматизм ситуації.

- Відстежте емоційний стан персонажів (матері, коханої, сестри) протягом балади та відобразіть це на графіку або шкалі. Порівняйте результати й обговоріть, як змінюється емоційний фон твору.
- Порівняйте народну баладу «Ой летіла стріла» та літературну баладу «Причинна» Тараса Шевченка за стилем і поетикою. Запишіть спільне й відмінне в таблицю. Прокоментуйте свою думку.
- Запропонуйте свій символ, який, на вашу думку, міг би доповнити зміст балади. Поясніть його значення.

1. Перетвори баладу «Ой летіла стріла» на візуальну розповідь у форматі коміксу або графічного роману. Врахуй зміст та емоційно-ціннісне наповнення балади.

2. Створи короткий відеоролик (буктрейлер) з аналізом балади та її ключових образів так, щоб заінтригувати глядача й викликати інтерес до прочитання.

- Робота з множинним текстом. Прочитай тексти. Придумай спільний заголовок. Склади 6 запитань до змісту множинного тексту, урахувавши тему, мікротеми, основну думку й стиль. За бажанням створи візуальний супровід.

Текст 1

Спорідненість українських балад із баладами народів світу досить помітна, адже цей жанр має давнє коріння та розвивався паралельно в багатьох культурах. Схожість простежуємо в тематиці й поетиці.

Зрада, кохання, ревності, смерть — ці мотиви наскрізні для балад у всьому світі. Наприклад, у шотландських текстах (як-от «Lord Randal») тема отруєння коханого дуже близька до української балади «Ой не ходи, Грицю». У балканських народів часто трапляються сюжети про зраду родича, як і в українських історичних баладах. Образи русалок, відьом, потойбічних сил є і в скандинавських баладах, і в німецьких ліричних піснях (наприклад, «Lorelei»).

Через переселення, торгівлю, війни та культурні обміни балади збагачували одна одну образами й сюжетами.

Звісно, існують і певні відмінності, зумовлені специфікою кожної національної культури, історичним контекстом і унікальними віруваннями. Наприклад, образи надприродних істот та історичних героїв, соціальні конфлікти можуть мати національне забарвлення.

Українські народні балади є частиною світової фольклорної традиції. Вони унікальні за змістом і формою, але водночас розкривають подібні до інших культур універсальні теми, образи й мотиви. Їхня спорідненість із баладами інших народів засвідчує спільну людську потребу в осмисленні любові, вірності та смерті.

Текст 2

Козацька доба (XVI–XVIII ст.) стала яскравим періодом в історії України, що глибоко відобразився в народній творчості, зокрема — у баладах. Ці твори зберегли пам'ять про героїчні подвиги, жертви, зради й боротьбу за волю, яка стала частиною колективного досвіду українців.

Значна кількість балад оспівує подвиги козаків, їхню мужність, відвагу, військову доблесть та самопожертву в боротьбі з ворогами. У баладах відчувається сильний патріотичний дух, любов до рідної землі, прагнення до свободи та незалежності. Трапляються балади, що розповідають про кохання козаків, їхні сімейні стосунки, розлуку з коханими та рідними через військові походи.

У баладах активно використані традиційні народні символи й образи (кінь, зброя, степ, птахи-вісники). Для балад козацької доби характерні стислість, динамічний сюжет, використання діалогів, повторів та емоційна насиченість.

Козаччина стала потужним джерелом натхнення для народних балад, які не лише відображали героїчну боротьбу і трагічні події того часу, але й формували національну свідомість, передавали з покоління в покоління дух волелюбності та патріотизму. Вони є цінним історичним і культурним надбанням України.

Текст 3

Уважається, що перші балади виникли в XII–XIII століттях у середовищі народних співців і оповідачів, зокрема в Англії та Шотландії. Ці ранні балади передавалися усно з покоління в покоління, часто супроводжуючись музикою, танцями. Вони розповідали про героїчні подвиги, кохання, трагічні події, містичні історії та розбійницькі пригоди. Характерними рисами були простий сюжет, драматизм, діалоги, повтори і часто несподівана або трагічна розв'язка. Деякі дослідники вбачають у ранніх баладах відголоски стародавніх обрядів, міфів і вірувань. Трагічні сюжети могли бути пов'язані з уявленнями про долю, помсту, надприродні сили.

З Англії та Шотландії жанр балади поступово поширювався в інші країни Європи, зокрема в Німеччину (де набув значного розвитку в творчості Гете, Шиллера та інших романтиків), Францію, Скандинавію, а також у слов'янські країни. Кожна національна традиція надавала баладі своїх специфічних рис.

Починаючи з XVIII століття, фольклористи та літературознавці записували й видавали народні балади, що сприяло їхньому збереженню та вивченню. Важливими збірками стали «Балади минулих часів» єпископа Томаса Персі в Англії та «Чарівний рік хлопчика» (упорядники Клеменс Брентано й Ахім фон Арнім) у Німеччині.

В епоху романтизму балада як жанр перейшла з фольклору в літературу. Письменники почали створювати авторські балади, наслідуючи народні зразки, але часто з більш складним сюжетом, психологізмом та авторським стилем.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-1>

Літературний драйв. Розгадай філворд.

Тема 2

ДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Сакральний — священний, який дуже цінують, оберігають.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Писемна література
Русі-України

З розвитком цивілізації та письма виникає так звана писемна література. До наших днів дійшли пам'ятки, які підтверджують, що українському письменству понад тисячу років, тобто перші книжки на наших землях з'явилися ще в XI столітті, а твори, що виникли в період від XI століття до кінця XVIII століття, називають **давньою українською літературою**.

Витоки давньої літератури тісно пов'язані з прийняттям християнства у 988 році, адже для його поширення були необхідні церковні книги. Саме тоді українська культура отримала могутній поштовх до розвитку: з'явилися переклади Святого Письма, церковних книг, а згодом — й оригінальні твори, написані староукраїнською мовою (на основі церковнослов'янської з елементами живої народної мови).

Оскільки давня література існувала насамперед у церковному середовищі, більшість творів тісно пов'язана з релігійними темами. Серед жанрів вирізнялися літописи, життя святих, проповіді, послання — ораторська проза та полемічна література. Вони виконували важливі функції: формували світогляд суспільства, поширювали моральні цінності, захищали духовну незалежність народу, тому разом із християнством прийшла й освіта.

Давня література має **три періоди**:

- література Середньовіччя (кінець X — середина XV століття);
- література Ренесансу (середина XV — XVI століття);
- література Бароко (XVII — XVIII століття).

Давня українська література — це своєрідне дзеркало доби, де збереглися образи князів, ченців, козаків, мучеників і звичайних людей. Це не лише слова минулого, а й потужна духовна сила народу, що прагнув істини, справедливості та свободи. Цей період літературного процесу відкриває витoki нашої культури, навчає мудрості предків і спонукає берегти українське слово як безцінний скарб.

Перекладна література

У літературі Київської Русі XI–XIII століть важливе місце посідала **перекладна література**. Вона була доволі популярною серед людей. Завдяки цим перекладам українці вперше познайомилися з духовними скарбами **Візантії, античності та середньовічної Європи**. Ці тексти не тільки збагачували релігійне життя, а й відкривали нові горизонти філософії, етики, науки та мистецтва слова.

Найінтенсивніше переклади з'являлися після хрещення Русі. Разом із християнством на українські землі прийшли книги релігійного характеру: тексти для богослужінь, Євангелія, псалтирі, житія святих. Перекладали їх із грецької та болгарської мов, але не буквально копіювали, а підходили творчо й намагалися адаптувати — змінювали, щось додавали, скорочували, залучали елементи народної мови (щоб було зрозуміліше). Деякі тексти мали по кілька варіантів, також існують переписані копії — редакції. Цікаво, що автори не підписували свої твори, адже в той час це вважали гріхом.

Проте перекладна література стосувалася не тільки релігії. Активно поширювалися переклади античних авторів, хронік, апокрифічних легенд, філософських трактатів. Такі твори виховували розум і душу, формували моральні уявлення, розвивали літературну традицію.

Особливо цінними були перекладені енциклопедичні збірники, зокрема «Ізборники Святослава» (1073 і 1076 рр.). Такі екземпляри допомагали в навчанні, оскільки містили знання з богослов'я, граматики, логіки, риторики, природознавства. Вони стали основою освіти в Київській державі.

Перекладна література виконувала ще одну важливу роль — збагачувала українську мову, розвивала її синтаксис, словниковий запас і стилістичні форми, а згодом стала підґрунтям для створення оригінальних творів.

Сторінки з «Ізборника Святослава» 1073 р.

Переглянь відеоурок «Найдавніші рукописні книги Русі-України («Остромирове Євангеліє», «Ізборник Святослава»)».

Запиши чотири найцікавіші, на твою думку, факти про найдавніші українські книги.

- Розглянь зображення книг давньої літератури. Як думаєш, чим вони подібні? Досліди інформацію та підготуй усне повідомлення про те, як створювали такі книги.

Остромирове Євангеліє

Сторінки з «Ізборника Святослава»
1073 рокуПересопницьке
ЄвангелієОстрозька Біблія.
Титульний лист
оригінального виданняБіблія 1859 р.
«Святе Письмо Старого та
Нового Заповіту»

Книга псалмів

- Що тобі відомо про Біблію? Чому, на твою думку, ця книга настільки популярна у світі?

Біблія

Біблія (Євангеліє) — це одна з найвідоміших і, напевно, найвпливовіших перекладних книг від часів Русі-України й донині. Вона охоплює тисячоліття духовного досвіду, моральних настанов, історичних подій і філософських роздумів. Водночас значення Біблії виходить далеко за межі релігії, адже Книга Книг (так називають найавторитетнішу книгу) формувала культуру, мистецтво, право, етику, навіть політику. Біблія стала джерелом натхнення для філософів, художників, поетів і мислителів усіх епох.

Біблія (грец. *сувій, книга*) — це збірник священних духовних творів. Вона має 2 частини: Старий і Новий Завіти. Кожен із них містить тексти, які створювали понад сорок авторів із різних земель (Азії, Африки, Європи) упродовж тисячоліття (XII ст. до н.е. — II ст. н.е.). Переписували та збирали ці частини ще стільки ж, і в Києві Біблія з'явилася приблизно в XII ст.

У християнській традиції Біблію сприймають як Слово Боже. Ця книга відкриває людині істини про життя, любов, прощення, справедливість і надію. Вона пропонує шлях до глибшого розуміння себе, сво-

го місця у світі, стосунків із ближніми. За допомогою біблійних історій, притч та пророцтв людина може знайти відповіді на складні життєві питання, здобути силу й розраду у важкі моменти. У культурному й історичному сенсі Святе Письмо відіграло ключову роль у розвитку європейської цивілізації. Воно вплинуло на становлення правових систем, етики, освіти та мистецтва. В українському контексті переклади Євангелія — від Острозької Біблії до текстів Івана Огієнка — були важливими для розвитку мови, літератури й духовності.

■ Прочитай вислови відомих людей про Біблію. Поміркуй над їхнім змістом і прокоментуй один на вибір.

«Існування Біблії як книги є найбільшою користю для всіх людей, коли-небудь випробуваною людством» (Іммануїл Кант).

«Біблія є найкращим подарунком, яким Бог коли-небудь наділив людину» (Авраам Лінкольн).

«У цій книзі вміщено універсальне послання до всіх людей і до кожного зокрема. Це книга, яку з користю прочитає і дитина, і вчений муж» (Йосип-Теодосій Сележан).

Біблійні притчі та легенди

Біблійні легенди й притчі є невід'ємною частиною світової духовної спадщини. Вони містяться у Старому та Новому Завітах і становлять одну з найглибших форм передачі моральних, філософських і релігійних істин. Завдяки своїм образності, символізму та глибокому повчальному змісту ці розповіді стали своєрідною настановою для людини, стимулом до роздумів і мистецького натхнення.

Біблійні легенди найбільш характерні для Старого Завіту. Вони містять важливі ідеї про походження світу, людську природу, Божу справедливість та милосердя. Власне, це історії про створення світу, потоп і Ноя, Вавилонську вежу, Мойсея.

Притчі ж використовували в Новому Завіті, зокрема в проповідях Ісуса Христа. Вони передають глибоку моральну істину через повсякденні ситуації. Можливо, вам відомі притчі про блудного сина, доброго самарянина, сіяча, немилосердного боржника.

Такі твори цінні для нас насамперед тому, що формують уявлення про любов до ближнього, прощення та покаяння, віру в добро, надію й терпіння, справедливість і милосердя. Вони не диктують правила, а відкривають людині свободу вибору, спонукають до роздумів і пошуку внутрішньої правди. Їхня мудрість була і є актуальною, оскільки кожне покоління шукає відповіді на вічні питання — про сенс життя, добро і зло, віру та надію.

■ Пригадай відомі тобі біблійні притчі чи легенди. Перекажи зміст однієї з них. Поміркуй, до яких роздумів спонукає твір.

СТАРИЙ ЗАВІТ

БАВІЛОНСЬКА ВЕЖА

(Скорочено)

Минули сторіччя. Люди знову розселилися по всій землі. І була в них тоді одна мова й однакові слова. Коли це надумали вони створити щось велике. Захотіли побудувати собі місто, а в ньому — величезну вежу, заввишки аж до неба, щоб увічнити своє ім'я. Тоді Господь зійшов подивитися на місто й вежу, які споруджували люди, і сказав: «Ось один народ, і в нього одна мова — і ось що люди почали виробляти. Зійдімо ж і змішаймо їхні мови, щоб вони не могли зрозуміти одне одного».

І Господь розпорошив людей звідти по всій землі — отож і будівництво своє вони не змогли продовжити.

А місто те назвали Вавилоном.

Переклад І. Огієнка

ПРИТЧА ПРО БЛУДНОГО СИНА

(Скорочено)

У чоловіка одного було два сини. І молодший із них сказав батькові: «Дай мені, батьку, належну частину маєтку». І той поділив поміж ними маєток. А через деякий час зібрав син молодший усе та й подався до далекого краю, і розтратив маєток свій там, живучи марнотратно. А як усе прожив, настав голод великий у тім краї — і він став бідувати. І пішов він тоді й пристав до одного з мешканців тієї землі, а той послав його на поля свої пасти свиней. І бажав він наповнити шлунок свій хоч стручками, що їли свині, та ніхто не давав їх йому. Тоді він опам'ятався й сказав: «Скільки в батька мого наймитів мають хліба аж надмір, а я отут з голоду гину! Піду я до батька свого, та й скажу йому: «Прогрішився я, отче, проти неба та супроти тебе... Недостойний я вже зватися сином твоїм; прийми ж мене як одного зі своїх наймитів»».

І пішов він до батька свого. А коли далеко ще був, батько вгледів його. І переповнився жалем, і побіг, і кинувся на шию йому, і почав цілувати його! І відізвався до нього той син: «Прогрішився я, отче, проти неба та супроти тебе, і недостойний вже зватися сином твоїм». А батько рабам своїм каже: «Принесіть негайно одягу найкращу, зодягніть його, персня подайте на руку йому, а сандалі — на ноги. Приведіть теля відгодоване та заколіть — будемо їсти й радіти, бо цей син мій був мертвий — й ожив, був пропав — і знайшовся!»

І почали веселитися вони. А син старший його був у полі. І коли він наближався до дому, почув музику. І покликав одного зі слуг і спитав: «Що це таке?» А той каже йому: «То вернувся твій брат, і твій батько звелів заколотися теля відгодоване...» І розгнівався старший син — і ввійти не хотів. Тоді вийшов батько і став просити його. А той син сказав

батькові: «Ото стільки років служу я тобі, і ніколи наказу твого не порушив — ти ж ніколи мені й козеняти не дав, щоб із приятелями своїми потішився я. Коли ж син твій вернувся, оцей, що проїв твій маєток, ти для нього звелів заколоти теля відгодоване». І сказав батько йому: «Ти завжди був зі мною, дитино, і все моє — то твоє! Веселитись і тішитися треба, бо цей брат твій був мертвий — й ожив, був пропав — і знайшовся!»

Переклад І. Огієнка

Розглянь зображення, визнач, яку легенду чи притчу ілюструє кожне з них. Знайди у вікіпедії або в інших достовірних джерелах інформацію про те, хто є автором кожного із цих зображень.

Світ Біблії в мистецтві

Біблія — це глибинне джерело натхнення, що живило й продовжує наснажувати митців у всьому світі. Її історії, символи й постаті вплинули на розвиток живопису, літератури, музики, театру, архітектури в усьому світі.

У світовій культурі біблійні мотиви простежуються ще з доби Середньовіччя. Усесвітньо відомі художники створювали шедеври, в яких образи зі Святого Письма постають як глибокі філософські та чуттєві символи з важливим моральним підтекстом. Це такі картини, як «Тамна вечір» Леонардо да Вінчі, «Сікстинська Мадонна» Рафаеля Санті, «Страшний суд» Мікеланджело Буонарроті, «Зведення Вавилонської вежі» Пітера Брейгеля-старшого.

У світовій літературі Джон Мілтон, Данте Аліг'єрі й інші автори використовували біблійні алюзії як засіб вираження внутрішнього світу людини, її сумнівів, страждань і надій.

В українській культурі Біблія також посідає особливе місце. Іконопис, українська дерев'яна сакральна архітектура, фрески храмів, а також народне мистецтво (наприклад, розписи на писанках) часто черпають сюжети з Біблії — Різдво, Воскресіння, Страшний суд, Страсті Христові. Біблійні мотиви й образи стали ключовими у творчості Тараса Шевченка («Давидові псалми», «Неофіти», «Марія» та інші). Сван-

гельські теми висвітлювали Іван Франко («Мойсей», «Смерть Каїна»), Леся Українка («Одержима»), Ліна Костенко («Шлях на Голгофу»), Василь Стус («Були мої моління всує...»). Сюжети біблійних оповідей використали Ольга Кобилянська («Земля»), Юрій Яновський («Майстер корабля», «Вершники»), Іван Багряний («Сад Гетсиманський») та багато інших майстрів слова.

1. Вибери один із творів мистецтва, згаданих у тексті (наприклад, «Таємна вечерея» Леонардо да Вінчі, «Мойсей» Івана Франка або «Марія» Тараса Шевченка), і дай відповідь на запитання:
 - Який біблійний сюжет або образ покладено в основу цього твору?
 - Яке головне моральне або філософське послання несе цей твір?
 - Як митцеві вдалося передати емоції з біблійного сюжету?
 Доповни відповідь короткою презентацією, колажем або малюнком, що передає твоє бачення твору.
2. Досліди, хто здійснив переклади Біблії українською мовою. Підготуй коротку інформацію про переклад Біблії П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького.
3. Створи власний проєкт «Біблійні мотиви сьогодні». Уяви, що тобі доручили створити сучасне мистецьке висловлювання на біблійну тему (картину, вірш, фільм, пісню, мем або відео в TikTok). Поміркуй над тим, який біблійний сюжет або образ ти б вибрав/вибрала? Чому саме він для тебе актуальний? Як би ти його переосмислив/переосмислила крізь призму сучасності (які символи, жанри, засоби ти використав би / використала б)?
4. Коротко опиши свій проєкт (три-п'ять речень) або створи ескіз/набір / план ідей.

Пам'ятки оригінальної літератури

Літописи як історико-художні твори

Пам'ятки оригінальної літератури — це тексти, що збереглися з давнини і стали живим свідченням думок, мрій і вірувань народу, відображенням його історії, культури та національного характеру. Вони є джерелом духовного багатства й важливим компонентом культурної спадщини будь-якої нації.

Перші пам'ятки оригінальної літератури України виникли, коли наша писемна традиція лише формувалася, — у Середньовіччі. На відміну від перекладних релігійних текстів, що надходили з Візантії, оригінальні твори були написані українськими авторами та мали власну тематичну й стилістичну самобутність. Вони відображали актуальні

для того часу події: боротьбу з ворогами, моральні пошуки, прагнення до єдності та справедливості.

Однією з найвідоміших таких пам'яток є *«Слово про похід Ігорів»* — героїчна поема XII століття, у якій змальовано похід князя Ігоря на половців. Цей твір пронизаний патріотичними мотивами, смутком за втраченою єдністю Русі й захопленням мужністю її воїнів. Він є не лише літературним шедевром, а й емоційним заклик до національного єднання.

Не менш важливими пам'ятками є **літописи**. Уже з назви видно суть цього жанру: це запис подій *«літо по літу»*, тобто за роками. Така форма дозволяла точно фіксувати, коли і що відбувалося. Але літопис — не просто хроніка чи «суха» історія. Це жива розповідь із почуттями, оцінками, драматичними описами. Загалом літопис — це синкретичний жанр: він поєднує легенди й перекази, міфи, життя святих, ораторську прозу, різні документи та мемуари.

Перші руські літописи зберігалися з X ст. Найвідомішим текстом цієї доби є *«Повість минулих літ»*. Його автор — Нестор Літописець — не лише зібрав факти, а й створив цілісний художній образ історії Русі, де народ, князі, Бог і природа існують у взаємозв'язку. У творі зображено епічні бої, подано зворушливі легенди, моральні роздуми про добро і зло, єдність народу, провини та велич правителів.

Особливу роль відіграла й **ораторська література**. Сюди належить *«Слово про Закон і Благодать»* митрополита Іларіона. У ньому вперше прозвучала ідея рівності Русі-України з іншими християнськими народами, а також гордості за рідну землю та її володарів.

Пам'ятки оригінальної літератури — це своєрідні дороговкази, що допомагають нам зрозуміти, хто ми є і ким були наші предки. Так ми можемо доторкнутися до живої мови, образів, вірувань, які формували українську ідентичність протягом століть. Це спадок, який живе, поки ми його читаємо, осмислюємо й передаємо наступним поколінням.

Літопис — це історико-мемуарний твір, у якому в хронологічному порядку зафіксовані короткі записи чи докладні розповіді про історичні події.

1. Зроби висновок із прочитаного про те, яке історико-художнє значення мають пам'ятки оригінальної літератури, зокрема літописи. Запиши відповідь у вигляді графічного тексту.
2. Вибери один із творів, згаданих вище; опиши його основну думку; поясни, чому цей твір можна назвати оригінальним для української культури. Поміркуй, які ідеї цієї пам'ятки цікаві для сучасників.
3. Уяви, що ти сучасний літописець або поет. Напиши короткий текст (4–6 рядків чи речень) про подію або героя нашого часу (наприклад, захисника України, волонтера, учителя, лікаря). Використай урочистий стиль, образи та метафори так, як це робили тодішні автори.

Для розширення своїх знань переглянь відеоурок «Літописи як історико-художні твори, зміст "Повісті минулих літ"».

Повість минулих літ

«Повість минулих літ» — це найвідоміший літопис, створений у Києві на початку XII століття. Він став першою великою спробою записати історію українських земель. У «Повісті» розповідається про найдавніші часи: заснування Києва, князювання перших руських володарів, хрещення Русі та багато інших важливих подій. Автор прагнув показати, як формувалася наша держава і якого значення вона набула серед інших народів.

Існують три редакції цього твору. Перша з'явилася близько 1113 року. Її написав чернець Києво-Печерської лаври Нестор Літописець. Другу створив 1116 року ігумен Видубицького монастиря Сильвестр. Третю редакцію склав невідомий автор у 1118 році. Кожен із цих варіантів доповнював попередні новими подіями та поглядами на тогочасне життя.

На жаль, оригінали «Повісті минулих літ» не збереглися. Але до нас дійшли її копії (списки). Найвідоміші з них — Лаврентіївський та Іпатіївський — переписані в кінці XIV — на початку XV століття. «Повість минулих літ» зображає історію Русі від 852 до 1110 року.

Літопис Нестора починається словами: *«Повість минулих літ Нестора, чорноризця Феодосієвого монастиря Печерського, звідки пішла Руська земля, і хто в ній почав спершу княжити, і як Руська земля постала»* (переклад Леоніда Махновця). Це речення є назвою цілого твору. У ньому згаданий автор — Нестор Літописець, а також вказане місце написання — Києво-Печерський монастир, де Нестор був монахом («чорноризцем»); визначена мета твору — пояснити, звідки бере початок наша держава, хто нею правив, як виникла Руська земля. На Старокиївській горі в Києві, поруч із руїнами Десятинної церкви, стоїть камінь із цитатою Нестора, який нагадує нам: ми маємо знати, звідки ми; шанувати минуле і берегти свою історію.

На початку твору — важливе питання: «Звідки походить руська земля?» Відповідь починається з біблійної історії про Потоп, поділ світу між синами Ноя і походження слов'ян від Яфета: *«... Од племені таки Яфетового постав народ слов'янський — так звані норики, які є слов'янами»*. Так автор поєднує історію Русі зі світовою історією та підкреслює, що наші предки були обраним Божим народом.

Далі подано розповідь про слов'янські племена: полян, деревлян, сіверян, волинян та інших — і про те, як вони розселилися по землі.

В основній (другій) частині літопису йдеться про діяльність князів Олега, Ігоря, Святослава, Володимира, Ярослава і княгині Ольги. Автор розповідає про хрещення Русі, внутрішні війни між князями, боротьбу з ворогами, особливо з печенігами. Згадано легенди про апосто-

ла Андрія, який благословив землю, де згодом з'явився Київ: «А на другий день, уставши, сказав він учням своїм, які були з ним: “Бачите ви гори сі? Так-от, на сих горах возсіяє благодать божя, і буде город великий, і церков багато воздвигне бог”»; про Кия, Щека, Хорива та їхню сестру Либідь; про Олега, який помер від свого коня; про подвиг Кирила Кожум'яки, який урятував Київ від печенігів.

У третій частині з'являється більше точних дат і записів. Автор уже не лише розповідає, а й коментує події. Наприклад, поразку князів у 1068 році він вважає карою Божою за гріхи.

У літописі вміщено опис життя перших українських святих Ольги, Володимира, Бориса й Гліба, Антонія і Феодосія Печерських.

Та найголовніше — те, що «Повість минулих літ» розкриває значення єдності для народу, любові до рідної землі, безкорисливого служіння Вітчизні. Це і є основною ідеєю твору.

Традицію Нестора продовжили Київський (про події XII століття) та Галицько-Волинський (про події XIII століття) літописи. Разом усі три твори розповідають про події часів Київської Русі та формують один великий «Літопис руський».

■ Поміркуй над словами Василя Яременка:

«Повість врем'яних літ» — це не просто пам'ятка писемності, а й високохудожня поетична книга, збірка епічних пісень та перша, найдавніша історія українського народу, написана на замовлення Вічності. Вона має стати букварем нашої національної свідомості, глибоких патріотичних та інтернаціональних почуттів, пронесених народом через тисячоліття.

■ Створи логотип «Повісті минулих літ» для нащадків, урахувавши її значення для українців зокрема і світу загалом.

■ Прочитай фрагменти «Повісті минулих літ» (у перекладі Леоніда Махновця). Зверни увагу на те, як автор змальовує князя Святослава. Склади цитатний план характеристики образу князя. Визнач, які риси його характеру імпонують тобі найбільше.

ПОВІСТЬ МИНУЛИХ ЛІТ

(Фрагменти)

У РІК 6472 [964]. Коли князь Святослав виріс і змужнів, став він воїв збирати, багатьох і хоробрих, бо й сам був хоробрий і легкий. Ходячи, яко **пардус**, багато воєн він чинив. Возів же за собою він не возив, ні котла [не брав], ні м'яса [не] варив, але, потонку нарізавши конину, або звірину, або воловину [і] на вуглях спікши, [це] він їв. Навіть шатра він [не] мав, а **пінник** слав і сідло [клав] у головах. Такими ж і всі інші вої його були. І послав він до [інших] земель [послів], кажучи: «Хочу на вас іти».

І пішов він на Оку-ріку і на Волгу, і знайшов вятичів, і сказав їм: «Кому ви данину даєте?» Вони ж одказали: «Хозарам. По шелягу од рала даєм».

У РІК 6473 [965]. Рушив Святослав на Хозар. Почувши ж [про це], хозари вийшли насупроти з князем своїм, каганом. І зступилися [війська] битися, і сталася битва межи ними, [і] одолів Святослав хозар і город їхній [столицю Ітіль], і [город] Білу Вежу взяв. І ясів переміг він, і касогів, і прийшов до Києва.

У РІК 6474 [966]. Переміг Святослав вятичів і данину на них наклав.

Серпень 968

У РІК 6475 [967]. Рушив Святослав на Дунай на Болгар, і в битві одолів Святослав болгар. І взяв він вісімдесят городів по Дунаю, і сів, князюючи, тут, у [городі] Переяславці, [і] беручи данину з греків.

Весна 969

У РІК 6476 [968]. Прийшли печеніги вперше на Руську землю. А Святослав був [тоді] в Переяславці, і заперлася Ольга з онуками своїми — Ярополком, і Олегом, і Володимиром — у городі Києві. І оступили печеніги город силою великою, — незчисленне множество [стояло їх] довкола города, — і не можна було вийти з города, ні вісті послати, і знемагали люди од голоду й **безвіддя**. І, зібравшись, люди тої сторони Дніпра стояли в човнах на тій стороні, та не можна було увійти в Київ ані одному з них, ні із города [вийти кому] до них.

І затужили люди в городі, і сказали: «Чи нема кого, який би на ту сторону міг дійти і переказати: “Якщо ви не приступите завтра під город, — ми здамось печенігам”». І сказав один хлопець: «Я можу перейти». Городяни ж, зрадівши, сказали хлопцеві: «Коли можеш ти якось іти — іди». Він тоді вийшов із города з уздечкою і ходив серед печенігів, запитуючи: «Чи ніхто не бачив коня?», — бо він умів попеченізькому і вони вважали його [за одного з] своїх. А як приблизився він до ріки, [то], скинувши одєжу з себе, скочив у Дніпро і побрів. І коли побачили [це] печеніги, кинулися вони за ним, стріляючи в нього, але не могли йому анічого зробити.

А ті, побачивши [це] з тої сторони [Дніпра і] прибувши в човні назустріч йому, взяли його в човен і привезли його до дружини. І сказав він їм: «Якщо ви не підступите завтра рано під город, — здадуться люди печенігам». Мовив тоді їм воєвода їхній, на ім'я Претич: «Підступимо завтра в човнах і, захопивши княгиню і княжичів, умчимо ми на сю сторону і люди. Якщо ж сього не зробимо, — погубить нас Святослав».

І як настав ранок, сіли вони в човни перед світом, затрубили сильно трубами, і люди в городі зняли крик. Печеніги ж подумали, що князь [Святослав] прийшов, [і] побігли од города хто куди.

І вийшла Ольга з онуками і з людьми до човнів, а князь печенізький [Куря], побачивши [це], вернувся один до воєводи Претича і запитав:

«Хто се прийшов?» І сказав йому [воевода]: «Люди тої сторони». І спитав князь печенізький: «А ти чи не князь еси?» Він же сказав: «Я — муж його і прийшов зі сторожею, а вслід за мною іде воїв незчисленне множество», — а це він сказав, лякаючи їх. І мовив князь печенізький Претичеві: «Будь мені другом». Він тоді сказав: «Нехай буде так». І подали вони руку один одному, і дав печенізький князь Претичеві коня, шаблю, стріли, а він дав йому броню, щит, меч. І відступили печеніги од города, і не можна було коня напоїти: на Либеді — печеніги.

І послали кияни [гінця] до Святослава, говорячи: «Ти, княже, чужої землі шукаєш і дбаєш [про неї], а свою полишив. Нас же мало не взяли печеніги, і матір твою, і дітей твоїх. Якщо ти не прийдеш, не оборониш нас, — то таки нас візьмуть. Чи тобі не жаль отчини своєї, і матері, що стала старою, і дітей своїх?»

Це почувши, Святослав швидко сів на коней з дружиною своєю, і прибув до Києва, і цілував матір свою, і дітей своїх, [і] журився тим, що сталося од печенігів. І зібрав він воїв, і прогнав печенігів у поле, і було мирно.

У РІК 6477 [969]. Сказав Святослав матері своїй і боярам своїм: «Не люблю мені є в Києві жити. Хочу жити я в Переяславці на Дунаї, бо то є середина землі моєї. Адже там усі добра сходяться: із Греків — **паволоки**, золото, вино й овочі різні, а з Чехів і з Угрів — сrebro й коні, із Русі ж — хутро, і віск, і мед, і челядь». І мовила йому мати: «Чи бачиш ти, що я недужа? Куди ти хочеш [іти] од мене?» — бо вона вже розболілася була. Сказала ж вона йому: «Погребши мене — іди, куди хочеш».

...І по трьох днях померла Ольга. І плакав за нею син її, і внуки її, і люди всі плачем великим, і, понісши, погребли її на [уготованому] місці. І заповіла була Ольга не творити тризни над собою, бо мала вона **пресвітера**, і той похоронив блаженну Ольгу [...]

У РІК 6478 [970]. Святослав посадив Ярополка в Києві, а Олега в Деревлянах.

У цей же час прийшли люди новгородські, просячи князя собі: «Якщо не підете ви до нас, то ми знайдемо князя собі». І сказав їм Святослав: «Аби хто до вас пішов!» І відмовився [йти до них і] Ярополк, і Олег. І сказав Добриня: «Просіте Володимира», — бо Володимир був од Малуші, улюблениці Ольжиної; [Малуша] ж була сестра Добринина, а отцем їм обом був Малко Любчанин, отож Добриня був вuем Володимирові. І сказали новгородці Святославу: «Дай нам Володимира».

І взяли новгородці Володимира собі, і пішов Володимир з Добринею, вuем своїм, до Новгорода, а Святослав — до Переяславця.

Серпень 969

У РІК 6479 [971]. Прийшов Святослав до Переяславця, і заперлися болгари в городі. І вийшли болгари на січу проти Святослава, і була січа велика, і одолівали болгари. І сказав Святослав вuям своїм: «Уже

нам тут полягти. Ударимо мужньо, браття і дружино!» А під вечір одолів Святослав [болгар] і взяв город списом, кажучи: «Се город мій!»

Весна 970

І послав він до Греків [послів], мовлячи: «Хочу на вас іти і взяти город ваш, як і сей». І сказали греки: «Ми не в силі супроти вас стати. Так що візьми з нас данину [собі] і на дружину свою. Але скажіте нам, скільки вас, щоб дали ми по числу воїв». А це говорили греки, обманюючи русів: греки бо є хитромудрі й до сьогодні. І сказав їм Святослав: «Єсть нас двадцять тисяч», — і додав він десять тисяч, бо було русі десять тисяч тільки. І спорядили греки сто тисяч на Святослава, і не дали данини.

Весна—літо 970

І рушив Святослав на греків, і вийшли вони супроти русі. І коли побачили [це] руси, то убоюлися вельми множества воїв. І мовив Святослав: «Уже нам нікуди дітись, а волею і неволею [доведеться] стати насупроти. Тож не осоромимо землі Руської, а ляжемо кістками тут, бо ж мертвий сорому не зазнає. Якщо ж побіжимо ми, — то сором нам. Тож не втечемо, а станемо кріпко, і я перед вами піду. Якщо моя голова ляже, — тоді [самі] подумайте про себе». І сказали вої: «Де голова твоя ляже, там і наші голови ми зложимо».

І приготувались до бою руси і греки насупроти [них]. І зітнулися обидва війська, і обступили греки русів, і була січа велика, і одолів Святослав, а греки побігли. І пішов Святослав, воюючи, до города [Цесарограда], і інші города розбиваючи, які стоять пустими і до сьогоднішнього дня.

І зівзав цесар [грецький Іоанн] у палату бояр своїх, і сказав їм: «Що вдіємо? Адже не можемо ми стати супроти нього». І сказали йому бояри: «Пошли йому дари. Спитаємо його, чи падкий він є до золота чи паволок?» І послали вони до нього золото, і паволоки, і мужа мудрого, і сказали йому: «Стеж за поглядом його, і лицем його, і мислями його».

Він же, [муж цесарів], узявши дари, прийшов до Святослава. І коли прийшли греки з дарунком, він сказав: «Введіте їх сюди». І прийшли вони, і поклонились йому, і поклали перед ним золото й паволоки. І сказав Святослав, убік дивлячись: «Сховайте». І отроки Святославові, узявши, [все] сховали, а посли цесареві повернулися до цесаря.

І зівзав цесар бояр, і сказали тоді послані: «Коли прийшли ми до нього і піднесли дари, він і не глянув на них, а повелів сховати їх». І мовив один [боярин]: «Спитуй його ще один раз. Пошли ще йому оружжя». Вони ж послушали того і послали йому меч та інше оружжя.

І принесли йому меч, і він, узявши, став любитися [ним], і хвалити, і дякувати цесареві.

І прийшли [послані] назад до цесаря, і повідали все, що було. І сказали бояри: «Лютим буде сей муж, бо майном нехтує, а оружжя бере.

Згоджуйся на данину». І послав цесар [послів до Святослава], кажучи так: «Не ходи до города, а візьми данину, навіть яку ти хочеш», — бо він замалим не дійшов до Цесарограда.

І дали вони йому данину, а він узяв і за вбитих, кажучи: «Рід його візьме». Узяв він також і дари многі і вернувся в Переяславець зі славою великою.

Побачивши ж, що мало дружини у нього, він сказав собі: «Іще, обманувши як-небудь, поб'ють вони дружину мою і мене», — бо багато загинуло було в бою. І сказав він: «Піду я в Русь і приведу більше дружини».

І послав він послів до цесаря в [город] Дерестер, — бо тут був цесар, — кажучи так: «Хочу я мати мир з тобою твердий і дружбу». І, це почувши, цесар зрадів і послав йому дари, більші від перших. Святослав же прийняв дари і став радитися з дружиною своєю, говорячи так: «Якщо ми не вчинимо миру з цесарем, а довідається цесар, що нас мало є, то, прийшовши, обступлять вони нас у городі. А Руська земля далеко є і печеніги з нами вороги, — то хто нам допоможе? Учинимо ж мир із цесарем, бо він же згодився нам на данину, — і сього хай буде досить нам. Якщо ж він стане не давати данини, то знову, зібравши воїв більше, ніж спершу, прийдемо із Русі до Цесарограда».

І до вподоби була річ ся дружині, і послали вони ліпших мужів до цесаря. І прийшли ті в Дерестер, і сказали [про них] цесареві. А цесар на другий день прикликав їх, і мовив цесар: «Хай говорять послы руські». Вони ж сказали: «Так говорить князь наш: «Хочу я мати справжню дружбу з цесарем грецьким на всі прийдешні часи».

Липень 971

Цесар же, рад бувши, повелів писцю писати на хартію всі речі Святославові. [...] «Я, Святослав, великий князь руський, як клявся, [так] і утверджую цим договором присягу свою, що хочу [разом] із русами, які підо мною, боярами та іншими [людьми], мати мир і справжню дружбу з кожним — і [з] великим цесарем грецьким, і з Василієм, і з Костянтином, і з [іншими] богонатхненними цесарями, і з усіма людьми вашими до кінця віку.

Ніколи ж не буду я замишляти на землю вашу, ні збирати людей [проти неї], ні приводити інший народ на землю вашу і скільки є [країв] під владою грецькою, ні на волость Корсунську і на городи її, скільки їх є, ні на землю Болгарську.

А якщо інший хто-небудь замислить на землю вашу, то я буду противником йому і буду битися з ним.

Як і клявся я цесарям грецьким, а зі мною бояри і Русь уся, будемо ми додержувати попереднього договору. Якщо ж ми не додержимо чого із сього і [зі] сказаного раніш, то я і [всі, хто] зі мною і підо мною, хай будемо прокляті богом, у якого віруємо, — в Перуна, і в Волоса, бога скоту, — хай будемо ми золоті, як ото золото се, і своїм оружжям хай

Пардус — застаріла назва леопарда або гепарда.

Пітнік — повсть, яку підкладають коню під сідло чи під сіделко.

Безвіддя — відсутність, нестача води у водоймах.

Паволоки — узагальнена назва міцних і дорогих тканин.

Пресвітер — священник.

ми посічені будемо, і хай ми вмеремо. Ви ж майте се за правду, що нині вчинив я вам і написав на хартії сій, а ми своїми печатями запечатали».

Учинивши мир із Греками, Святослав рушив у човнах до [Дніпрових] порогів. І сказав йому воєвода отця його Свенельд: «Обійди, княже, [їх] на конях, бо стоять печеніги в порогах». Однак не послухав він його і рушив у човнах.

Тим часом послали переяславці до печенігів [гінців], кажучи: «Іде Святослав у Русь, узявши майна багато у греків і полон незчислений, а з малою дружиною». Почувши ж печеніги се, заступили пороги. І прийшов Святослав до порогів, та не можна було пройти порогів, і став він зимувати у Білобережжі. І не було в них їжі, і настав голод великий, так що по півгривні [була] голова коняча. І зимував [тут] Святослав. А коли приспіла весна, пішов Святослав у пороги.

Березень 972

У РІК 6480 [972]. Прийшов Святослав у пороги, і напав на нього Куря, князь печенізький. І вбили вони Святослава, і взяли голову його, і з черепа його зробили чашу, — окувавши череп його золотом, пили з нього. Свенельд же прийшов у Київ до Ярополка. І було всіх літ княжіння Святославового двадцять і вісім.

За бажанням прочитай текст «Повісті минулих літ» повністю.

1. Склади усну розповідь про спосіб життя князя Святослава. Як це допомогло майбутньому правителеві стати справжнім лідером своєї держави?
2. Яку роль у житті Святослава відіграла його мати Ольга?
3. Установи хронологію подій:
 - ➔ Святослав обрав Переяславець своєю резиденцією.
 - ➔ Похід проти хозар і захоплення Ітіля.
 - ➔ Смерть княгині Ольги.
 - ➔ Облога Києва печенігами.
 - ➔ Загибель Святослава на Дніпрових порогах.
4. Уяви себе учасником або спостерігачем подій «Повісті минулих літ». Створи щоденниковий запис (5–7 речень) про похід на болгар, облогу Києва чи останню битву князя.
5. Візьми участь у дискусії про те, чи можна вважати Святослава ідеальним правителем свого часу. Які його риси допомогли б сьогodнішнім лідерам? Прокоментуй свою думку.
6. Які слова в тексті були невідомими? Спробуй з'ясувати їхнє значення. До якого виду лексики вони належать?

Прочитай фрагменти «Повісті минулих літ» (у перекладі Леоніда Махновця) про князів Бориса й Гліба та їхнього брата Святополка. Назви причини їхніх вчинків.

УБИВСТВО СЯТИХ НОВАЯВЛЕНИХ

МУЧЕНИКІВ БОРИСА І ГЛІБА

Святополк же сів у Києві після отця свого, і скликав киян, і став майно їм давати. А вони брали, та не було серце їхнє з ним, бо браття їх були з Борисом.

Коли ж Борис вернувся з війни, не знайшовши печенігів, вість прийшла йому: «Отець тобі помер». І плакав він вельми за отцем своїм, бо любив його отець більше од усіх. І став він на [ріці] Альті, прийшовши, [і] сказала йому дружина отцева: «Ось дружина у тебе отцева і вої. Піді сядь у Києві на столі отчому». Але він мовив: «Не буде того, [щоб] мені зняти руки на брата на старшого. Коли отець мій помер, то сей мені буде замість отця». І, це почувши, вої розійшлися од нього, а Борис стояв із отроками своїми.

Святополк же, сповнившись беззаконня [і] Каїнів замір прийнявши, посилав [послів] до Бориса, говорячи: «З тобою, — мовляв, — хочу я любов мати і до отчого [добра] тобі [ще] придам», — [так] він обманював його, щоб якось його погубити.

Святополк тим часом прийшов уночі до Вишгорода, і потай прикликав [боярину] Путшу і вишгородських боярців, і сказав їм: «Чи віддані ви мені всім серцем?» І сказав Путша: «Можемо ми голови свої з вишгородцями положити за тебе». Він тоді мовив їм: «Не говоріть же нікому. Підіть убийте брата могого Бориса». І вони обіцялися йому скоро вчинити се.

Про сяких бо Соломон сказав: «Скорі вони є несправедливо пролити кров, збираються вони для зла, вони бо спілкуються на кровопролиття. Такі є путі тих, що вчиняють беззаконня: вони бо нечестям свою душу однімають».

Послані ж прийшли на Альту вночі, і, підступивши ближче, чули вони блаженного Бориса, що співав заутреню. Сказали бо йому: «Хотять тебе погубити». І, вставши, почав він співати, говорячи: «Господи! Чого умножились мучителі мої? Встають на мене многі». І ще: «Стріли твої встромилися в мене, та я на рани готов, і скорбота моя передо мною єсть». І ще говорив він: «Господи! Почуй ти молитву мою і не ввійди в суд із рабом твоїм, бо не оправдається перед тобою жоден із живущих, бо піддав гонінню враг душу мою». І, скінчивши шестипсалміє і побачивши, що є [вже] послані погубити його, став він співати псалтир, говорячи: «Обступили мене тельці тучні, і зборище злобних оточило мене. Господи боже мій, на тебе уповав я. Тож спаси ти мене і од усіх гонителів моїх ізбав мене». Потім же став він канон співати. Так на заутрені

Ікона «Борис і Гліб», середина XIII століття. Київська національна картинна галерея, Київ

він помолився, дивлячись на ікону, на образ владики, [і] говорячи: «Господи Ісусе Христе! Як ти сим образом явився на землі спасіння ради нашого, і дав своєю волею пригвоздити руки свої на хресті, і прийняв страждання заради гріхів наших, так і мене сподоби прийняти страждання. Се ж не од ворогів я приймаю [його], а од брата свого, і не постав ти йому, господи, се за гріх». А коли помолився, він ліг на постелю свою.

І тут напали на нього вони, як ті звірі дикії, з усіх сторін шатра, і простромили його списами, і пронизали Бориса. І слугу його, що [князя прикрив], упавши на нього, пронизали [разом] із ним. Був же сей улюбленцем Бориса, а родом отрок сей був угрин, на ім'я Георгій, і його сильно любив Борис, навіть возложив був на нього гривну велику золоту. В ній він і служив йому. Побили вони також отроків багатьох Борисових. У Георгія ж

не могли вони швидко зняти гривни з шиї. І відрубали вони голову його, і так зняли гривну ту, голову одкинувши геть. Через те й не знайшли опісля тіла його серед трупів.

Бориса ж, убивши, окайнені завернули в шатро, і поклали його на воза, і повезли, а він іще дихав. І коли довідався про це окайнений Святополк, що він іще дихає, то послав двох варягів [Еймунда і Рагнара], прикінчити його. А коли ті обидва прийшли і побачили, що він іще живий є, то один із них, вийнявши меч, вдарив його в серце.

Неділя 24.VII 1015

І так скончався блаженний Борис, діставши з праведниками вінець [життя вічного] од Христа бога. Він прилучився до пророків і до апостолів, із сонмом мучеників пробуваючи, на лоні Авраама почиваючи, бачачи невимовну радість, співаючи з ангелами і веселячись із сонмом святих. І положили тіло його, принісши його потай до Вишгорода, в церкві святого Василія [Великого].

Окайнені ж убивці прийшли до Святополка, ніби славу маючи, беззаконники. Імена ж цих законопереступників є: Путша, Талець Слович, Ляшко. Отець же їх — сатана. [...]

Святополк же окайнений намислив у собі, сказавши: «Осе вже убив я Бориса, а як би ще вбити Гліба?» І, прийнявши замір Каїнів, з обманом послав він [гінця] до Гліба, говорячи так: «Іди зараз же. Отець тебе зове, бо нездоров він вельми».

І Гліб, сівши на коня, рушив з невеликою дружиною, бо був він послухлив отцю. Та коли прибув він на Волгу, на устя [річки] Тьми, на полі спіткнувся під ним кінь у рові і надламав він йому трохи ногу. І прибув він до Смоленська, і рушив од Смоленська, і став на [річці] Смядині в кораблі, так що видно було [город].

У сей же час Ярославу прийшла була вість од [сестри] Передслави про смерть отця. І послав Ярослав [гінця] до Гліба, говорячи: «Не ходи. Отець тобі помер, а брат твій убитий Святополком».

І коли почув це Гліб, закричав він вельми крізь сльози, і плакав за отцем, а більше ще й за братом, і став він молитися зі слізьми, говорячи: «Горе мені, Господи! Лучче б мені померти з братом, аніж жити у світі сьому облудному! Коли б же побачив я, брате, лице твоє ангельськеє, — умер би з тобою! А нині для чого zostавсь я один? Де є слова твої, що ти говорив їх мені, брате мій любий? Нині вже я не почую тихого твого наущання. А якщо дістав ти еси уповання у Бога, молися за мене, щоб і я прийняв таку саму смерть. Лучче б мені з тобою померти, аніж у світі сьому облудному жити».

І коли так він молився зі сльозами, знагла прийшли послані Святополком, щоб погубити Гліба. І при цім одразу послані захопили корабель Глібів і видобули оружжя, а отроки Глібові впали у одчай. Окаянний же [убивця] Горясір звелів тут же зарізати Гліба, і повар Глібів, на ім'я Торчин, вийнявши ножа, зарізав Гліба.

Понеділок 5.IX 1015

Мов те ягня непорочне, приніс він себе в жертву богові замість запашного фіміаму, жертва словесна, і дістав він од Христа вінець [життя вічного]. Увійшовши в небесні обителі, він побачив жаданого брата свого і радувався з ним невимовною радістю, що її сподобились вони братолюбством своїм. «Як це добре і як гарно, коли жити обом братам купі».

А окаянні ж вернулися назад. [...] Коли ж вони вернулись і сказали Святополкові: «Вчинили ми звелене тобою», — то він, це почувши, [загордився], і возвеселилося серце його вельми. Та не відав він, що Давид говорив: «Чого ти хвалишся злобою, сильний? Беззаконня замислив язик твій, як та бритва вигострена, учинив він лжу. Возлюбив ти еси злобу більше, ніж благостиню, неправду [більше любиш] говорити, аніж правду. Возлюбив ти еси всякі слова погибельні, язик ти облесливий. За се Бог знищить тебе до кінця, і вирве він тебе із оселі твоєї і корінь твій із землі живих». Як ото і Соломон сказав: «Я з погибелі вашої посміюся і порадуюсь, коли прийде на вас пагуба. Тому-то з'їдять вони свого труда плоди і своїм нечестям наситяться».

Коли ж Гліба вбили, то покинули [його] на березі [Волги?] межі двома колодами, а потім, узявши, одвезли його [до Вишгорода] і положили його коло брата його Бориса у церкві святого Василя [Великого].

З'єднані тілами, а тим паче й душами, у владики всіх, царя [небесного], пробуваючи, у радості безконечній і в сяєві невимовному, подаючи зцілення дари Руській землі та іншим, приходящим з правдивою вірою, ви даєте зцілення: калікам — ходити, сліпим — прозріння, болящим — одужання, окованим — звільнення, темницям — одчинення, печальним — утіху, гнаним — вибавлення. Бо есте ви заступники Руської землі і світильники, що завжди сіяють і моляться завжди до владики за своїх людей. [...]

Святополк же сей окаянний, лихий, убив [також брата] Святослава, пославши [убивць] до гори Угорської, коли він утікав в Угри.

І став він помишляти: «Переб'ю всіх братів своїх і візьму землю Руськую один». Намислив він зарозумілістю своєю, а не знав, що Бог дає владу [тому], кому ото хоче; «настановляє за царя і князя Всевишній, кому хоче, він дає [владу]». [...] Бо якщо князі справедливі бувають на землі, то многі провини прощаються [їй], а якщо лихі й лукаві бувають, то більше зло насилає Бог на землю ту, оскільки [князь] — то глава єсть землі. [...] Святополк же окаянний став княжити в Києві і, скликавши людей, став давати тим корзна, а другим — кунами, роздаючи множество отчого багатства.

[...] У ту саму ніч прийшла йому [Ярославові] вість із Києва од сестри його Передслави: «Отець тобі помер, а Святополк сидить у Києві, вбивши Бориса. І по Гліба він послав. І ти бережись його дуже». І, це почувши, Ярослав печалувався за отцем, і за братом, і за дружиною. [...]

І зібрав Ярослав варягів тисячу, а інших воїв сорок тисяч, і пішов на Святополка, призвавши [на поміч] Бога [і] сказавши: «Не я почав побивати братів, а він. Хай буде Бог месником за кров братів моїх, бо без вини пролив він кров праведну Борисову і Глібову. Іще й мені се ж учинить! Тож суди мене, Господи, по правді і хай скінчиться лиходійство беззаконника». І пішов він на Святополка.

Коли ж почув це Святополк, що йде Ярослав, то спорядив він воїв без числа, і русів, і печенігів, і виступив супроти нього до [города] Любеча по той бік Дніпра, а Ярослав — звідси.

У РІК 6524 [1016]. Прийшов Ярослав на Святополка, і стали вони насупроти обабіч Дніпра. І не одважувалися ні сі на тих рушити, ні ті на сих, і стояли вони три місяці одні проти одних. І став воєвода Святополків Вовчий Хвіст глузувати з новгородців, їздячи коло берега [і] говорячи: «Чого прийшли ви зі шкандибою оцим? А ви теслярі е! Ось ми заставимо вас хороми зводити наші!» Це почувши, новгородці сказали Ярославу: «Завтра переправимось на них. Якщо хто не піде з нами, то ми самі його порубаєм».

А було уже в заморозь, і стояв Святополк межи двома озерами, і всю ніч [ту] спав, упившись із дружиною своєю. Ярослав же назавтра, приготувавши до бою дружину, перед світом переправився, і, висівши на берег, одіпхнули вони човни од берега. І пішли [війська] одні проти од-

них, а коли зійшлися до купи, то була січа люта, і не можна було із-за озера печенігам помагати [Святополкові]. І притиснули Святополкових воїв до озера, і ступили вони на лід, обломився лід із воями Святополковими, і багато втопилось у водах, і одолівати почав Ярослав. Побачивши ж [це], Святополк побіг. І одолів Ярослав, а Святополк утік у Ляхи.

Ярослав же сів у Києві на столі отчим. Було ж тоді Ярославу літ тридцять і вісім.

1. Поміркуй, чому Бориса й Гліба вважають святими.
2. Чи міг би Святополк стати добрим князем, якби не обрав шлях зради?
3. Створи психологічний портрет одного з персонажів — Бориса, Гліба чи Святополка. Назви мотиви їхньої поведінки.
4. Візьми участь у дискусії «Зрада Батьківщині: егоїзм, слабкість чи прояв свободи вибору?»
5. Випиши з фрагментів тексту «*Повість минулих літ*» незрозумілі для тебе слова.

ІСТОРИЧНА ПЛОЩИНА

Нестора Літописця вважають першим українським істориком та автором найвідомішої пам'ятки давньої літератури — «Повісті минулих літ». Народився він у середині XI століття. Уже в 17 років став ченцем Києво-Печерського монастиря.

У монастирі Нестор не тільки молився, а й багато читав. Він вивчив церковнослов'янську, чеську, грецьку мови, цікавився народними переказами та історією різних країн. Завдяки цьому став не лише мудрим монахом, а й талановитим письменником.

З-під пера Нестора вийшли важливі твори: життя святих Бориса і Гліба, Феодосія Печерського, легенда про назву Печерського монастиря. Але найважливішим його твором стала саме «Повість минулих літ», яку він писав за дорученням Святополка Ізяславича. Князь навіть дозволив Нестору користуватися своїм архівом із державними договорами й іншими важливими документами.

Працюючи над літописом, Нестор використовував старі записи, усні розповіді, хроніки з інших країн, державні папери та власні спостереження.

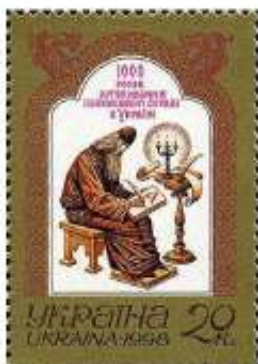
Літописець помер 9 листопада 1114 року. Він похований у ближніх печерах Києво-Печерської лаври, де й нині зберігаються його мощі.

1. Перевір, наскільки ти був уважним/була уважною, і виконай вправу «Хто? Що? Де? Коли?». Запиши короткі відповіді в зошит.
 - Хто є автором «Повісті минулих літ»?
 - У якому монастирі жив і працював Нестор?
 - Яке питання порушено на початку літопису?
 - Коли в Україні святкують День української писемності та мови?
 - Який князь замовив Нестору написання літопису?

2. Розташуй події у правильній хронологічній послідовності:
 - хрещення Русі;
 - народження Нестора Літописця;
 - написання «Повісті минулих літ»;
 - перша редакція «Повісті минулих літ»;
 - битва руських князів із половцями (1068 р.).
3. Розглянь зображення. Підготуй короткий допис про вшанування пам'яті Нестора Літописця.

Поштова марка
«1000 років літописання і книжковій справі в Україні»

Монета НБУ, присвячена
Нестору Літописцю

Пам'ятник Нестору
Літописцю, м. Бориспіль

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

- Прочитай про професію копірайтера, склади перелік основних умінь, які знадобляться копірайтеру. Поміркуй, чи міг би Нестор у сучасному світі виконувати обов'язки копірайтера. Аргументуй свою думку.

Хто такий копірайтер?

Написання рекламних текстів, або копірайтинг, — це творча й цікава робота для тих, хто майстерно володіє словом.

Копірайтер, або автор рекламних текстів, пише різні тексти: від описів товарів і рекламних слоганів до статей для блогів і пресрелізів. Саме через влучне слово він допомагає компаніям доносити потрібну інформацію до цільової аудиторії.

Немає такої теми, на яку б копірайтер не зміг написати текст: подорожі, кулінарія, спорт, металопрокат, продаж шкарпеток тощо. Однак професійний копірайтер зазвичай спеціалізується на одній-двох темах, а не намагається охопити все одразу. Наприклад, копірайтер із юридичною спеціалізацією рідко пише про будівельні матеріали, навпаки — кожен фахівець працює у своїй сфері.

Копірайтером можна працювати у штаті певної компанії або на фрилансі, тобто на себе. Це впливає на поставлені завдання, обсяг роботи, тематику й заробітну плату.

Скільки заробляє копірайтер?

Рівень заробітку копірайтера залежить від досвіду, компетенції та формату роботи. Зарплата часто залежить від кількості виконаних завдань, тобто написаних текстів. Якщо автор рекламних текстів працює у штаті компанії, він отримує визначену заробітну платню. Фрілансерам можуть платити певну суму за 1000 знаків чи за проєкт або фіксовану щомісячну зарплатню.

Які навички потрібні копірайтеру?

Професійний копірайтер розуміє тонкощі маркетингу, особливості цільової аудиторії, техніки переконання та володіє редакторськими вміннями. Усе це допомагає створювати влучні тексти.

До основних навичок копірайтера належать:

- грамотність;
- знання принципів маркетингу;
- уміння працювати з різними жанрами;
- швидкий пошук інформації;
- використання штучного інтелекту;
- самостійність;
- уміння швидко набирати текст;
- творчість;
- начитаність і широкий світогляд;
- уміння слухати замовника;
- відповідальність;
- дотримання визначених термінів виконання роботи;
- спокійне реагування на критику.

Де здобути знання?

Копірайтингу можна навчитися на спеціальностях «Журналістика», «Маркетинг», «Філологія», «Реклама та PR», а також пройти спеціалізовані курси. (За матеріалами сайту «Work.ua»)

- Уявіть, що ви журналісти, які беруть інтерв'ю в Нестора Літописця. Складіть діалог із 3–4 запитаннями та відповідями. За потреби скористайтеся прикладами запитань (Чому ви вирішили написати «Повість минулих літ»? Що для вас було найважчим під час роботи? Яких князів ви вважаєте найбільше?)
- Пригадайте зміст однієї з легенд, описаних у «Повісті минулих літ», та виконайте запропоновані завдання.
1. Створіть мальовпис із 3–4 кадрів до одного фрагмента тексту (на вибір).
 2. Накресліть мапу легендарних подій (де відбувалася подія, хто її герой, чим вона важлива).
 3. Намалуйте ілюстрацію з підписом і коротким поясненням сюжету.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС**Що треба знати про пам'ятки літератури?**

- Значення пам'яток оригінальної літератури:
 - відображення історії, культури, ментальності народу;
 - джерело духовного багатства та культурної спадщини.
- Поява перших оригінальних творів:
 - середньовічне походження української писемної традиції;
 - відмінність від перекладних релігійних текстів;
 - теми: боротьба, мораль, єдність, справедливість.
- Літописи як історико-художні твори:
 - суть літопису: запис подій «літо по літу»;
 - жанрове багатство: хроніка, легенди, ораторська проза;
 - приклад: «Повість минулих літ» Нестора Літописця.
- Ораторська проза:
 - «Слово про Закон і Благодать» Іларіона;
 - ідея рівності Русі з християнськими народами;
 - висока духовність та національна гордість.
- Пам'ятки як дороговкази для нащадків:
 - зв'язок поколінь;
 - усвідомлення національної ідентичності;
 - значення збереження і передавання літературної спадщини.

Володимир Мономах. «Повчання»

«Повчання дітям» Володимира Мономаха — скарб духовної спадщини Руської держави. Це одна з найвизначніших пам'яток давньої літератури, написана 1117 року. Цей твір частково зберігся у стародавньому рукописі «Повісті минулих літ», відомому як Лаврентіївський список.

Володимир II Мономах

«Повчання» — це своєрідний лист-настава від батька своїм дітям, у якому князь ділиться думками про життя, правління, моральні цінності та обов'язки перед народом. Він радить синам бути чесними, розумними правителями, не ворогувати, захищати Русь, любити освіту й навчання, і головне — власною поведінкою показувати приклад іншим.

Твір починається зі вступу та має три частини. У вступі князь просить читачів сприймати його настанови доволі серйозно. Перша частина має релігійний характер. Оскільки Мономах багато читав, то виписував із книжок цитати, які йому подобалися. Святе Письмо, тобто Біблія, була священним дороговказом для людини того часу, тому і князь закликає шукати відповіді на запитання та життєві оріє-

ентири в Євангеліях. Мономах покликається на цитати, які, ймовірно, мали для нього особливе значення. Наприклад: «*Навчися, праведний чоловіче, поступати благочестиво, навчися, за євангельським словом*».

У другій частині «Повчання дітям» Володимир Мономах звертається і до сучасників, і до майбутніх правителів. Його слова ґрунтуються на християнських цінностях, як-от: не чинити зла, бути добрим, допомагати іншим. Князь закликає бути смиренними і не відповідати злом на зло.

Третя частина твору автобіографічна. Тут Мономах розповідає про власне життя: битви, політичні рішення, труднощі. Він показує, як діяв у складних ситуаціях, і закликає своїх нащадків бути мужніми, справедливими, не боятися смерті, бо вона — у руках Бога. А щоб досягти успіху, треба постійно вчитися й працювати.

Отже, цей твір містить не лише настанови, а й своєрідну сповідь, у якій Мономах ділиться досвідом і просить Божого захисту як мудрий лідер, якого поважали сучасники. Для нас «Повчання» цінне тим, що це оригінальний твір української культури, а не переклад. Це власна творчість князя. У ньому поєднано історію та мораль, політику й особисті почуття. Князь Мономах пише не тільки як правитель, а й як батько, християнин, людина з глибокими почуттями. До речі, мова князя близька до народної; у ній є слова, які збереглися лише в сучасній українській мові.

Загалом текст передає справжню моральну постать Мономаха, його високі ідеали, глибоку релігійність і зв'язок із народом.

«Повчання» Володимира Мономаха — своєрідний перший український «моральний кодекс» для лідерів. Він показує, яким має бути справжній правитель: мудрим, чесним, відповідальним, людиною дії, а не лише слів. І хоча минуло багато століть, настанови Володимира Мономаха залишаються актуальними як приклад того, що влада може чинити добро, жити по совісті.

Повчання — один із популярних жанрів давньої української літератури, що має форму врочистої проповіді, відкритого листа або бесіди з моральними настановами для аудиторії.

■ Прочитай фрагмент «Повчання» («Поучення») Володимира Мономаха в перекладі Леоніда Махновця. Визнач і сформулюй тему й основну думку тексту.

..... «ПОВЧАННЯ» ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА

(Фрагменти)

[...] А найголовніше — убогих не забувайте, а скільки можете по зможі годуйте і подайте [милостиню] сироті, і вдовицю оправдуйте самі, а не давайте сильним погубити людину. Ні правого, ні винуватого не

вбивайте і не веліть убивати його. Якщо навіть заслуговуватиме смерті, і то не погубляйте жодного християнина. Слово мовлячи, і про погане, і про добре, не клянїться Богом і не хрестіться, бо в тому нема тобі ніякої потреби. Якщо ж ви будете клятву давати братам чи будь-кому, то перевірте серце своє і, на чому можете устоять, у тому і клянїться, а, поклявшись, дотримуйтесь, аби, порушивши [клятву], не погубили душі своєї. [...]

А понад усе — гордині не майте ні в серці, ні в розумі, але скажемо: «Смертні ми, сьогодні живі, а завтра — в гріб; це все, що ти нам дав, не наше, а твоє, доручене нам тобою на мало днів». І в землі не ховайте [скарбів], то нам великий гріх.

Старих шануй, як отця, а молодих — як братів. У домі своєму не лінуйтеся, а все помічайте. Не покладайтесь на тівуна, ні на отрока, щоб не насміхалися гості ваші ні з дому вашого, ні з обіду вашого.

На війну вийшовши, не лінуйтеся, не покладайтесь на воєвод; ні питву, ні їди не попускайте, ні спанню; і сторожів самі споряжайте, і вночі, розставивши скрізь [сторожу], біля воїв самі лягайте, а рано вставайте; а оружжя не спішіть із себе знімати, не роздивившись, бо з-за лінощів раптово чоловік гине.

Лжі остерігайтесь, і п'янства, і блуду, бо в них гине душа і тіло. Куди б ви не йшли і якими шляхами по своїх землях, не давайте отрокам чинити пакості, ні своїм, ні чужим, ні в селах, ні в житлах, щоб не почали вас проклинати. Куди не підете і де не станете, напійте і нагодуйте страждущого. А найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов, чи простий чоловік, чи знатний, чи посол. Якщо не можете [пошанувати його] дарами, то їжею і питвом: бо вони мимоходом прославлять чоловіка по всіх краях або добрим, або злим.

Хворого відвідайте, покійного проведіть, бо всі ми смертні. І чоловіка не минайте, не привітавши, доброго слова не сказавши. Жінку свою любіть, але не давайте їй над собою влади. Це ж і кінець всьому: страх Божий майте над усе... Якщо почнете забувати це, то частіше перечитуйте: і мені не буде соромно, і вам буде добре.

Не забувайте того доброго, що вмієте, а чого не вмієте, тому навчайтеся, як батько мій, дома сидючи, вивчив п'ять мов, у тому честь мав від інших країн. Лїнь-бо — мати всьому: що уміє, те забуде, а чого не вміє, того не навчається. Добро діючи, не лінуйтеся ні на що добре, найперше — до церкви: хай не застане вас сонце в постелі. Так і отець мій блаженний робив, і всі знатні мужі славетні. На заутрені воздати Богові хвалу і потім, коли сонце сходить і побачивши сонце, належить прославити Бога із радістю і сказати: «Просвіти очі мої, Христе Боже, що дав ти мені світ свій красний!» І ще: «Господи, додай мені літо до літа, щоб у подальшому, в гріхах своїх покаявшись, оправдав життя своє». Так я похваляю Бога, сідаючи думати з дружиною, чи людям суд творити, чи на лови їдучи, чи дань збираючи, чи спати лягаючи:

спання Богом визначено на полудне. По цьому визначенню відпочивають і звірі, і птиці, і люди. [...]

1. Прокоментуй, як поєднані релігійні та життєві поради в «Повчанні».
2. Чому Володимир Мономах вважав, що важливо бути не лише хоробрим, а й освіченим?
3. Чи можна Володимира Мономаха назвати першим українським письменником? Прокоментуй свою думку.
4. Проілюструй життєвими прикладами актуальність порад із «Повчання».
5. Яке висловлювання Мономаха найбільш корисне для тебе?
6. Кого з українських державних діячів-письменників ти знаєш? Досліди інформацію про одного з них і створи мультимедійну презентацію.
7. Розглянь зображення — пам'ятник Володимиру Мономаху в історичному середмісті Прилук на Валі над Удаєм. Монумент був відкритий 22 серпня 1992 року. Автор — скульптор Семен Кантур. Поміркуй, якби тобі довелося проводити реставраційні роботи, що б ти змінив / змінила й чому.

Пам'ятник Володимиру Мономаху

Слово про похід Ігорів

Історія відкриття «Слова про похід Ігорів» досить цікава. Орієнтовно наприкінці XVIII століття в одному з монастирів м. Ярославля в рукописному збірнику знайшли невідомий досі текст. Тоді його придбав колекціонер старовини О. Мусін-Пушкін. Проте ані сам рукопис, ані більшість виданих примірників до наших днів не дійшли, бо згоріли під час війни з Наполеоном у 1812 році. Відсутність оригіналу породила безліч сумнівів та дискусій щодо його достовірності. Дехто навіть доводив, що це талановита підробка. Але після публікації ще однієї пам'ятки давньоруської літератури — «Задонщини», яка містила «посилання» на «Слово про похід Ігорів» — питання про автентичність твору затихло.

У «Слові про похід Ігорів» зображено події другої половини XII ст., а саме — невдалий похід князів Ігоря Новгород-Сіверського та його брата Всеволода на половців. Після поразки Ігор опинився в полоні, з якого успішно втік. Описуючи ці події, автор додає «Золоте слово» київського князя Святослава та «плач» Ігоревої дружини Ярославни.

Як відомо з історії, XII століття — це період сварок між князівствами в Русі-Україні, безладдя й занепаду могутньої держави. До того ж у цей час почалися набіги кочових народів — половців. Володимир Мо-

номах на початку XII ст. відігнав половців за Дон і на Кавказ, згодом те саме зробив і його син Мстислав. Улітку 1184 року князь Святослав зі своїм військом завдав ворогам нищівної поразки. У цьому поході не зміг узяти участь новгород-сіверський князь Ігор. Тому в 1185 році він зібрав дружину і пішов у новий бій. Саме цей похід і взято за основу «Слова про похід Ігорів».

Те, що текст справді було написано у XII столітті, доводить мова — стилістика і фразеологія: вона така сама, як і в інших творах того періоду. «Слово...» не подібне на житія чи проповіді, у ньому немає таких тем, як у Києво-Печерському патерику чи в літописі «Повість минулих літ». Тут переважають мисливські та військові образи, і водночас відчутно, що автор має літературний смак і хист. Він обирає власний стиль: не лише вихваляє князів, а розповідає про них об'єктивно, правдиво. Поразка війська князя Ігоря у творі постає як поразка всіх руських князів, які мали б діяти разом і єднатися для захисту рідної землі.

Дослідники вважають, що автор «Слова...» добре знав князівське оточення, а можливо, й сам належав до князівської родини або був дружинником. Це міг бути киянин, галичанин або чернігівець. Але, без сумніву, він мав поетичний талант, добре орієнтувався в тодішніх політичних подіях, знав фольклор свого краю.

За жанром «Слово...» — ліро-епічна героїчна поема: тут проза переплітається з поезією (наприклад, вступна частина і «Плач Ярославни»).

Твір складається зі вступу (заспіву), основної частини й закінчення. Заспів і закінчення поеми подібні до українських народних дум. У вступі автор згадує гусяря і співця Бояна та висловлює намір правдиво розповідати про похід князя, без фантазування і вигадки.

В основній частині йдеться про похід Ігоревої дружини, битву з половцями та поразку русичів. Автор згадує минуле, переноситься думками у Київ, де князь Святослав бачить сон і дізнається про поразку Ігорового війська. «Золоте слово» Святослава — це думки автора про те, як потрібно жити князям, щоб захистити й зберегти свою державу Русь.

Потім описані події у Путивлі, де Ярославна, дружина князя Ігоря, просить сили природи визволити його із полону. І справді, природа ніби почула плач княгині, і її ладо — князь Ігор — повертається додому. Завершується твір прославлянням князів і дружини.

До «Слова про похід Ігорів» зверталосся безліч науковців, які його перекладали, досліджували, висували припущення й дискутували, створювали переспіви. Якщо переклад — це точне передання тексту засобами іншої мови, то переспів — це вільний переклад, написаний на основі сюжету оригінального твору. У XIX столітті переклад «Слова...» здійснили учасники «Руської трійці» Маркіян Шашкевич та Іван Вагилевич; згодом текст опрацював колишній ректор Київського університету Михайло Максимович, а пізніше «Плач Ярославни» переклав Тарас Шевченко. Тлумачили та переспівували «Слово...» також Іван Франко, Па-

нас Мирний, Борис Грінченко, Максим Рильський та інші українські письменники й учені.

■ Прочитай «Слово про похід Ігорів». Поміркуй, чому цей твір вважають героїчною поемою.

СЛОВО ПРО ПОХІД ІГОРІВ

(Скорочено)

Чи не гоже було б нам, браття,
почати старими словами ратних повістей
про похід Ігорів,
Ігоря Святославича?
Початися ж оцій пісні по **билицях** часу нашого,
а не за вимислом Бояна.
Боян бо віщий,
якщо кому хотів пісню творити,
то розтікався мислю по древу,
сірим вовком по землі,
сизим орлом під хмарами.
Споминав він, кажуть, давніх часів усобиці —
тоді напускав десять соколів на стадо лебедиць:
котру сокіл доганяє,
та перша пісні співає
старому Ярославу,
хороброму Мстиславу,
який зарізав Редедю перед полками **касозькими**,
красному Романові Святославичу.
Боян же, браття,
не десять соколів на стадо лебедиць пускає,
а свої віщі персти на живії струни накладає,
і вони самі князям славу рокотали.
Почнем же, браття, повість оцю
від старого Володимира до нинішнього Ігоря,
який укріпив ум силою своєю
і вигострив серця свого мужністю;
сповнившись ратного духу,
навів свої хоробрі полки
на **землю Половецькую**
за землю Руськую.

О Бояне, соловію часу давнього!
Аби ти оці полки оцебетав,
скачучи, соловію, помислом по древу,
літаючи умом під хмарами,

звиваючи славу обаполи часу нашого,
 біжучи тропою Трояна через поля на гори!
 Співати було б пісню Ігореві, того (Олега) внуку:
 «Не буря соколів занесла через поля широкії —
 галки стадами біжать до Дону великого».
 А чи так заспівати було б, віщий Бояне, Велесів внуче:
 «Коні іржуть за Сулою —
 дзвенить слава в Києві;
 труби трублять в **Новгороді** —
 стоять стяги в **Путивлі**».

Ігор жде милого брата Всеволода.
 І сказав йому **буй-тур** Всеволод:
 «Один брат,
 один світ світлий — ти, Ігорю!
 Обидва ми Святославичі!
 Сідлай, брате, свої бистрії коні,
 а мої вже готові,
 осідлані під Курськом, попереду.
 А мої ті куряни — воїни вправні:
 під трубами сповиті,
 під шоломами злеліяні,
 кінцем списа згодовані,
 путі їм відомі,
 яруги їм знайомі,
 луки у них напружені,
 сайдаки отворені,
 шаблі вигострені;
 самі скачуть, як ті сірі вовки в полі,
 шукаючи собі честі,
 а князю — слави».

Тоді Ігор глянув на світлеє сонце й побачив
 від нього тьмою всі свої вої прикриті.
 І сказав Ігор до дружини своєї:
 «Браття і дружино!
 Лучче ж би потятим бути,
 аніж полоненим бути.
 Так всядьмо, браття, на свої бистрії коні
 та на Дін синій поглянем».
 Спала князю на ум охота —
 і жадоба спробувати Дону великого
 знамення йому заступила.
 «Хочу бо, — сказав, —
 списа переломити кінець поля Половецького;

з вами, русичі,
хочу голову свою положити
або напитися шоломом з Дону!»

Тоді вступив Ігор князь в золоте стремено
і поїхав по чистому полю.
Сонце йому тьмою путь заступало;
ніч, стогнучи йому грозою, птиць збудила;
свист дикий встав поблизу:
див кличе з верху дерева —
велить прислухатись землі незнаемій:
Волзі, і Поморію, і Посуллю,
і Сурожу, і Корсуню,
і тобі, **тматороканський** ідол!
І половці небитими дорогами
побігли до Дону великого;
кричать вози їх опівночі,
мов лебеді сполохані.

Ігор на Дін воїв веде!
Уже бо біди його птаство по дубах пильнує,
вовки жах наводять по яругах,
орли клетком на кості звірів зовуть,
лисиці брешуть на **черленії щити**.
О Руськая земле, уже за горою еси!
Довго ніч меркне.
Зоря-світ запалала.
Мла поля покрила.
Щебіт солов'їв заснув,
говір галок пробудивсь.
Русичі великії поля черленими
щитами перегородили,
шукаючи собі честі,
а князю — слави.
З зарання у п'ятницю
потоптали погані полки половецькії
і, сипнувшись стрілами по полю,
помчали красних дівчат половецьких,
а з ними злото, і **паволоки**,
і дорогі оксамити.
Покривалами, і опанчами, і кожухами
почали мости мостити
по болотах і багnistих місцях, —
і всякими **узороччями** половецькими.
Черлен стяг, біла хоругов,

черлена чілка, срібне ратище —
 хороброму Святославичу.
 Дрімає в полі Олегове хоробрее гніздо.
 Далеко залетіло!
 Не було воно на кривду породжене
 ні соколу,
 ні кречету,
 ні тобі, чорний ворон,
 поганий половчине!

Гзак біжить сірим вовком,

Кончак йому вслід править до Дону великого.

Другого дня вельми рано
 кривавії зорі світ провіщають;
 чорнії тучі з моря ідуть,
 хочуть прикрити чотири сонця,
 а в них трепечуть блискавки синії.
 Бути грому великому!
 Іти дощу стрілами з Дону великого!
 Отут списам поломитись,
 отут шаблям пощербитись
 об шоломи половецькії,
 на ріці на Каялі,
 біля Дону великого!

О Руськая земле, уже за горою еси!

Ось вітри, Стрибожі внуки,
 віють з моря стрілами на хоробрі полки Ігореві.
 Земля гуде.
 Ріки мутно течуть.
 Порохи поля покривають.
 Стяги говорять:
 половці ідуть від Дону,
 і від моря,
 і з усіх сторін руські полки обступили.
 Діти бісові кликом поля перегородили,
 а хоробрі русичі перегородили черленими щитами.

Яр-гуре Всеволоде!
 Стоїш ти в обороні,
 прищеш на воїв стрілами,
 гримиш об шоломи мечами **харалужними**.
 Куди тур поскочив, своїм золотим шоломом
 посвічуючи,

там і лежать поганії голови половецькії.
Поскіпані шаблями гартованими шоломи **оварськії**
тобою, яр-туре Всеволоде!
Він завдав ці рани, дороге браття,
забувши почесь і життя,
і города Чернігова отчий золотий стіл,
і своєї милої жони, красної Глібівни,
звичаї і обичаї! [...]

То було в ті битви і в ті походи,
а такої битви — не чувано!
З зарання до вечора,
З вечора до світа
летять стріли гартовані,
grimлять шаблі об шоломи,
тріщать списи харалужніі
у полі незнаємім,
серед землі Половецької.
Чорна земля під копитами
кістьми була засіяна,
а кров'ю полита:
тугою зійшли вони по Руській землі!

Що там шумить,
що там дзвенить
вдалині рано перед зорями?
Ігор полки завертає:
жаль бо йому милого брата Всеволода.
Билися день,
билися другий;
третього дня під полудень упали стяги Ігореві.
Тут два брати розлучились на березі бистрої Каяли;
тут кривавого вина не достало;
тут пир докінчили хоробрі русичі:
сватів напоїли
і самі полягли
за землю Руськую.
Никне трава жалоцями,
а дерево з тугою к землі приклонилось. [...]

Тії бо два хоробрі Святославичі,
Ігор і Всеволод,
вже біду розбудили,
що їм приспав був отець їх,
Святослав грізний великий київський.

Грозою був він:
розгромив своїми сильними полками
і харалужними мечами,
наступив на землю Половецькую,
притоптав горби і яруги,
Змутив ріки і озера,
висушив потоки і болота.
А поганого Кобяка
із лукомор'я,
од залізних великих полків половецьких,
як вихор, вихопив.
І упав той Кобяк
в граді Києві,
в гридниці Святослава.

Тут німці і венеційці,
тут греки і **морава**
співають славу Святославу,
корять князя Ігоря,
що потопив добро на дні Каяли,
ріки половецької, —
руського злота насипали.
Тут Ігор князь пересів із сідла золотого
у сідлю невольниче.
Засмутились в містах **забрала**,
а веселість поникла.

А Святослав смутен сон бачив в Києві на горах.
«В цю ніч з вечора одягали мене, — рече, —
чорним покривалом на кроваті тисовій,
черпали мені сине вино з горем змішане,
сипали мені з порожніх сайдаків степовиків поганих
великий жемчуг на лоно
і ніжили мене.
Уже дошки без князька в моїм теремі злотоверхім.
Всю ніч з вечора сірі ворони крикали під Плісеньським на болонні,
були в дебрі Кияні
і неслися до синього моря».
І сказали бояри князю:
«Уже, княже, туга ум полонила;
се бо два **соколи** злетіли з отчого стола золотого
пошукати града Тматороканя
або напиться шоломом з Дону.
Уже соколам крильця повтинали поганих шаблями,
а їх самих опутали у пута залізні. [...]

Тоді великий Святослав ізронив злоте слово,
З сльозами змішане,
і прорік:
«О мої синовці,
Ігорю і Всеволоде!
Рано есте почали Половецькую землю мечами разити,
а собі слави шукати.
Та без честі одоліли,
без честі бо кров погану ви пролили.
Ваші хоробрі серця в жорстокім
харалюзі сковані,
а в одвазі загартовані.
Що ж натворили ви моїй срібній сідині?
І уже не бачу влади сильного,
і багатого, і многоратного
брата мого Ярослава
З чернігівськими вельможами,
З воеводами, і з татранами,
і з шельбирами, і з топчаками,
і з ревугами, і з ольберами.
Це ж вони без щитів
З ножами захаявними
кликом полки побивають,
дзвонячи в прадідівську славу.
Ви ж сказали: «Мужаймося самі —
минулу славу самі заберем
і прийдешню самі поділим!»
А чи диво се, браття, старому помолодіти?
Коли сокіл линяє —
високо птиць ганяє:
не дасть гнізда свого в обиду.
Та се зле: князі мені — не пособники,
нінащо година обернулась.
Се в Римові кричать під шаблями половецькими,
а Володимир під ранами.
Туга і печаль сину Глібовому!»

Великий княже Всеволоде!
Не мислю б тобі прилетіти іздалека —
отчий золотий стіл постерегти!
Ти бо можеш Волгу веслами розкропити,
а Дін шоломами вилляти!
Коли б ти тут був —
то була б рабня по **ногати**,
а бранець — по **різані**.

Ти бо можеш посуху живими самострілами стріляти
 удалими синами Глібовими!
 Ти, буй Рюриче, і Давиде!
 Чи не ваші золочені шоломи по крові плавали?
 Чи не ваша хоробра дружина рикає, яко тури,
 ранені шаблями гартованими на полі незнаємім?
 Вступіте, господарі, в золоті стремена
 за обиду часу нашого,
 за землю Руськую,
 за рани Ігореві,
 смілого Святославича! [...]

На Дунаї Ярославнин голос чути,
 зозулею, незнаєма, рано кує:
 «Полечу, — рече, — зозулею по Дунаєві,
 омочу шовковий рукав у Каялі ріці,
 утру князю кривавії його рани
 на дужому його тілі».

Ярославна рано плаче в Путивлі на заборолі, примовляючи:
 «О вітре, вітрило!
 Чому, господине, так сильно вієш ти?
 Чому мечеш ти хиновські стрілки
 на своїх легесеньких крильцях
 на моєї лади воїв?
 Мало тобі було вгорі під хмарами віяти,
 леліючи кораблі на синім морі?
 Чому, господине, мої веселощі по ковилі розвіяв?»

Ярославна рано плаче в Путивлі городі на заборолі, примовляючи:
 «О Дніпре Славутичу!
 Ти пробив еси кам'янії гори
 через землю Половецькую.
 Ти леліав еси на собі Святослава **насади**
 до полку Кобякового.
 Прилелій, господине, мою ладу мені,
 щоб я не слала йому сліз на море рано».

Ярославна рано плаче в Путивлі на заборолі, примовляючи:
 «Світлее і трисвітлее сонце!
 Всім тепле і красне еси!
 Чому, господине, простерло гарячі промені свої
 на лади воїв,
 в полі безводнім спрагою їм луки звело,
 тугою їм сайдаки стягло?»

Заграло море опівночі,
 ідуть смерчі млою:
 Ігореві князю бог путь явить
 із землі Половецької
 на землю Руськую,
 к отчому золотому столу.
 Позгасали вечірні зорі.
 Ігор спить,
 Ігор не спить,
 Ігор мислю поля мірить
 од великого Дону
 до малого Дінця.
 Свиснув опівночі **Овлур** на коня за рікою,
 велить князю розуміти:
 князю Ігорю не бути кликаним!
 Загула земля,
 зашуміла трава,
 вежі половецькі сколихнулися.
 А Ігор князь поскочив горностаєм в комиші
 і білим гоголем на воду.
 Упав на бистрого коня
 і скочив з нього сірим вовком.
 І помчав до луку Дінця,
 і полетів соколом під млою,
 забиваючи гусей і лебедів
 на сніданок, на обід і на вечерю.
 Коли Ігор соколом полетів,
 тоді Влур вовком помчав,
 струшуючи собою студену росу:
 підірвали бо своїх бистрих коней. [...]

То не сороки заскрекотали —
 по сліду Ігоревім їздить Гзак з Кончаком.
 Тоді ворони не крикали,
 галки позмовкали,
 сороки не скрекотали,
 полози повзали тільки.
 Дятли стукотом путь до ріки вказують,
 солов'ї веселими піснями світ провіщають.

Мовить Гзак Кончакові:
 «Коли сокіл до гнізда летить —
 соколича розстріляємо своїми золоченими
 стрілами».

А **Билиця** — бувальщина; те, що було насправді.
Буй-тур — хоробрий, сміливий дикий бик.
Гзак, Кончак — половецькі хани, які неодноразово очолювали набіги кочовиків на Русь.
Див — віщий птах, що пророкував біду; тут — розвідник-половець.
Заборола — захисні укріплення з колод або дощок, вивершені поверх земляних валів навколо міст.
Земля Половецька — степи між Волгою і Дніпром, де кочували половці.
Касобзькі — адигейські племена, що жили вздовж річки Кубані.
Морáva — чехи.
Насáди — великі човни з високими боками.
Нóвгород — місто Новгород-Сіверський на Десні, де князував Ігор Святославович.
Ногáта, різáнь — дрібні гроші часів Руської держави.
Овáри, óбри — тюркські племена, які в VI ст. оселилися на берегах Дунаю.
Овлур — половець, який утік на Русь разом з Ігорем.
Паволóки — дорогі шовкові тканини, виготовлені у Візантії.
Путівль — місто на річці Сейм.
Сватів — тут: половців.
Тисовий — зроблений із тису — дуже міцного хвойного дерева.
Тматорокáнь — столиця Тматороканського князівства Київської Русі на Таманському півострові.
Узорóччя — дорогі речі з різьбленням або вишитими візерунками.
Харалужний — сталевий, булатний.
Черлені щити — дерев'яні щити руських воїнів, розмальовані червоно-рожевими барвами.

Каже Кончак до Гзи:
 «Коли сокіл до гнізда летить —
 то ми сокільця опутаємо красною дівцею».
 І каже Гзак Кончакові:
 «Коли його опутаємо красною дівцею,
 не буде нам ні сокільця,
 ні нам красної дівичі,
 і почнуть нас птиці бити в полі Половецькім».

Сказав Боян про походи Святослава,
 піснетворець часу давнього —
 Ярослава, Олега, княжого:
 «Хоч і тяжко голові без плечей —
 Зле й тілу без голови», —
 Руській землі без Ігоря.

«Сонце світиться на небесах —
 Ігор князь в Руській землі», —
 дівчата співають на Дунаї,
 в'ються голоси через море до Києва.

Ігор їде по Боричевім до святої богородиці Пирогощій.
 Землі раді, городи веселі.
 Заспівавши пісню старим князям,
 потім і молодим співати:
 «Слава Ігорю Святославичу,
 буй-туру Всеволоду,
 Володимирі Ігоревичу!»
 Здоров'я князям і дружині,
 що борються за християн проти поганих полків!
 Князям слава і дружині!
 Амінь.

Переклад Л. Махновця

■ Переглянь ілюстрації до «Слова про похід Ігорів», створені художником Василем Лопатою в 1986 р.

1

2

- Розташуй номери зображень у тій послідовності, яка відповідатиме сюжету поеми. Опиши одне з них на вибір. Визнач техніку, в якій працював художник.

- Склади паспорт твору. Намалюй таблицю в зошиті та заповни її за такими пунктами:
 - Літературний рід
 - Жанр твору
 - Тема твору
 - Основна думка
 - Образи твору
 - Композиція (зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка)
- Доведи, що «Слово про похід Ігорів» — героїчна ліро-епічна поема. За потреби скористайся літературознавчим компасом.
- Із якою метою, на твою думку, у творі поєднано історичну правду та художню вигадку?
- Опиши образ Бояна. Як вважаєш, чим він близький авторові?
- Перекажи фрагмент затемнення сонця від імені простого збентеженого і навіть наляканого дружинника, якому довелося стати очевидцем такого явища. Назви його ключові емоції. Прокоментуй, як вони можуть впливати на поведінку людини.
- Дізнайся зі словника, що означають слова *стратегія* і *тактика*. Чи впливають вони на ухвалення рішень? Наведи приклади прорахунків князя Ігоря під час походу. Запропонуй варіанти, які допомогли б йому перемогти половців або хоча б не потрапити в полон.

- Розкрийте причини походу князя Ігоря на половців. Створіть психологічний портрет героя та прокоментуйте, які риси характеру вплинули на його рішення.
- Визначте, які князі брали участь у поході. Складіть сенкани до образу кожного. Зробіть висновок, чому Ігор та інші князі не залишили свого війська.
- Поясніть, яку роль у творі відіграє образ Ярославни. Якими засобами автор створює її емоційний стан? Проведіть паралелі із сучасністю. Поміркуйте над актуальністю образу жінки як берегині свого роду.
- Зачитайте «золоте слово» Святослава. Чи є в ньому, на вашу думку, підтекст? Який? Чи актуальний моральний зміст віщого сну Святослава?
- Запишіть перелік проблем, які автор порушує у творі. Прокоментуйте одну з них, наведіть цитати з тексту.
- Яку роль відіграють фольклорні й міфічні образи у творі? Опишіть один із них, проілюструйте свою думку цитатами з тексту.
- Як думаєте, фінал «Слова про похід Ігорів» є оптимістичним чи песимістичним? Аргументуйте свою відповідь.

■ РОБОТА З МЕДІАТЕКСТОМ

Прочитай фрагменти праці *«Історія українського письменства»* літературознавця *Сергія Єфремова*. Визнач тему та мікротеми тексту. Поміркуй над заголовком. Яку думку в ньому закладено? Склади тези до статті, виокремивши ключові речення тексту.

Перед нами пройшло чимало пам'яток старого письменства. Ці літературні пам'ятки не мали, правда, на меті суто літературних завдань. Вони мали іншу, суто практичну мету, і коли великою частиною задовольняли й літературні інтереси, то робили це між іншим, незалежно від авторських замірів. Тим часом старе наше письменство мало в собі й суто літературні твори, зразок яких зберегло незабутнє «Слово о полку Ігоревім...». Традиція тих часів донесла до нас і кілька прізвищ творців «Слова...», яких слава гриміла у старовину. Так, у літописі вже маємо — досить неясну, правда, — звістку про «славутного співця» Митусу, який з гордині не захотів служити князю Данилу... Так само нічого певного не знаємо й про іншого великого поета старих часів, «віщого» Бояна. Автор «Слова...» не тільки характеризує поетичну манеру свого славного попередника, а й подає зміст його пісень, подекуди навіть окремі уривки з них.

...Індивідуальні переживання жінки, що втратила милого, — отой славний «Плач Ярославни» — відомий, певно, кожній інтелігентній людині... Хіба тільки українські пісні жіночі з такою вимовною красою вміють виявити безмежну тугу по милому, як оцей невмирущий плач-тужіння Ярославни... Автор-бо знав людську душу і вмів зачепити на ній ті вічні струни, спрагли на всяку справжню красу, — і твір його не спопелів од часу. Та не тільки великим поетом був незнаний творець «Слова...», — він був ще й великий громадянин.

Красу поетичної форми знав він як поєднати з тими думками, що — ми вже це з літопису знаємо — повинні були сушити голови кращим синам свого часу в давній Русі. Любов до рідного краю та народу б'є гарячим джерелом з цього дивного твору і вкладає авторові чудові образи, вириває з уст прокльони гніву на людей, що гублять батьківщину.

«Слово о полку Ігоревім...» показує, що в ті часи мала вже бути на Русі високо розвинена дружинна поезія, ціла літературна школа з виробленою технікою, з усталеними формами, з літературними традиціями... Такої вартості твір не може стояти сам-один, окремо, без попередньої роботи цілих поколінь — одне слово, без тієї поетичної атмосфери, що не тільки сприяє народженню талановитих творів, а й шляхи їм прочищає, кладе підмурівок для творчості.

Ліро-епічна поема — віршований твір великого обсягу, який має переважно одну сюжетну лінію, невелику кількість персонажів та в якому гармонійно поєднані зображально-виражальні засоби, притаманні ліриці й епосу.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС

Ліро-епос — це жанрово-стильове поєднання ліричних та епічних елементів у художньому творі. Тобто чуттєве, особисте переплетене з оповіддю. Ліро-епічний твір розповідає про події емоційно, експресивно, поєднуючи силу факту і глибину почуття.

Ознаки ліро-епосу:

- ознаки **епічного жанру**: є сюжет, послідовна розповідь; часто зображено історичні, героїчні чи буденні події.
- ознаки **ліричного жанру**: автор або ліричний герой висловлює свої емоції та ставлення до подій; наявні емоційно-експресивні засоби (вигуки, риторичні питання, символи тощо).

Приклади творів ліро-епосу: «Слово о полку Ігоревім» — класичний приклад ліро-епосу в українській літературній традиції; українські історичні думи, народні балади (наприклад, «Ой летіла стріла»), поеми Тараса Шевченка («Гайдамаки», «Катерина»).

1. Створи історичну карту-схему «Події "Слова про похід Ігорів" у просторі», урахувавши пересування війська Ігоря, з географічними назвами (Путивль, Дон, Каяла, Донець, Тмуторокань). Познач ключові місця, дати, використай ілюстрації, цитати.
2. Поміркуй над значенням образу Руської землі у «Слові про похід Ігорів». Чому він здатний хвилювати читачів і сьогодні? Створи відео або фотоколаж, проілюструвавши значення Батьківщини для кожного українця / українки сьогодні.
3. Підготуй мінідослідження «Живі голоси давнини». Вибери постать або текст доби (наприклад, Боян, Нестор, князь Ігор). Створи короткий

відеоблог або слайд-презентацію на тему «Якби Боян був блогером». Поясни, про що він би «говорив» сьогодні. За потреби додай цитати з тексту.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Прослухай фрагмент музичної композиції українського композитора **Миколи Лисенка «Плач Ярославни»**. Як музика допомагає зрозуміти характери героїв? Зроби усний висновок про особливості «Слова про похід Ігорів» у музичному мистецтві.
2. Візьми участь у дискусії «Чи можна вважати "Слово про похід Ігорів" закликом до єдності князів Русі?». Вибери для себе роль (літописець, князь, сучасний історик, Ярославна) і вислови свою позицію, використовуючи аргументи з тексту.

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Поміркуй, чому автор засуджує князівську роз'єднаність.
4. Як думаєш, у чому значення «Слова про похід Ігорів» нині, коли від часу його написання минуло понад вісім століть? Чого вчить сучасних українців цей твір?

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

5. Склади листа від імені Ярославни до Ігоря. Напиши його у формі давнього паперового листа або сучасного електронного повідомлення (з урахуванням особливостей епохи / з креативною інтерпретацією). Використай стилістику твору (емоційність, звертання, образи природи).
6. Склади опис подій «Слова про похід Ігорів» від імені Ярославни, Ігоря або Овлура у вигляді поста / сториз. Додай коментарі, «реакції» інших князів.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

7. Знайди 10 архаїзмів або історизмів у тексті «Слова про похід Ігорів», поясни їхнє значення.
8. Досліди, які слова з твору «Слова про похід Ігорів» втратили значення сьогодні, а які — залишились у вжитку.
9. Створи «Словник княжих часів», запиши тлумачення кожного слова.

Літературний драйв. Розгадай ребуси.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-3a>

Тема 3

СУЧАСНИКИ ПРО ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ

Часопростір (хронотоп) — це нерозривний зв'язок часу і простору в художньому творі, де час і місце подій тісно взаємопов'язані, впливають один на одного, а також на персонажів і сюжет.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R1-T3-U1>

Ліна Костенко (1930)

Пригадай, що тобі відомо про скіфів. Переглянь [онлайн-екскурсію «Золото скіфів»](#). Підготуй опис золотої пекторалі, скориставшись інформацією у відео. У чому найбільша цінність цієї прикраси?

Прочитай одну з легенд про скіфів. Добери асоціації до слова **золото**.

..... ЛЕГЕНДА ПРО ЗОЛОТИЙ КАЗАН ЦАРЯ АРІАНТА,
 АБО СКІЛЬКИ БУЛО СКІФІВ

*(розповідала у 1978 році жителька Кіровограда
 (нині Кропивницький) Євдокія Іванова)*

Давно це було, можливо, тисячі-тисячі років тому. Жили у нашому краю скіфи. Це такий давній народ, а над ними був цар, і звали його Аріант. І вирішив він порахувати своїх підданих, але як це зробити? Думав він, думав — і придумав... Наказав цар зібрати всіх скіфів і до самого останнього, а було в нього багато їх: скіфи-орачі, землероби, скіфи-скотарі, мисливці і «царські» скіфи. І наказав він їм принести свої стріли, кожному по одній. Далі наказав розпалити вогнище велике, до неба, зробити таку бронзову піч. І піч та жевріла цілий день і цілу ніч, а скіфи ламали свої стріли і кидали в неї наконечники від стріл. А коли порахував — виплавився в тій печі великий казан, який піднімався високо над землею. І покритий його цар чистим золотом, що сяяло і затьмарювало навіть сонце. Багато людей вже тисячі років шукають цей казан. Та кажуть люди, що розсипався він давно на маленькі частинки, які розкидані по всій землі. І стали з часом золотими злитками. А тим, хто хоче знайти скіфське золото, являється одного разу олень із золотими копитами й вибиває іскри — тут і шукай! Або ж стоїть на курганах одинока стара груша — це теж такий знак, що тут золото закопане.

■ Прочитай твір *Ліни Костенко «Скіфська одіссея»*. Поміркуй, як назва пов'язана з легендами про скіфів.

Ліна Костенко

СКИФСЬКА ОДИССЕЯ

Поема-балада

Ріка Супій, і що там тої річечки?
Ох, недарма на праведній воді
латаття жовте світиться, як свічечки! —
то на чийсь біді, то на чийсь біді...
Ішли віки. Ріка собі міліла.
Довкіл наверстнувався торф'яник.
Стара верба од старості зомліла,
забула, що сказав їй водяник.

Цвіло латаття. Плавали качки.
Звичайна річка, як усі річки.

І корови ішли до водопою,
не знали тайни річечки Супою.

Аж поки човен видобула з дна
якась машина торфодобувна.

А трохи далі, в торфі під корчами,
лежав скелет з коштовними речами.
Античний посуд, амфори, **лутерії**.
Соми, що наковтались біжутерії.
Великий дзбан з Афіною Палладою.

Відтак зробився той гречин баладою.

Але ж бо й справді, щоб таке утнути! —
Дніпро пройти, в Супої утонуті!

Яка біда спіткала тут гречина,
сама себе забула вже причина.

Чи, може, він з напасником боровся?
А чи на камінь човен напоровся?

Чи він ужив добрячого напою
та й сам схитнувся посеред Супою?

Чи необачно здумав припочить?
Ріка тече. Історія мовчить.

Але, слізьми заплакавши гіркими,
коли човна вантажив чоловік, —
чи ж думала тоді ота грекиня,
що він пливе уже в двадцятий вік?!

Він плів до Скіфів. Човен був надійний.
Товар путящий. Сам він не простак.
— Чого ревеш, нікуди я не дінусь, —
сказав той грек, мабуть, приблизно так.

І вже ніхто його не дочекався,
мов ухопив його який хапій.
Дніпром допливши, де тепер Черкаси,
він завернув у річечку Супій.

І п'ять віків, ще й десять літ по двісті
нема про нього чутки ані вісті!

І та печаль давно вже не скорбота.
І що тепер про себе розповість
античний грек, сучасник Геродота,
негоціант з ольвійських передмість?..

Він був живий, не древній, не міфічний —
з тих клопітних для Греції часів,
коли потенціал демографічний
на чорноморським березі осів.

І збудувавши **Ольвію** і **Тіру**,
Пантікапей, **Німфей** та **Херсонес**,
купці з Мілету, вихідці з Епіру
жили на скелях, ближче до небес.

Внизу ліпила мазанки злидота.
Чайки злітались вранці на лиман.
Грек не читав, можливо, Геродота, —
в ньому самому Геродот дрімав.

Він знав одне — що десь там за лиманом
тече ріка велика Борисфен.
Так край лежить неміряний, незнаний,
земля народів інших і племен.

Він бачив світ крізь дуже грецькі міфи,
охочий був почути щось нове.
Скіф і не скіф були для грека — скіфи.
Увесь той край він Скіфією зве.

І як для нас цікаві ті галактики,
звідкіль ніхто сигнал не передав,
так і йому — землі тієї клаптики,
де він іще нічого не продав.

І потім, справді, а чому б не взнати
якісь нові шляхи й координати?
Де браму неба зачиняють **Ори**?
Які заввишки ті **Ріпейські гори**?
І що за люди неври та гелони,
почім у них там бронзові кулони?
Та розім'яти веслами суглоби,
та походити босо по траві,
де проживають скіфи-хлібороби
і де кочують скіфи кочові.
Які на що у них там номінали?
І як вони там Дарія прогнали?
І що там за казкові емпіреї,
де царствує народ **гіпербореї**?
Де вічне літо і немає **Лети**,
ізвідки родом музика й поети,
бо там жила, на вроду еталонна,
богиня Літо, мати Аполлона.

Тож, взявши харчу торбу запасною,
до сліз жони завбачливо оглух.
«Я їду, отже, я існую», —
так пояснив їй, що життя — це рух.

Бо в ті часи велике діло — посох.
У мандрі йшов письменник і філософ.
То що вже говорити про купця?
Йому сидіти геть не до лица.

Грек чув, що десь на північ від Гілеї
є вільний торг, де грекам привілеї.

Там на горі є місто, що до нього
купці пливуть аж з моря крижаного.

На ті базари і на ті привози
ще фінікійці шастали, пронози.

І грецький імпорт дуже там в ціні.
То він туди й подався на човні.

Йому ж казали греки: — Зупинися!
Не підбивай ще й інших **горопах**.
Нормальний грек торгує у Пониззі,
де царські скіфи царствують в степах.

А цей пливе. А з ним іще десяток
таких непоміркованих, як він.
Чи душу обпікає недосяжність?
Чи потребує серце перемін?

Звичайно, є надморські торги, ближче.
Та тільки ж тут всесвітнє торговище.
Куди поткнешся із своїм товаром?
Тут фінікійських глечиків навалом.

Тож грек пливе на північ і на північ,
все вище й вище, в землі праслов'ян.
А ще ж ні карт, ні компаса, й крізь Грінвіч
не пролягав іще меридіан.

Та ще ж плавби не визначено строку.
Чи ошалів, чи, може, з ким на спір?
Чи хоче він добратися, нівроку,
аж на край світу, до Ріпейських гір?

Ридає жінка в Ольвії, у гавані, —
чого ж гречин той довго так у плаванні?

В яких світах блукає той блукалець?
Чи укусила нутрія за палець?
Чи, може, з ким в дорозі не поладив?
Чи хто позаздрив на його Палладу?
Чи розгнівився скіфський Посейдон? —
бо як поїхав, та і по сей день.

І знає тільки місяць походючий,
де їде грек смаглявий і худючий. [...]

Там степ і степ. І скіфи славнозвісні.
Вози у них міцні, шестиколісні.
Отари незліченні, табуни.
І дивна мова з голосом струни.

Він там бував, він дихав їхнім димом,
їв їхніх страв баранячу ропу.
Та тільки от — гречин не сходив з дива,
що в них домашнє вогнище в степу.

Бо це ж тобі не дворики ольвійські,
жінки в сандалях і тварини свійські.
Тут вільний степ, і люди в ньому сущі,
на цілий степ стада свої пасущі.

Тут і ягнята, і жінки, і дітки
сидять у дощ під шкурами кибитки.
Який не є, усе ж таки зогріток.
А грек не звик би зроду до кибиток.

Йому аби за скелю зачепиться,
що аж за комір сиплються зірки, —
те голе місто, камінь, черепиця,
і ходять греки, чорні, як граки.

Над ними в небі і Телець, і Овен.
А тут пасеться цілий Зодіак.
Що скіфу — кінь, то греку — човен.
Живе на скелі, то інакше ж як?

А цій землі нічого не забракло —
ні рік, ні моря, ні озер, ні трав.
Найперший скіф, молодший син Геракла,
собі роздольне царство вибирав.

А скіфський бог розщедрився до того —
із неба кинув плуга золотого.

А ще він кинув золоту сокиру —
як часом з ними хто не схоче миру.

А для гостей на саму видноту
бог кинув з неба чашу золоту.

Хоча як інші книги погортай,
то перший цар був скіфський Таргітай.
І, як легенда каже прастара, —
він син Дажбога і дочки Дніпра.

При ньому також на вечірній пруг
упала чаша, топірець і плуг.

Окрім легенд, є дані наукові,
теорії складніші теорем.
Наявні тут етруски загадкові
в генезі **етрускоїдних** племен.

Шари культур і древня топонімія
гіпотетично свідчать, що колись —
раніше, ніж прийти на Апенніни, —
вони у цих краях тут прижились.

Їх різні вітки мали різні назви —
лелеги, тірсагети і пелазги.
А згодом тих, що у степах zostались,
назвали **скити**, бо вони скитались.

Ще й інші є гіпотези і версії —
що бог Папай був скіфам праотець,
що ніби скіфи — вихідці із Персії,
тут корінний лиш коник-стрибунець.

Що як прийшли із хмарами наопашки
у кіммерійське царство степове,
то так і йшли тисячоліття попаски,
життя вели номадне, кочове.

Лишилось тільки розвести руками
на всі степи аж по Великий Луг.
Якщо вони були кочівниками, —
навіщо ж їм потрібен був той плуг?

Хто каже — скіфи, хто їх зве — сколоти.
Хто каже що, залежно від мети.
А наше діло — все це прополоти,
аби хоч крихту істини знайти.

Спитати мудрих, зазирнути в Лету,
хто, що й коли казав про цей народ —
Плутарх, Страбон і Гекатей з Мілету,
але найбільше, звісно, Геродот.

Побувши скрізь — од Фів до Чортomla
і написавши кільканадцять книг,
він так сказав, що Скіфія — велика,
але не всі там скіфи серед них.

Були номади — скіфи кочові.
Товар свій пасли десь там аж до Криму,
програвши на співучій тятіві
історію, тепер вже недозриму.

Жили як степ, обличчям до небес.
Узимку мерзли, кутались в бушлати.

А по Дніпру, де нині Дніпрогес,
жили вже царські скіфи — паралати.
Сам цар, і члени царської родини,
і скіфи царські — ті жили у Геррах.

Суміжно десь, в лісах, жили будини,
бобрів ловили в лісових озерах.

В сусідство їм вклинилися гелони,
що мали місто на дубових брамах,
сади, городи, стріхи із соломи
і дерев'яні статуї у храмах.

На північ — неври, де тепер Полісся.
Тоді вважав їх дехто чаклунами.
Віки ішли, народ не перевівся,
і врешті-решт вони зробились нами.

Були ще й інші там аборигени.
Це може бути віднесене до збігів,
але меланхолійні меланхлени
вдягали чорне, — там тепер Чернігів.

Де на хребтах смарагдові попони,
в сугір'ях — агафірси золоті,
народ, котрий співав свої закони,
щоб не забути жодної статті.

Відлом фракійців — гети, зазбручани,
і ті, що в придунайських ареалах,
на ворога виходили з мечами,
а йшли із миром — грали на цимбалах.

На півдні — таври, бавились розбоєм.
Туди на схід, за Доном, савромати —
нащадки скіфо-амазонських воєн, —
таки вдалось тих фурій уламати.

І далі там — де сіяли, де пасли,
народи із околичних безмеж —
сармати, фіссагети, арімпаси
і люди з бурштинових узбереж.

Оце такі у Скіфії сусіди.
Сама ж вони складалася із кого?
Жили прекраснокінні калліпіді
найближче десь до берега морського.

А вище там, за їхньою землею,
жили стрункі, смагляві алазони.
Казковий ліс, урочище Гілею,
шукати в плавнях, певно, є резони.

Понад Дніпром жили все хлібороби,
що звав їх Геродот — борисфеніти.
Були людьми не східної подоби,
лишили голос у віках дзвеніти.

Хліб на Побужжі сіяли на продаж,
тих скіфів називали орачами.
І далі теж була б цікава подорож —
там, де Волинь, Поділля, галичани.

Але чому на землях цих, де Київ,
іще до літописних лихоліть,
так наче нам хто чорну дірку виїв
у історичній пам'яті століть?

Що тут було, сам Геродот не знає.
Він тільки твердить, що за тих часів
кордон ішов від Дону до Дунаю,
від моря аж до прип'ятських лісів.

Гіперборей — у грецькій міфології — північний казковий вічно юний народ, що жив у якійсь райській країні, насолоджуючись сонячним світлом.

Горопáха — людина, яка постійно живе в горі, стражданнях.

Етрúски — одне з найбільших племен Стародавньої Італії.

Лелéги, тірсагéти і пелáзги — назви різних груп давніх племен, що населяли певні території; зокрема, на думку деяких дослідників, частина з них була пов'язана зі скіфами.

Лéта — ріка забуття в підземному царстві Аїда.

Лутéрій — посудина у формі широкого таза для води.

Негоціáнт — особа, що займається гуртовою торгівлею.

Ольвія, Тіра, Пантікапéй, Німфéй та Херсонéс — давньогрецькі міста-колонії, розташовані в Північному Причорномор'ї, на території сучасної України.

Ори, Гóри — дочки Зевса й Феміди; їх зображували вродливими дівчатами, що тримали в руках квітки або фрукти; богині пір року й суспільного ладу.

Оріéнт — Схід (макрорегіон), Близький Схід; у широкому значенні — Азія.

Ріпéйські гори — назва гір, що згадані в античній міфології та географії; були витокami основних річок Скіфії.

Чи все це разом — Скіфія і скіфи,
і кочові, й осілі, й паралати?
Крізь домисли, і вимисли, і міфи,
о, як її нелегко угадати! [...]

Які б тут не були стовпотворіння,
хто б звідки не накочував сюди,
а люд був корінний тут, бо коріння
в такому ґрунті глибоко сидить.

Тут землі щедрі. Тут річок без ліку.
Всілякі руди в надрах залягли.
І через те отак тут споконвіку —
життя і смерть на відстані стріли.

Які тут не прокочувались орди!
Яка пройшла по землях цих біда!
Мечем і кров'ю писані кросворди
ніхто уже повік не розгада.

Немає дат, немає фактів голих,
усе дійшло у вимірах легенд.
Але в курганах скіфських — не монголи.
На пекторалі — теж не **Орієнт**.

Повірити можна в будь-яку легенду.
Теорій напридумувать за трьох.

Не можна брати істину в аренду
і сіяти на ній чортополох.

В цілому ж скіфи — воїни, мужі,
ходили в битви, а не в грабежі.
І хоч було в них війська не мільйон,
не переміг їх сам Зопіріон. [...]

Прочитай поему-баладу до кінця та виконай завдання.

Алюзія (у перекладі з лат. — *натяк, жарт*) — це художньо-стилістичний прийом, що містить указівку чи натяк на історичний, літературний, міфологічний або побутовий факт.

1. Поясни значення назви твору «Скіфська одіссея». Чому Ліна Костенко використовує алюзію на «Одіссею» Гомера?
2. Доведи, що «Скіфська одіссея» — поема-балада. Проілюструй свою відповідь прикладами з тексту.
3. Проаналізуй, як у творі поєднано реальне й уявне, історичне та міфологічне. Із якою метою письменниця використовує таку техніку зображення подій? Пригадай твори, у яких використано прийом подорожі. Що він символізує? Візуалізуй цей символ.
4. Назви головного персонажа поеми-балади «Скіфська одіссея». Опиши, яким ти його уявляєш. Укажи риси його вдачі, що спонукали до такої нелегкої подорожі.
5. У чому виявилася самонадіяність грека? Як ця риса вплинула на його долю? Чи були у твоєму житті ситуації, на які вплинули не найкращі твої якості? Розкажи про те, який висновок ти зробив / зробила з цього.
6. Яка, на твою думку, роль Геродота у творі? Чому авторка згадує саме його?
7. Виконай вправу «Хто я?» Відгадай персонажа поеми за описом та вибери зображення:
 - Я був дослідником Скіфії, мої спостереження увійшли в історію.
 - Я лишилася в Ольвії, сумуючи за чоловіком.
 - Ми витягували човни греків на порогах.
 - Мене знайшли на дні річки разом із коштовностями.

8. Побудуй сюжетний ланцюжок твору, розташувавши частини у правильному порядку.

Давній грек вирушає з
Ольвії в Скіфію

Грек повертає у
Супій

Святкування Купала
з місцевими

Знахідка човна у
XX столітті

Грек приплив до
якогось поселення

Греки дійшли до
Дніпровських порогів

Їх застаеть гроза —
ховаються під
скелею

Місцеві племена
допомагають пройти
пороги

Грек із друзями
мандрує
Борисфеном

9. Виконай вправу «Літературне картографування». Назви історичні деталі та географічні назви, які допомагають ідентифікувати простір Скіфської одісеї як праукраїнську землю. На мапі України познач ключові географічні пункти з твору (*Ольвію, Борисфен, Дніпро, Супій, Дніпровські пороги* тощо) та проклади маршрут героя. (Можна зробити у Google My Maps або на паперовій карті.) Опиши багатство праукраїнських земель, посилаючись на текст.
10. Чому, на твою думку, смерть героя залишається загадкою? Як фінал твору підсилює ідею швидкоплинності життя та невідомості історії?
11. Який урок ти можеш винести для себе з подорожі героя Ліни Костенко?

- Змодельуйте уявний діалог між давнім греком і археологом XX століття / грецьким торговцем і його дружиною / греками та скіфами на святі Купала. Чи вдалося глибше зрозуміти світогляд героїв і культурний контекст твору? Підбийте підсумки двома-трьома реченнями.
- Інсценізуйте один фрагмент із твору (зокрема, сцену з Купала, момент розлуки з дружиною або рішення звернути з маршруту). За допомогою міміки, жестів, інтонації передайте психологізм ситуації та емоції героїв.
- Візьміть участь у квесті «Історичне розслідування». Від імені археологів зберіть «докази» про подорож героя. Скористайтесь підказками (фрагментами тексту, артефактами, мапами) та вкажіть: ким він був; якою була його мета; звідки плив та чому звернув у Супій.

1. Створи власний твір (10–15 рядків), навіяний мотивами «Скіфської одісеї», або її візуальну інтерпретацію (колаж, фотоарт, малюнок).
2. Створи інформаційний постер або презентацію про Скіфію як історичне явище. Додай цитати з поеми та прокоментуй, як поетеса перекладає історію.
3. Створи образну мапу Скіфії з поеми — персонажів, символів, ключових місць. Використай кольори, цитати, графіку, малюнки.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Опиши, якою ти уявляєш Скіфію.
2. Уяви, що ти — сучасний дослідник, який крізь віки дійшов до Скіфії. Побудуй монолог про свої відчуття, спостереження, висновки від зустрічі з обраним персонажем твору. За бажанням запиши відео (до 3 хв).

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Які проблеми порушує Ліна Костенко у творі? Назви щонайменше три та прокоментуй їх.
4. Наскільки актуальна для українців, на твою думку, проблема історичної пам'яті? Аргументуй свою відповідь, проілюструй прикладами із сучасного життя.

5. У чому історичне й духовне значення поеми Ліни Костенко «Скіфська одісея» для сучасного українця? Наведи цитати як ілюстрації.

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

6. Напиши есе на тему «Що означає бути спадкоємцем Скіфії?» У тексті порівняй поему з історичними подіями сучасності.
7. Створи серію сториз або постів у стилі Instagram чи TikTok, які передають ключові моменти подорожі грека. (Наприклад, «Мандрівка в невідоме», «Пережили грозу, ховалися під скелею!», «Ніч на Івана Купала — незабутньо!»)

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

8. Попрацюй зі словами рубрики «Слово — ключ до тексту». Прокоментуй, яке значення має лексика цього твору. Доповни рубрику незрозумілими для тебе словами, поясни їхнє значення за словником.
9. Пригадай, що таке метафора та її різновиди. Прокоментуй приклади авторської метафори у творі, визнач алегорію, поясни її художнє значення.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Ліна Костенко (1930)

Навіть якщо ти нічого не знаєш про авторку (хоча ну дууууже малоймовірно), ти точно чув / чула на уроці або читав / читала в якійсь із соцмереж її підбадьорливі слова про те, що «кожен фініш — це, по суті, старт». Чи закличні: «Єдиний, хто не втомлюється, — час. // А ми живі, нам треба поспішати». Афористичність цієї поезії спонукає цитувати її, а музичальність, образність — наспівувати. Меломани, звісно, не могли пропустити вихід треків Roxolana «Очима» і Jamala «Неандертальці», а також численних музичних інтерпретацій вірша

«Крила». Головне — не намагайся знайти на Youtube «Крила» у прочитанні народного артиста України Богдана Ступки, бо тоді вже ніколи не зможеш інтонувати як-небудь, а лише проникливо: «Людина нібито не літає... // А крила має. А крила має!».

Це все — поезія шістдесятниці Ліни Костенко. Сьогодні вона звучить на різних локаціях: на декламаторських конкурсах і літературних вечорах, у школі, медіа, на концертах тощо. А в радянський час було цілих 16 років тиші, які в нещодавній розмові (йдеться про унікальне інтерв'ю, що стало справжньою культурною подією) з письменником Сергієм Жаданом Ліна Василівна прокоментувала так: «Не друкували — ну і під три чорти. Зате я не займалася соцреалізмом».

Вона завжди відзначалася сміливістю, принциповістю: і тоді, як відкрито протестувала проти арештів української інтелігенції, і тоді, коли потай від рідних їздила в Чорнобильську зону, і коли відмовилася отримувати високу державну нагороду: «Політичної біжутерії не

ношу!». Була «загартованою» змалку: дочка «ворога народу», «дитина війни».

Але приблизно 70 років тому, з перспективи 1956-го, майбутнє могло видаватися обнадійливим для молоді авторки: з одного боку, відбулася ключова подія періоду так званої «хрущовської відлиги» (так, та сама доповідь «Про культ особи та його наслідки»), з іншого — важливі події в особистому житті (закінчення з відзнакою літературного інституту, народження доньки, нині також письменниці, перекладачки, культурологині Оксани Пахльовської). Наступного року Ліна Костенко дебютувала поетичною збіркою «Проміння землі», ще за рік вийшли «Вітрила», згодом — «Мандрівки серця». Попри те, що книги «Зоряний інтеграл» і «Княжа гора» цензура заборонила, письменниця продовжувала працювати, окремі її твори поширювалися у «самвидаві», друкувалися за кордоном.

Аж із кінця 70-х почали з'являтися нові збірки: «Над берегами вічної ріки», «Неповторність», «Сад нетанучих скульптур». Усенародну любов і Шевченківську премію авторці приніс історичний роман у віршах «Маруся Чурай», уперше опублікований 1979 року. Якщо ж тобі до душі велика проза, май на увазі, в Ліни Костенко є «Записки українського самашедшого».

1. Чому, на твою думку, поетеса не йшла на компроміс із владою, хоча це могло допомогти їй у творчості?
2. Яке значення для України має творчість Ліни Костенко? Проілюструй відповідь власними дослідженнями життя і творчості поетеси.
3. Уяви, що Ліна Костенко дає інтерв'ю сучасній молоді. Напиши 5 запитань, які ти б їй поставив / поставила.

Літературний драйв. Розгадай головоломку, знайди слова та запиши їх у зошит. Прокоментуй, як вони пов'язані з вивченою темою.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-4>

РОЗДІЛ 2

СВІТЛО КРІЗЬ ТЕМРЯВУ

Тема 4

УКРАЇНСЬКИЙ КОЛОРИТ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Колорит — сукупність особливостей, своєрідність, характерна ознака чого-небудь.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Література XIX століття

Новий етап розвитку української літератури розпочинається наприкінці XVIII століття, а саме — **1798 року**. Тоді виходять друком перші три частини поеми «Енеїда» Івана Котляревського. Чим вона знаменна? «Енеїда» стала першим літературним твором, написаним **живою (розмовною) мовою**. Крім того, вона утверджувала безсмертність українського народу, нашу ментальність, культуру, мову та волелюбний дух.

У кінці XVIII — на початку XIX століття значна частина України перебувала під владою Російської імперії, яка намагалася зруйнувати все українське: мову, освіту, культуру. Заборонено друкувати книжки українською, закривають школи, історичні пам'ятки знищують. А почалося це ще з давніших часів: у 1764 році, коли Єкатеріна II (московська цариця) знищила Гетьманщину, через що Україна остаточно втратила свою автономію. Трохи пізніше, у 1775 році, за її ж наказом була зруйнована Запорозька Січ — центр козацької сили та свободи. Навіть назву «Україна» заборонили офіційно вживати! І зрозуміло, що ці події не були випадковістю.

Російська імперія мала чітку мету — знищити українську ідентичність та історію. У 1783 році запроваджують кріпосне право. Більшість українців стають кріпаками, тобто безправними селянами, майже рабами. Паралельно Російська імперія занапащає духовне життя українців:

занепадає Києво-Могилянська академія, закривають народні школи (бо неосвічений народ підкорити легше); українська знать русифікується — і втрачає національну свідомість. Українське могло існувати тільки як щось дивне або кумедне. Такий наратив створювала імперія. Та український дух виявився витривалишим — і попереду його чекало нове відродження. Посеред усього імперського свавілля в Україні почалося піднесення науки й освіти: 1805 року засновано Харківський університет, а пізніше, у 1820 році, відкрито Ніжинську гімназію вищих наук князя Безбородька. Ці освітні установи ставали центрами гуртування вчених — носіїв передових суспільних ідей.

На початку XIX століття в українській літературі співіснувало кілька мистецьких стилів: бароко, класицизм, сентименталізм, реалізм і романтизм. Так, в основі **класицизму** були приклади античної культури — давньогрецької і римської; представники цього стилю чітко розмежовували жанри високі (трагедії, оди) та низькі (байки, комедії). Яскравим взірцем класицизму в українській літературі стала бурлескно-травестійна поема «Енеїда» Івана Котляревського, де класичні герої «перетворилися» на козаків. **Просвітницький реалізм** показував життя простих людей правдиво і без прикрас. У центрі уваги — важливість освіти, моральності, родинних цінностей; акцент на ідеї добра, праці та гідності. **Сентименталізм**, у свою чергу, презентував нам нового героя — серйозного, чутливого, з душевною глибиною і твердими моральними принципами. Часто цими героями ставали селяни або ремісники. За приклади можемо взяти «Наталку Полтавку» Івана Котляревського та повісті Григорія Квітки-Основ'яненка.

Отже, попри утиски й імперське бажання знищити нашу культуру, у той складний час нова українська література таки народилася й заговорила живою народною мовою, відкрила нових героїв і сформувала національну свідомість українців.

Григорій Квітка-Основ'яненко (1778–1843)

Прочитай драматичний твір **Григорія Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці»**. Поміркуй, у чому специфіка жанру цього твору.

Григорій Квітка-Основ'яненко

СВАТАННЯ НА ГОНЧАРІВЦІ

*Малоросійська опера на три дії
(Фрагменти)*

Дійові особи:

Прокіп Шкурат — обиватель з-за Лопані.

Одарка — його дружина.
Уляна — їхня дочка.
Олексій — поміщицький селянин.
Павло Кандзюба — обиватель з-за Харкова.
Стецько — його син.
Осип Скорик — відставний солдат.
Тиміш — обиватель із Заїківки.
Дівчата, подруги Уляни.

Дія відбувається в м. Харкові, на Гончарівці.

ДІЯ ПЕРША

Вулиця на Гончарівці. Вдалині видно Холодну гору.

ЯВА ПЕРША

Прокіп (*напідпитку, виходить зі свого двору без пояса і шапки, свиту несе на плечі і співає.*)

Спить жінка, не чує,
Що мужик її мандрує.
Спи, жінко, спи!
Я тим часом одягнуся.
Та на **вольну** заберуся,
А ти, жінко, спи!
Хоч немає ні алтина,
Відвічатиме свитина,
А ти, жінко, спи!
Як заставлю я свитину,
То і вип'ю четвертину,
А ти, жінко, спи!
О, та мудра ж і сивуха!
А ти, жінко, псяюха,
Спи кріпко, спи!
Як уволю я нап'юся,
Чорта й жінки не боюся, —
Нехай вона спить!
(*Крадеться через двір.*)

Одарка (*виходить з хати, не виходячи з двору*). А куди-то вже потяг, йолопе? Чи то вп'ять на вольну? Вернися лишень сюди!

Прокіп (*з незадоволенням убік*). От чортова доглядачка! Таки і вздріла! (*Кричить їй з досадою.*) Чого там вертатися? Ніколи!

Одарка. Яке там ніколи припало? Вернися, бузовіре! (*Він її не слухає, вона йому загрожує кулаками.*) Вернись, кажу тобі, вернись! Чи хоч, щоб за патли вп'ять притягла? (*Він хоче йти; розлютувавшись, вона вибігає з-за воріт і кричить.*) Вернись, вернись, вернись!

Прокіп (з досадою повертається). Тадже і вернувсь! Ну, чого там так пильно припало?

Одарка. А кажи, куди було помандровав?

Прокіп (роздратовано). Та де тобі помандровав? Тільки хотів було йти до шевця, щоб чобіт залатав.

Одарка. Яке тепер латання? Неділенька свята; забув еси, католиче? Чи з глузду спився? Ще добрі люди і з церков не повиходили, а ти вже і на вольну швандяв! Знаю я тебе! Оце було б так, як позавчора: п'ятінка свята, люди ні рісочки у рот не беруть, а він на вольній, та так впився, що не зміг і додому дійти. Ввалився у провалля оттам на **Холодній горі** та й спав цілу ніч. Ще то навдивовижу, як тебе москалі не обідрали? Чи то ж не стыд та й не сором? Гай, гай! Побила мене лиха година та нещаслива! Занапастила я свою головоньку з таким п'яницею! Тільки б йому по вольним і шляться!..

Прокіп. Оттак-пак! А чому вольну зробили далеко? Постановили б її ось тут, на нашій вулиці, так би я випив та й додому потрапив би, а то біда! Ідеш, ідеш, поки до тієї вольної дійдеш!

Одарка. А, дурний та божевільний! А про те не кажуть, що нащо б то пити? Ось коли б кабатчики та відмежовали б геть по Залютин, то-то б я спасибі сказала!

Прокіп. Холодком і туди недалеко. Аби б туди дійти, а то й байдуже!

Одарка. Бач, п'яниці море по коліно! Він знай своє товче! Я тобі кажу, нащо ти п'єш? Чи мало ти худоби пропив? Був хазяїн як хазяїн; були волики, була й коровка. Була й одежа, неначе у якого міщанина; усе позбував, усе попропивав, звівся нінащо. Одним одна свитина, а пояса і шапки катма!

Прокіп. Брешеш-бо, не усе попропивав: шапка і тепер цілісінька у тебе у скрині, а пояс застановив.

Одарка. А бодай тебе заставляля трясця та болячка! Нащо ти заставляв?

Прокіп. Оттак пак! Чи я ж винен, коли шинкар у борг не дає?

Одарка. Та нащо ти п'єш?

Прокіп. Але, нащо! Шинкар дуже до мене добрий, хоч опівночі приїду, то й відчиня; та таки і горілка не розведена. Вже пак до кабатчиків не піду. Та нащо і горілку вигадали, коли її не пити? Якби її не було на світі, то я б і не пив. Тоді б послушав тебе.

Одарка. Ох, моя головонька бідна! Що мені з п'яницею робити? Усе одно товче: усе пить та пить. А за що вже й пити? Коли б не своїми бубликами торгувала, то досі усі б з голоду попухли! Який мене гаспид поніс за сього п'яницю? Була козир-дівка: чи на вулиці, чи у танцях, чи в дружках, чи у колядці, — усім була голова; на жарти, на скоки, — усім була приводниця! А й казала покійній матері: «Не віддавай мене, мамо, за мужика, за хлібороба, я собі дівка не проста: мій дідусь та був на Іванівці попом; та його мати — що вона протів мене? Вона сластьоним

торгувала, а я собі бублейниця, та ще й перва по базарю. Старша сестра за **школяром**, може, й за мене лучиться панич з правленія». Так-таки іди та іди! От же і пішла; от і живу! Люди у щасті та у багатстві і не чують, як живуть; а я занапастила себе. Де мої молодії літа? Де моя дівочая краса? Усе заїв оцей п'яниця, шибеник, харцизяка, воло... *(Побачивши, що Прокіп тим часом все тихо пробирався і ледве не пішов, біжить за ним.) А куди-то, куди? Тривай лишень! (Тягне його з-за куліс за чуба.)* Ось так же, коли честю не слухав.

ДУЕТ

Одарка.

Чи я ж тобі не говорила?

Чи я ж тобі та не веліла?

Щоб ти дома сидів

І на вольну не ходив?

Прокіп *(вклоняючись).*

Ой ти, жінко моя!

Ти, голубко моя!

Пусти ж мене прогулятись,

Коли ласка твоя!

Одарка *(штовхаючи його у двір і зачиняючи ворота)*

Ой, тут гуляй, мій миленький!

Мов той цуцик кривенький,

Сиди там, пропадай

І нікуди не втікай!

Прокіп *(з-за воріт).*

Та тут же я скучатиму,

Усім, усім казатиму:

Била жінка мужика,

Била, била і товкла!

(Разом).

Не брешу я, не брешу:

Била жінка і товкла!

Брешеш, брешеш, песька донько,

Била мене і товкла.

Одарка.

Брешеш, брешеш, вражий сину!

Я не била, не товкла.

Потягла я за чуприну,

Тільки страху задала.

Одарка. Сиди, сиди собі там, мандрований цуцику! Та й гляди: ось тільки хоч ногою вийдеш, то не побоюся гріха, битиму, кажу тобі, що битиму. Коли б мені знати, як то у панів бува? Адже розказувала клюшниця отого пана, що у великих хоромх з зеленим верхом живе, так,

каже, пані так над паном вередує, що і крий боже! І чого б то ні забажала, — чи мочених кисличок, чи німецьких медяничків, чи якої хустки або одежі, то усе і є: хоч опівночі забажа чого, то усе їй і поставля, і без її волі з хати не іде. Через що-небудь же вона так їм овладала? Вже ж не приходитьсь жінці мужика бити; хіба у панів така мода? А дуже б добре було, якби ми по-панськи вередували над мужиками!

ЯВА ДРУГА

Ті ж і Кандзюба.

Кандзюба. Дай боже день добрий! З неділею будьте здорові.

Одарка. Спасибі, будьте і ви здорові. Як ся маєте?

Кандзюба. Та до якого часу, ще б то і не тее.

Одарка. А наші захарківці, чи усі живі?

Кандзюба. Та вже нашим захарківцям така прийшла біда, що й сказати не можна.

Одарка. А що там за біда?

Кандзюба. Там таких салдатів найшло, що й сказати не можна! Таки що вулиця, то й салдат на квартирі. Видимо-невидимо! Аж тридцятеро їх, кажуть, прийшло. Така біда! — А старий ваш дома?

Одарка. Та через силу дома. Оце тільки спинила мандрувати.

Кандзюба. А куди ж то?

Одарка. Та ви знаєте його натуру? Йому ні празника, ні неділеньки; усе б йому шваньдяти по шинкам.

Кандзюба. Ось, знаєте, що я вам посовітую: така була в мене перша жінка, п'яниця непросипенна. От же я її і повіз до знахура; він і дав їй якоїсь води, та й побожився, що вже, каже, не буде більш пити. Що ж? Мабуть би, і перестала, та не до горілки їй було; пробі кричала, що у животі пече, та до вечора і вмерла. Ось повезіте лишень і ви по знахурам, то й вам таке щастя буде.

Одарка. Та я ж возила, і де то вже не була! Була і у Тишках, була і у Деркачах, об правій середі аж у Водолагу їздила; так що ж? Усі ув один голос кажуть: «**Починено** та й починено». Та, спасибі, вже у Островерхівці ворожка, так та за очі відгадала; каже, що любощів давано, та, не вміючи, переборщили. А хто ж то й дав, так навдивовижу! Каже, дала йому чорнява молодиця, а в неї хата з немазаним верхом. От як ув око уліпила! Чи знаєте Грициху, старого Пискавки невістку? Вона, вона йому починила! Адже ж сама чорнява, та й верх на хаті немазаний. Я ще її, падлюку, буду позивати, щоб не відбивала мужика. Ну, одже ж то ворожка і дала мені зілля та й каже: «Звари та й дай йому якраз на молодику, у глуху північ, як перші півні заспівають», — а я, собі на лихо, чи проспала, чи так на мене наслано, що перших півнів не почула та дала, як другі заспівали. Що ж: як випив, як зскоче, як дерне з хати, та на вулицю, а там як чкурне, так аж ляпотить; та й почимчивовав аж на Косолапівку. Пив, пив, три дня там пив, усе з себе

попропивав. Вже сама знайшла та насилу додому доволокла. Та від того часу ще гірш п'є. Та вже хіба крадькома вирветься, а то як того цуцика на верьовці держу.

Кандзюба. Де ж він тепер?

Одарка. От там заперла, нехай висидиться.

Прокіп (*за ворітьми*). Била жінка мужика, за чуприну взявши...

Кандзюба. Бач, де обіззався! Здоров, приятелю; а ходи ке сюди!

Прокіп. Рада б душа в рай, так гріхи не пускають. Як жінка скаже.

Кандзюба (*Одарці*). Випустіть-бо його, будьте ласкаві. Маю до вас діло.

Одарка. Ану вже іди сюди, іди! (*Прокіп виходить*).

ТЕРЦЕТ

Кандзюба. Послухайте мене.

Ось будьмо ми сватами!

Одарка. Кажіть, кажіть, у чім?

Сьому ми раді сами.

Прокіп. На вольну щоб сходить?

Горілки принести?

Одарка. Та годі тобі, дурню,

Не знать про що товкти!

(*Кандзюбі*).

Він, знай, своє.

Кажіть, а що таке?

Кандзюба. А що? Дочка в вас є?

Прокіп і Одарка.

Є, є!

Кандзюба. Така, що треба годувати?

Одарка. Хоч сьогодні віддавати.

Кандзюба. Сина маю.

Прокіп і Одарка.

Знаю.

Кандзюба. Так віддайте!

Одарка. Потурайте! Чи він нам рівня?

Прокіп. От і треба добувати.

Та на вольну швидш чухрати.

А де твоя гривня?

Одарка (*чоловікові*).

Відв'яжися; врагова дитина!

(*Кандзюбі*).

Усяк зна,

Що в вашого сина

Та клепки нема!

Кандзюба. Щоб то як?

- Одарка. Та так:
Прибитий на цвіту.
- Кандзюба. Тю-тю!
Та ще фіть, фіть!
Ви діло тут кажіть:
Чи віддасте? *(З насмішкою.)*
Чи нехай ще підросте?
Мене ви не держіть.
(Разом.)
- Кандзюба. А чому ж і не віддати?
В нього всього є.
- Прокіп. Як же можна і віддати,
Коли горілки він не п'є?
- Одарка. Як же можна і віддати?
Дурний! Його всяк б'є.

Кандзюба. Гай, гай! Товкуєте не знать об чім! Горшка окропу не стоїть. Та хоч би і зовсім дурний був, так не узяв його кат, буде багатий після моєї смерти; аж розумній жінці за ним і добре буде. Слава тобі, господи! Є воликів пар, може, двадцятєро; ходимо у Крим за сіллю і за рибою на Дін, і усякую хуру беремо, чи у Кирсон, чи ув Одесу. Є й коров'ят з п'ятнадцятєро, та овечат там чи дві сотні, чи й більш; батраків дома з десятків, та при скотині на бразі скільки є. Буде чим орудувати; перепадатиме копійка. А мій же Стецько та не зовсім і дурний: він, собі на лихо, трошки непам'ятливий та нерозсудливий, та до сьома не налічить, та не зна, що руб, а що гривня; а то зовсім парень друзяка. Та й яка нужда, що нічого не зна; жінка навчить і усьому товк дасть, та й буде панею жити. Коли схоче яке ремесство держати, чи коцарювати, чи по-вашому бублейничати...

Прокіп. Або й шинкарювати; і то діло дуже добре!

Кандзюба. Та що захоче, то вже не піде до людей позичати. Нуте, чого тут думати? Так чи не так, так я піду по других; бачите, вже не рано.

Одарка *(з неприхованим задоволенням слухала його.)* А що, Прокопе, як думаєш?

Прокіп. Ти думай, а я вже за тобою.
(Співають.)

Кандзюба. Так будьмо ж ми сватами!

Одарка. Сьому ми раді сами.
(Разом.)

Кандзюба. Пришлю, пришлю людей,
Свати мої любезні!
Стецька свого пришлю.

Прокіп. Пришліть, пришліть людей,
Ой сватушка любезний!
Горілки накуплю.

Одарка. Пришліть, пришліть людей,
Ой сватушка любезний!
Я хустку почеплю.
(Обнявшись, пританцьовують.)

Одарка. Е! Тривайте лишень: ще треба дівки спитати, як-то вона ще скаже?

Кандзюба. Хіба вона часом і не туди?

Одарка. Та таки трошки вередливенька. То скаже: не варіте з салом, а з яловичиною; то м'яса не схоче, а сала забажа; то тараня солона, та що-небудь і вигадусь; така вже собі ніжна! То щоб і з женихами не стала вередувати.

Кандзюба. Та вона ж не панянка! Нехай вже ті вередують, поки довередуються до свого. Та нічого гріха таїти, тепер і усюди така мода: наші мужички — так усе б то за міщан; а міщанка вже і об купцеві не дуже дума, а щоб вискочити за **палатського** або за скубента! То і гляди: дівують, сердешні, до того, що можна буде їми на Донці греблю загатити. А з своєю як хочете, а я людей пришлю. Не наробіть тільки бешкету.

Одарка. Та не бійтесь, не бійтесь, присилайте-таки старостів; вже ж вона не без розуму, вміє розсудити.

Кандзюба. Спасибі ж за ласку. Ждіть від нас людей по закону, увечері; а я Стецька пришлю, нехай з дівкою... Я щось її не знаю; а як її зовуть?

Одарка. Та Уляна ж і досі.

Прокіп. Та ще й Прокопівна.

Кандзюба. Так нехай мій Стецько з Уляною, як там треба, поговорять; а ви її навчіть, щоб часом не брикалась. Прощайте до якого часу.
(Повторюють останній куплет.)

(Разом.)

Кандзюба. Пришлю, пришлю людей,
Свати мої любезні!
Стецька свого пришлю.

Прокіп. Пришліть, пришліть людей,
Ой сватушка любезний!
Горілки накуплю.

Одарка. Пришліть, пришліть людей,
Ой сватушка любезний!
Я хустку почеплю.

(Обнявшись, пританцьовують, потім Кандзюба виходить.)

Прокіп. От же скверно, що свата без чарки горілки відпустили! Чому б то дома про нужду не держати? Тепер треба збігати на вольну та на сватання придбати.

Одарка. А вже ти мені з тою вольною остив та опоганів! І як би то ти проніс від об'їздчиків?

Прокіп. Але! Будьто й первина! Через лісок, та через ярк, та вскочив у садок, та й дома, от їм і дуля під ніс! Так посилай же.

Одарка. Нехай лишень виясниться, бач, нахмарило! Іди лишень додому, я підожду Уляни, та й прийду, і сядемо обідати.

Прокіп (*неохоче*). Та вже і піду. Таки то й урвався на вольну! (*Виходить.*)

ЯВА ТРЕТЯ

Одарка і Уляна.

Уляна. Здорові, мамо, були! З неділенькою будьте здорові.

Одарка. Спасибі, будь і ти здорова! Де-то ти так рано ходила? Поки я упоралась, дивлюсь, вже тебе і нема.

Уляна. Ходила, мамо, на базарь, поки до **ранньої**, та купила дещо. Ось скиндячки у коси, а оце шпалерів купила на голуби та на квітки. А оце, бач, так обіщалась: на ті гроші, що по п'ятинкам заробляла, так відкладала, та, зібравши, от і купила, платок. Бач, який? (*Розгортає хустку.*) І не гарний, скажеш? Великий та модний, з квітками; тепер усюди такі на міщанках.

Одарка (*розглядає хустку*). Нащо було тратитись? Мабуть, і дорогий?

Уляна. Дала я за нього сім кіп та золотого з п'ятаком; та вже торгувалась, торгувалась! Морока та й годі! Біля круглого трахтиря чугуєвська перекупка, так аж забожилась, що не можна дешевше. Та ще там сміх: вона узяла, та на мою голову приміряє і каже: виш, як тобі клицю! А тут де узявся пан, таки справжній пан; тут хрест (*показуючи на груди*), а тут кавалерія (*показуючи на шию*), та й каже: «От славная девушка! Пристало, пристало. Вот красавица!» А я як засоромилась. Ув очах почервоніло, та не знаю, куди й дивитись; а він усе хвалить та сміється.

Одарка. Потурай панам, чого вони не набрешуть! То він над тобою глузував.

Уляна. Будто б то пани і брешуть? Вони сього не вміють і над дівкою не будуть гнуцатись. Вони письменні.

Одарка. Та знаю я і письменних. Є, душко, з них усякові. Чи мало тут на Гончарівці дівчат з ума позводили і письменні, і купці, і усякі? Хто молодого чоловіка зупинить!

Уляна. Та сей, мамо, вже підтоптаний.

Одарка. Потурай, потурай! Такий ще більш лиха наробить, чим молодий. Ох, знаю я таківських! Та скажи ж ти мені, нащо тобі сей платок?

Уляна. Оттак, нащо? Лучиться чоловік, от у мене і хустка. Рушники є, хустки не було, тепер піде йому на хустку, а як вийду заміж, так буду сама пов'язуватись. Тепер вже така мода, що очіпків не носять, і на попадях не побачиш; не так, як ви усе в очіпці, по-старосвітськи.

Одарка. Тим-то й горе, що новина старовину прогонить. Потурай людям! Покинули свій закон, та усе б то по-панськи, то й наші будуть, як пані з мужиками жити. А се добре зробила, що купила хустку. Увечері жди старостів, казали, прийдуть.

Уляна (манірно). Які там старости? Від кого б то?

Одарка. Чи знаєш із-за Харкова Павла Кандзюбу, що чумакує? Він колись до нас заходив з монастиря на **Спаса**.

Уляна. От за того старого? Лисого?

Уляна. Тю-тю, дурна! За Стецька, його сина, коли знаєш.

Уляна. За того божевільного? Се ще краще! Та він, мамо, зовсім дурний!

Одарка. Дурний! Так багатий.

Уляна. Цур йому з його багатством, коли в нього глузду нема.

Одарка. Глузду нема, так багатий.

Уляна. Як і по нашій вулиці йде, то малі діти з нього сміються.

Одарка. Нехай сміються, а він собі багатий.

Уляна. А як прийшов раз до нас на Оснів'янську мойку, так там такий з нього регіт був, що вже хазяїн насилу прогнав, щоб ми через нього не гуляли. Се вже побила лиха година та нещаслива, коли за такого іти; неначе усі люди повимирали.

Одарка. Так кажу тобі, що багатий! Скільки пар волів чи усякої худоби! У нього будеш у золоті ходити; а помре старий, так усьому добру будеш господиня. Нема на світі луччого щастя, як з дурнем жити! Він тебе не б'є, не вередує; а коли там здуру хоч і налає, так тільки крикни на нього, то він і замовче. Куди схочеш, підеш; як задумаєш, так і худобою орудуєш. Та що то й казати! Усе не те, що з розумним; нема тобі воленьки; ні погуляти, ні в хороші походити. А сварка, а лайка, а бійка!.. Ось і мій п'яниця: що з нього, що він не дурний? Коли б пак одурів, то я б зрадувалася.

Уляна. Та вже, мамо, що хочете, кажіте, а я за того дурня, за того **бецмана** не піду та й не піду.

Одарка. Нічого вередувати. За такого багатого не підеш, так кого ще тобі треба? Чи якого **повитчика** будеш ждати? Та доки нам тебе і содержится? Бач, батько п'яниця непросипенний; я своїми бубликами тільки вас і содержу, та вже і в мене сила не та; звалюсь, хто вас буде годувати?

Уляна. Чим я тобі, мамо, у тягість? Літом на мойці, — слава тобі, господи! — скільки заробляю? А зимою пряду; та й збрала чимало: повнісінька скриня на колесах. Коли ж я стільки у дівочтві збрала, то можу себе і содержувати, і зодягати і без мужика-дурня.

Одарка. Те-таки, що збрала, то гаразд, а що за багатим мужиком більш збереш, так то ще лучче. Послухай мене, Улясю! Послухай мене, доню! Не дровичись! Іди за Стецька, даром що дурний. Бач, ніхто не трапляється. За кого ж тебе і віддати? Де ті люди?

Уляна (соромливо). Мамо!.. Я б вам... щось сказала...

Одарка. Ану, кажи.

Уляна. Адже ви знаєте Олексія?

Одарка. Якого се?

Уляна (*сміливіше*). Ковалю. Ось чи впам'ятку вам, що доварив вам кочергу, а оце недавно чаплію зробив?

Одарка (*пригадуючи*). Еге-ге-ге! Коваль? Знаю. А що? Чи не дума він?

Уляна (*соромливо*). Атож!

Одарка. Нехай собі і у голові не поклада. Чи можна, щоб я за нього віддала? Хіба він тобі казав?

Уляна. Еге!

Одарка. А ти що? А ти йому і не плюнула межи очі?

Уляна. От так пак! А за що?

Одарка. Щоб не сікався за нерівню. Чи не думаєш ти за нього?

Уляна. Атож!

Одарка. Та що се ти узяла у голову? Чи він же тобі рівня? Правда, він парень добрий, коваль мудрий, усячину зробить, не п'є, з бурлаками не гуля, протів мене звичайний; усе правда. Так що ж? Крепак!

Уляна. Що нужди, мамо, що крепак. Пани у нього добрі, про них усюди така чутка іде.

Одарка. Та хоч вони і добрі, та пани! Як-таки се можна, щоб тобі з волі та у неволю; була **казенна**, та підеш у підданство; була городянка, та станеш селянкою!

Уляна. Де б я ні була, чим би я ні стала, то мені й байдуже. Мені за ним буде усюди добре, бо я люблю його!

Одарка. А того і не подумаєш, як тебе поженуть на панщину?.. Ох, мені лихо! Мою Улясю та на панщину!

Уляна. А чим панщина страшна? Так зате не знатимемо ні подушних, ні **десятьських**, ні **хвонарних**; усе то пани за своїх людей платють. Та і на мойці — чи мало там панських? Так усі-то, крий боже, як то хваляться, що як добре за панами жити!

Одарка. Та вже ж, Улясю, як собі хоч, а я тобі мати, так я тобі скажу: скоріш в мене на долоні волосся виросте, чим я віддам тебе за Олексія. Та вже тут нічого паякати: я вже старому Кандзюбі казала, щоб сьогодні і старостів прислали.

Уляна. Ох, мені лихо! Сьогодні?..

Одарка. Сьогодні, сьогодні. Чого тут відкладати? Постій же, доню, тут; Стецько прийде, та й поговорите собі любенько; а ти не безумствуй, будь до нього приєдна...

Уляна. Об чім з таким дурнем і говорити? Я не вмію...

Одарка. Потурай! Дівка з парубком аби б зійшлись, а то найдуть, об чім говорити, а часом і мовчки ще й лучче подружать; я се добре знаю. Посидь же за воротами, а я піду лагодити обідати. (*Виходить.*)

Уляна (одна). Так така-то моя доленька нещаслива? Так такому-то дурневі достанеться орудувати надо мною? Так такий-то йолоп наругається над моєю русою косою? Що мені у його багатстві? Казала ж наша паламарка: через золото, каже, слёзи льються. Наварю і борщу, і усякої страви, та як воно буде розведено моїми слізоньками, чи піде ж у душу? Буде і одежа хороша, і постіль біла, та коли стіна німа, з ким буду розмовляти, у кого порадоньку узяти? З Олексієм пішла б на край світу, старцевому сухареві буду рада, з калюжі водиці нап'юся, аби б він, мій милий, мій голубонько сизий, мій Олексієчко, мені подав! Коли ж горе і біда постигне, то аби б він був біля мого серденька, він не дасть мені сплакнути; а як приголубить мене, то і усю бідоньку забуду. (Розгортає куплену хустку і, розглядаючи її, співає.)

Хусточко ж моя шовковая!
Чи на те ж я заробляла,
Щоб нелюбу, та й немилому,
Та її я почіпляла?

Хусточко моя шовковая!
Обітри мої слізоньки!
Нехай же, нехай же від них
Полиняють квітоньки!

Хусточко моя шовковая!
Прийшлося тебе заховати.
З пліточкою та і дротяною
Тепер треба привикати!

Хусточко моя шовковая!
Не доставайся ворогу.
Покрий мої яснії очі,
Як я ляжу у гробу!

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Уляна і Стецько виходять швидко; роззявивши рота і розмахуючи руками йде і, побачивши Уляну, зупиняється, сам до себе сміється, чепуриться; підходить і боїться; оглядає Уляну ззаду і з захопленням каже.

Стецько. Та й патлата! (Сміється голосно і, підійшовши до Уляни, раптом перестає і, подумавши, каже.) А що в вас варили?

Уляна (стоячи на місці, не звертає на нього уваги і сумно відповідає). Нічого!

Стецько (довго згадуючи). Ну!.. ну!.. а тепер... що?

Уляна. Що?

Стецько. Що?

Уляна. Що?

Стецько. Що?

Уляна. Що? Нічого.

Стецько. Брешеш-бо, як нічого! Батько казав, розпитай її обо всім. А чорт її зна, об чім її розпитувати! Я усе позабував.

Уляна. Так піди до батька та і розпитай, коли позабував еси!

Стецько. Так він-бо добре казав, не іди, каже-говорить, від неї, поки обо всім не домовишся.

Уляна. Ні об чім нам домовлятися.

Стецько. Як ні об чім, коли вже ти за мене ідеш?

Уляна. Ні, голубчику, сього ніколи не буде.

Стецько. А чом не буде?

Уляна. Тим, що я за тебе не піду.

Стецько. А чом не підеш?

Уляна. Тим, що не хочу.

Стецько. Та чому не хочеш?

Уляна. А не хочу — тим, що не хочу.

Стецько. Ну, тепер твоя правда. А батько казав, що ти підеш.

Уляна. Не піду.

Стецько. Ну, а батько казав: не потурай їй, поженитайся, та пісеньки заспівай, то вона і піде. От я і заспіваю:

На курочці пір'ячко рябое;

Любимося, серденько, обоє.

Диб, диб на село,

Кив, морг на нього.

Я не дівка його.

Не піду я за нього.

Ой полола дівчина пастернак

Та сколола ніженьку на будяк.

Диб, диб на село... і так далі.

Не так болить ніженька з будяка,

Ой як болить серденько від дяка.

Диб, диб... і так далі.

Ой, чия ти, дівчино, чия ти?

Чи ти вийдеш на вулицю гуляти?

Диб, диб... і так далі.

А що? Чи хороша моя пісня?

Уляна. Така точнісінько, як ти, що нічого і не второпаш. Ось слухай, яку я тобі заспіваю. *(Співає.)*

В мене думка не така,

Щоб пішла я за Стецька.

Стецько стидкий!

Стецько бридкий!

Цур тобі, не в'яжися!
Пек тобі, відчепися!
Божевільний!

Не дурна я і не п'яна,
Щоб пішла я за Степана.
Стецько стидкий...
Стецько бридкий!
Цур тобі, не в'яжися!
Пек тобі, відчепися!
Божевільний!

Лучче впасти мені з дубу,
Чим йти заміж за Кандзюбу.
Стецько стидкий...
Стецько бридкий!
Цур тобі, не в'яжися!
Пек тобі, відчепися!
Божевільний!

Лучче мені з мосту в воду,
Чим достатися уроду!
Стецько стидкий...
Стецько бридкий!
Цур тобі, не в'яжися!
Пек тобі, відчепися!
Божевільний!

А що, Стецю, чи хороша моя пісенька?

Стецько (довго дивиться на неї мовчки, потім раптом скрикує). Погана! Який тебе нечистий такої навчив? Як я її розслухав, так вона дуже погана! Зачим ти її співаєш? Га?

Уляна. Та я тобі і співаю і кажу, що не люблю тебе і не піду за тебе.

Стецько. Так себто батько збрехав? Ну, ну! Ось тільки скажи йому, що він бреше, то так по пиці ляпанця і дасть. (Зітхнувши.) Я вже пробував.

Уляна. Так що ж? То батько твій, а то я тобі кажу, що не хочу.

Стецько. Не треба мені твого хотіння, підеш і без нього. Батько ще казав, щоб ти не дровичалась.

Уляна. А чого мені дровичись? Я не скотина, нехай бог милує! А щоб я пішла за тебе, то навряд. Я ж кажу, що наше сватання ще вилами писане.

Стецько. Ей!.. Чи Прісько, чи Домахо, чи як тебе. Послухай, та іди. Ось коли б ти вже була моя жінка, та сказала б, що не хочеш за мене,

так я б тобі пику побив, як мені батько часом б'є; а то ще тепер не можна. Батько казав, після весілля можна жінку бити скільки хоч, а тепер не можна. Дарма! Я і підожду. А поки ще ласкою просю: піди за мене!

Уляна *(вбік)*. Що мені з дурнем товковати? Покинула б його, так мати лаятиме. Зостанусь та буду його піддурювати.

ЯВА П'ЯТА

Ті ж і Олексій, побачивши їх разом, тихо підходить і підслухує.

Стецько. Оце ж увечері і старостів пришлемо. Чи присилать?

Уляна. А як же? Присилай, присилай. *(Вбік.)* Побачиш, якого облизня піймають.

Стецько. А піч колупатимеш?

Уляна. Як-то вже не колупатиму? Оттак усю поковиряю. *(Дере його по обличчю пальцями.)*

Стецько *(заспокоївшись, регоче)*. Бач, яка жартовлива! Але трохи баньок не виколупала. Зачим так робити?

Уляна. Затим, що я тебе шаную *(тихо)*, як ту собаку рудую!

Олексій *(вбік з прикрістю)*. От тобі і правда на світі! Послухаю, що дальш буде.

Стецько. Ну! Кажи ж ти мені: як ми оженимось, то що будемо робити? Га? Кажи, кажи.

Уляна. Ти знаєш, а я не знаю.

Стецько. Пожалуй, я знаю, а ти чи знаєш?

Уляна. Та не знаю. Ну тебе зовсім.

Стецько *(сміючись)*. Еге! Так я тобі усе розкажу: нігде правди діти. Мене батько навчив. Чи сказати? *(Більше сміється)*. Напечемо коржів, зомнемо маку, та намішаємо з медом, та й посідаємо, та й їстимемо. І не мудро, скажеш? *(Побачивши у неї шовкову хустку.)* А що то в тебе? Хустка? Чи не мені то?

Уляна. Кому ж, як не тобі, мій вороне чорнесенький! *(Тихо.)* Твоїй пиці вона і пристала.

Стецько. А ке сюди, я приміряю.

Уляна. Та нехай же увечері, сама тобі почеплю *(тихо)*, що і у двері не потовпишся.

Стецько. Що то, мабуть, гарно з хусткою? Чи знаєш що? Я ще зроду не женився. То-то, десь, гарно жонатому; що усі ж то, усі, куди оком закинеш, усі женються. Будеш же мені головоньку мити і голубити?

Уляна. Змию, змию *(тихо)*, що тебе і чорт не пізна. Цур вже йому! Прожену його відсіля та й втечу додому. *(Йому.)* А приголублю ось так: ось ходи сюди. *(Протягує до нього руки, а він, розніжившись та причепурюючись, хоче підійти до неї.)*

Олексій *(роздратовано стає перед ними)*. Здорова, Уляно! Нехай тобі бог помага!

Уляна *(зрадівши, кидається до нього)*. А, мій Олексієчку! Де ти узявся? Я тебе цілий ранок бажала.

Олексій (*сердито і відвертаючись від неї*). Дурний, що і прийшов, не чув би об своїм нещасті.

Уляна (*злякавшись*). Ох, мені лихо! А що там за нещастя?

Олексій. Тобі лихо? Не знаю кому! Ох-ох-ох! От правда на світі! Здоров, Степане! Поздоровляю тебе засватавшись!

Стецько (*поважно*). Спасибі.

Олексій. Так оце увечері до Уляни і за рушниками пришлеш?

Стецько. Пришлемо.

Олексій. Боже ж вам помагай! (*Повільно йде.*)

Стецько. Спасибі.

Олексій (*все виходячи. Сумно*). Прощай, Уляно!

Стецько. Іди здоров!

Уляна (*вбік*). О батечки! Що мені робити? Він нічого не зна, та й сердиться і утіка, коли мені світ не милий. Як би його зупинити? (*Голосно.*) Олексію!

Олексій (*вбік*). Схаменулась! Нехай покортить! (*Наче не чує і все йде.*)

Уляна. Олексію-бо!

Олексій (*зупиняючись*). А чого там?

Уляна. Чого-бо ти сердишся?

Олексій (*повертаючись до неї*). Чи се ж таки правда, що ти ідеш за його?

Уляна. Так що ж, що правда?

Олексій (*співає*).

Чи се ж тая криниченька, що голуб купався?

Чи се ж тая дівчинонька, що я женихався?

Женихався, не сміявся, хотів її взяти,

Уродила товариша, нечистая мати!

Чи ждав же я бідиноньки такої на себе,

Щоб почути в дівчиноньки, що не йде за мене,

Не за мене, за другого йде моя дівчина!

Що робити? Тільки іти світ за очима!

Уляно, Уляно! Як же мені не сердитись? Як мені стояти і слухати, що ти, забувши, як десять разів божилася, ген там, на Холодній Горі, у ліску, як з тобою за горіхами ходили, що ні за кого не підеш, окрім мене, а тут при мені кажеш, щоб прислав за рушниками... Гріх тобі, Уляно! Занапастила ти мене! Я ж кажу: коли се правда, що ти ідеш за Стецька, що у посміх на увесь город за навіженого, за дурня...

Стецько (*спочатку неуважний, нарешті, вслухався в останні слова*). Брешеш, брешеш, брешеш! Оце вже, голубчику, брешеш! Тривай лишень: я ще не зовсім дурний, а батько каже, коли ще й він не бреше, що в мене не усі дома. Та дарма: хоч би і дурний, так хіба не можу жентися? Тут не розуму треба; я вже знаю.

Олексій. Так що ж у тім, що оженишся, та як не вмітимеш жінку содержити? Треба її годувати. Ніякої худоби не стане, коли не будеш сам робити! А вмієш ти що робити?

Стецько. Робити, пожалуй, вмію, так талану щось нема. Раз батько таки протурив мене на тік. Дарма, я і пішов, узяв ціп і молотю з дядьком Панасом, а він ще, братику, лисіший, чим мій батько. Я чи вдарив раз по снопові, чи ні, а його як учищу, замість снопа та по лисині, а він як гепне об землю, так сторчака і дав! *(Сміється)*. А я собі: ких, ких, ких! Кишки порвав регочачись. Годі після того часу молотити! Батько сказав: нема талану, лучче чумакувати та у дорогу ходити.

Олексій. Ходив же ти у дорогу?

Стецько. Ходив.

Олексій. А куди?

Стецько. З хурою, до моря.

Олексій. До якого місця?

Стецько. Аж до Основи.

Олексій *(сміється)*. Крий боже, як далеко! Аж дві верстви!

Уляна. О, щоб тебе, Стецю! І мене розсмішив.

Олексій. За чим же ти ув Основу з хурою ходив? Чи не в бір по шишки?

Стецько. По шишки! Тю-тю! Ще й сміється. Кажуть тобі, пішла хура до моря, за рибою. От і мені батько дав пару волів: нехай, каже, хлоп'я привчається. От ми ідемо, ідемо, усе ідемо, усе ідемо... аж гульк! Прийшли ув Основу. Там чорт надай дядьків, Дикані, коли знаєш; та й закликали мене обідати. От я й сів та й обідаю, усе обідаю... та й забув про хуру, а вона, брат, як учистила, та аж до Пилипового села, а я усе обідаю, усе обідаю... та як пообідав, та й потяг у солому, таки до дядьків на тік, та як дав хропака, так аж геть-геть до вечора. Ну, знаєш, батько побіг провідати хури, та й нагнав, та й питається: а де Стецько? А Стецька катма! *(Сміється)*. Хропе, сердега, у соломі, мов пан на подушках. Аж гульк батько у солому, як потягне мене **рубанцем**! А я спросоння як злякаюсь, як побіжу та через городи! А батько як гукне: хлопці, сюди! Тут, брат, неначе з псюрні хорти до дерти, так хлопці повибігали, та мене ловити, та й піймали, узяли мені руки скрутили, та зв'язали гарненько, та у город, та до волосного правління, та у колоду, а уранці і у привод...

Олексій. Так тебе і у привод водили? Я сього і не чув.

Стецько. Водили, голубчику! Сказано, слухай батька, та не втікай.

Олексій. Що ж тобі було у приводі?

Стецько. Потилицю виголили та й пустили. Не що!

Олексій. Через що тебе не прийняли у салдати?

Стецько. Та так, біда сталася: не зумів пальців перелічити. *(Перебирає пальці)*. Та й до біса ж їх на руках: станеш їх лічити, та так один одного і попереджа. Ось бач! *(Перебираючи пальці, замислився)*. На

якого гаспида так багацько пальців? Еге? А я знаю. Ось, бач, Уляно! Як би ти з одним пальцем та зложила собі дулю? Еге! Не можна-бо, хоч як, та не можна.

Одарка (*з-за воріт кричить*). Уляно, Уляно! А іди обідати!

Уляна. Зараз, мамо, прийду.

Одарка. Коли Стецько тут, клич і його.

Стецько. Ось-осьдечки я. Обідати? Зараз. Що то вже я люблю обідати! Я б і вдень і вночі усе б обідав. (*Виходить у двір.*)

Олексій. Що, Уляно, чула? От за якого дурня ідеш!

Уляна. Чи я ж сама за нього іду, чи що?

Олексій. А як же? Коли і за рушниками веліла присилати? Я сам чув. Прощай, Уляно! Бог з тобою! Тільки мене і бачила. Сам собі смерть заподію.

Уляна (*кидаючись до нього*). Олексієчку, мій голубчику! І я без тебе не хочу на білім світі жити! Не вмирай без мене, озьми і мене з собою! Не покинь мене сиротинкою!

Олексій (*стоять, не обнімаючи її*). Так се правда? Де ж твоя божба, Уляно? Тяжко моєму серцю, коли вже й ти не держиш правди і міняєш того, хто тебе любив, від щирого серця... дуже, дуже любив... і міняєш на кого? Не боїшся ж ти бога, га?

Уляна (*все обнімаючи його*). Бога я боюсь, люблю тебе, мій лебедю, мій сизий голубоньку; час від часу більш люблю, чим уперш на вулиці зійшлися. Не покинула б я тебе нізащо на світі; що ж будеш робити? Не моя воленька: мати силу!

Олексій. Ти ж їй казала, що мене любиш?

Уляна. Казала усе: казала, що не хочу за Стецька, казала, що коли не за тебе, то й ні за кого не піду; так і говорити не дає. Та вже ж: на усе піду, а за Стецьком не буду. Приголуб же мене у останній разочок! (*Обіймаються.*)

ДУЕТ

Уляна. Горе, лихо і біда!

Не дають за тебе!

Олексію, серце мое,

Не покинь ти мене!

Олексій. Не вбивайсь, моя Уляно!

Буду вічно я любити,

Бо ніяк мені не можна

Без тебе на світі жити!

Уляна. Я боюся zostаватись;

Вже і мати скоро вийде.

Олексій. Тяжко, важко розставатись!

Що ж? Нехай же хоч і прийде.

В ноги їй оттут впаду.

- Слізоньками обілляю.
Уляна. Станьмо ми її молити,
 Станьмо жалібно просити:
 (Разом)
 Не розлучай нас, мамо рідна!
 Ой, дай пожити ще нам, бідним!
 Не пий, не пий ти нашої крові,
 Не розривай між нас любові!
- Уляна.** Умру без тебе, Олексію!
Олексій. Собі я смерть заподію!
 (Разом)
 Горе, лихо і біда!
 Не дають за мене!
 Ой Улясю, серце моє,
 Не забудь ти мене!
- Уляна.** Горе, лихо і біда!
 Не дають за тебе!
 Олексію, серце моє,
 Не покинь ти мене!
 (Обіймаються.)

Бéцман (лайливе) — здоровий дурень.
Вóльна — шинок.

Деся́тський — виборний від сільської громади для виконання нижчих поліційних обов'язків.

Казе́нні селяни — селяни, що не були закріплені за якимось поміщиком, а належали державі — «казні».

Пала́тський — чиновник із судової палати.

Пові́тчик — назва канцелярського службовця в дореволюційних судових установах.

Почи́нено — щось вчинено якоюсь ворожою силою, наслано (забобон).

Ра́ння — ранкова церковна відправа.

Ру́банець — поліно, цурпалок.

Спас — релігійне свято.

Терце́т — вокальний твір для трьох голосів.

Хвона́рні — податок на освітлення.

Холо́дна Горá — раніше передмістя, тепер — район м. Харкова.

Школя́р — тут: студент.

Стецько (виходячи з-за воріт).
 Чи то тебе довго ждати? Вже й борщ поїли, і яловичину покрипили, а вона і не іде. (Побачивши, що коханці обіймаються.)
 Бач, з ким тут вона! Мати не збрехала, казала, що вона, мабуть, з Олексієм розмовля; а вона добре розмовля, що женихається! Іди ж, іди. Казала мати, що коли, каже, честю не послуха, то жени її у потилицю!

Уляна. Та іду, зараз іду. Олексічку! Не втікай відсіля; я швидко вийду. За слізоньками і не їстиму нічого та й поспішу до тебе. Послідня наша годинонька, тільки і наговоритися з тобою. (Плачучи виходить у двір.)

Стецько. Вийдеш, вийдеш, коли-то ще пущу. (Підходить до Олексія.) А ти чого тут, пробишака?

Олексій. Чого? Я до Уляни приходив.

Стецько. До Уляни? А зась не знаєш? До Уляни!

Олексій. Що? Ще і сей став на мене гримати!

Стецько. А то ж і не гримати? Одарка казала: прожени його.

Олексій. Ти мене проженеш? О, вражий сину? Через тебе така напасть! *(Кидається до нього. Стецько зляканий біжить; Олексій, піймавши його, хапає за груди і трясє.)* Задушу, анахтемську віру! О, якби не боявсь гріха, тут би і амінь моему супостатові! *(Відштовхує його від себе.)* Згинь з очей, католице!

Стецько дуже зляканий, не може кричати. Стоїть у кутку і весь час стогне й тремтить.

Олексій *(заспокоївшись)*. Дурний і я, що з дурнем зв'язався. Що мені робити? Де ськати помочи? Тяжко моему серцю! Сам би на себе руки підняв! Похожу по горі, поки Уляна вийде; чи не придумаю чого? *(Йде.)*

Стецько *(озираючись на всі боки і, не побачивши Олексія, бігає та кричить)*. Пробі, ратуйте, ратуйте! Хто в бога вірує, ратуйте! Ой, ратуйте!..

ЯВА ШОСТА

Стецько і Прокіп з Одаркою вибігають.

Одарка *(кидаючись до Стецька)*. Що, що тут таке? Чого ти кричиш?

Прокіп. Чи не об'їздики кого з горілкою злапали?

ТЕРЦЕТ

Стецько. Харцизяка мене бив!

А я й каші ще не їв...

Одарка. Ось внесу тобі я каші...

(Виходить.)

Стецько *(плаче)*. Ги, ги, ги, ги, ги!

Каші хочу, каші, каші!

Прокіп. Ой, ходім ми за лісок,

Там новенький є шинок,

Купимо горілки глек...

Стецько. Цур тобі із нею, пек!

Каші хочу, каші, каші!

Одарка *(приносить йому велику грудку каші)*.

Одже й каші на шматок.

Їж же, сину, та не плач.

Стецько. Его! Ось побач:

Я хоч і зовсім

Оцю грудку з'їм,

А плакати ще буду.

Ще-бо м'яса я не їв:

Так сього я не забуду.

- Одарка. Ходім до хати ми, ходім!
Тобі м'яса я добуду.
- Стецько. Та я і м'ясо хоч поїм,
А плакати таки все буду.
- Прокіп. От лихо, лихо і зовсім,
Нігде горілки не добуду!
(Уводять Стецька з собою.)

Соціально-побутова комедія — це драматичний твір, у якому засобами гумору, іронії, а іноді й сатири висміяно та викрито негативні явища, смішні сторони, вади та недоліки суспільного і повсякденного життя, звичаї, побут, характери людей.

Прочитай другу й третю дії п'єси в електронному додатку та виконай завдання.

- Літературний диктант до твору «Сватання на Гончарівці» Григорія Квітки-Основ'яненка. Напиши в зошиті лаконічну, чітку відповідь (слово або коротку фразу) на кожне запитання.
 - Як звуть дівчину, навколо якої розгортаються події п'єси?
 - Чим заробляє на життя мати дівчини?
 - Як звуть парубка, за якого батьки хочуть видати дочку, бо він багатий?
 - Яким ремеслом займається коханий головної героїні?
 - Якими рисами характеру наділений Стецько (не менше 2-х)?
 - Яку особливу рису характеру має Одарка?
 - Яка пісня звучить на початку п'єси у виконанні Уляни?
 - Ким доводиться Скорик Олексієві?
 - Хто, крім сватів, був присутній під час сватання Стецька?
 - Чим закінчилася історія кохання Уляни й Олексія?
- Цитатний диктант «Упізнай героя».

- «Усе то гроші, усе то гроші! Таки куди не подивись, усе вони на світі орудують! З грішми, що не задумай, так усе й уродиться! З грішми, хоч лежінь, кажуть трудящий; з грішми дурня, невігласа, і почитують, і шанують лучче, чим доброго, розумного і роботящого».
- «Була козир-дівка: чи на вулиці, чи у танцях, чи в дружках, чи у колядці, — усім була голова; на жарти, на скоки, — усім була приводниця!»
- «Я чи вдарив раз по снопові, чи ні, а його як учищу, замість снопа та по лисині...»
- «Лучче мені з мосту в воду, / Чим достатися уроду!»
- «Як уволю я нап'юся, / Чорта й жінки не боюся...»
- «Та хоч би і зовсім дурний був, так не узяв його кат, буде багатий після моєї смерті; аж розумній жінці за ним і добре буде».
- «Нема на світі луччого щастя, як з дурнем жити! Він тебе не б'є, не вередує; а коли там здуру хоч і налає, так тільки крикни на нього, то він і замовче. Куди схочеш, підеш; як задумаєш, так і худобою орудуєш. Та що то й казати!»

8. «Так-таки, так».

9. «Там таких салдатів найшло, що й сказати не можна! Таки що вулиця, то й салдат на квартирі. Видимо-невидимо! Аж тридцятєро їх, кажуть, прийшло. Така біда!»

10. «Коли ж я стільки у дівоцтві зібрала, то можу себе і содержити, і зодягати і без мужика-дурня».

3. Поміркуй, чи однаково персонажі твору розуміють поняття щастя. Обґрунтуй. Що означає щастя для тебе?
4. Чи легко було сприймати мову твору? Чи збагатила вона твій словниковий запас? Які слова доводилося розтлумачувати?
5. Як у п'єсі розкрита проблема взаємин батьків і дітей? Наведи приклади з тексту.
6. Визнач послідовність кадрів із фільму «Сватання на Гончарівці» (режисер Ігор Земгано, 1958 р.) відповідно до сюжету твору.

7. Оціни розв'язку твору. Чи вона логічна та закономірна? Чи задовольняє вона очікування читача?
8. Прокоментуй авторську позицію щодо зображених подій та персонажів.
9. Чи проблеми, порушені у творі, актуальні? Як би ти оцінив / оцінила вчинки героїв із сучасного погляду?
10. Чи є у творі «Сватання на Гончарівці» Григорія Квітки-Основ'яненка спільні мотиви або образи з іншими творами української літератури чи світової класики?
11. Які персонажі викликали у тебе симпатію чи антипатію? Чому?
12. Що нового ти дізнався / дізналася про народні звичаї або тогочасне життя після прочитання п'єси?
13. Яких нових персонажів або сюжетних ліній ти б додав / додала? Обґрунтуй своє рішення.
14. Визнач 3–5 елементів традиційного українського обряду сватання, які правдиво відображені в комедії «Сватання на Гончарівці» Григорія Квітки-Основ'яненка. Наведи конкретні приклади з тексту.

15. Визнач 2–3 моменти, які у творі відступають від традицій або перебільшені / комічні для досягнення художнього ефекту. Поясни позицію автора.
16. Що символізують рушники під час традиційного сватання та в п'єсі?
17. Яке значення має хліб (шишка, коровай) під час обряду сватання? Чи є цей елемент у творі?
18. Який із творів, на твою думку, — «Наталка Полтавка» Івана Котляревського чи «Сватання на Гончарівці» Григорія Квітки-Основ'яненка — краще відображає український національний характер і цінності того часу? Заповни в зошит порівняльну таблицю за наведеними критеріями й обґрунтуй свою відповідь.

<ul style="list-style-type: none"> ➤ Тема твору ➤ Ідея твору ➤ Ім'я головної героїні ➤ Моральні якості дівчини, рішучість у боротьбі за кохання ➤ Ім'я коханого ➤ Соціальне становище хлопця та його вплив на розвиток сюжету 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Перешкоди, які долає парубок на шляху до кохання ➤ Мотивація батьків, бажання «вигідно» видати дочку заміж ➤ Комізм (гумор) у творі ➤ Мова твору ➤ Роль пісень ➤ Значення твору для становлення нової української літератури й театру
---	--
19. Створи сенсорну мапу твору, посилаючись на 5 відчуттів людини. Запиши в зошит усі відповідні образи з тексту.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Уяви, що персонаж опинився в іншій життєвій ситуації, наприклад, у сучасному світі. Визнач, яку професію він/вона міг би/могла б обрати сьогодні. Поміркуй, які риси характеру збереглися б, а які зазнали змін. Проаналізуй, як змінилися б його/її мова, манера спілкування, життєві цінності та погляди. Підготуй діалог.
2. Підготуй внутрішній монолог Стецька після сватання, де він роздумує про Уляну.
3. Візьми участь у дебатах «Суд над персонажем / Захист персонажа». Вибери одного персонажа, чиї вчинки викликають питання або суперечки. Знайди в тексті цитати, щоб довести свої аргументи.

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

4. Прокоментуй елементи композиції твору «Сватання на Гончарівці» Григорія Квітки-Основ'яненка. Визнач позасюжетні елементи. Поясни їхнє значення.
5. Охарактеризуй одного з персонажів п'єси, визнач причини його/її вчинків, прийнятих рішень.

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

6. Напиши листа до одного з персонажів комедії, висловивши поради чи застереження щодо його/її дій.

7. Що, на твою думку, головне в щасливому шлюбі — кохання чи матеріальна вигода? Склади власний перелік умов для щасливого заміжжя / одруження.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

8. Проаналізуй мову твору, особливості мовлення персонажів; знайди діалектизми і приказки та прокоментуй роль цих засобів у розкритті характерів.
9. Як використання діалектизмів і розмовної лексики допомагає автору створити реалістичний образ українського села та його мешканців?
10. Знайди у п'єсі приклади різних видів гумору за допомогою мови: дотепні висловлювання, каламбури, гру слів, комічні повтори, непорозуміння на мовному ґрунті, використання зменшувально-пестливих слів з іронічним відтінком. Яку функцію вони виконують — розважають чи й допомагають висвітлити певні проблеми?

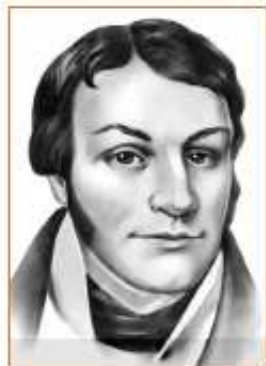
- Створи квест «Слідами героїв п'єси». Учасники мають розгадувати загадки та виконувати завдання, пов'язані із сюжетом комедії.
- Створи віртуальну екскурсію селом Гончарівка, використовуючи ілюстрації, цитати з твору та аудіозаписи.

1. Створи аудіоверсію п'єси, озвучивши ролі та додавши звукові ефекти.
2. Побудуй мультимедійну презентацію про епоху, побут, звичаї та традиції, відображені у творі.
3. Уяви, що ти — режисер / режисерка сучасної постановки «Сватання на Гончарівці». Якою була б постановка сцени четвертої яви першої дії (діалог Уляни та Стецька)? Якою була б атмосфера сцени (комічною, трагікомічною, абсурдною)? Який вигляд мали б Уляна і Стецько (костюми, грим)? Які інтонації та жести ти б порадив / порадила додати, щоб підкреслити характери? Які елементи чи деталі могли б зробити її більш зрозумілою для сучасного глядача, не спотворивши суті? Яка музика могла б звучати як фон?

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Григорій Квітка-Основ'яненко (1778–1843)

Видатний український письменник, засновник української художньої прози.

Помічав / помічала, що часто постаті матерів наших письменників і письменниць залишаються в тіні фігури батька (за життя — буквально, по смерті — інформаційно)? У розмові про Григорія Квітку не випадає обмежитися загальником про козацьке походження. Так, Федір Квітка був старшиною Чорноморського козацького війська, багатієм і приятелем Григорія Сковороди. Але у стрільбі часто поступався дружині. Пані Марія мала

гвинтівку, керувала Харківським інститутом шляхетних панночок, їздила верхи, а ще — була дуже набожною. Як і наш автор, а також, зверни увагу, персонажі його творів «Маруся», «Божі діти», «Сердешна Оксана», «Ганнуся». Мабуть, на це вплинуло не лише виховання, а й дивовижна історія, що трапилася з Григорієм у дитинстві: під час відвідин храму з чудотворною іконою хлопець, що був незрячим із двох років, раптом почав бачити. Пізніше, щоправда, він втратив ліве око через нещасний випадок, пов'язаний із феєрверком.

Здобувши початкову освіту вдома (в українськомовному середовищі і з доступом до чудової родинної бібліотеки), Григорій Квітка продовжив навчання в Куразькій монастирській школі, а після проходження військової служби спробував утілити давню мрію: стати ченцем. Не плекай упереджень щодо «обмеженого» життя молодого послушника, який дотепно жартував у листах, часто відвідував Харків, зокрема побував на відкритті Харківського імператорського університету, та мав у келії фортеп'яно. Зрештою, ця історія тривала недовго, адже 1805 року майбутній письменник вирішив повернутися до світського життя. Про розрив із релігією не йдеться, адже впродовж 12 років поспіль він виконував обов'язки церковного старости при церкві Різдва св. Іоанна Предтечі, побудованій Федором Квіткою.

Водночас Григорій Квітка став ключовою фігурою в культурному житті Харкова першої половини XIX століття. У різних іпостасях: як директор Харківського театру, один із керівників «Товариства добродійності», ініціатор створення й меценат Харківського інституту шляхетних панночок, видавець першого в Україні літературно-наукового журналу «Український вісник», директор танцювального клубу...

Як письменник Григорій Квітка-Основ'яненко (літературний псевдонім Основ'яненко — данина пошани рідному селу Основи) утвердився порівняно пізно — у віці за 40, але встиг створити майже 80 різножанрових творів. Його роль унікальна: зачинатель української художньої прози, засновник жанрів соціально-побутової комедії («Сватання на Гончарівці», «Шельменко-денщик») і сентиментально-реалістичної повісті («Маруся», «Козир-дівка»). Про свої повісті Квітка говорив так: «Вони написані, щоб розв'язати суперечку, нібито нашою мовою не можна написати нічого серйозного, ніжнього, а одне тільки грубе, лайливе, блюзнірське». Показово, що сучасна театральна вистава «Конотопська відьма» режисера Івана Уривського за однойменною повістю Григорія Квітки-Основ'яненка відгукнулася глядачам у всьому світі!

Переглянь відео про Григорія Квітку-Основ'яненка та візьми участь у вікторині. Для цього склади запитання за біографією, обравши маловідомі факти про письменника.

Розглянь зображення та виконай завдання.

Не жартий. Микола Пимоненко, 1895 р.

Свати. Микола Пимоненко, 1882 р.

1. Чи можна знайти конкретні епізоди або ситуації в комедії «Сватання на Гончарівці» Григорія Квітки-Основ'яненка, які б візуально перегукувалися зі сценами, зображеними на картинах Миколи Пимоненка? Опиши ці паралелі.
2. Прокоментуй вирази обличчя і жести людей на картинах художника. Інтерпретуй їхні емоції та наміри в контексті зображених подій; порівняй з емоціями персонажів комедії Григорія Квітки-Основ'яненка.
3. Зверни увагу на зображення деталей побуту й одягу на картинах Миколи Пимоненка. Чи відповідають вони описам у комедії Григорія Квітки-Основ'яненка? Яку інформацію про тогочасне життя вони несуть?

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

П'єсу Григорія Квітки-Основ'яненка «Шельменко-денщик» внесено до Книги рекордів України. 19 жовтня 2012 року на сцені Харківського державного академічного драматичного театру імені Т. Г. Шевченка її зіграли 2200-й раз. Ця подія стала рекордом України в категорії «Мистецтво: найбільша кількість показу вистави у драматичному театрі».

Із нагоди 225-річного ювілею письменника у 2003 році випущено поштову марку. А до 230-річчя від дня народження класика у 2008 році Національний банк України ввів в обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні «Григорій Квітка-Основ'яненко» — у серії «Видатні постаті України».

У Харкові встановлено пам'ятник Григорію Квітці-Основ'яненку (скульптор — Семен Якубович, архітектор — Юрій Шкодовський).

1. Поміркуй, чому важливо пам'ятати таких діячів, як Григорій Квітка-Основ'яненко.
2. Як думаєш, чому у створенні пам'ятника брали участь скульптор та архітектор? Яку роль виконував кожен із них?
3. Уяви, що у твоєму місті відкривають музей Григорія Квітки-Основ'яненка. Що б ти запропонував / запропонувала для урізноманітнення експозиції? Склади короткий опис трьох залів або придумай назву й афішу до відкриття.
4. Проаналізуй факт внесення п'єси «Шельменко-денщик» до Книги рекордів України. Чи свідчить це про довговічність та популярність комедій Григорія Квітки-Основ'яненка? Як гадаєш, чому саме ці п'єси так полюбилися глядачам?

- Що тобі відомо про художників, які допомагають створювати кіно чи робити постановку п'єси?

1. Прочитай інформацію про *Майю Симашкевич*.
2. Простеж за її роботою на різних кіностудіях (Одеській, Київській) та в театрах (зокрема, в Івано-Франківському музично-драматичному театрі ім. І. Франка). Як змінювався стиль художниці залежно від місця роботи та творчих завдань?
3. Проаналізуй ескізи костюмів художниці до конкретних вистав і фільмів. Як костюми відображають характери персонажів, епоху та загальну концепцію постановки?
4. Переглянь стрічки: український художній фільм «Сватання на Гончарівці» режисера Ігоря Земгано, відзнятий у 1958 році на кіностудії ім. О. Довженка; екранізацію п'єси Григорія Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці» у виконанні театрального колективу Яготинського міського будинку культури (музичне оформлення — Сергія Павленка та Віталія Дубограя, 2022 р.); фільм «За двома зайцями» режисера Віктора Іванова.

5. Обери сучасних акторів / акторок (серед українських або світових) на ролі Уляни, Стецька, Прокопа Шкурата й Олексія. Обґрунтуй свій вибір. Які акторські якості (харизма, комедійний талант, драматизм, уміння імпровізувати, вокальні здібності) цих зірок допомогли б їм утілити образ персонажа на екрані якнайкраще?
6. Створи плейліст із 3–5 сучасних українських пісень, які могли б стати саундтреком до фільму «Сватання на Гончарівці».
7. Склади та заповни в зошиті порівняльну таблицю «Обряд сватання у творах» (на матеріалі п'єс «Сватання на Гончарівці» Григорія Квітки-Основ'яненка та «За двома зайцями» Михайла Старицького).

➤ Мета сватання для сторін	➤ Символи та їх значення
➤ Свати	➤ Причини комізму
➤ Поведінка нареченої	➤ Фінал
➤ Поведінка нареченого	
➤ Роль обряду	

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-5>

Микола Гоголь (1809–1852)

- Прочитай висловлювання *Миколи Гоголя*. Поміркуй над їхнім змістом. Склади словесний портрет автора.

«Бути у світі й нічим не позначити свого існування — це здається мені жахливим».
«Варто тільки дотепному посміятися з одного боку справи, як слідом за ним тупіший і дурніший глузуватиме з усіх боків справи».
«Зі сміхом слід поводитися обережно, бо він заразний».
«У кожному слові безодня простору».
«Поети з'являються не звідкись з-за моря, а виходять зі свого народу».
«Навряд чи є вища з насолод, ніж насолода творити!»
«Театр — це така кафедра, з якої можна багато сказати світу добра».
«Якщо навіть трапиться розгніватись на когось, тоді розгнівайся і на себе самого».
«У глибині холодного сміху можуть віднайтися гарячі іскри вічної могутньої любові».
«Часто крізь видимий світу сміх ллються невидимі світу сльози».
«Слава не може наситити і дати насолоду тому, хто вкрав її, а не заслужив; вона викликає постійний трепет тільки в гідних її».
«У письменника тільки один учитель: самі читачі».
«У літературному світі немає смерті».
«У людській душі так багато прекрасного, що треба, не соромлячись, відкривати її».
«Що більше в людині зла, то більше треба її любити».

- Прочитай твір *Миколи Гоголя «Сорочинський ярмарок»*. Поміркуй, якого змісту цей твір — сатиричного чи гумористичного.

Микола Гоголь

СОРОЧИНСЬКИЙ ЯРМАРОК

(Скорочено)

I

*Мені нудно в хаті жить.
Ой, вези ж мене із дому,
Де багацько грому, грому,
Де гонцюють все дівки,
Де гуляють парубки!*

Зі старовинної пісні

Який чарівний, який розкішний літній день на Україні! Які м'ясо гарячі ті години, коли полудень сяє серед тиші й спеки, і блакитний,

незмірний океан, жагучим куполом схилившись над землею, здається, заснув, весь потонувши у млості, пригортаючи і стискаючи прекрасну в ніжних обіймах своїх! На ньому ні хмаринки. У полі — ні звуку. Усе начебто вимерло; угорі тільки в небесній глибині тремтить жайворонок, і срібні пісні летять повітряними сходами на закохану землю, та зрідка кигикання чайки чи дзвінкий голос перепела пролунає в степу. Ліниво й бездумно, ніби гуляючи без мети, стоять підхмарні дуби, і сліпучі удари сонячного проміння запалюють цілі мальовничі маси листя, кидаючи на інші темну, як ніч, тінь, на яку тільки при великому вітрі бризкає золото. Смарагди, топази, яхонти ефірних комах сиплються над барвистими городами, обрамованими стрункими соняшниками. Сірі скирти сіна й золоті снопи хліба табором розташовуються в полі й кочують по його безкрайності. Нагнулись від ваги плодів розлогі віти черешень, слив, яблунь, груш; небо, його чисте дзеркало — ріка в зелених, гордо піднятих рамах... Яке повне розкоші й солодкої знемоги українське літо!

Такою розкішшю сяяв один із днів гарячого серпня року тисяча вісімсот... вісімсот... Та років з тридцять буде тому, коли шлях, **верст** за десять до містечка Сорочинців, кипів народом, що поспішав з усіх околиць і далеких хуторів на ярмарок. З ранку ще тяглися нескінченною валкою чумаки із сіллю та рибою. Гори горшків, закутаних у сіно, поволі сунули, здається, нудьгуючи зі своєї неволі й темряви; подекуди тільки яка-небудь розмальована яскраво миска чи макітра хвастовито висувалася з високо піднятого на возі плоту й привертала розчулені погляди прихильників розкоші. Багато з подорожніх поглядало з заздрістю на високого гончара, власника цих коштовностей, що, повільно ступаючи, йшов за своїм крамом, дбайливо закутуючи глиняних своїх чепурнів та кокеток ненависним для них сіном.

Самотою збоку тягся стомленими волами віз, навалений мішками, прядивом, полотном та всякою хатньою поклажею, а за ним брів, у чистій полотняній сорочці і в забруднених полотняних шароварах, його хазяїн. Лінивою рукою обтирав він піт, що градом котився з його смаглявого обличчя і навіть капав з довгих вусів, напудрених тим невмолним перукарем, що некликаний приходить і до вродливиці, і до потвори та силоміць пудрить кілька тисяч уже літ весь рід людський. Поряд з ним ішла прив'язана до воза кобила, сумирний вигляд якої свідчив про похилий вік її. Багато зустрічних, і особливо молодих парубків, брались за шапку, порівнявшись з нашим дядьком. Одначе не сиві вуси й не поважна хода його змушувала їх це робити; досить було звести очі трохи вгору, щоб побачити причину такої шанобливості: на возі сиділа гарненька дочка з круглим личком, з чорними бровами, що рівними дугами зводилися над ясними карими очима, з безжурно усміхненими рожевими устами, з зав'язаними на голові червоними і синіми стрічками, які, разом з довгими косами і пучком польових квітів, багатою короною лежали на її чарівній голівці. Все, здавалося, цікавило її; все було для неї чудне,

нове... і гарненькі очіці безперестанку бігали від одного дива до другого. Та як і не розважитися! Вперше на ярмарку!.. Дівчина у вісімнадцять літ уперше на ярмарку!.. Та ніхто з прохожих і проїжджих не знав, як важко їй було вблагати батька взяти її з собою, хоч той і душею радий був би зробити це раніш, якби не лиха мачуха, що навчилася тримати його в руках так само вправно, як він віжки своєї старої кобили, що ото за довголітню працю пленталася тепер на продаж. Невгамовна жінка!.. Та ми й забули, що й вона тут сидить зверху на возі у пишній і шерстяній зеленій кофті, на якій, ніби на горностайовім хутрі, нашиті були хвостики червоного тільки кольору, в дорогій плахті, що рябіла, мов шахівниця, і в ситцьовім барвистім очіпку, що надавав якоїсь особливої поважності її червоному повному обличчю, по якому перебігало щось таке неприємне, таке дике, що кожний ту ж мить поспішав перевести збентежений погляд свій на веселеньке личко дочки.

Очам наших подорожніх почав уже відкриватися Псьол; здаля вже повівало холодком, що здавався відчутнішим після втомної, виснажливої спеки. Крізь темно- і ясно-зелене листя недбало розкиданих у лузі осокорів, беріз і тополь заблискали вогненні, повиті холодом іскри, і річка-красуня пишно відкрила срібне лоно своє, на яке розкішно падали зелені кучері дерев. Свавільна, як вона в ті чарівні години, коли правдиве дзеркало так заavidно вбирає в себе її сповнене гордоців і сліпучого блиску чоло, лілейні плечі й мармурову шию, затінену темною хвилею, що впала з русої голови, коли зневажливо відкидає вона одні прикраси, щоб замінити їх іншими, і вередуванням її краю нема, — вона чи не щороку міняє свої околиці, вибирає собі новий шлях і оточує себе новими, різноманітними ландшафтами. Ряди млинів підіймали на важкі колеса свої широкі хвилі й потужно кидали їх, розбиваючи на бризки, обсипаючи пилом і сповнюючи шумом околицю. Віз зі знайомими нам пасажирами виїхав у цей час на міст, і ріка у всій красі і величі, як суцільне скло, розкинулась перед ними. Небо, зелені й сині ліси, люди, вози з горшками, млини — все перекинулось, стояло й ходило догори ногами, не падаючи в блакитну, прекрасну безодню. Красуня наша задумалася, дивлячись на розкішний краєвид, і забула навіть лузати свій соняшник, чим ретельно розважалась усю дорогу, коли раптом слова: «Ой, та й дівчина!» вразили її вухо. Оглянувшись, побачила вона гурт парубків, що стояли на мосту, і серед них один, одягнений чепурніше ніж інші, в білій свитці і в сивій з решетилівського смушку шапці, узявшись у боки, молодецьки поглядав на проїжджих. Красуня не могла не помітити його засмаглого, але приємного обличчя й огненних очей, що, здавалося, намагались побачити її наскрізь, і опустила очі, подумавши, що, може, це він сказав ті слова.

— Гарна дівчина! — казав далі парубок у білій свитці, не зводячи з неї очей. — Я віддав би все своє господарство, щоб поцілувати її. А он спереду й диявол сидить!

Регіт знявся з усіх боків; та вичепуреній жінці чоловіка, що повільно ступав поруч, не дуже сподобалось таке привітання: червоні щоки її стали аж огненні, і тріскотіння добірних слів посипалось, як дощ, на голову гуляки-парубка:

— Щоб ти подавився, паскудний бурлако! Щоб твого батька горшком по голові стукнуло! Щоб він посковзнувся на льоду, антихрист проклятий! Щоб йому на тім світі чорт бороду обсмалив!

— Ач, як лається! — сказав парубок, витріщивши на неї очі, нібито спантеличений таким сильним залпом несподіваних привітань, — і язик їй, столітній відьмі, не заболить вимовляти такі слова.

— Столітній!.. — підхопила літня красуня. — Поганцю! Піди та вмийся спочатку! Шибенику нікчемний! Я не бачила твоєї матері, та знаю, що погань! І батько погань! І тітка погань! Столітній! Що в нього молоко ще на губах...

Віз саме почав з'їжджати з мосту, і останніх слів уже не можна було почути; та парубок не хотів, здається, закінчити на цьому: не думавши довго, схопив він жменю грязюки й жбурнув услід їй. Удар був влучніший, ніж можна було сподіватись: весь новий ситцевий очіпок був заляпаний грязюкою, і регіт у гурті легковажних гульвіс вибухнув ще з більшою силою. Огрядна чепуруха скипіла від гніву; та віз від'їхав у цей час досить далеко, і злість її впала на безневинну пасербицю та на вайлуватого чоловіка, який, звикши здавна до таких явищ, весь час уперто мовчав і байдуже сприймав бурхливу мову розлюченої дружини. Одначе, незважаючи на це, невтомний язик її тріскотів і метлявся в роті доти, поки не приїхали вони в передмістя до старого знайомого й кума, козака Цибулі. Зустріч з кумами, що давно не бачились, вигнала на якийсь час із голови цю неприємну пригоду, примусивши наших подорожніх порозмовляти про ярмарок і перепочити трохи після далекої дороги.

II

Що боже, ти мій господи! Чого нема на тому ярмарку! Колеса, скло, дьоготь, тютюн, ремінь, цибуля, крамарі всякі... Так що хоч би в кишені було рублів із тридцять, то й тоді б не закупив усього ярмарку.

З української комедії

Вам, мабуть, траплялося чути, як десь рине далекий водоспад, коли все навколо сповнене стривоженого гуркоту, і хаос дивних, неясних звуків вихором носить перед вами. Справді, чи не ті самі почуття вмить охоплять вас у вихорі сільського ярмарку, коли весь народ зростається в одне величезне страховище й ворухиться всім своїм туглубом на майдані та в тісних вулицях, кричить, гогоче, гримить? Галас, сварка, мукання, мекання, ревіння — все зливається в один без-

ладний гомін. Воли, мішки, сіно, цигани, горшки, баби, пряники, шапки — все яскраве, строкате, безладне метушиться купами і снується перед очима. Різноголоса мова потопляє одна одну, і жодне слово не вихопиться, не врятується від цього потопу; жоден крик не вимовиться ясно. Тільки ляскання по руках торгашів чути з усіх кінців ярмарку. Ламається віз; дзвенить залізо; з гуркотом падають скидувані на землю дошки; і запаморочена голова не розуміє, куди вдатися. Приїжджий мужик наш з чорнобривою дочкою давно вже тинявся між народом. Підходив до одного воза, обмацував другого, прислухався до цін; а в той час думки його оберталися безперестанно коло десяти мішків пшениці та старої кобили, що він привіз на продаж. З обличчя дочки його помітно було, що їй не дуже приємно тертися коло возів з борошном та пшеницею, їй би хотілося туди, де під полотняними ятками принадно розвішані червоні стрічки, сережки, олов'яні, мідні хрестики й дукачі. Та й тут, одначе, вона знаходила собі багато чого для спостереження: її смішило дуже, як циган і мужик били один одного по руках, скрикуючи самі від болю; як п'яний жид давав бабі киселю; як, посварившись, перекупки перекидалися лайкою і раками; як москаль, погладжуючи одною рукою свою цапину бороду, другою... Та ось почула вона, що хтось смикнув її за вишиваний рукав сорочки. Озирнулася — аж парубок у білій свитці, з ясними очима, стояв перед нею. Жилки її здригнулись і серце забилося так, як ще ніколи, ні з якої радості, ні з якого горя: і дивно, і любо їй здалося, і сама не могла розібрати, що робилося з нею.

— Не бійся, серденько, не бійся! — говорив він до неї стиха, взявши її за руку, — я нічого не скажу тобі лихого!

«Може, це й правда, що ти нічого не скажеш лихого, — подумала про себе красуня, — тільки мені чудно... мабуть, це нечистий! Сама, здається, знаєш, що не годиться так... а сили немає забрати від нього руку».

Мужик обернувся й хотів щось промовити до дочки, та збоку почулося слово: «пшениця». Це магічне слово змусило його в ту ж хвилину приєднатися до двох негоціантів, які голосно розмовляли, й уваги, що прикувалася до них, уже ніщо неспроможне було відвернути.

III

Чи бачиш, він який парнище?

На світі трохи єсть таких.

Сивуху так, мов брагу, хлище!

Котляревський «Енеїда»

— То ти думаєш, земляче, що погано піде наша пшениця? — говорив чоловік, з вигляду схожий на заїжджого міщанина, мешканця якого-небудь містечка, у пістрьових, забруднених дьогтем і засмалцьованих шароварах, до другого в синій, подекуди вже й з латками, свитці та з величезною ґулею на лобі.

— Та думати нема чого тут; я ладен накинути на шию петлю та й гойдатися на цьому дереві, як ковбаса перед Різдвом на хаті, коли ми продамо хоч одну **мірку**.

— Кого ти, земляче, морочиш? Привозу ж, крім нашого, нема зовсім, — відказав чоловік у пістрьових шароварах.

«Еге ж, говоріть собі, що хочете», — думав про себе наш знайомий, що не пропускав і слова з розмови двох негоціантів, — а в мене десять мішків таки є в запасі».

— То ж то й воно, що коли де встряне нечиста сила, то жди стільки добра, як від голодного москаля, — значущо сказав чоловік з гулею на лобі.

— Яка нечиста сила? — підхопив чоловік у пістрьових шароварах.

— Чи ти чув, що подейкують люди? — провадив далі той, що з гулею на лобі, наводячи на нього скоса свої похмурі очі.

— Ну?

— От тобі й ну! Засідатель — щоб він не діждав більше витирати губи після панської слив'янки — одвів для ярмарку прокляте місце, на якому, хоч лусни, ні зернини не продаси. Бачиш ти отой старий розвалений сарай, що ген-ген стоїть під горою? — тут цікавий батько нашої красуні підсунувся ближче і весь обернувся, здавалося, на увагу. — У тому сараї й водяться чортячі штуки; і жоден ярмарок на цьому місці не минав без біди. Вчора волосний писар проходив пізно ввечері, коли зирк, — аж у вікно на даху висунулось свиняче рило та й рохнуло так, що йому мороз пішов за спиною; так і жди, що знову з'явиться червона свитка!

— Що ж це за червона свитка?

Тут у нашого уважного слухача волосся стало дибом; зі страхом обернувся він назад і побачив, що дочка його та парубок спокійно стояли, обнявшись і наспівуючи одне одному якісь любовні казки, забувши про всі свитки на світі. Це розвіяло його страх і примусило повернутися до звичайної безтурботності.

— Еге, ге, ге, земляче, та ти майстер, як я бачу, обійматися! Щоб мене чорт узяв, коли я не на четвертий тільки день після весілля навчився обіймати покійну свою Хвеську, та й то дякувати кумові: бувши дружком, вже напоумив.

Парубок помітив ту ж мить, що батько його коханої не дуже розумний, і в думках заходився будувати план, як би то схилити його на свою користь.

— Ти, певно, чоловіче добрий, не знаєш мене, а я тебе зразу впізнав.

— Може, і впізнав.

— Коли хочеш, то й як звати, і на прізвище, і всяку всячину розкажу: тебе звать Солопій Черевик.

— Еге ж, Солопій Черевик.

— А придивись-но гарненько: чи не впізнаєш мене?

— Ні, не впізнаю. Не в гнів сказати, на віку стільки довелося надивитися пик усяких, що чорт їх і пригадає всіх!

— Шкода, що ти не пригадаєш Голопупенкового сина!

— А ти ніби Охрімів син?

— А хто ж інший? Хіба тільки лисий дідько, як не він.

Тут приятелі взяли за шапки й почалося чоломкання; наш Голопупенків син, одначе, не гаявши часу, наважився одразу ж напосістись на нового свого знайомого.

— Ну, Солопію, ото, як бачиш, я й дочка твоя покохали одне одного так, що хоч би й вік жити вкупі.

— Що ж, Параско, — сказав Черевик, обернувшись і сміючись до своєї дочки, — може, й справді, щоб уже, як то кажуть, вкупі, і той... щоб і паслись на одній траві! Га? По руках? Ану лишень, новообраний зятю, став могорич!

І всі троє опинились у відомій ярмарковій ресторації — під яткою в жидівки, заставленою незліченною флотилією сулій, бутлів, пляшок всякого роду й віку.

— Ох і молодець! За це люблю! — говорив Черевик, трохи підпивши й бачивши, як наречений зять його налив кухоль завбільшки з півкварти і, навіть не скривившись, вихилив до дна, торохнувши потім його вдрузки. — Що скажеш, Параско? Якого я тобі жениха дістав? дивись, дивись: як він хвацько тягне сивуху!..

І, посміхаючись та заточуючись, поплентався він з нею до свого воза, а наш парубок пішов уздовж рядів з дорогим крамом, де були купці навіть із Гадяча й Миргорода — двох знаменитих міст Полтавської губернії — наглядіти кращу дерев'яну люльку з мідною гарною оправою, квітчасту по червоному тлі хустку і шапку на весільні дарунки тестеві й усім, кому слід.

IV

Хоть чоловікам не онеє,
Та коли жінці, бачиш, тее,
Так треба угодити...

Котляревський

— Ну, жінко! А я знайшов жениха дочці!

— Ото, якраз до того тепер, щоб женихів шукати. Дурню, дурню! тобі, мабуть, і на роду написано залишитися таким! Де ж таки ти бачив, де ж таки ти чув, щоб добрий чоловік бігав тепер за женихами? Ти подумав би краще, як пшеницю з рук збути; гарний, мабуть, і жених той! Гадаю, голодранець над голодранцями.

— Е, як би не так, подивилась би ти, що то за парубок! Сама свитка більше коштує, ніж твоя зелена кофта й червоні чоботи. А як сивуху знаменито п'є... Чорт би мене взяв разом з тобою, коли я бачив на віку своїм, щоб парубок одним духом вихилив півкварти, не скривившись.

Верста — давня назва східнослов'янської міри довжини; дорівнює 1,06 км.

Мірка — народно-побутова одиниця об'єму сипких тіл місткістю від 16 до 25 кг і посудина такої місткості.

— Ну, ото ж: йому як п'яниця та волоцюга, то й його масті. Б'юсь об заклад, якщо це не той самий шибеник, що вчепився до нас на мосту. Шкода, що й досі він не попадеться мені: вже б я йому дався взнаки.

— Та що, Хівре, хоч би й той самий; чому ж він шибеник?

— Е! Чого ж він шибеник! Ох, ти, голово безмозка! Чули? Чого він шибеник! Куди ж ти заховав дурнуваті очі свої, коли проїздили ми млини; йому хоч би отут, перед самим його закаляним тютюнищем носом, знеславили його жінку, йому б те й байдужісінько.

— А все ж я не бачу в ньому нічого поганого; хлопець хоч куди! Ото тільки, що заліпив був на мить мармизу твою гноєм.

— Ере! Та ти, я бачу, й слова не даси мені сказати! А що це воно таке? Коли це було з тобою? Мабуть, встиг уже сьорбнути, не продавши нічого...

Тут Черевик наш помітив і сам, що розбалакався занадто, і закрив на мить голову свою руками, гадаючи, без сумніву, що розгнівана жінка так і вчепиться йому в чуба своїми подружніми кігтями.

«Отуди до дідька! От тобі й весілля! — думав він про себе, відступаючи від сильного натиску дружини. — Доведеться відмовити путящому чоловікові отак з доброго дива. Боже ти мій, господи, за що така напасть на нас, грішних! І так багато всякої погані на світі, а ти ще й жінок наплодив!»

V

Не хилися, явороньку,
Ще ти зелененький;
Не журися, козаченьку,
Ще ти молоденький!

Українська пісня

Неуважно дивився парубок у білій свитці, сидячи коло свого воза, на народ, що глухо гомонів навколо нього. Втомлене сонце покидало світ, спокійно пропалахкотівши свій полудень та ранок; і згасаючий день чарівно й сумно й яскраво рум'янився, як щокі прекрасної жертви невблаганної недуги в урочисту хвилину відлітання її на небо. Сліпучо виблискували верхи білих шатрів та яток, освітлені якимось ледве помітним огненно-рожевим світлом. Шибки навалених купами вікон горіли; зелені пляшки і чарки на столах у шинкарок стали огненними; гори динь, кавунів і гарбузів здавались вилитими із золота і темної міді. Гомін помітно рідшав і вщухав, і потомлені язики перекупок, мужиків та циган лівіше й повільніше повертались. Де-не-де

починав блимати вогник, і запашна пара од варених галушок розноси-лася по стихаючих вулицях.

— Чого зажурився, Грицьку? — скрикнув високий, засмаглий циган, ударивши по плечу нашого парубка. — Що ж, віддавай воли за двадцять!

— Тобі б усе воли та воли! Вашому племені все б бариші тільки. Підвести та обдурити доброго чоловіка.

— Тьху, диявол! Та тебе не в жарт замарудило. Чи не з досади, що сам накинув собі наречену?

— Ні, це не по-моєму; я додержую свого слова; що вже зробив, тому й довіку бути. Та от у старого бовдура Черевика нема совісті, видно, і на півшеляга: сказав, та й назад... Ну, його й винуватити нема чого, він — пень та й годі. Все це штуки старої відьми, що ми її сьогодні з хлопцями на мосту вилаяли на всі боки! Ех, якби я був царем або паном великим, я б перший перевішав усіх тих дурнів, що дозволяють себе сидлати бабам...

— А продаси воли за двадцять, якщо ми заставимо Черевика віддати нам Параску?

Здивовано поглянув на нього Грицько. В смаглих рисах цигана було щось злостиве, в'їдливе, низьке і разом погордливе: людина, глянувши на нього, вже ладна була визнати, що в цій чудній душі киплять достоїнства великі, та їм одна тільки нагорода є на землі — шибениця. Рот, що зовсім провалився між носом і гострим підборіддям, завжди осяяний в'їливою усмішкою, невеликі, але жваві, як огонь, очі і безупинне миготіння на лиці блискавки задумів і намірів — все це начебто вимагало особливого, такого ж дивного для себе убрання, яке саме й було тоді на ньому. Цей темно-коричневий каптан, що один дотик до нього, здавалось, перетворив би його на порох; довге чорне волосся, що пасмами спадало на плечі; черевики, взуті на босі, засмагли ноги — все це, здавалось, приросло до нього й стало його природу.

— Не за двадцять, а й за п'ятнадцять віддам, якщо не збрешеш тільки! — відповів парубок, не зводячи з нього допитливих очей.

— За п'ятнадцять? Добре! Гляди ж, не забувай: за п'ятнадцять! Ось тобі й синиця на завдаток!

— Ну, а як збрешеш?

— Збрешу — завдаток твій!

— Добре! Ну, давай же по руках!

— Давай!

Прочитай наступні розділи повісті в електронному додатку та виконай завдання.

Розглянь картини відомих художників.

З базару. Микола Пимоненко, 1898 р.

Напередодні ярмарку, Полтавщина.
Сергій Васильківський, 1904 р.

1. Поділися враженнями від перегляду. Визнач настрої кожної картини. Чи є він святковим / буденним / тривожним / веселим? Обґрунтуй свою думку.
2. Які кольори переважають на кожній картині? Як колірна гама впливає на сприйняття сюжету та настрою? Зверни увагу на використання світла й тіні.
3. Хто зображений на картинах? Опиши їхні заняття, зовнішність, одяг, вирази облич. Чи є серед них центральні фігури?
4. Які предмети, товари, будівлі тут зображені? Що ці деталі розповідають про життя українського села/містечка кінця XIX — початку XX століття?
5. Зістав образи ярмарку на картинах Сергія Васильківського, Миколи Пимоненка та в повісті Миколи Гоголя. Які спільні мотиви, сюжети, типи персонажів, елементи побуту є в усіх трьох творах?
6. Як перегляд картин впливає на сприйняття повісті Миколи Гоголя? Чи допомагають вони «побачити» описані сцени?

1. Назви головних і другорядних персонажів повісті. Хто з них тобі найбільше запам'ятався, чим?
2. Яку роль відіграє ярмарок у творі? Як він допомагає розкрити характери персонажів?
3. Яке значення має образ червоної свитки в сюжеті? Чому навколо неї виникають забобони і страх?
4. Чи справжнє, на твою думку, кохання Грицька й Парасі? Як герої змогли подолати труднощі?
5. Назви комічні епізоди твору. Що через гумор хотів передати автор?
6. Поміркуй, де проходить межа між реальністю та фантастикою у творі. Чи завжди вона чітка? Чи є моменти, де реальність ніби «проникає» у фантастику, і навпаки? Наведи приклади.
7. Які художні засоби (іронію, гротеск, гіперболу, карикатуру) використовує письменник для створення сатиричного ефекту? Проілюструй цитатами.

8. Обери незвичайного «розповідача» з повісті (наприклад, червону свитку) та склади короткий опис ярмаркового дня від імені обраного «розповідача» (що, наприклад, ця свитка «бачила» і «чула» на ярмарку?) Передай його «світогляд» та «емоції».
9. Знайди в тексті 2–3 прислів'я, приказки або народні повір'я. Як вони інтегровані в розповідь і яку додаткову інформацію чи колорит привносять?
10. Яке символічне значення має ярмарок? Чи є він лише місцем торгівлі, чи уособлює щось більше (життя, хаос, ілюзії, місце зустрічі різних світів)?
11. Поясни значення епіграфів до кожної частини твору. Чи допомагають вони спрогнозувати події або визначити головний зміст кожної з частин?
12. Уяви, що ти сучасний відеоблогер/сучасна відеоблогерка. Запиши відеовідгук про свій візит на Сорочинський ярмарок часів Миколи Гоголя.
13. Створи запрошення (флаєр, афішу) на ярмарок.
14. За бажанням намалюй ілюстрації до подій повісті, які були для тебе найцікавішими.

- Зробіть **випуск «Ярмаркових новин»** (газету, радіопередачу, відеосюжет) про події на Сорочинському ярмарку.
- Створіть **детальну мапу Сорочинського ярмарку**, на якій будуть позначені ключові місця. Придумайте короткі «мітки» або «загадки» для кожної локації на мапі, які б натякали на події, що там відбулися.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Поміркуй, що важливіше при виборі партнера: щирі почуття, статок, соціальний статус чи думка батьків? Чи змінилися ці пріоритети з часів Миколи Гоголя? Склади усне повідомлення.
2. Створи і розіграй діалог (3–5 хвилин) на тему «Ярмаркові поголоски», у якому обміняйся ярмарковими «новинами» та «плітками», додаючи власні (або народні) інтерпретації подій.

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Який глибинний сенс мають образи «дурнів» у повісті? Чи є вони лише об'єктом сміху, чи через них Микола Гоголь висміює щось більше? Прокоментуй свою думку.
4. Проведи паралелі між «ярмарковим» світом Миколи Гоголя та сучасними явищами або сферами життя, де проявляються людські вади (наприклад, інтернет, політика, шоу-бізнес).

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

5. Охарактеризуй героїв повісті (Солопія Черевика, Хіврю, Параску, Грицька, Цигана), використовуючи українські прислів'я, приказки або фразеологізми.
6. Уяви, що Хівря має сторінку в Facebook або Instagram. Напиши «пост» від її імені: використай яскраву мову, перебільшення, скарги на чоловіка. Додай емодзі або гештеги (наприклад, #ярмарок #черевикмененевартує).

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

7. Добери цитати з прямою мовою персонажів і склади мінісценарій діалогу між ними. Кожну репліку супроводжуй коротким коментарем про її значення для розуміння характеру або намірів героя.
8. Порівняй мову двох персонажів. Для кожного з обраних героїв проаналізуй такі аспекти: лексику (словниковий запас), емоційність, темп мовлення. Зроби висновок про те, як мовлення «говорить» про освіту, характер і соціальний статус героя.
9. Запиши 3 влучні прикметники-характеристики персонажів повісті (на вибір).

1. Створи колаж «Фольклор і магія у творі Миколи Гоголя "Сорочинський ярмарок"». Збери прислів'я, пісні, повір'я, що використав автор. Поясни їхнє походження та значення в контексті сюжету.
2. Створи власний комікс за обраним епізодом твору «Сорочинський ярмарок» Миколи Гоголя.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Микола Гоголь (1809–1852)

Правду кажучи, наша культурна спільнота досі не має однозначної відповіді на запитання «чий Гоголь?». Тож дискутуються кілька варіантів: український, російський або ж українсько-російський письменник. А до якої думки схиляєшся ти?

Микола Гоголь народився в полтавських Великих Сорочинцях. До початку повномасштабної війни тут щороку проводили чи не найвідоміший в Україні Сорочинський ярмарок, образ якого письменник увічнив в однойменній повісті зі збірки «Вечори на хуторі біля Диканьки». За епіграфи до частин «Сорочинського ярмарку» було обрано рядки з народних пісень, відомих творів Івана Котляревського, Петра Гулака-Артемовського і... комедій Василя Гоголя, батька нашого автора. Упродовж десятиліть Гоголь-старший працював секретарем у заможного родича дружини — Дмитра Трощинського, а з відкриттям у розкішному маєтку в Кибицях домашнього театру — драматургом, режисером, диригентом. До того ж його родина походила зі старовинного козацького роду. Отже, на перший погляд середовище сприяло формуванню творчої особистості, закоріненої в рідну культуру.

Миколу Гоголя часто порівнюють із Тарасом Шевченком, і не лише за масштабом чи впливами: народжені в Україні, майже однолітки, якийсь час жили в Петербурзі, хоча так і не зустрілися... Після закін-

чення навчання в Полтавському училищі й Ніжинській гімназії вищих наук Гоголь прибув у столицю імперії за кар'єрою та славою.

Однак поема на німецькому матеріалі «Ганц Кюхельгартен» не стала для автора щасливим квитком у літературу. Микола Гоголь спробував ще раз, із «Вечорами на хуторі біля Диканьки» (перша книга — 1831 року, друга — 1832), обравши добре йому знайому й модну в петербурзькому середовищі 1830-х тему — загадковий, романтизований український світ. І цього разу все вдалося: читач оцінив веселі, поетичні й містичні історії, розказані від імені Пасічника Рудого Панька (один із літературних псевдонімів письменника). До наступної книжки «Миргород» (1835), якою завершується так званий «український» період творчості Миколи Гоголя, увійшли відомі повісті «Вій» і «Тарас Бульба».

Із 1836 року письменник тривалий час жив за кордоном, переважно в Римі. Тут були написані «Мертві душі», другу частину яких Микола Гоголь спалив перед смертю. «Ревізор» і «Мертві душі» зробили свого автора російським класиком і водночас оприявнили темну сутність російського суспільства. Від власної темряви, сумнівів і страхів письменник шукав порятунку в релігії: їздив у Єрусалим, спілкувався з духовником, постив. Зрештою, відмовившись від їжі, помер від фізичного виснаження.

- Створи часову стрічку до біографії письменника, але замість сухих фактів і дат сконцентруйся на його емоційному стані та внутрішніх переживаннях у різні періоди життя.

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

- Прочитай про міжнародний мультидисциплінарний фестиваль сучасного мистецтва «ГОГОЛЬFEST», який проводять в Україні з 2007 року.

- Літературний драйв. Розгадай кроссенс.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-6>

Тема 5

НЕЗЛАМНЕ ПРАГНЕННЯ ДО ВОЛІ

Незламність — стійкість, твердість, непохитність у намірах, поглядах, учинках, діях; вірність своїм переконанням.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Тарас Шевченко
(1814–1861)

- Прочитай вірш Тараса Шевченка, поміркуй над тим, які емоції переживав автор, коли він його писав.

Тарас Шевченко

..... ГОТОВО! ПАРУС РОЗПУСТИЛИ... ..

Місячна ніч на Косаралі.
Тарас Шевченко, 1848 р.

Готово! Парус розпустили,
Посунули по синій хвилі
Поміж кугою в Сир-Дар'ю
Байдару та баркас чималий.
Прощай, убогий Кос-Арале.
Нудьгу заклітую мою
Ти розважав-таки два літа.
Спасибі, друже; похвались,
Що люди і тебе знайшли
І знали, що з тебе зробити.
Прощай же, друже! Ні хвали,
Ані ганьби я не сплітаю
Твоїй пустині; в іншому краю,
Не знаю, може, й нагадаю
Нудьгу колишнюю колись!

1. Які почуття висловлює ліричний герой, прощаючись із Кос-Аралом? Назви їх і прокоментуй їхній вплив на стан ліричного героя.
2. Чому герой називає Кос-Арал «другом», хоча й використовує епітет «убогий» і згадує про нудьгу?
3. Як би ти охарактеризував/охарактеризувала стосунки героя з природою? Що він знаходить у пустелі, крім самотності?

4. Що означає, на твою думку, фраза: «Ні хвали, ані ганьби я не сплітаю...»? Як ти думаєш, чому герой не дає оцінку цьому місцю?
5. Уяви, що герой пише листа з дороги. Напиши кілька речень від його імені, в яких він згадає Кос-Арал і висловлює свої сподівання на майбутнє.
6. Розглянь малюнок *Тараса Шевченка «Місячна ніч на Косаралі»*. Чи співзвучний настрій картини з віршем?
7. Вибери 2–3 емоції, які найточніше передають настрій вірша й картини: *роздратування, спокій, вдячність, туга, радість, нудьга*.
8. Установи відповідність.

Образ природи	Внутрішній стан героя
«синя хвиля»	«нудьгу залятую мою»
«убогий Кос-Арал»	«ні хвали, ані ганьби»
«парус розпустили»	«може, й нагадаю нудьгу»

9. Проведи мовне дослідження. З'ясуй, чому правопис географічної назви Кос-Арал у вірші відрізняється від підпису картини Тараса Шевченка.

- Проаналізуйте поезію, скориставшись підказками рубрики «Літературознавчий компас». Визначте віршовий розмір поезії.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС

1. Тема вірша «Готово! Парус розпустили...»:
 - прощання ліричного героя з далеким краєм — Кос-Аралом, який став для нього місцем тимчасового перебування, роздумів і душевної нудьги.
2. Ідея:
 - показати зв'язок людини з природою навіть у найсуворішій місцевості; передати стан внутрішньої втоми та надії на майбутнє.
3. Основна думка:
 - навіть у пустельному, «убокому» краю людина знаходить підтримку, час на переосмислення; попри нудьгу, герой вдячний місцю, де провів два роки.
4. Настрій:
 - сумовито-філософський; вірш пронизаний тихою вдячністю та роздумами про минуле, прощання без образи, але й без захвату.
5. Художні засоби:
 - епітети: «синя хвиля», «убогий Кос-Арал», «нудьга залятая» — створюють образ пустельної, суворої місцевості;
 - метафори: «нудьгу розважав», «ні хвали, ані ганьби не сплітаю» — свідчать про душевний стан героя;
 - звертання: «друже» — надає Кос-Аралу людських рис, показує, що навіть пустеля може бути співрозмовником.
6. Жанр і форма:
 - ліричний вірш-монолог, подібний до прощального послання.

■ Прочитай вірш «Доля» Тараса Шевченка. Поміркуй, чому поет звертається до долі, наче до живої істоти.

Тарас Шевченко

ДОЛЯ

Ти не лукавила зо мною,
 Ти другом, братом і сестрою
 Сіромі стала. Ти взяла
 Мене, маленького, за руку
 І в школу хлопця одвела
 До п'яного дяка в науку.
 «Учися, серденько, колись
 З нас будуть люде», — ти сказала.
 А я й послухав, і учивсь,

І вивчився. А ти збрехала.
 Які з нас люде? Та дарма!
 Ми не лукавили з тобою,
 Ми просто йшли; у нас нема
 Зерна неправди за собою.
 Ходімо ж, доленько моя!
 Мій друже вбогий, нелукавий!
 Ходімо далі, далі слава,
 А слава — заповідь моя.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС

«Доля» — це перший вірш ліричного триптиха Тараса Шевченка «Доля», «Муза», «Слава». Він має медитативний характер. Це лірична сповідь, яка демонструє особисті переживання поета, його вдячність за підтримку в найважчі моменти життя.

Доля — це образ-персоніфікація. Із його допомогою поет показує, що навіть у стражданнях і поневіряннях можна побачити сенс і підтримку. Настрій вірша сповнений щирості й легкої туги. Однак ліричний герой не нарікає. Шевченко вдячний долі, яка допомогла йому знайти себе в мистецтві та залишитися вірним покликанню.

Шевченкова доля — нещаслива й складна, але чесна і справжня. Вона вела митця через страждання до духовного зростання. Життя поета — це тернистий шлях, який не зрадив, бо дав натхнення, творчість, любов до слова й народу.

1. Прокоментуй настрій вірша. Яке враження він справив на тебе? Які почуття викликав?
2. Чи змінилося ставлення поета до життя з роками? Поміркуй, пригадавши біографію Шевченка.
3. Чому ліричний герой не нарікає, а дякує долі? У чому полягає його справжнє щастя?
4. Яким постає образ дитинства у вірші? Яке значення воно має для ліричного героя?
5. Що означає для тебе бути «вірним долі»?
6. Продовж асоціативний ряд до образу долі: *вірна, сумна, справжня, убога, лагідна, чесна...*
7. Створи ілюстрацію до вірша. Прокоментуй, який образ використаєш, щоби передати основну ідею твору.
8. Напиши від імені Тараса Шевченка короткого листа до долі — подяку або роздум — за поданим початком «Доле, ти мене не зрадила...»

■ Створіть онлайн-дошку (наприклад, у Padlet), де розмістіть цитати з вірша; оформіть ілюстрації або власні малюнки до твору; додайте короткі роздуми на теми «Що таке доля для мене?» або «Чи доля — це вибір?».

ДОКУМЕНТАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Дмитро Чуб

..... ЖИВИЙ ШЕВЧЕНКО: НЕВИГАДАНІ ОПОВІДІ

ЗНОВУ В УКРАЇНІ

Нарешті, наприкінці травня 1859-го року Шевченко дістає дозвіл на відвідини України на 5 місяців... 6-го червня він уже був у Лебедині. По дорозі він відвідує своїх знайомих, зустрічається з лікарем Козачковським, пише нові вірші, малює краєвиди, плаває з рибалкою на дубі, ловить рибу, захоплюється красою України, Дніпра.

Хвилюючими моментами для Тараса Шевченка під час цієї подорожі були відвідини рідних сіл, місцевостей. Відвідав Корсунь, Моринці, Кирилівку та інші.

Як розповідають у спогадах, до Кирилівки Тарас Григорович прибув у жнива, у липні місяці, до брата Йосипа. Всі люди були на панщині, в тому числі і родина його брата Йосипа. «...Дома були тільки діти ... вони сиділи під хатою на призьбі. Побачивши, що якийсь “пан” під’їхав до воріт, діти полякались, бо думали, що він буде їх гонити на панщину. Коли Тарас Григорович зайшов у двір, вони почали плакати й тікати в садок. Як не умовляв їх Тарас Григорович, що він їх дядько, діти довго не вірили йому. А коли Тарас угамував дітей, тоді й сам заплакав. Він попросив сусідку — бабу Лимарку — та Боровичку зварити вечерю. Після панщини, увечорі усі родичі зійшлись до Йосипа, разом вечеряли й вітали Тараса. Він сказав рідним, що скоро їх буде звільнено з кріпацтва...»

Там же, в Кирилівці, поет зустрівся і з своєю сестрою Яриною. «Була я на городі, копала грядки, — розповідала Ярина, — дивлюсь, біжить моя дівчинка:

— Мамо, мамо, вас якийсь Тарас кличе...

— Який Тарас? — питаю, а сама й з місця не можу здвигнути, аж ось і сам він іде.

— Здравствуй, сестро... — Я вже й не знаю, що діялось зі мною тоді. Сіли ми на призьбі, він, сердешний, поклав голову на коліна і просить, щоб я розказувала йому про життя своє гірке».

Але за Шевченком весь час наглядає поліція, і вже 15-го липня, коли він, переїхавши човном Дніпро, простував до села Прохорівки, до Максимовичів, його було заарештовано. Перебуваючи під арештом

у Черкасах, поет пише вірш «Сестрі» та «Колись дурною головою», де говорить:

*О горе! Горенько мені!
І де я в світі заховаюсь?
Щодень пілати розпинають,
Морозять, шкварять на огні!*

Привізши Шевченка до Києва і зробивши допит, йому дозволили жити під наглядом поліції. Тут він зустрівся із своїм старшим товаришем художником Іваном Сошенком, який викладав малювання у 2-й київській гімназії, а також познайомився з молодим учителем Михайлом Чалим, майбутнім біографом його.

Розглянувши зроблені на Шевченка доноси під час подорожі по селах Київщини, київський генерал-губернатор повідомив шефа жандармів, що справа Шевченка залишена без наслідків і що йому дозволено повернутися до Петербургу.

Відвідавши своїх київських знайомих і діставши дозвіл на поворот до Петербургу, Шевченко, не побувши в Україні і трьох місяців, вирушив з Києва. 13 серпня, заїхавши у Переяслав, поет завітав знову до Козачковського. Але й за ці три місяці Тарас Шевченко побачив багато. Воно лягло йому на серце страшним тягарем, поет скрізь бачить тяжкі наслідки Переяславського договору, який свого часу зробив гетьман Богдан Хмельницький з Москвою якраз тут, у Переяславі, де ще 1845-го року поет написав свій невмирущий «Заповіт». Козачковський згадує, що «настрій у нього був гнітючий». Побувши там два дні, Шевченко написав гостру сатиру:

*Якби то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув!
Та на замчище подивись!
Упився б! здорово упивсь!*

Поет своїм великим серцем збагнув усю трагедію України. Він розумів, що наперекір гетьмановим планам — «щоб москаль добром і лихом з козаком ділився», Україну грабує Москва: «Байстрюки Скатерини сараною сіли».

Це старовинне козацьке полкове місто, колись красиве й горде — тепер було зруйноване, занедбане, а з людей окупант поробив рабів. І ця картина, що стояла перед ним, ніби уособлювала всю Україну. І як бачимо, наш поет повертався до російської столиці ще з більшим переконанням, що все те нещастя принесла в Україну Московія.

Пробувши в дорозі 20 днів, Тарас Шевченко 7-го вересня вранці приїхав до Петербургу. Тим часом ще до виїзду Тараса Шевченка з Петербургу і під час його відсутності провадилося листування міністерства освіти, жандармерії, цензора, де брав участь і сам цар, у справі

дозволу на видання «Кобзаря» та інших творів, і після багатьох викреслень було дозволено друкувати.

В одному з листів в Україну поет 26-го листопада так згадує про цензурні обмеження: «Сьогодні цензура випустила із своїх пазурів мої безталанні думи та так проклята одчистила, що я ледве пізнав свої діточки».

1. Які почуття переживає Тарас Шевченко під час повернення до рідної землі? Знайди в тексті епізоди, які це підтверджують.
2. Що особливо вразило Шевченка під час відвідин Кирилівки та зустрічі з родиною? Як це вплинуло на його емоційний стан?
3. Як змальовано образ України у віршованих рядках Шевченка після подорожі? Яким він бачить майбутнє рідного краю?
4. Чому, на твою думку, Шевченка заарештували під час цієї подорожі? Як це відображає загальну атмосферу?
5. Як Шевченко ставиться до наслідків Переяславської угоди? Чи згоден / згодна ти з його оцінкою? Аргументуй свою думку.
6. Вибери одну цитату з віршів Шевченка, створених у цій подорожі, і напиши коротке пояснення про те, чому вона тебе вразила. Яке повідомлення вона несе сьогодні?

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС

У світі, де ми щодня перебуваємо в потоці новин, відео та фото, документалістика стає важливою частиною нашого розуміння дійсності. Це не лише факти, а глибокий погляд на реальність крізь об'єктив камери, голос оповідача чи сторінку спогадів. Документалістика — це мистецтво бачити, фіксувати й доносити правду.

Документальні фільми, книги, репортажі та подкасти досліджують життя таким, яким воно є: без вигадки, але з глибоким аналізом й емоційною проникливістю. Вони розповідають історії людей, яких часто не помічає світ. Наприклад, документальне кіно може показати життя дитини в умовах війни, допомогу волонтерів військовим та цивільним або збереження мови у вигнанні.

Один із найважливіших аспектів документалістики — правдивість інформації. Автор не вигадує події, а досліджує їх, шукає джерела, спілкується зі свідками. І це не означає суху подачу фактів! Навпаки, справжній документаліст уміє розповісти історію так, що вона змушує замислитись, розчулитись або навіть змінити думку.

В Україні документалістика має особливе значення. Саме вона розповідає світові правду про війну, злочини проти людяності, втрати та силу нашого народу. Сьогодні багато журналістів і режисерів ризикують життям, щоби зберегти пам'ять про події, які ще тривають. Їхня праця — не лише інформація, а частина боротьби за свободу.

Документалістика — це також спосіб зберігати культуру: від народних традицій до голосів очевидців, що вже пішли з життя. Завдяки їй історія перестає бути сухим набором дат — вона стає живою й близькою.

Тож наступного разу, коли ви побачите напис «документальний», не проходьте повз. Можливо, саме там — історія, що змінить ваше бачення світу.

1. Проведи мініінтерв'ю з одним із родичів або знайомих (бажано старшого покоління) про важливу подію в їхньому житті (наприклад, дитинство, евакуацію, перші роки незалежності, воєнні часи). Запиши розповідь або відео і створи невеликий документальний нарис (0,5–1 сторінка / 1–3 хв відео) із цієї історії.
2. Підготуй постери чи слайди про українських документалістів або знакові документальні проекти (імена, дати, факти, враження). Оформи стенд у класі або ж створи онлайн-дошку.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

- Пригадай вивчений матеріал про Тараса Шевченка із попередніх класів. Доповни усно інтелект-карту його біографії.

- Прочитай відомості про арешт Тараса Шевченка, заслання та останні роки життя. Поміркуй, які риси вдачі поета допомогли йому вистояти в нелегкій боротьбі за волю.

Тарас Шевченко (1814–1861)

Під час мандрівки Чернігівщиною Тарас Шевченко відвідав містечко Седнів, де була художня майстерня. Саме тут любив працювати великий поет. Під час поїздки до Києва він познайомився з Миколою Костомаровим і став учасником Кирило-Мефодіївського братства — організації, яка мріяла про свободу народу й освіту українською мовою. Шевченко став справжнім натхненником братства.

Та на долю поета чекало випробування: 5 квітня 1847 року його заарештували, як тільки він приїхав

на весілля Костомарова до Києва. Під час обшуку в Шевченка знайшли заборонені вірші. Наступного дня його відправили до каземату в Петербурзі. Хоч поета допитували, він нікого не зрадив і тримався мужньо.

Уже в травні 1847 року Шевченка заслали до далекого Оренбурга, а згодом — до Орського укріплення. Хоч цар заборонив йому писати, поет робив це таємно і вірші ховав за халявою чобота. Ці рукописи пізніше назвали «захаявними книжечками».

Згодом Шевченка включили до наукової експедиції на Аральське море як художника. Він малював природу, побут, допомагав створювати карту. Але в 1850 році його знову заарештували й заслали ще далі — до Новопетровського укріплення на півострові Мангишлак. Там, попри суворі умови, поет мав підтримку друзів.

Після довгих клопотань Шевченка помилували — аж через 7 років, але не дозволили їхати в Петербург чи Москву. Тому він ще пів року жив у Нижньому Новгороді. Лише 1859 року Тарас нарешті отримав дозвіл повернутися в Україну. Він побував у Переяславі, Прохорівці та в рідній Кирилівці. Мріяв оселитися на березі Дніпра, але йому заборонили залишатися на Батьківщині.

Шевченко важко хворів: ревматизм і проблеми із серцем не полишали його. Та найбільше він мучив себе морально, спостерігаючи за долею України та рідними в кріпачстві.

У березні 1861 року, напередодні свого 47-річчя, Шевченко отримав багато вітальних телеграм. Та не всіх їх йому судилося прочитати: 10 березня, одразу після свого дня народження, письменник помирає. Його поховали в Петербурзі на смоленському кладовищі, але згодом друзі домоглися перепоховання Шевченка вдома.

22 травня 1861 року труну з тілом Кобзаря перевезли в Україну. І на Чернечій горі біля Канева, де поет мріяв колись побудувати дім, відбулося перепоховання. Народ вистелив дорогу зеленим гіллям, а юнаки несли труну на плечах. Шевченко повернувся додому — як символ і пророк України!

1. Чому царська влада вважала Тараса Шевченка небезпечним?
2. Яку роль відіграло Кирило-Мефодіївське братство в житті поета?
3. Чому «захаявні книжечки» мали таку назву?
4. Які риси характеру виявив Шевченко під час арешту та заслання? Наведи приклади.
5. Як поетова творчість впливала на його сучасників і владу?
6. У чому проявлялася сила духу Шевченка в умовах заслання?
7. Поясни значення повернення поета в Україну вже після смерті. Чому це стало важливою подією для народу?
8. Як ти розумієш фразу: «Шевченко повернувся додому — як символ і пророк України»?

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-7>

9. Уяви, що ти журналіст / журналістка у 1861 році. Напиши коротку газетну статтю або репортаж із перепоховання Шевченка.
10. Порівняй долю Шевченка з долею сучасних українських митців світу, які зазнають утисків за свої переконання. Чи бачиш паралелі?

Літературний драйв. Розгадай кросворд за творчістю Шевченка.

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R2-T5-U2>

Марко Вовчок (1833–1907)

Прочитай вірш-присвяту Тараса Шевченка молодій письменниці. Ця поезія є свідченням глибокої поваги Кобзаря до Марка Вовчка та її творчості. Для авторки, яка лише починала свій шлях у літературі, отримати таку присвяту від самого Тараса Шевченка було найвищим визнанням таланту та значущості її діяльності. Це стало свого роду благословенням та утвердженням місця письменниці в українській літературі.

Тарас Шевченко

МАРКУ ВОВЧКУ

Недавно я поза Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмирало;
І виблагав. Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличителя жестоких
Людей неситих. Світе мій!
Моя ти зоренько святая!
Моя ти сило молодая!

Світи на мене, і огрій,
І оживи моє побите
Убоге серце, неукрите,
Голоднее. І оживу,
І думу вольную на волю
Із домовини воззову.
І думу вольную... О доле!
Пророче наш! Моя ти доне!
Твоєю думу назову.

Прочитай оповідання *Марка Вовчка «Викуп»*. Перед прочитанням спрогнозуй, про що розповідатиме авторка.

Марко Вовчок

ВИКУП

Оповідання

I

Розкажу вам про Якова Харченка, якого він смутку набравсь у Хмелинцях, залицяючись до Коханівни.

Приходимо ми з ним у неділю під те село. Сонечко вже низенько. Мій парубок, дивлюсь, ніби почав приставати. Примічаю мовчки... придержав, знаєте, ходу, — примічаю: зробився мій парубок зовсім другий чоловік. Всю дорогу був такий говіркий та веселий, бубонів, як міський дзвін, а тут ніби води в рот набрав: і брови здвинув, і голову повісив.

— Що се, — кажу, — пане Якове, надувсь, мов кулик на вітер?

— Якого там кулика ви видумали, дядьку! — пробурчав.

— Може, притомився, хлопче?

— Ні, — одрізав та й знов іде мовчки.

— Да що ж се, — кажу, — пане Якове? Перше гнав, нівроку тобі, як вітрів батько, а тепер чого се почав приставати?

Тут якраз зійшли ми на горбок, так — невеличкий; да з його глянуть на Хмелинці — село як на долоні.

— Оддишемо, — кажу.

Сили. Дивиться мій Яків на село, аж йому очі розбігаються; дивлюсь і я. Все знакомі місця — і хати, і садки. Славне село, якби ви бачили! Церква стоїть висока. Старий сотник якийсь її будував. Цвинтар заріс черешником да зіллям трохи не в пояс; хаточки поховались у вишневій садки. Любо, що й казати!

Сидимо, дивимось. Гомоніли люди на селі, а далі один по одному й розійшлись. Цокотали ще дві молодичі; розходились і знов сходились та все махали руками, наче горох молотили. Якби не вийшов з хати чоловік, то не розійшлись би й до світу. На селі стихло; хіба де стукне віконце, да проскочить попід ворітьми хисткий парубок.

— Годі вже, ходім! — заговорив мій Яків, ніби його підкинуло, — вже пізно. — А сам аж побілів.

— Оце мені лихо! — кажу я.

— Яке вам лихо, дядьку?

— Да що на тебе найшло, Якове? Вийшов і здоровий, і веселий, і співав, і розмовляв, а тут разом неначе тебе кип'ячем обпарено. Грошей не погубив?

Він за шапку.

— Гроші єсть, — каже.

— І гроші несеш, і дівчина дожидає, а ти як у ярмо йдеш!

Ані пари з уст.

— Переночуємо вже, — кажу, — разом зо мною у старого Кохана.

— Як їх ласка, — каже.

Закипів же й я тоді.

— Да ти, — кажу, — Якове, говори до ладу! Що ти уриваєш по словечку, як попівна на бенкеті? Як ти мені зараз не висповідаєшся — я тобі не Явтух Товстодуб і в старости не клич — не підуд!

От він тоді й почав.

— Що ж мені, — каже, — дядечку, по тих грошах? Чи викуплять вони мене?

— Чого ж се, братіку, завів такої жалібної? Чому не викуплять? Аби гроші, то й викупишся.

— А як пані не схоче?

— А вона чому не схоче, твоя пані? Нехай її батьку все добре! Чи ти де бачив таких панів, щоб їм гроші були не милі? Мені, — кажу, — не траплялись, не знаю таких.

— Е-е, дядечку! Вона, мабуть, чи не ковшем їх міряє!

— Дарма, — кажу, — що ковшем міряє: вони, сії пани, на гроші такі ласі, як циган на сало, братіку! Їм довіку, до суду буде мало! Не журись! Я сам з тобою піду до панії. І не таких бачили. Ти поклонись старому...

— Він уже казав мені: «За панського дочки не оддам. Лучче нехай іде в черниці». А як Кохан сказав, так і буде: се й мале хлоп'я знає.

— Ну, побачимо, як буде, — кажу, — недалеко вже. І хата його он біліє!

II

Йдемо вулицею; іще з другого кінця побачили: в хаті світиться. Підійшли; я постукав. У дворі гавкнуло цуценя; хтось одсунув віконце; да, мабуть, нічого не побачив, бо таки нахмарилось і зовсім темно було. Брязнула заціпка, і вибігла Коханівна Марта.

Що то за дівчина під той час стала, Боже мій, світе мій! Да така ж молодесенька, а красна, як маківочка! Заквітчана, в червоному намисті, сорочка вишивана, в черевичках — ну, дівчина!.. Як зірочка!

Вибігла з каганцем, побачила мене й Якова. «Ай, дядьку! — каже, — що се ви!»

А се, бачте, не я, а Яків... ледве каганця з рук не вибив.

— Марто, ясочко моя! — шепче.

Аж ось і старий Кохан виглянув, а за ним стоїть Коханиха. Поздоровкались, привітались.

— Е, дочко, — каже старий, — любих гостей до хати просять, а ти тут в'єшся. Йди, моя ластівко! — і пропустив її в двері.

Увійшли й ми, поклонились та й посідали. Старий вечеряти просить. Мати й дочка коло стола, то коло печі звиваються, а ми поглядаємо одно на одного та хочем розмову почати.

Кохан... Ви, правда, зроду його не бачили. Сього чоловіка всі поважали змолоду. Як парубкував, поведе чорними бровами — дівчата сохнуть і дуріють; а тепер, як пристарівся, моргне сивим усом — громада й примічає... Перший чоловік у селі Кохан. Якби ви на його глянули! Що ті пани ваші міські? Ошпарені горобці! Сей, як вийде, кажу вам, — високий, сивий та усатий, у чорній свиті, а пояс червоний, шапка сива, виступка козацька настояща, ще давніх козаків. Хоч там і ворогуєш з ним, а шапку нехотя знімеш. Чи мало по селу старих людей ходить? Ну, іншому поклонись, а іншого буває, що й не вгледити; а сього, як гетьмана, зараз узриш. І він підніме шапку, хоч би малій дитині, під-

німе — і далі йде. Оженився він із Оксаною — Яковенка старого дочка, тож козацького хорошого роду. Така повновида молодиця, чепурна, чорноброва, настояща козачка!

Посиділи ми так, іще поглянули один на одного.

— Так-то воно, брате, — каже Кохан.

— Так-то, брате, — кажу й я йому.

Коханиха вечерю постановила, почали частувати горілкою.

— Іще чарочку, свате! — просять.

— Дорога дальня, — каже Коханиха, — і холодний вітер віє; мабуть, притомились.

— Е, паніматко, кажу, до любої небоги нема далекої дороги, — та й випив другу.

Далі старий до парубка: як? що? чи все гаразд? який заробіток?

Яків, бачте, в Києві на заробітках був. У нас пускають; треба тільки подачу давати, яку там положать. Яків того року таки добре заробив. Налягав якомога, бо знав за що, то й діло кипіло.

— Хвалити Бога, — каже Яків.

Вийняв із шапки гроші та й положив старому перед очі. Сам устав, поклонивсь та й дивиться. Старий тільки сивим усом моргнув.

— Гроші, — каже.

Яків знов поклонивсь.

— Всю надію клав на вашу ласку та милість, батьку!

Марта, дивлюсь, припинилась, наставила голівоньку, мов та перепілочка, і слухає — не дише. І мати, бачу, на нас карим оком закидає.

— З Богом, — кажу, — завтра рушаймо до панії, а потім і до вашої милості за рушниками.

— З Богом, — каже старий, — попитайте долі. Одкупишся, Якове, зятем будеш; а ні — воля Божа! За панського дочки не оддам. Казав перше, з тим і умру. Вона в мене славного козацького роду! Чи таки ж мені, да ще з сивою головою, чесний, хороший рід зневажати! Козацький рід переводить, як погану жидівську віру! Нема в світі над козаків!

А сам аж стелю підпирає: випроставсь, і очі світять, і голос дзвонить; аж помолодшав, наче на турка йде!

— А нема, нема козаків! Нема, що й казати! — стиха приказує жінка, хитаючи головою.

Мій парубок побілів, як хустка; і дівчина сама не своя. Стоїть, як нежива, і ясних оченят не зведе.

— Чим же він не козак, — кажу я старим. — Да подивіться, люди добрі, чи він же не козак? Нехай хоч сама Марта скаже!

Марта нічого не сказала, закрилась вишиваним рукавцем та й з хати вийшла.

— Так як же се буде, пане-брате? — питаю.

— А так буде, як я сказав. Ідіть до панії, питайте долі.

— А як, враже зілля, багацько схоче?

— Аби схотіла, за гроші не стійте: я грошей дам.

— Ну, спасибі, брате! — кажу я. — Щирий ти козак, як я бачу! — та й торкнув свого молодого: примічай ніби.

Веселіше, знаєте, стало. Випили ще по чарці та й почали радитись, як приступити до тієї панії, як заговорити, що до чого приложити. Коханиха за дочкою вийшла. Певно, десь присіли в садку та й журились укупці. Ми того вечора вже їх і не бачили.

III

Одвів нас старий у комору на добраніч, та й полягали ми спати. Чую я — не спиться щось моему парубкові: то сіно перевертає, то зітхає, далі й вийшов.

— Чи не піти б і мені за ним? Може, знадоблюсь для сторожі.

Лежу собі та й думаю, а сон мене так і клонить: сіно пахуче, свіже. Чую — рип! «Ну й добре, що не пішов: се Яків...» Він! Постояв трохи й знов шмигнув. «Е, ні, постій!» — тут і я за ним. Бачу: підбирається під хатне віконце, да ба! Він і льнув до його, і бився голубом, і стукав тихесенько, ніби травицею, — віконце не одчинилось. Чи спала молода козачка, чи батько не спав, хто його знає! А ми пішли, як прийшли, — ні з чим.

— Не журись, — кажу, щоб його розважити, — колись і перед нашими ворітьми сонечко зійде!

Він тільки рукою махнув та й заривсь у сіно.

— Якове! О Якове! — кличу.

Мовчить, неначе не чує, спить.

Тоді я й собі на бік — та й справді заснув.

Повставали раненько, до сонця. Старий випроводжав нас за село (бо Хмелинці село козацьке, а до панського буде ще з півверсти); зняв шапку: «Боже поможи!» — та й попрощались. Ідемо собі, коли де не візьметься Марта з коромислом, і хоче щось сказати, і соромиться, а сама як вишенька.

— Що се, Мартусю, — кажу, — чи не нас вийшла проваджати?

Я вже мусив розмову почати, бо мій парубок тільки очима світить та поза мною посувається, знай, до дівчини.

— Я була, — каже, — в Галі; додому йду. Боже вам поможи, дядьку! — та й стрибнула поміж верби.

IV

Увійшли в панський двір; сонечко вже підбилося височенько; питаємось — сплять. Посідали коло мальованого рундука, дивимось. Сад якраз перед очима. І туди стежки, і сюди стежки, все жовтим піском повисипувані, і квіток цвіте без ліку, все кружками, кружками; і лавочки зелені, чистенько так, порядошненько.

— Славний садок, Якове!

— Славний, — каже, — дядьку!

Довгенько-таки ми сиділи та журились, поки дождались. «Пані встала», — кажуть. Кликнули нас до покоїв. Увійшли. Аж в очах нам замигтіло: і зеленіє, і червоніє, і біліє, і синіє... чого там нема! Може, доводилось зазирнуть у жидівську крамницю? Всього багацько; зразу й не розбереш, що добре, а що, вибачайте, годиться в сміття викинути, аби людей дурити, аби, бабо, рябо? Так і тут: по кутках блищить, по стінах сяє. Повибігали якісь панночки, куці та бистрії, як сороки; повертілись, повертілись перед очима та й круть за двері! Обідньої вже доби сама пані вкотила, як на колесах; пухла така, ніби на дріжджах зійшла; у перснях, у атласах. Прийшла просто до дзеркала, повернулася двічі, так і зашуміло по покосі, як сухе листя; плюхнуло в крісло, аж її підкинуло; тоді зирк на нас!

— Чого вам треба? — питає.

— До вашої милості, — кажу, так і так — да низенько кланяюсь.

Вона й стала тоді ніби пильніш на нас дивитись да й каже, що тепер усе дорожше стало, що в того-то да ще в другого пана парубки одкуплялись, то по півтисячі за себе положили.

— А в якого ж се пана, добродійко? — питаю та знов низенько кланяюсь.

— Тобі нащо, в якого пана? — а самій мов у вусі закрутило. — Нащо тобі?

— Да що, — кажу, — у того пана — нехай йому Бог дає здоров'я — такі люди багаті!

— А ти думаєш за скільки одкупитись?

— Та ми б то думали, вельможна пані, як по наших грошах... Да що! Мабуть, Бог не судив.

— За скільки ж ти думав?

— Да що вже даремно вашу милість турбувати! Бувайте здорові, добродійко!

А сам до дверей.

Яків мене хіп за рукав:

— Дядьку!

Я йому моргнув — не мішайсь!

— Слухай-бо ти, — кричить пані, — постій!

Завернула, знов питає:

— За скільки хочеш одкупитись?

А я таки не кажу.

— Що, мовляв, вашу милість клопотати нам!

Далі бачу, що вона вже червоніє, як жар найчервоніший, кажу:

— Я, милостива пані, думав за двісті карбованців.

Вона мені:

— Да ти, мабуть, зроду дурний! Да ти се, да ти те!

А я все кланяюсь мовчки, ніби вона до ладу говорить.

Виговорилась, устала:

— Коли хочеш одкупитись — одкупляйся скоріше за триста; бо впослі й за тисячу не одкупишся.

Яків мій зрадів та, як дурень з печі, в ноги їй геп! Дякує, бач, що його ж салом та по його шкурі!

— Ну, а гроші ж принесли?

Сама як у очі не вскочить.

— Ні, — кажу, — милостива пані, маємо при собі трохи, да не всі.

— Мені зараз гроші треба! — крикнула. — Зараз таки! Я, — каже, — поїду в город сьогодні, і ви щоб там були, та все й скінчу. Ідіть заберіть гроші.

Сама як схопить дзвінок! По всіх покоях — дзінь-дзінь! Повбігали дівчата й хлопці.

— Коляску! — каже. — Та не баріться!

А сама товчється, як Марко по пеклу, то папірчик із-за дзеркала витягне, то одмикає, то зачинає; за нею й дві дівчинки мечуться, як ті жереб'ятка, що жахаються.

V

Поки в панському дворі лагодились та вбирались, ми хутенько перебігли до Хмелинців, наробили там крику, сміху, радості та веселості і знов вернулись до панського двору. Пані казала нам дати возочка; сама сіла в високу коляску, да й поїхали з Богом.

Городок наш — так собі городок, нічого. Мій батько казав, що колись по йому проходили полковники та сотники, — так куди не глянь, славне військо, як той мак червоний; а тепер засіли жида, як сарана. І пани живуть. У базар — то й чоловіка попадеш, бо в базар людей найбільше.

Заїхала наша пані до старого Мошки-жида. Покої високі й хороші, тільки так перцем і несе!

Зараз послали по якогось писаря Захаревича, а нам казали коло дверей підождати, поки він прийде. Прийшов він хутко. Поганенький на личку, рябий, як решето; штани сині широкі, якась куца свиточка і на шиї зелена хустка; під правицею шапка. Увійшов, зігнувся, ізнітивсь, наче й не ступає, а чоботи здорові й добре змазані.

Пані його до себе зараз покликала. Вона в нас, як говорить з яким чоловіком, сидить собі просто, як добрий качан у городі, і все роздивляється, які в тебе брови, які уси, яка одежа на тобі. Хіба б який генерал, щоб вона голівку схитнула набік або глянула в вічі любенько.

Пождали ми ще трохи, поки пані радилась із тим Захаревичем. Вийшов він од неї, моргнув на нас та й каже: «За мною йдіть!» І пані з дверей каже: «Йдіть за ним!»

Ми й пішли.

А веселий чоловік був той писар Захаревич! Ледве ми вийшли, він почав сміятись і говорити, мало не танцює. Далі огрів мене зо всієї руки по плечах та й каже:

— А що, схотілось на волю? І добре!

— Так-то добре, — кажу, — що краще нам і не треба до якого часу!

— То тільки біда, — каже, — що діло-то ваше дуже труденьке. Не знаю, як то воно й буде.

— А що ж там таке? — питаю, а Яків так і побілів.

— А те, що треба вам тепер особії приміти писати; се трудно! Я б то й написав їх, та що скаже пан Биркач? Треба йому читати їх.

— А як добре напишете, поздоров Боже вас, пане, то, певно, нічого не скаже; хіба подякує.

— Хіба йому подарочок дасте, а? А я однесу. Се можна. Га?

Яків зараз і вирвався:

— Якого ж подарочка треба? Навчіть, пане!

— Можна й грішми, хоч і сто рублів, то візьме: він добрий чоловік! — каже писар, а сам регоче.

— Ні, пане, ви нам кажіть, як треба, — се вже я йому. — За що гроші давать? Або ми панію свою питаємо.

— Се не конче треба. Вольному воля, а спасенному рай. Можна й без грошей.

Се вже без сміху каже.

Сів кінець стола, а стіл у його кривий; да і вся хатка на боці; по кутках дірки сміттям завалені. Написав щось да й каже:

— Я не зможу тут нічого; так і панії скажіть, Нічого писати!

— Як нічого? А другим щось пишете, пане!

— Пишуть особії приміти, мугирю! — каже той Захаревич, налаявши нас. — А в його які приміти? Зовсім так, як і всі.

— Так се, слава Богу, що й ми на людей походим! — я таки озиваюсь.

Так ні да ні! нема особих приміт, нічого писати!

Мордувались-мордувались, таки мусили дати два рублі з копою! Тоді приміти знайшов і хутенько їх начеркав у папері. І веселий знов став, який і був перше.

Провів нас та й каже:

— Не бійтесь, усе буде так, як слід йому бути: на те голова й при-
тельство. Нам аби маленький подарочок; як то говорять: з миру по нитці — голому сорочка.

— Щоб не довелось мирові оголіти! — кажу я. — Бо, поздоров Боже вас, багацько дуже ниточок тих тягнете, да з усіх боків.

VI

Все, як пообіщав Захаревич, скінчилось добре. Поклонились ми панії та й, не гаючи часу, до Хмелинців. В Хмелинцях рушники були готові, тільки нас і ждали. Зробили змовини, а там і весілля справили.

Добре погуляли й старі, й молоді. По всьому селі пішла чутка, що в нас весілля; музики грають, у бубон б'ють, — весело було, бучно!

Правду говорять: з гарної дівки гарна й молодиця; гарно завертиться, гарно й подивиться. Що то за молодиця вийшла з нашої Марти! Дівчиною як була, бігає, сміється, щебече; а тепер якось ніби розумніша стала: двір перейде тихо, велично, у вічі гляне з повагою. Очіпок червоний, намітка біла, довга, — і гетьману кращої жінки не треба, ей-богу!

Живуть вони й досі з батьком укупі й щиро любляться. Хлопчик найшовся в них, такий чорнявий, у батька вдався і здоровий, дякувати Господові, росте.

1. Дай усно чи письмово відповіді **«Так/Ні»** на запитання.
 - На початку оповідання Яків був засмучений, бо загубив усі гроші.
 - Оповідач Явтух Товстодуб називав Якова «куликом», бо той надувся від образи.
 - Село, куди прямували Яків та оповідач, називалося Хмелинці.
 - Церква в Хмелинцях, за словами оповідача, була старою і майже розвалилася.
 - Коханівна Марта вибігла зустрічати гостей з ліхтарем.
 - Кохан мав прізвисько «Вовчок» за свій характер.
 - Яків поклав гроші за викуп на стіл, щоб показати їх старому Кохану.
 - Старий Кохан одразу погодився віддати Марту за Якова, коли побачив гроші.
 - Яків, коли йому не спалося, вийшов з комори і грав на сопілці під вікном Марти.
 - Панночки в панському домі були описані як високі та стрункі.
 - Пані спочатку просила за викуп двісті карбованців.
 - Писар Захаревич був сумним і неговірким чоловіком.
 - За словами писаря Захаревича, «особливі прикмети» Якова були надзвичайно рідкісними.
 - На весіллі Якова та Марти грали музики і били в бубон.
 - Наприкінці оповідання у Якова та Марти народилася донька, яка була дуже схожа на матір.
2. Які вчинки персонажів ключові? Що вони говорять про їхні характери, мотивацію, моральні якості? Опиши вчинок одного з героїв і проілюструй прикладом із тексту.
3. Проаналізуй роль оповідача. Яким ти його уявляєш? Чи є він лише свідком, чи й учасником подій? Яка його мова? Як його присутність впливає на сприйняття історії?
4. Які соціальні та моральні проблеми порушує авторка? Чи ці проблеми важливі сьогодні?
5. Що тобі відомо про проблему емансипації? Чи розкрила її авторка оповідання «Викуп»? Обґрунтуй свою думку.
6. Яке «послання» Марко Вовчок несе читачеві через свої «любовні історії»? Чи вони лише про почуття, чи також про боротьбу за гідність, свободу й людське щастя?
7. Склади сенкан до однієї з тем оповідання: «кріпацтво», «свобода», «кохання», «гідність».

8. У творі «Викуп» свобода Якова має конкретну грошову ціну. Чи може справжня свобода мати ціну? Поясни свою думку. Наведи приклади із сучасного життя.
9. Прокоментуй фразу старого Кохана: *«За панського дочки не оддам. Казав перше, з тим і умру. Вона в мене славного козацького роду! Чи таки ж мені, да ще з сивою головою, чесний, хороший рід зневажати! Козацький рід переводить, як погану жидівську віру!»* Як тут розкрито його цінності й ідейний конфлікт твору?
10. Виокреми основні зовнішні та внутрішні конфлікти твору, запиши їх у зошит.
11. До зображень, створених ШІ, добери цитати, які можуть їх «озвучити».

1. «Сіли. Дивиться мій Яків на село, аж йому очі розбігаються; дивлюсь і я. Все знакомі місця — і хати, і садки. Славне село, якби ви бачили! Церква стоїть висока. Старий сотник якийсь її будував. Цвинтар заріс черешником да зіллям трохи не в пояс; хаточки поховались у вишневій садки. Любо, що й казати!»
2. «Що то за дівчина під той час стала, Боже мій, світе мій! Да така ж молодесенька, а красна, як маківочка! Заквітчана, в червоному намисті, сорочка вишивана, в черевичках — ну, дівчина!.. як зірочка! Вибігла з каганцем, побачила мене й Якова».
3. «Аж в очах нам замигтіло: і зеленіє, і червоніє, і біліє, і синіє... чого там нема! Може, доводилось зазирнуть у жидівську крамницю? Всього багацько; зразу й не розбереш, що добре, а що, вибачайте, годиться в сміття викинути, аби людей дурити, аби, бабо, рябо? Так і тут: по кутках блищить, по стінах сяє».
5. «Обідньої вже доби сама пані вкотила, як на колесах; пухла така, ніби на дріжджах зійшла; у персях, у атласах. Прийшла просто до дзеркала, повернулась двічі, так і зашуміло по покоєві, як сухе листя; плюхнуло в крісло, аж її підкинуло».

- Виберіть 5 емоцій, які відображають суть твору (наприклад: *любов, воля, біль, жертовність, надія*). Кожну емоцію проілюструйте уривком із твору та поясніть її важливість для розкриття ідеї оповідання.
- Розробіть інтерактивні завдання для однокласників / однокласниць за творчістю Марка Вовчка й оповіданням «Викуп» (наприклад, вікторини, головоломки або кросворди).

1. Створи сучасну адаптацію оповідання Марка Вовчка «Викуп» (у форматі сценарію короткометражного фільму, коміксу, серії ілюстрацій із поясненнями або концепції театральної вистави). Дотримуйся вимог: збережи основну ідею та конфлікт (боротьба за свободу / кохання, ціна викупу, несправедливість); перенеси дію на сьогодення; зміни імена персонажів на сучасні, але збережи їхні характерні риси; використай сьогочасну мову, сленг (якщо доречно), діалоги.
2. Створи власну обкладинку до всієї збірки «Народних оповідань» Марка Вовчка або лише до оповідання «Викуп».

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Візьми участь у дискусії «Викуп ХХІ сторіччя»: якщо б Марко Вовчок писала оповідання «Викуп» сьогодні, яку сучасну форму «рабства» чи «залежності» вона б обрала для головних героїв? Якою була б ціна «викупу» в нашому світі? Обґрунтуй.
2. Поміркуй, який «викуп» (нематеріальний: зусилля, боротьба, знання, сміливість) сучасна людина має «заплатити», щоб здобути особисту свободу (від залежностей, стереотипів, упереджень, невігластва). Вислови свої міркування у форматі вільного есе.

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Назви 3–4 ознаки жанру оповідання. Обґрунтуй їх прикладом із тексту.
4. Придумай заголовок до кожної частини твору, аргументуй свій вибір.
5. Наведи 2–3 аргументи, чому оповідання «Викуп», незважаючи на історичний контекст, залишається актуальним твором. Поясни, які його ідеї важливі для сучасної людини загалом і для тебе зокрема.

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

6. Уяви, що писар Захаревич веде таємний щоденник або готує звіт для свого начальства про «викуп» Якова. Опиши його погляд на ситуацію: як він бачить пані, Якова й оповідача, процес «вибивання» грошей тощо. Передай його цинізм, хитрість, ставлення до своєї роботи та до кріпаків.
7. У творі не згадано батьків Якова. Придумай їм імена, склади словесні портрети. Домисли, де в оповіданні можна було б згадати про них і як саме.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

8. Створи монофон про будь-якого героя оповідання. Наприклад, до образу Кохана:

→ Кохан — кріпкий, козацький. Крізь круті кривди крокував кріпко. Кріпка козацька кров кипіла. Кидав клики кожному, котрий кидав кривду.

Монофон — коротка оригінальна розповідь, кожне слово якої починається з однакового звука.

9. Досліди етимологію імен (Яків, Марта, Явтух) і прізвищ (Кохан, Харченко, Товстодуб, Захаревич) персонажів оповідання «Викуп».

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Марко Вовчок (1833–1907)

Марія Олександрівна Вілінська — надзвичайно талановита й креативна українська письменниця, яка все життя писала під псевдонімом Марко Вовчок.

Уяви собі кріпацьке суспільство в російській імперії середини XIX століття, патріархальне, в шорах цензури й упереджень. А тепер запитання: як українській письменниці заявити про себе в цих умовах? Правильно, замаскуватися за допомогою чоловічого псевдоніма. У французькій літературі був чудовий зразок — Аврора Дюпен, znana

як Жорж Санд. Такий самий шлях обрала і 24-річна Марія Вілінська, публікуючи 1857 року перший том «Народних оповідань» (другий побачив світ 1862-го). Чи то пак — обрав для неї редактор і видавець книги Пантелеймон Куліш: «Марка Вовчка вигадав я по созвучному слову Марковичка, та й не помилився, приложивши такий псевдонім: сей-бо вовчок, той, що росте диким паганцем на плодючому дереві, висисав так само живі соки з людей, що держали його на світі».

Як гадаєш, що могло стати причиною звинувачення у «вампіризмі»? О, то говорила образа закоханого чоловіка, яким знехтували. Власне, в долі Марії Вілінської, талановитої і волелюбної жінки, що літературою заробляла не лише на шматок хліба, а й на тривале життя за кордоном, було чимало відомих чоловіків, але шлюбних — двоє: Опанас Маркович (звідси й Марковичка) та Михайло Лобач-Жученко.

Історія першої нашої класикині, котра, до того ж, першою підсвітила тему жіночої емансипації, розпочиналася як казка про Попелюшку: напівсирота й вихованка заможних родичів могла вийти за умовного «принца» — поміщика, проте обрала засудженого українського інтелігента. За участь у Кирило-Мефодіївському братстві етнографа й фольклориста Опанаса Марковича заслали в далеке місто Орел, звідки він привіз в Україну молоденьку дружину-росіянку.

У Чернігові, Києві, Немирові (містах, де чоловік отримував посади) Марія Маркович поступово вивчала українську мову, знайомилася з культурою. Зрештою, вона не вперше опинялася в українськомовному середовищі, варто згадати і про навчання у пансіоні в Харкові.

Однак, в успіх Марка Вовчка як української письменниці було складно повірити, адже це означало, що «якась перша-ліпша кацапка, зроду не чувши української мови, ледви захотіла, у два дні перейняла мову зо всіма найтонкішими її власностями й почала писати по-українськи — та ще як? — краще всіх українських повістярів!» (Олена Пчілка). Скептики, як мінімум, недооцінювали лінгвістичні здібності Марії Маркович, якій французький класик Жуль Верн надав ексклюзивне право на переклад своїх творів.

У кінці 1870-х років Марко Вовчок одружилася з Михайлом Лобачем-Жученком, виїхала з Петербурга та відійшла від літературних справ. У листі до видавця П'єра-Жуля Етцеля вона писала: «Я живу зовсім самотні і єдине, чого я хочу, — залишитися непоміченою... Я відчуваю, що в моєму житті утворилася порожнеча, якої ніщо не може заповнити. Ви знаєте, я завжди заробляла собі на життя своєю працею, і нема потреби Вам казати, що будь-яке інше існування, яке б воно не було, не може дати мені задоволення».

1. Створи короткий (3–5 хвилин) епізод подкасту під назвою «Життя як роман», присвячений письменниці. Використай цікаві факти, маловідомі деталі, цитати з листів / щоденників Марка Вовчка.
2. Досліди, чому Марію Вілінську називали «українською Жорж Санд» та вважали «фатальною жінкою». Створи коротке повідомлення.
3. Напиши сторінку щоденника від імені Марка Вовчка, охопивши один із ключових періодів її життя (наприклад, роки перебування в Україні).

1. Переглянь відеоурок. Прокоментуй, що мав на увазі Віктор Домонтович, називаючи Марка Вовчка «Моцартом любовних історій». Знайди конкретні паралелі між творчою манерою Моцарта та Марка Вовчка в зображенні теми кохання.
2. Переглянь віртуальну книжкову виставку до 190-річчя від дня народження Марка Вовчка.
3. Літературний драйв. Розгадай анаграми.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-8>

РОЗДІЛ 3

НЕМАЄ ЧАСУ НА ПОРАЗКУ

Тема 6

ВИКЛИКИ Й ВИПРОБУВАННЯ, ЩО ЗАГАРТОВУЮТЬ ДУХ

Діскурс (лат. міркування, розмова про щось, франц. промова, розмова на певну тему) — аргументоване усне чи письмове обговорення будь-якої теми, в якому предметом дискусії стають і самі способи аргументації; текст у контексті.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Література XX–XXI століть

Новітня українська література — це третій період розвитку нашого письменства. Він охоплює літературний процес XX — початку XXI століття. У цей період виникають нові напрями — модернізм та авангардизм. З'явилася нова творча генерація з іншим дискурсом письма та уявленням про мистецтво. Митці-модерністи утверджували патріотизм не гучними гаслами, а силою художнього слова, перетворюючи літературу на простір національного самоствердження, адже намагалися «цілком модерним європейським способом зобразити своєрідність життя українського народу» (Іван Франко).

Модернізм вважається своєрідною естетичною революцією в українському письменстві, його послідовники дотримувалися гасла «мистецтво для мистецтва». Якщо до появи нових напрямів митці намагалися правдиво показати життя, то тепер прагнули експериментувати: шукали красу, нові форми та незвичайні ідеї. Серед перших модерністів, які почали писати твори у стильових тенденціях **неоромантизму**,

символізму, імпресіонізму, експресіонізму (основні напрями модернізму), були Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Василь Стефаник. Вони зверталися до новаторських ідей емансипації, фемінізму, прагнули переосмислити дійсність, вивищували особистісне над загальним, колективним (індивідуалізм), зміщували акцент із соціальних проблем на внутрішній світ людини із широким спектром її переживань (психологізм). Зародився культ сильної, яскравої особистості, що демонструвала свою незламність, самодостатність, цілісність і здатність до розв'язання проблем у найскладніших життєвих ситуаціях.

Авангардисти прагнули створити нову, змінену реальність, заперечували традиції та мистецькі норми. Найяскравіший приклад — футуризм *Михайля Семенка*, який відкидав старе та закликав творити абсолютно нове мистецтво.

Згодом, після національно-визвольних змагань 1917–1921 років, на Наддніпрянщині з'явилося нове покоління митців — *Микола Хвильовий, Валер'ян Підмогильний, Григорій Косинка, Юрій Яновський, Остап Вишня, Павло Тичина, Володимир Сосюра, Євген Плужник, Максим Рильський, Микола Куліш*. Їхнє слово було зухвало новим і чесним, ламало усталені канони, проте за цю свободу слова більшість із них заплатила життям, ставши жертвами радянського терору.

Вагомою віхою у піднесенні української літератури стала **літературна дискусія 1925–1928 років** — інтелектуальний вибух епохи, ініційований і підтриманий *Миколою Хвильовим*. У центрі жвавих суперечок постало питання: якою має бути українська література і чому її твори потребують справедливого, неупередженого осмислення. Та влада нещадно втручалася в природний плин літератури, позбавляючи митців свободи думки й права на творчу різноманітність. Письменницьке слово вона намагалася перетворити на інструмент прославлення режиму, змушувала служити ідеології, а не істині чи людині. Ті, хто не погоджувався, зазнали переслідувань, літературні угруповання було ліквідовано, багатьох талановитих письменників заарештовано й ув'язнено. Ціле покоління українських митців і мисткинь, що пройшло крізь жорстокі випробування — переслідування, ув'язнення, фізичне знищення — увійшло в історію під трагічною й водночас символічною назвою *Розстріляного відродження* (саме так літературознавець Юрій Лавріненко назвав цей період української літератури).

Проте навіть тоді, попри нищення української культури та цькування української інтелігенції, з'являлися значущі високохудожні твори: романи *«Вершники»* *Юрія Яновського* і *«Людолови»* *Зінаїди Тулуб*, поеми *«Мандрівка в молодість»* *Максима Рильського* і *«Похорон друга»* *Павла Тичини*, кіноповісті *«Україна в огні»* та *«Поема про море»* *Олександра Довженка*, історичні повісті *Катрі Гриневичевої* та *Наталени Королевої*. Маємо згадати також письменників, яких доля змусила покинути рідну землю, але чиї серця й слово назавжди залишилися

з Батьківщиною. Ідеться про *Івана Багряного* й *Уласа Самчука*, чия творчість стала потужним духовним імпульсом, що визначально вплинув на становлення й розвиток української літератури.

У 1950–1960-х роках, після «хрущовської відлиги», література знову ожила поезіями *Ліни Костенко*, *Василя Симоненка*, *Івана Драча*, *Бориса Олійника*, *Дмитра Павличка*, *Миколи Вінграновського*. Покоління, чий творчий розквіт припав на 60-ті роки XX століття, увійшло в історію української культури під назвою «**шістдесятники**». Молоді автори спиралися на здобутки попередників, але кожен із них мав унікальний голос творчої особистості як у літературі чи в інших видах мистецтва, так і в громадському житті.

Сьогодні українська література дуже різноманітна. Поруч існують і традиціоналісти, і модерністи, і постмодерністи, і метамодерністи. З'являється багато талановитої молоді, яка поєднує різні стилі й створює нові художні світи. Про особливості становлення й творення сучасної літератури ти дізнаєшся, навчаючись у профільній школі.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС

Ознайомся з короткими характеристиками стильових течій у літературі. Використай їх під час виконання наступного завдання.

МОДЕРНІЗМ

напрямок у світовому письменстві й українській літературі, який переосмислював дійсність, підносив особистісне над загальним, проповідував ідею інтуїтивного погляду на світ поруч із логічним, зосереджувався на неповторності людини та психологічному підґрунті її вчинків.

Авангардизм

руйнує звичні художні форми, протестує проти усталених канонів життя суспільства.

Символізм

розкриває зовнішній світ через символи — знаки, що приховують внутрішній світ.

Імпресіонізм

розкриває враження від життя і найтонші варіації настрою персонажів.

Експресіонізм

передбачає вираження емоційного стану автора чи героя.

Неоромантизм

зосереджує увагу на яскравій особистості, її бунтарському духові, пошуках істини.

Футуризм

відкидає поетично-мистецькі традиції та прагне витворити абсолютно нове мистецтво.

- Простеж, як в українському образотворчому мистецтві позначилися риси модернізму й авангардизму. Знайди ознаки цих мистецьких течій у картинах зарубіжних художників, в архітектурі, музиці, кіно (на вибір).

Благовіщення. Олександр Мурашко, 1910 р.

Венеція. Олександра Екстер, 1924 р.

За завісою життя. Юхим Михайлів, 1923 р.

- Обміркуйте вислів письменника, перекладача, військовослужбовця Остапа Українця «Мистецтво — це безпечний спосіб сприймати загрози». Наведіть 3–4 аргументи на підтвердження цієї думки.

Олександр Довженко (1894–1956)

- Прочитай оповідання *Олександра Довженка «Воля до життя»*. Поміркуй над тим, чи залежить міць держави від людей, які мають могутній дух і сильну волю.

Олександр Довженко

ВОЛЯ ДО ЖИТТЯ

Оповідання

- Скажи мені, друже, — спитав я армійського хірурга Миколу Дудка, — ось ти працював на фронті півтора майже року. Ти різав сотні людей...
- Тисячі, — спокійно поправив мене хірург.
- Тисячі...

Я заплющив очі, намагаючись уявити собі страждання, зойки тисяч людей, тисячі благальних очей — о, скажіть, докторе, скажіть!..

— Який величезний труд! Яке напруження всіх почуттів! — подував я вголос.

— Звичка.

— Так?.. Можливо. І ще скажи мені — коли ти кидався отак щодня, за звичкою, у саме полум'я людських страждань, що ти знайшов там у людині? В тій безлічі й різноманітності каліцтв чи знайшов ти будь-що невідоме, нове; яку-будь тайну у людині на війні? Чи ти далі свого ножа не бачив і нічого не знайшов?

— Знайшов! — сказав мій друг і заходив по кімнаті, пригадуючи, мабуть, свої найскладніші криваві діла. Я стежив за ним очима, і, признавшись, заздрих йому: я в глибині душі благоговів перед його фахом. Рятуння людського життя й полегшення страждань завжди здавались мені найвищим, найблагороднішим покликанням людини.

— Воля! — промовив хірург, спинившись і навіть гупнувши своїм здоровим мужичим кулаком по столу. — Людина на війні — це воля. Є воля — є людина! Нема волі — нема людини! Скільки волі, стільки й людини, — ось що я знайшов.

Ах, як не хотілось йому падати, як не хотілось кидати автомата! Та автомат уже випав з рук, і вже нічим було його підняти з брудної землі. Праву руку, правда, тільки злегка зачепило мінним осколком. А ліва, товариші, висіла, скривавлена вщент, і кров була фонтаном з жахливо скаліченого плеча.

Що робити? Спинити кров? Чим? Не спиняється. Тече!

Тоді розвідник Іван Карналюк кинувся бігти. Мозок його запрацював з шаленим запалом.

«Побіжу, — думає, — поки не зійшов кров'ю. Аби не впасти, аби тільки не впасти, ні! Доб'ють, прокляті! О, прокляті, прокляті, будьте ви прокляті!.. Доб'ють... не доб'ють... не доб'ють, не доб'ють...» Карналюк біг, тремтячи від несамого гніву. Здавалось, якби стрів на дорозі фашиста, — зубами, без рук роздер би на місці.

Вибігши з небезпечної зони, він якось зразу втратив лють і спинився. Спинився, затужив і розтанув, мов той віск на сонці. І упав.

І здалось раптом Іванові, що упав він дивним засобом, не на землю, а в якусь начебто воду, і бистрина понесла його, вируючи і крутячи між дерев, хмар і сіл, і несподівано принесла додому, мов у казці. Батько, мати, дід, баба, сестри... Та всі такі добрі-добрі, ласкаві.

— Іван... Це ти, наш Іваночку.

І рідна хата край села, і стежка в саду біля хати.

А стежкою біжить вона, найдорожча, — Галина.

— Іван, Іван повернувся?! Іваночку!

— Галю!

Карналюк розплющив очі.

— Втрачаю свідомість, — прошепотів він і злякався. Іван Карналюк був звичайним рядовим бійцем. І особливих геройств за ним не числилось, хоч він і вбив уже снайперським способом з півтора десятка фашистів, не беручи до уваги стрільби по них взагалі. На зовнішній вигляд в Івані теж не було нічого героїчного.

Середній на зріст, стрункий, сіроокий юнак, родом з прекрасного Поділля, літ йому двадцять п'ять, він був рідним сином величної епохи — Великої Жовтневої революції, епохи Великих Робіт і Великої Вітчизняної війни.

Він був одним з багатьох мільйонів радянських юнаків, що всіма своїми помислами аж до початку війни належали мирній праці.

Він не змагався в силі й спритності ні на стрільбищах, ні на боксерських рингах [...]. Він був подільський колгоспний пастух.

— Втрачаю свідомість! — сказав він тривожно і голосно, мов бажаючи розбудити себе, спинити бистроплинну річку.

— Стій, стій! Не здамся!

Карналюк підповз до дерева і щільно притулювся раною до стовбура. Затиснувши таким чином розірвану артерію, він так зціпив зуби, і так широко розплющив очі, і так не жадавав заплющити їх, що санітари, підбираючи ранком загиблих бійців, подумали, ніби перед ними труп з розкритими, застиглими очима.

— Живу... — прошепотів Карналюк.

В обличчі його не було вже ні кровинки.

Битва гриміла день і ніч.

В оббитій ряднами і простирами сільській хаті хірург працював без перерви оце вже кілька днів.

Перед його очима на столі розверзались такі безодні страждань, що всяка свіжа людина зомліла б або зійшла б слізьми, наблизившись хоч на годину до цього жахливого жертovníка війни.

Вже винесли двох сестер в безтямі від багатьох безсонних ночей. Вже інші сестри й санітари клали на стіл пошматованих людей. Смерть жерла багату здобич в цім бою, і решток од бенкету старої перепадало хірургові чимало. Хата тремтіла від гуркоту й вибухів бомб. Надворі лежали просто на землі бійці. Їх покладено в три черги, за характером поранення — головні, порожнинні й інші.

Хірург стомився. Щоб підтримати сили й заощадити час, йому подавали їсти сюди ж, до операційного столу. Він був дуже здоровий з природи, але і в нього вже не вистачало сил. Він валився з ніг від втоми і занудгував. Всяке діло має свою нудьгу. Йому не подобались поранені і не подобалось вже навіть те, чим завжди він захоплювався в людях.

«Ну, що за чорт! Звідки стільки терпіння? Чотирнадцять місяців ріжу, і хоч би тобі один загукав, почав клясти, ненавидіти смерть, лаяти її, суку! Ні! Мовчать, покірливі», — думав він знесилено і знов, у тисячний раз, шив людину з рваного, кривавого дрантя.

— Слідуючий!

Перед хірургом лежав Карналюк.

Відколи його поранило, минуло три дні. І дедалі йому все гіршало. Жар в його знекровленому тілі перевалив давно вже за сорок перший градус. Страшна газова гангрена вразила його. Рука лежала біля нього, роздута до величезних розмірів, темна, в багрово-синіх плямах та пухирях і нестерпно смердюча. Три дні не зводив з неї очей Карналюк. Він дивився на неї, як на смертельного ворога, і мовчав.

Хірург чудово лікував газову гангрену новим своїм методом, але руку Карналюка врятувати було вже неможливо.

— Пізно, — сказав він безсило своєму помічникові, — доведеться відтяти руку.

— Відтинайте! Ріжте швидше! — рішуче й хутко сказав раптом Карналюк.

Здивований хірург повернув голову. На нього дивились широко розплющені сірі Карналюкові очі.

— Ріжте швидше! — наказав він ще раз і навіть хитнув головою, мов зважившись одкинути геть непотрібну руку.

Та не допомогла Карналюкові ампутація руки. Не допомогла і протигангренозна сироватка, введена в його організм за особливим методом хірурга. Спроба перелити кров також не допомогла йому. Спорожніли його кровоносні судини.

Газова гангрена росла. Від плечового суглоба вона поповзла вже через надпліччя до шиї. Роз'ятрене плече являло собою картину грізну й нестерпну.

Коли його перевезли до шпиталю, він був уже без пульсу, в безнадійному стані. Життя покидало його. Але він не здавався. Свідомість не залишала його ні на хвилину, і ні одна душа в палаті не почула від нього жодного зойку. Він мовчав, і вся його воля пішла на цей напружений мовчазний опір смерті.

— Як ся маєш? — запитав його хірург під час обходу палат і взяв за руку. Пульсу майже не було.

— Нічого... Добре... Скажіть, докторе, жити буду? — прошепотів Карналюк, вдивляючись докторові, здавалось, в самісіньку душу.

— Жити? Обов'язково, аякже! — вдався хірург, як завжди, до своєї рятівної неправди і, помічаючи, що Карналюк уже вмирає, що жити йому зосталось лічені хвилини, одійшов до іншого пораненого, не призначивши ні перев'язки вже, ні яких-будь процедур.

Карналюк зрозумів, що позбувся надії назавжди.

— Чекайте... Докторе!

Хірург ніяково озирнувся. Карналюк угадав всі його думки.

— А перев'язки вже не треба? Га? — запитав він, палаючи у вогні гангрені і обпікаючи хірурга незабутнім поглядом.

А що сказати хірургові? Що говорити хірургам щодня коло ліжка вмираючих? Що?

— Ні, ні... Житимеш...

І пішов хірург з лікарями й милосердними сестрами до перев'язочної, а Карналюк відкинувся на подушку й заривався.

Згадав він своє Поділля — золоту свою країну, свої широкі безмежні лани, сади, багаті череди, і владу свого стада — бичка Мину, і стару Буг-ріку, і Галину — любу свою, з якою він мріяв прожити над Бугом життя.

— Де ти, Галю, де ти? Подивись на свого Івана!.. Бач...

Оглянувся Карналюк. Довкола самі тільки поранені.

— Ось де я! Як далеко... вмираю...

Заметався Іван Карналюк на своєму смертному ложі, затріпотів, як підбитий птах. Не вмирати, мститись над ворогом хотілось Карналюкові. Жити!

— Прокляті, о прокляті! Ні, понесу помсту на вашу голову хоч в одній руці... Понесу-у!..

Застогнав воїн, заскреготав зубами і вщух.

Після обходу палат хірург пішов до перев'язочної, дав розпорядження щодо порядку перев'язувань і присів біля вікна.

Ранок був хмарний, сірий. Хірург опустил голову на руки і замислився.

Раптом сильний грюкіт у двері змусив його здригнутись. Хірург глянув — Карналюк! Він стояв у дверях у самій близькій, в мокрих од крові та гною бинтах і весь у холодному поту.

— Перев'язку!.. — застогнав Карналюк і, простягнувши вперед праву руку, рушив до операційного столу.

— Жити хочу! Давайте мені перев'язку і все, що треба!..

Карналюк ішов до операційного столу, розхитуючись, немов на палубі корабля в ураганному морі.

Вражений небаченим видовищем, хірург прикипів до місця. Страшний був Карналюк і прекрасний.

— Ви думаєте, я вже помер?.. Перев'язку! Дайте!.. Жити хочу!.. Чого ж ви стоїте?! А-ай...

І Карналюк упав на руки лікарів.

Схвильований хірург підняв його, як хлоп'я, і поклав на стіл.

— Ви думаєте, вам пощастить його врятувати? — спитав у нього асистент, вбігаючи в перев'язочну.

— Він уже сам себе врятував, — проказав хірург дзвінким голосом. — Держіть... Так... Ну, держіть же, чорт би вас забрав!

Асистент подавав йому із звичайною точністю й швидкістю потрібні інструменти.

З хірургом сталось щось дивне. Він ніби весь перетворився. Він почав працювати весело, з надзвичайною енергією і, працюючи, милувався з Карналюком.

— Ах! Ви гляньте, який велетень! Яка грудна клітка! А плече яке! Га?! — говорив захоплено хірург, обробляючи моторошну рану Карналюка перекисом водню і накладаючи на неї асептичну пов'язку.

— А ноги які! А шия! А хода ж! Ви бачили, як він ввійшов? Стрункий, як бог. Камфору!.. Кофеїн!.. Так. Чудово... Оце юнак! Ви подивіться, які м'язи. Як він ввійшов, га!

— І як це він ввійшов! Адже він лежачий хворий! — дивувалась сестра.

— Ат, що ви в цьому тямите?

— Але ж де він набрався тієї снаги? У нього ж не було пульсу, — говорила друга.

— У нього була воля... Держіть...

— Ви думаєте, він житиме?

— Він житиме більше за нас з вами! Держіть!.. Так... Повірте мені, він зробив для свого життя уже в багато разів більше, ніж ми оце тут робимо... Бинт!

Хірург працював з надзвичайним натхненням і любов'ю. Ніколи ще не хотілось йому так палко врятувати життя людини, як зараз. Іван лежав перед ним у глибокій нестямі, але його могутня воля до життя передалась лікареві і сповнила його вщерть. Він забув свою втому, свої безсонні ночі і працював, як після живодайного сну і освіжної ванни, працював легко й радісно, і сонце, що зазирнуло було на хвилину з-за хмар в операційну, мов усміхнулось йому, наче обіцянка щастя. Так сила опору смерті помножила силу лікаря, і цю силу лікар вертав хворому. Вливши йому ще раз протигангренозної сироватки і півлітра крові, хірург велів дати оперованому теплого вина й гарячого чаю і довго зогрівати його в ліжку. Згодом у того почав помічатися пульс, порожевіли щоки, і Карналюк відкрив очі.

В сірих очах, як і перше, горіло те ж саме питання.

Всі четверо — хірург, і асистент, і сестри — ствердливо хитнули йому головами і одвернулись, схвильовані.

Карналюк глянув на хірурга і осміхнувся.

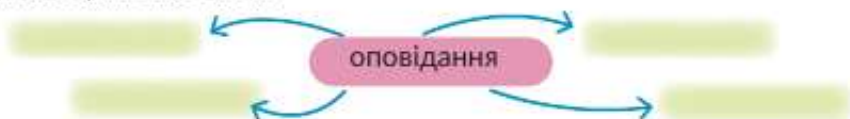
— Ви виграли генеральну битву майже без всяких засобів до перемоги, — сказав зворушено хірург. — Дякую вам. Ви навчили мене жити. Я схилиюсь перед благородством вашої волі.

Коли Карналюка виносили з операційної на койку, йому аплодувала вся палата. Поранені з гордістю дивились на свого товариша і радісно дякували йому. Їм також передавалась його воля до життя.

Подумайте, брати мої, про це, і коли з ким у бою що трапиться, — все буває, — вирішуйте тоді на койках перемогу кожен для себе. Виймайте тоді з чудодійної прадідівської скриньки дорогоцінне зілля, корінь життя, і нюхайте його, вбирайте в себе його дух, і гризьте, і живіться ним день і ніч, — Волю!

1. Доведи, що твір Олександра Довженка «Воля до життя» — оповідання. Назви характерні особливості цього жанру. Створи в зошиті схему (за зразком) та заповни її.

2. Сформулюй основну тему твору. Чи можуть бути слова хірурга «Людина на війні — це воля» загальною ідеєю твору? Прокоментуй свою думку.
3. Опиши композиційну будову твору. Склади структуру розповіді: з чого починається твір, як розвивається сюжет і чим він завершується.
4. Опиши, якими ти уявляєш головних героїв. Чи змінюються вони протягом оповідання? Як саме?
5. Хто з них викликає в тебе симпатію або, навпаки, антипатію? Чому?
6. Знайди в тексті три різні порівняння, які стосуються фізичного стану або дій Карналюка. Зачитай їх та поясни, що саме в образі героя підкреслює кожен вислів.
7. Який символічно-метафоричний зміст заковано у словах «могутня воля до життя передалась лікареві і сповнила його вщерт»?
8. Які висновки щодо цінності людського життя, сили духу та волі ти можеш зробити?
9. Відшукай у тексті слова чи мовні звороти, що здаються нетиповими для сучасної літературної мови. Поміркуй, до якої лексики вони належать та яку роль відіграють у змалюванні образів і середовища.
10. Створи та заповни таблицю «Анкета головного героя» за такими пунктами:

➔ Вік	➔ Цінності та переконання
➔ Стан	➔ Мрії та бажання
➔ Професія	➔ Роль у сюжеті
➔ Зовнішність	➔ Еволюція персонажа
➔ Риси характеру	➔ Ключова цитата
11. Пригадай, що таке *protomun*. Прочитай в електронному додатку статтю про лікаря-хірурга, професора *Миколу Омеляновича Дудка*. Чи змінилося твоє сприйняття образу хірурга?
12. Назви письменників української чи зарубіжної літератури, які писали про силу волі та надможливості героя. Чи є щось спільне між ними?
13. Поміркуй, наскільки важливо виховувати в собі силу волі. Як вона може допомогти у твоєму житті?
14. Створи буктрейлер до оповідання «Воля до життя», урахувавши патріотичний акцент та його актуальність.

Законом України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» в Україні встановлено День пам'яті та примирення 8 травня. Україна розпочала нову традицію святкування 8 та 9 травня в європейському дусі пам'яті та примирення. Для заходів, приурочених до цих дат, на державному рівні з 2014 року використовується новий символ — червоний мак.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Візьми участь у дискусії «Воля до життя — це інстинкт чи усвідомлений вибір?» Добери **аргументи** та **докази** з тексту до однієї з тез:
 1. *Воля Карналюка була скоріше інстинктом, несвідомою реакцією, яка наблизила його до межі, а порятунок героя — це щасливий збіг обставин і заслуга хірурга.*
 2. *Воля Карналюка була усвідомленим вибором, актом незламного духу, який став вирішальним фактором його порятунку.*
2. Опиши мову тіла Карналюка: хода, погляд, жест простягнутої руки. Яке повідомлення він передає без слів? Чому саме цей вчинок переконав хірурга і навіть «навчив його жити». Узагальни, чому невербальна комунікація стала вирішальною і що вона означала для інших поранених і для самого лікаря.

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Вибери один найбільш яскравий момент (епізод, думку, дію) в оповіданні, де «воля до життя» героя проявляється найсильніше. Візуалізуй цей епізод, дібравши світлинку, відео, символ чи створивши малюнок, який би називався «Момент найвищої волі». Озвуч своє зображення, використай репліки або внутрішні монологи героя.
4. Олександр Довженко часто використовує контрасти (протиставлення) для посилення ефекту. Знайди їх у творі, прокоментуй, який контекст вони підкреслюють.

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

5. Уяви, що ти — головний герой оповідання. Напиши сторінку «Щоденника пораненого», фіксуючи свої думки, почуття, сподівання та переживання під час перебування в госпіталі. Зосередься на мріях, спогадах і ставленні до тих, хто поруч. Спробуй передати ту «волю до життя», яка рухала героєм.
6. Напиши листа від імені хірурга до Івана Карналюка через 10–20 років після подій, зображених у творі. У листі розкажи, як змінилося ставлення лікаря до пацієнтів, які висновки він зробив після зустрічі з хлопцем.
7. Напиши короткий психологічний монолог від імені іншого пораненого бійця, який спостерігав за боротьбою Карналюка. У монологі відобрази думки та почуття (біль, страх, безнадія) воїна, сприйняття в той момент (здивування, захоплення, нерозуміння), а також те, як учинок Карналюка вплинув на його життя.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

8. Вибери один із ключових епізодів твору (наприклад, момент, коли Карналюк устає з ліжка та йде до хірурга) і перетвори його на невеликий нарис для газети або журналу. Твоя мета — передати ідею незламної волі, надихнути читачів.
9. Знайди 5–7 слів або виразів, що несуть сильне емоційне забарвлення. Якими синтаксичними одиницями вони виражені? Проаналізуй, які почуття та ставлення автора вони передають та як впливають на читачів?

10. Порівняй мову Миколи Дудка й Івана Карналюка. Як Олександр Довженко розрізняє їхні голоси та внутрішні світи через лексику, синтаксис, інтонації, навіть якщо вони не прописані прямо? За бажанням створи двосторонню інфографіку.

- Створіть звуковий ландшафт для ключових епізодів твору, щоби передати їхню атмосферу без слів (наприклад, поранення Івана Карналюка та його боротьба з відчаєм; нічна робота хірурга в хаті-шпиталі; фінальна сцена, коли Карналюк приходить до операційної). Запропонуйте однокласникам і однокласницям відгадати, який момент із твору ви «відобразили», і пояснити, як звуки допомогли їм це зрозуміти.
- Зробіть плакат або цифровий колаж, що візуально передаватиме головну ідею твору — незламну волю людини до життя. Використовуйте фотографії, малюнки, символи, ключові цитати з твору.

1. Склади карту емоційного стану головного персонажа Івана Карналюка. Для цього виокрем 5–7 ключових моментів, де він змінюється (наприклад, шок, біль, відчай, лють, рішучість, надія, воля), проілюструй цитатою. За допомогою інструментів для створення інфографіки візуалізуй цей шлях, використовуючи різні кольори, форми, зображення, символи, що асоціюються з кожною емоцією. Розташуй емоції послідовно, демонструючи перехід від однієї до іншої.
2. Досліди, чи існують у сучасній медицині або психології концепції, що пояснюють вплив психічного стану (наприклад, позитивного мислення) на фізичне одужання. Підготуй невелику презентацію (5–6 слайдів), яка би пов'язала художні образи з науковими доказами та прикладами із життя.

Літературний драйв. Знайди у філворді слова, що називають риси характеру героя оповідання «Воля до життя» Олександра Довженка.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Олександр Довженко (1894–1956)

Хочеш філологічний жарт?

— *Доберіть пихомо український відповідник до слова грецького походження «кіно».*

— *О, це дуже легко: Олександр Довженко!*

Так само легко запам'ятати день народження Олександра Довженка — 10 вересня, якщо закріпити асоціацію з Днем українського кіно, що відзначається у другу суботу вересня. Ми знаємо Довженка насамперед як засновника поетичного кіно,

творця культової німої стрічки «Земля» (1930). Трохи більш ніж через тиждень після виходу вона була заборонена радянською владою, але тріумфувала за кордоном та зрештою ввійшла до 12 найкращих фільмів в історії світового кіно. На жаль, це сталося вже після смерті автора, 1958 року. Фільм є частиною відомої кінотрилогії «Звенигора» — «Арсенал» — «Земля». Можливо, ти бачив його відреставровану версію, що вийшла з українськими титрами й саундтреком гурту «ДахаБраха»?

Перш ніж стати топовим кінорежисером, Олександр Довженко вчителював і секретарював, був дипломатом і художником-ілюстратором. Парадоксально, але спочатку він воював у петлюрівському війську, а згодом уже збирав інформацію про підготовку антирадянських виступів і малював шаржі на Петлюру. Погоджуючись співіснувати з радянською системою, митець автоматично мусив прийняти і правила соцреалізму. Якщо шукаєш Довженка, не позначеного міткою епохи, читай його автобіографічну кіноповість «Зачарована Десна» (1956), теплу історію про кмітливого хлопчика Сашка, дитинство якого минає на лоні мальовничої Чернігівщини.

У 1930-х, утікаючи від репресій, наш автор опинився далеко і від рідної Чернігівщини, і від Харкова, Одеси, Києва (міст, із якими його пов'язувала творча молодість), — аж у Москві, на «Мосфільмі». Тут він, до речі, посадив яблуневий сад на згадку про такий же на Київській кіностудії. Негайна аудієнція зі Сталіним стала актом приручення митця, що, як свідчать щоденникові записи, вважав вождя своїм рятівником. Відтак з'явилися зняті на замовлення пропагандистські фільми «Аероград» і «Щорс», за які Олександр Довженко отримав орден і премію відповідно. А от воєнна кіноповість «Україна в огні» здалася Сталіну настільки небезпечною, що на спеціальному засіданні 30 січня 1944 року він виголосив цілу промову «про антиленінські помилки та націоналістичні збочення» у творі. Засідання тривало 1 годину 15 хвилин і стало потрясінням для письменника: «Там мене було порубано на шмаття і окривавлені частини моєї душі було розкидано на ганьбу й поталу на всіх зборищах...».

Олександр Довженко не був знищений фізично і на кілька років пережив вождя, але навіть після смерті залишався заручником системи, бо, у супереч висловленому в щоденнику бажанню спочити «в Києві, десь над Дніпром, на горі», похований на чужині.

За допомогою техніки «5 пальців» (передбачає повідомлення коротких цікавих фактів про письменника) познайом однокласників і однокласниць із біографією Олександра Довженка.

місце народження
та дитинство

початок кар'єри

найвідоміші твори,
під кар'єри

юність, освіта

важливі етапи творчості

РОБОТА З МЕДІАТЕКСТОМ

Прочитай фрагменти статей про Олександра Довженка.

Кінорежисер і медіахудожник Олег Чорний зазначає: «8 квітня 1930 року в прокат вийшла стрічка Олександра Довженка "Земля", визнана класикою не лише українського, а й світового кіно. Водночас відбулися покази картини за кордоном. Французький кінознавець Любомир Госейко у своїй книжці "Історія українського кінематографа" зазначив, що після берлінської прем'єри в пресі з'явилося 48 статей, а італійські кінематографісти назвали Довженка "Гомером кіно". Національна рада кінокритиків США визнала "Землю" найкращим закордонним фільмом. Цю нагороду цінують нарівні з "Оскаром"...

Кінознавець і дослідник творчості режисера Сергій Тримбач у книзі "Олександр Довженко. Загибель богів" зауважив, що "Земля" не цілком відповідала певним стандартам агітаційно-пропагандистських фільмів. Хоча це наче й була історія про колективізацію в селі, але влада та її співці таки відчули неоднозначність стрічки: "Із політичною агітацією за 'світле майбуття' в колгоспі у Довженка вочевидь не склалося. Його фільм — із плином часу це ставало все очевиднішим — оповідав не про колективізацію, а про чар космічних гармоній, про естетичну красу землеробського міфу. Про те, що Відродження нації і людства може здійснитися тільки тоді, коли поважаються закони Природи і Буття". (Джерело: Національна спілка кінематографістів України)

1. Як ти зрозумів/зрозуміла останнє речення?
2. Поміркуй, чому італійські кінематографісти назвали Олександра Довженка «Гомером кіно».
3. З'ясуй, як театральне мистецтво пов'язане з кінематографом. Назви 3–4 спільні ознаки.
4. Зроби висновок одним реченням про Олександра Довженка як режисера.
5. Що тобі відомо про професії, пов'язані з кіноіндустрією? Знайди перелік цих професій, вибери одну та створи постер про неї, урахувавши як переваги, так і недоліки.

■ Прочитай тексти. Визнач, що є фактами, а що — судженнями. Поміркуй, у чому різниця між світлинами, використаними в обох текстах.

Текст 1

1. Кіностудія, де працював Олександр Довженко, була збудована на тодішній околиці Києва всього за один рік.

2. Зйомки першого фільму — «Ванька та Месник» Акселя Лундіна — відбувалися вночі, тому що вдень тривало будівництво павільйонів.

3. На території кіностудії є унікальний яблуневий сад, який був посаджений за особистим розпорядженням Олександра Довженка.

4. Один із павільйонів кіностудії має площу 2 520 м², і свого часу він був найбільшим у Європі. Цей мистецький простір був розрахований на одночасну роботу до десяти знімальних груп.

5. Сьогодні в Національній студії художніх фільмів імені Олександра Довженка зберігається величезна колекція з 86 тисяч історичних

костюмів і величезний фонд реквізиту. Деякі речі є справжніми мистецькими цінностями.

Кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка в Києві на етапі будівництва, 1927–1930 рр.

Текст 2

Національний центр Олександра Довженка (Довженко-Центр) — найбільший кіноархів України, в якому зберігається понад 7 300 найменувань ігрових, неігрових, анімаційних українських та закордонних фільмів і тисячі архівних документів з історії українського кіно.

Заснований у 1994 році на базі найбільшої за часів СРСР української кінокопіювальної фабрики (створена 1938 року), Довженко-Центр сьогодні — одна з найдинамічніших культурних інституцій України з широким міжнародним представництвом у кіногалузі.

Довженко-Центр об'єднує Фільмофонд, єдину в Україні кінокопіювальну лабораторію, Музей кіно, паперовий Кіноархів, Медіатеку та власне видавництво і здійснює збереження, популяризацію, дослідження та поширення національної кіноспадщини в Україні та за кордоном. (Джерело: Довженко-Центр)

Експозиція в Довженко-Центрі

■ Дослідіть, які проблеми мають Довженко-Центр і Кіностудія Довженка сьогодні. Запропонуйте 2–3 конкретні ідеї або проекти для кожної інституції, які, на вашу думку, допомогли б їм розвиватися та краще виконувати свою місію у XXI столітті.

■ Виберіть одну видатну постать, чиє життя та творчість нерозривно пов'язані з історією Кіностудії ім. Довженка (режисер, актор, оператор, сценарист, художник, керівник студії), простежте життєвий шлях, ключові роботи, внесок у розвиток студії чи кіно загалом.

- Уявіть, що ви створюєте експозицію в Музеї кіно Довженко-Центру, присвячену видатній особистості українського кінематографа (окрім Олександра Довженка). Доберіть музейний експонат — предмет (може бути навіть уявний, але тісно пов'язаний із життєтворчістю цієї людини), який найкраще характеризує зазначену постать, створіть до нього «анотацію» (підпис для музею).

1. Прослухай уривок із кіноповісті *Олександра Довженка «Україна в огні»* у виконанні автора.
2. Прокоментуй актуальність закликів про важливість боротьби за свободу та право бути господарями на своїй землі.
3. Пригадай вивчене в 6 класі оповідання *Джека Лондона «Жага до життя»* або прочитай його, за бажанням. Поміркуй над такими завданнями:
 - ➔ Які особистісні риси виходять на перший план у ситуації суворого випробування? Склади діаманту з метою характеристики головних персонажів оповідань «Жага до життя» Джека Лондона та «Воля до життя» Олександра Довженка.
 - ➔ Чи уроки виживання, змальовані в цих творах, актуальні для сучасної людини? Чого ти можеш навчитися у головних героїв?
4. Прослухай аудіокнижку *Джеймса Олдріджа «Останній дюйм»*. За бажанням, виконай такі завдання:
 - ➔ Поясни значення символу «останній дюйм» у творі. Проведи паралелі із символічним «останнім дюймом» для Івана Карналюка з оповідання Олександра Довженка. Прокоментуй свою думку.
 - ➔ Попри різні обставини (війна та мирний час, дорослий чоловік і дитина), обидва твори — «Останній дюйм» Джеймса Олдріджа та «Воля до життя» Олександра Довженка — є гімнами непереможній силі людського духу. Поміркуй, чому ці історії залишаються актуальними для читачів різних епох.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-9>

Катерина Мотрич (1947)

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R3-T6-U2>

1. Розглянь картину Івана Марчука. Пригадай, що тобі відомо про Чорнобильську трагедію, яка сталася 26 квітня 1986 року.
2. Поміркуй, чому автор картини використав образ Божої Матері. Прочитай інформацію. Визнач, що саме допомогло художнику Іванові Марчуку досягти трагічного ефекту (техніка, кольори, світлотіні тощо).

Картину «Чорнобильська мадонна» український художник Іван Марчук створив у 1989 році, перебуваючи в США. Полотно відображає

трагедію, після якої світ перетворився на тисячу уламків, а Мадонна перестала бути символом щасливого материнства. Робота Івана Марчука створена в авторській техніці — пльонтанні. Пльонтанізм (від українського діалектизму «пльонтати» — плести, переплітати) — техніка живопису, в якій тонкі переплетені лінії зливаються в зображення, мають щільну фактуру і складаються з павутиноподібних шарів фарби. Цю техніку створив Іван Марчук і вперше застосував, виконуючи пейзажі. Її унікальність — у нанесенні фарби (переважно темпері й акрилу) тонкими кольоровими лініями, які переплітаються під різними кутами, завдяки чому досягається ефект об'ємності й світіння, своєрідного одухотворення образів. (Джерело: Вікіпедія)

Чорнобильська Мадонна.
Іван Марчук, 1989 р.

ІСТОРИЧНА ПЛОЩИНА

Трагедія на Чорнобильській АЕС залишила глибокий і болючий слід в історії не лише України, а й світу.

Книга рекордів Гіннеса в розділі «Екологія» визнала аварію на Чорнобильській АЕС найбільшою ядерною катастрофою у світі. Ця трагедія призвела до радіоактивного забруднення значної території України: 12 областей, 73 адміністративні райони та 7 міст обласного підпорядкування.

У художній літературі ядерна катастрофа на ЧАЕС перетворилася на потужну метафору, яка дозволила осмислити не лише її масштаби, а й вплив на життя мільйонів людей. Письменники України і країн світу звернулися до цієї теми, щоб дослідити її крізь призму трагедії людських доль.

У літературі постає моторошний образ ворога, який не має ні обличчя, ні голосу, — радіації. Вона не вибухає гучно, не залишає видимих слідів, але непомітно проникає в повітря, воду, землю — в саму сутність людського життя. Письменники відтворюють не лише фізичне спустошення людини, а й психологічне, коли вона опинилася в просторі, де навіть дихання може стати смертельним. У такій атмосфері народжується особливий драматизм: між страхом і мужністю, між прагненням зрозуміти і неможливістю пояснити.

На сторінках творів оживають долі тих, хто першим зустрів невидиму загрозу: пожежників, що кинулися у вогонь, не підозрюючи, що він палає не лише на дахах, а й у самій природі; ліквідаторів, які прибували до зони, виконували свій обов'язок у місці, де все отруювало життя. Їхні історії — це глибокі людські трагедії про вибір між життям і смертю, між страхом і обов'язком.

Чорнобиль став катастрофою не лише екологічною, а й духовною. Для тисяч переселенців це була втрата дому, землі, що зрощувала покоління,

втрата свого коріння, своєї малої батьківщини. Особливо болісно ця тема звучить у творах про жителів Полісся, для яких земля була не просто місцем проживання, а живою сутністю, частиною їхнього світу й віри.

Письменники шукають пояснення трагедії у фольклорі, біблійних символах, народній пам'яті. Мотив пророцтва, що стало дійсністю, набуває містичного звучання як символ попередження і водночас як знак людської гордині й безвідповідальності.

Та найголовніше те, що через сторінки художніх творів проступає правда, яку приховувала байдужа до людських життів радянська система. Саме література стала голосом тих, кого змусили мовчати, і пам'яттю про тих, хто віддав своє життя в боротьбі зі страшним невидимим ворогом.

- Розглянь обкладинки книжок про Чорнобильську катастрофу та спробуй спрогнозувати ключові теми й образи цих творів. Які «підказки» спонукали тебе до таких висновків?

- Прочитай повість Катерини Мотрич «Політ журавлів над нетолоченими травами». Прокоментуй зміст епіграфа до цього твору. Поміркуй, чому авторка звертається до жителів Полісся.

Катерина Мотрич

..... ПОЛІТ ЖУРАВЛІВ НАД НЕТОЛОЧЕНИМИ ТРАВАМИ

*І мертвим, і живим, і ненародженим
жителям чорнобильського Полісся
присвячую.*

В глупу ніч Насті приснився лихий сон. Звідкілясь узялася чорна ріка і залила все навкруг. Залила вулиці її села, затопила хати, сади, ковтнула ліс, луги, поглинула Прип'ять. А в тій чорній ріці — тисячі людей, старі, молоді, діти, немовлята. Настя бачить їхні спотворені жахом і криком лица, а голосів не чути. Як у німому кіно. Одна жінка підняла своє дитя у білесенькій **льолі** аж до неба — чистий тобі ангел. Тільки нікому взяти те дитя з її рук. Чорні буруни накрили все і всіх, накрили й молоду матір, а янголя у білій сорочечці пішло поверхнею ненажерливої ріки, світячи сийливим волоссячком, як німбом.

Кинулася Настя переймати дитя, а йти не може, бо і сама опинилася в тій страшній купелі. Шукає ногами дна, а воно випорскує, а течія відносить її далі й далі.

Вона скрикнула і прокинулася. Серце калатало несамовито, чула у всьому тілі дрож і холод, мовби й справді вибралася з тої осоружної купелі.

За вікном — непроглядна весняна ніч. Стара встала, увімкнула світло й глянула на годинник. Стрілки показували три години. Вона лягла й проказала тричі:

— Куди ніч — туди й сон.

Проспівали на кутку півні — озвалося з лісу відлуння. Досвіток хлюпнув на шибки синьо-сивою фарбою. Настя одяглася і вийшла на подвір'я. У прохолодному передсвітанні дрімав сад із розквітлим вишнями, тихо було і в синовому будинку. Лише лелеки, що вимостили гніздо на осиці із спляною верхівкою, стиха озвалися до старої.

Настя **попрошувала** стежкою через город у берег. Сон щось скаламутив у ній. Хотілося самій глянути й пересвідчитися, що справді нема тієї страшної ріки, яка приснилася посеред ночі і на очах у Насті перетворилася на невблаганне море.

У лузі розлила свої води інша ріка: умиротворена й весела. Верби та куці за ніч позеленішали. А там, за лугами, над Прип'яттю, до якої рукою подать, уже хтось настирливо підпалював хмару. І з лугу, і з лісу, що починався за хатою діда Микити, летіло на Настю пташине щебетання, висвистування, голубий перегук і голос ранньої зозулі, що повернулася сюди чи то вночі, чи ось щойно. Ще не встигла струсити із крилець втому, а вже кує, роздає здоров'я древній поліській землі й віщує довгий вік поліщукам.

Настя полегшено зітхнула: все живе, вміте нічною росою, усе жде сонця. Вона стала лицем до сходу. День її завжди починався з цього: стояла й чекала появи світила. В ній живе залишене у спадок предками язичницьке поклоніння й віра в силу сонця, води, вогню, дерев. Вона тричі перехрестилася до червоної заграви, з якої викотилося світило, залило червоним пів неба і навіть туман над Прип'яттю, та й рушила в подвір'я.

Її дерев'яна хата і синів цегляний будинок стояв вікнами один до одного. Кликали і її у цей новий, на п'ять кімнат, дім, але Настя відмовилася навідріз. Вона не уявляла себе поза цією хатою з великою білою печюю і домовичком у комині, якого вона щодня гріє теплим димом деревини. Та й вірить Настя, що духи її роду у святки всідаються на покуті коло тої глибокої полив'яної миски із стравою, на яку вона схиляє ложки. Для матері, для батька, для діда і баби по одній і другій лінії, для чоловіка, що не повернувся з війни, для покійної сестри Теклі і брата Онопрія, для своїх чотирьох діток. Сідає сама на ослоні і з кожним веде балачку. Їх он стільки відчахнулося від дерева її роду, а вона лишилася зі

своїми болями й печалями, що скрутили її, як **перевесло**, із своєю пам'яттю, що одним кінцем заземлилася в її серце, а другим — у рідне Полісся.

Настя розпалила в печі. Березові дрова весело загоготіли, пострілюючи, і пахучий дим повис над її хатою. Стара готувала сніданок для синові сім'ї. Перемивала пшоно, кришила в горщик картоплю, смажила сало. І так їй стало враз спокійно та радісно на серці чи то від ясного неба з червоною бубкою сонця, чи то від того, що на осокорі, який росте на розі хати, про щось радяться між собою буслик і буслиха. Щось гріло Настину душу, відігнавши недавній намул, полишений сном. Може, то була древня радість людини від споглядання вогню і чекання свята? Стара навіть стиха заспівала:

Суша береза в печі палає,
свекруха лиха вогонь залива.
Свекруха лиха вогонь залила,
щоб я молода без вечері спати лягла.

Знадвору долинали голоси сина й онуки. Микола порався, а Світлана розвішувала пелюшки. Вона тепер з малим дитям дома. Настя вийшла до них і привіталася.

— Так щось погано цю ніч мала спала, та й я майже не зімкнула очей, — мовила онука.

— Ото ляж зараз, дитино, та й поспи, — мовила стара.

Віяв південний вітер, лопотів пелюшками, і в тому теж було щось для старої Насті радісне, наповнене життям.

Вкотили візочок з дитям у її хату, і Світлана шаснула у свій будинок. Маля спало, а Настя тихо поралася коло печі. Невдовзі воно прокинулося й подало тоненький дзвінкий голосочок. Настя кинулася до дитини, засокотіла, взяла її на руки. Довго розглядала, мовби бачила вперше. Те, що поволі вляглося й вистоялося в душі, знову скаламутилось. Дитя нагадало їй янголя, що ступало в куценській льолі по поверхні ріки. Ті ж голубино-круглі оченята, той же біблійний вираз докору на маленькому личку, таке ж сийливо-ляне волоссячко.

Насті стало не по собі від раптового порівняння. Вона притисла маля, поцілувала в голівку. Провела рукою по крихітному тільці. Її пальці, наділені великим даром відчувати, робили заспокійливі рухи. І сама заспокоїлася, торкнувшись здорової плоті дитини. З її рук до дитини перейшла добра енергія, щічки у малої розчервонілися, і вона заснула. А Настя носила й носила дитя, почувачи щось радісне і непевне водночас. Щось двоїлося в душі, ділилося навпіл, якийсь недобрый настрій, схожий на передчуття, заволодів старою. «Що це зі мною сьогодні», — запитала вона себе. Поклала дитину у візочок і стала коло вікна. Побачила у дворі сина й невістку. Саня щось говорила, а Микола уважно слухав. А тоді рушили до її хати. Настя зустріла їх коло порога й приклала до вуст палець.

— Спить? — перепитала Саня і сіла на лаву. Микола оперся на одвірок і проказав:

— Ви чули, мамо, що цієї ночі сталося? — він глянув на матір такими, як і в неї, терновими очима. Настя аж здригнулася від стривоженого погляду і перепитала:

— А що таке?

— Тільки що, — Саня стишила голос до шепоту, — голова колгоспу примчав на ферму і сказав, що на Чорнобильській атомній зірвався якийсь реактор. Людей наших оце туди повезли. Ох, а Серьожка ж Світланін там. Дивіться, в цю пору він завжди вже дома, а зараз і досі нема.

Микола тихо заскрипів половицями.

— Светці поки що нічого не кажіть. Я зараз піду до колгоспу і все узнаю. Може, ти, Са', щось не так зрозуміла.

Микола повернувся через годину, і знову вони удвох з дружиною переступили материн поріг.

— Таки правда, — похмуро мовив син, — погані діла там. Ми з кумом хотіли прорватися «Жигулями», та коло першого ж поста нас не пустили. Кажуть, туди не можна. Там аварія. Додзвониться теж не можна, кажуть, що там страшне робиться. Хлопці насилу погасили пожежу, і люди падають, як мухи. Забита вже лікарня.

— Як падають? Від чого?

— Мабуть, від радіації. Учитель фізики казав коло контори, що це може бути від радіації. Там же атом у реакторі. То ж смерть.

Настя знову побачила чорні буруни, шалені гребені хвиль, що накривають все і всіх, і оте немовля, схоже на її правнуча, що йшло по поверхні води у білій льолі, як ангел докору і прокляття.

Микола перейняв материн нестямний погляд і додав:

— А може, це все балачки. Люди, знаєте, люблять пасталакати. Може, воно й не так. Як кажуть, за що купив, за те й продав. Може, воно не такий чорт страшний, як його малюють, але народ усяке плеще.

Син пішов, а Настя довго стояла край столу, відчуваючи якесь лихове існе шумовиння навколо себе і в собі.

А весна, не питаючи дозволу й не дослухаючись до гріхів земних та бід, прошкувала собі Поліссям. Гніздилося в лісах і на луках коло Прип'яті всяке птаство, радіючи, що подолало довгий, виснажливий переліт і повернулося на рідну землю. На землю, яку ця ніч напоїла смертельною отрутою і розстеляла все далі й далі чорні полотна, ви́ткані з гіркої полину.

З пучечком вербового гілля пішла під вечір Настя до церкви.

Вона щиро молилася, а слух ловив безперервний і якийсь мовби не такий, як завжди, гул од траси. Настя поставила свічки всім покійним, молилася за живих і за тих, що ще при́б'ються до її роду.

І дивилася з дзвіниці на Настю-Спасительку Марія-Оранта, розм'явши руки, як крила, і не зводили з неї очей Саваоф, Микола-Чудо-

творець та Неопалима Купина. І бачився старій у їхньому німому погляді докір і жура.

Повернулася, коли посутеніло, не засвічуючи лампи, сіла на лаві й втупилася в чорну порожнечу хати. У вечорову тишу вривався гул від автостради, озивалися від Прип'яті тривожними гудками баржі.

— Господи! Чи такі ми вже грішні, що ти караєш нас у ці святі дні? — запитала у покуття стара. — Чи ми прогнівали своїми ділами духи предків наших, чи поруйнували їхні могили, що ти караєш нас так гірко?

Хтось тихо постукав у шибку. Настя стрепенулася і підійшла до вікна.

— Хто там?

— Це я, мамо, — почула синів голос. Вона відчинила й засвітила лампаду. По хаті розійшлося мляве, ледь вловиме світло.

— Не спиш, сину?

— Не сплю. Всякі думки в голову лізуть.

Він сидів на лаві якийсь змалілий, ураз постарілий.

— Светка реве. Я вже не знаю, що й брехать, але думаю, що нічого хорошего там немає, раз і досі не повернувся. Там страшно що робиться. Отака погибель на наші голови звалилася.

Перед очима старої знову завирувала ріка, яка розлила цієї ночі свої смертоносні води, і вкотре зринуло перед очима янголя з лицем її правнучати, новим пагінцем, що вибрунькувався від гілки, якою є вона, Настя-Спасителька, на дереві свого роду.

Син вийшов, а вона ще гарячіше зашепотіла до покуття:

— Пресвятая Богородице! Восьмим разом, луччим часом. Стань нам у поміч, заложникам своїм. І нехай біда відступить туди, де сонце не сходить, де півні не піють, де собаки не брешуть, де дівки кіс не чешуть...

І простояла стара довгу квітневу ніч. Дивилася на тихе мерехтіння зірок за вікном і просила когось та благала, наївно вірячи, що її небесний бог сильніший від того земного диявола, що непрохано з'явився у її краї, а тепер чинить страшний суд над ними, одним перстом благословляючи на муки грішних і праведних.

Досвіток приніс далекий голос зозулі і мирний клекіт буслячої сім'ї. Вона лише зараз спохопилася, що у святковому одязі, що не торкнулася постелі. Спати не хотілося, лише була смертельна втома і важкість у всьому тілі. Переодяглася і знову зоріла на божу рань, і знову зустрічала урочо сонце, й топила піч, варила в чавуні картоплю для худоби, поралась. Час плив повільно. У ньому мовби розчинилася стара. Коли взялася білити льох, сонце вже підбилося над лісом і вигріло вистуджене вітрами її дворище.

Микола прийшов з поля на обід і довго стояв коло матері, дивився, як вона вмочає щітку у відро з вапном, торкається безгучно стіни, лишаючи на ній мокрі сліди.

— Прип'ять евакуйовують, — нарешті видихнув син, і очі його зволожились.

Мати відірвалася від стіни й стояла так із щіткою у відстовбурченій руці, мовби то не жива людина була, а зафіксована в глині чи бронзі скульптура.

— Он машинами, автобусами забита траса, — знову вистрілив по ній словами, як автоматною чергою, син. — Кажуть, що й Чорнобиль та навколишні села будуть вивозить. Нібито в радіусі тридцяти кілометрів. Радіація сильна пішла, та ще й вітри дмуть, як скажені. Скотину теж вивезуть, і колгоспну, і людську.

— А ми ж як? — Стара опустила руку із щіткою у відро та так і лишила її там. — А ми ж як? — повторила безгучно самими губами, і по її смаглявому виду розлилася блідість, а навколо неї і в ній розсипалися дзвони. Вже не чула, що відповів син, бо вони били і били на сполох, коли добілила лях та криницю, коли прошкувала на цвинтар, коли впала на коліна між батьківськими могилами і затужила, заквилила чайно, відчуваючи такий самий біль, як і того страшного тижня, коли батьки, мовби змовившись, залишили її і білий світ майже одночасно, побувши в розлуці лише три дні.

Сонце ховалося за терни і вперше за останні роки не тішило Настю. Сідало неначе в якусь криваву хмару. Біда повзла навпрошки, робила кола, вони ширшали, як від кинутого у воду каменя. Настя чула вже помаху її чорних крил і зловісний регіт не десь, а в себе за спиною. І вперше відчула себе безсилою зарадити цій біді. Немає в неї, Насті-Спасительки, того зілля, тої сили в руках, яка переходила з неї у немічних і перетинала путь недугів.

Понад століття за її родом ходить слава рятувальників. Почалося все з Настиного прадіда Івана, прозваного Іваном-Розумовичем. Розповідали їй, що коли він народився, то відразу встав. Його вважали всі диваком і бурлакою. Він не тримався дому і сім'ї. Замолоду чумакував, а коли зістарівся, блукав по селах зимою і літом в одній і тій же свитині, постолах, спав там, де його заставляла ніч, їв те, що йому дадуть люди, як старцеві. Мав славу не лише дивака, а й пророка. Це він віщував страшне майбутнє поліщукам. Коло нього і на вигонах, і на ярмарках збирався люд.

Насті втямки, як якось на Тройцю він стояв на вигоні — невеличкий, рухливий, сивенький дідок, якому повернуло на дев'ятий десяток. Навколо нього зібрався натовп. Чадили люльками чоловіки, обступили колом його молодіці, дослухалися до розмови парубки й дівки. Дід тримав Настю за руку. І сказав він тоді таке: «Якщо обминуть одну могилу, до неї од нас рукою подать, то й біда обійде. А як поруйнують її, то буде лихо страшне. Не помилує ні старого, ні малого. Смерті не видно буде, а люди падатимуть, як мухи. Отруїть вона землю, воду,

небо. Будуть отут мертві города і села. А у нашому селі позостаються тільки коти, собаки та кури».

Дядьки гиготіли й вертіли пальцями біля скронь. Що, мовляв, візьмеш із божого чоловіка. Молодиці багатозначно презиралися й теж відходили. Дід мовби й сам засумував од тих слів. Сів на колодах коло чийогось двору, посадив її собі на руки і сказав: «Буде й таке, що люди ні у що не віритимуть, тільки у гроші. Душа і совість буде, як оце моя свита». І відтягнув полу свитини, схожої на решето.

Доживав віку коло найстаршої дочки, Настиної баби Соломії, знаменитої бранки, яка теж рятувала людей травами і якоюсь силою, що йшла з її рук. Мала той дар і Настина мати Софія.

Усі вони відлетіли услід за пророком Іваном та поліськими журавлями на безгрішні острови, залишивши її, спасительку і берегиню, на грішній землі серед живих і для живих.

Рідко якого дня коло її двору не стоять машини. Настина сила йде лише на добрі справи. Ніколи її зілля та вміння не служили ні злу, ні людській гордині, ні заздрощам, ні лихим задумам. Тих, що переступали поріг її хати з недобрими намірами, Настя випроводжувала за ворота і сердилася, мовби й сама торкнулася скверни. Бо вона, Настя-Спасителька, Настя-Рятівниця, Настя-Берегиня, поставлена вартовою коло воріт людської долі, коло воріт спасіння і милосердя. Бо вона вірить у гріх і розплату за заподіяне зло. Вона не зробила і вже не зробить жодного гріховного кроку. Бо цей край для неї безмежно любий, і земля, в якій поховано великий ключ її роду, — свята. Вона знає на ній кожну деревину, квітку, зелину. Вона відчуває ті місця, з яких сила земна переходить у людину, і знає й ті, які забирають її в людини.

Стара дивилася на вечоровий світ. З очей сотався тихий зойк, з них брала початок ріка безмірної печалі і впадала прямо в зелене річище лугів.

... Микола чекав її коло воріт.

— Де це вас так довго не було?

— До роду свого ходила, — сказала стара, і голос її затремтів.

— Недавно приходив голова і брав з усіх розписку, щоб ніхто нікуди в ці дні не їхав, не ходили в гості. Сиділи побільше в хатах. Не виключено, що і нас будуть вивозить.

Настю-Спасительку обвіяло якимсь крижаним вітром, наче вона опинилася в буревій у голому степу. Він забив їй дихання, і вона ловила повітря відкритим ротом.

— Казав мені один знакомий міліціонер, що більше як дві сотні людей повезли «Ікарусами» з Прип'яті на Бориспіль, а звідти літаком — на Москву. Облучилися, получили сильні дози. Думаю, що і наш Сергій там. Він же в нічну робив.

Микола дивився кудись повз матір, а вона все хапала повітря, з якого навіжений вітер раптово вивіяв весь кисень. Звела очі до неба й поба-

чила, як красиво й граційно літають у надвечір'ї журавлі над Прип'ятю. Озвалася, повертаючись з пасовища чиясь корова, зайшлося десь собача. І від того безжурного й щасливого весняного вечоріння, в якому стільки краси і ні краплі радості, ще більше заквилила її душа.

Збігали дні. Вітри розвернулися й почали несамовито дуті з півночі на південь, мовби у них було диявольське завдання рознести біду якнайдалі, щоб усім вистачило.

І переступила поріг її древньої хати з добрим домовичком у комині тяжка звістка, якої боялася, але чекала, як приречений страти: у великодню суботу по обіді будуть вивозити їхнє село. Сігнали до колгоспу й відправили всю худобу, тепер дійшла черга й до людей.

Голосили у веранді Саня й Світлана, схлипували внучата Василько та Оленка. Покрикував на них роздратовано Микола. Лише Настя затято мовчала. Вона виплакала за ці дні річку сліз, і очі були сухі й пекучі. Никала по дворі, по городу. Завважила в березі Микитину поstatь і стрепенулася — дід косив траву. Не вірячи своїм очам, швидко задріботіла стежкою і стала неподалік.

— Косиш? — мовила зраділо. — А он голова сільради ще три дні назад казав, що вся трава заражена і боронь боже нею годувать скотину.

Микита оперся на держак і глянув на неї вицвілими очима.

— Де видно, що вона заражена? Як була зелена, так і є. Був і у мене той пацан, вчепився з тею розпискою. І одно: молока не пийте, козу не пасіть. Зараз же, каже, заведіть у хлів. То я при ньому завів свою годувальницю, та за косу та в берег. Тепер ношу їй щодня готівеньке. Не вмер Данило, дак галушка задавила.

Микита засміявся, оголюючи прокурені пеньки і червоні ясна. Насті від тих слів і сміху стало враз затишніше, спокійніше, і вона сказала:

— Ге, не поїдемо, кум, із своїх гнізд? Де це видано, щоб у великодню суботу тікати із села? Куди нам їхать і од чого уже рятуватись? Год туди, год сюди. Хіба не однаково?

— Таким, як ми, кума, вже з печі на лежанку треба їхать. Понаробляли сукині сину людям горя, а тепер як чорт од ладану тікають і людей женуть. Занапалили землю продажні душі. Щоб вислужиться, і рідних дітей та внуків не пожаліють, — проклекотів старий.

— Там же в тій Прип'яті пошти одна молодь і діти. Як воно таке опасне, то нащо ж його було у такій гушці робить?! — запитала у вітру Настя-Спасителька, вірячи, що він її слова віднесе туди, де чинять всевишній суд, змушуючи безгрішних нести отвiт і покару за те, що роблять малі і великі грішники.

Неподалік радісно й велично літали журавлі над молодими травами, і знала Настя-Спасителька, що ніхто ті трави не толочитиме цього літа, не толочитиме багато літ. Вони засіватимуться, зеленітимуть і вмиратимуть без людей коло Прип'яті, в лісах, по шляхах... І лише пам'ять землі і трав воскресатиме тих, що ходили, сміялися тут і любили. Люди

самі себе вигнали з раю лугів і лісів, согрішивши єдиний раз, але неоправно. Так думала Настя-Спасителька, проводжаючи очима сірих журавлів, які робили вже над нею якісь немов прощальні кола.

Твердо вирішила, що не поїде. Збігла ніч, збіг досвіток. Вона нагріла в печі окропу, скупалася в ночвах, переодяглася у нову вишиту сорочку, нову спідницю, вив'язалася білою терновою хустиною і заходилася місити великоднє тісто.

Саня прочинила двері, глянула на піч, в якій палав вогонь, на свекруху, що місила паски у всьому новому, і проказала:

— А що це ви, мамо, заходилися пекти?

— Паски, дитино. Хіба ти забула, що завтра великий празник? То тільки у тридцять третьому Великодня не знали....

— Ох, я забула вже, на якому світі живу. Он дитина цілу ніч рвала, прокричала без упину. Таке зів'яле стало, як травичка. Микола завіз їх у Іванків, лікарі сказали, що це може бути від радіації. У Светки молоко пропало. Зчорніла вся.

Настя відірвала очі від діжі і тупо дивилася в стіну.

На ній мовби хтось знову прокручував кадри документальної хроніки. Вирувала ріка, і по ній ступав ангел докору і прокляття, ангел нещастя з лицем її правнучки.

Стара ще більше стиснула уста. Невістчина звістка закрутила й затягла на ній ще одне нестерпно болюче перевесло. Рухатися можна, а дихати було все важче. Невістка вийшла, і через якусь хвилю вбіг Микола. Хукнув на руки, погрів їх коло челюстей.

— Я ж казав їй: поменше вивозь дитину надвір, не суши пелюшок і повзуночків на вулиці, а вона, дурна коза, хіба ж послухає! Дитина прямо як мертва.

Провисла в хаті тиша, тільки схлипувало й глухо постогнувало під її руками тісто.

— Мамо, нащо ви оце затіяли? — прорвалося до Насті, як з колодязя. — Кому це все зараз треба? В три часа виїзд. Кому вони тепер нужні ті паски з рентгенами?

Настя затято мовчала над діжею і все віддалялася і від сина, і від його слів.

Микола вийшов і у веранді кинув до дружини:

— Їй-богу, з матір'ю щось не те, наче тронулися.

— А тут недовго, — схлипнула Саня.

Настя готувалася до свята так, як завжди, як звикла це робити роками. Повиробляла калачі, паски. Поки вони підходили коло тепла, зварила із консервованих вишень кисіль, пофарбувала в манійці і цибулинні яйця й поставила на столі. Посадила все в піч і стояла край столу й дивилася на крашанки, поки не зарябіло в очах.

З хати на подвір'я вплив запах випеченого хліба і розійшовся навсібіч, сіючи сум'яття в поліщуків: а може, балачки про сьогодніш-

ню евакуацію — лише сон, а реальність — оцей запах спечених Настею-Спасителькою пасок?

Дістала з комори кошик, застелила його рушником і склала в нього печене й варене. Піде на всеношну та раненько й посвятить.

Микола знову тихо переступив поріг, глянув на кошик і сказав надтріснутим, глухим голосом:

— Мамо, хоч ви душі не травіть, і так жить не хочеться. Куди ви ото готуетесь? Скоро їхать треба! Ви що, оніміли?

Настя нестямним поглядом дивилася у вікно на оббиту целофаном криницю, розквітлі вишні, жовті цяточки кульбаби, на прибитих бідою бджіл, що шукали воду і падали в траву.

— Це ж, мамо, ненадовго. Днів на п'ять. Я й сам би не пережив, аби надовго, — схвильовано проказав Микола.

«Не на п'ять і навіть не на рік, а навіки», — прокричав у ній віщий голос. Настя-Спасителька ще ні разу не помилялася у своїх відчуттях, бо мала великий дар, над яким довго, може, віками, трудилася її щедра поліська природа.

Коли машина зупинилася коло двору, Настя була далеко в лісі. Сиділа на вогкому пеньку й дивилася на далеку просіку глибоко запалими очима. Не бачила й не чула, як її всі шукали, кликали, заглядали в лях, на горище. Не бачила Настя, які заплакані очі в сусідів, як голосила Саня посеред подвір'я, як Микола відв'язав Рябка, вткнувся лицем у собачу морду й надривно ридав. Не чула, як пес моторошно вив услід машині.

Вона не втікачка, вона просто стара журавка з перебитим крилом, що відстала від свого ключа...

Її мовби приморозило до того пенька. Сиділа, аж поки споночило і зійшов місяць. Натикаючись на гілля, йшла лісом до села. Біля крайньої хати стала, прислухалася. Валують собаки, кипить травнева ніч, і заглядає у двори здивований місяць. Просто люди сплять, то й не світяться вікна, і вона, Настя-Спасителька, не втекла до лісу, а збирала там первоцвіт і сон-траву людям на ліки та оце припізналася. Ось тому й скрадається до свого двору, щоб нікого не розбудить. Рябко, зачувши господиню, кинувся прожогом до неї, заскакав, заскавулів зраділо. Оперся на стару лапами, лизав їй руки, щоки. Вона теж обняла його й притисла до грудей. Стояли посеред подвір'я, посеред високої ночі і безмірної самотності людина й собака і гріли своїми тілами цю обезлюднілу великодню ніч. А потім зайшли разом до хати. Настя прилягла на ліжку, а собака лежав на підлозі.

Хтось невидимий гасив по черзі зорі, як свічки. Коли згасла остання і з небес було знято важку темну попону й одягнуто легку блакитну, взяла Настя-Спасителька кошик з пасками та крашанками і пішла до церкви. Кричали по дворах півні, яких полишали поліщукі в надії, що скоро повернуться. Настя-Спасителька толочила зло-

Льо́бля — легка дитяча сорочечка з натуральної тканини.

Пере́в'єсло — джгут із скрученої соломи для перев'язування снопів.

Прошкунува́ти — йти навпростець.

вісну тишу. Ніде нікого: не скрипне хвіртка, сплесне у криниці розбуджена відром вода. Сама, як перст на все село, на весь білий світ.

І посеред церковного подвір'я пустка. І дзвони мертві, і криниця з дубовими цямринами мертва, і замок на церковній брамі мовби завмер, і роса на траві змертвіла. Настя прочинила хвіртку

й протолочила в ній стежку до дерев'яних східців. Роззирилася, сподіваючись, що все це сон, який зараз мине і з усіх вулиць посуне люд, і стануть навколо церкви, засвітять свічечки, і вдарять великодні дзвони... Невідь скільки стояла й чекала дива. Вперше в житті не перехрестилася до світила, а коли добачила краєчок сонця, оторопіло позадкувала до хвіртки. Зацькованим поглядом зиркала за тини, по вікнах. Усе ще не вірила в ці вулиці, хати без людей, у ці з похованою навіки водою криниці, у цей розтерзаний солов'ями, криком півнів, любовним перегукуванням диких голубів світанок, в якому — жодного людського голосу.

І заквилила Настя-Спасителька криком чаїним, стогоном дерев і трав, зойком неба і великодньої землі, віднині навіки висвятої чорним лихом...

1. Поміркуй, чому повість *«Політ журавлів над нетолоченими травами» Катерини Мотрич* починається з епіграфа-присвяти «І мертвим, і живим, і ненародженим...», тоді як події розкривають трагедію однієї людини.
2. З'ясуй, як письменниця змальовує страшне лихо. У чому простежується її авторський стиль?
3. Визнач тему й основну думку твору.
4. Чому авторка використовує мотиви з язичницьких вірувань і християнської релігії?
5. Опиши, якою ти уявляєш головну героїню повісті Настю. Чому письменниця називає її Спасителькою?
6. Створи в зошиті емоціограму головної героїні за поданим зразком. Використай емодзі (символи) та цитати із твору, які продемонструють зміну внутрішнього стану головної героїні під впливом таких ключових подій:

1) ранок у саду, зустріч сонця; 2) звістка про аварію на ЧАЕС; 3) усвідомлення безсилля; 4) рішення залишитися вдома; 5) одна в селі.

Ключова подія твору	Емодзі/символ	Цитата з твору	Обґрунтування
Лихий сон про «чорну ріку»	 	«Серце калатало несамо-вито, чула у всьому тілі дрож і холод...»	Тривога, передчуття трагедії

7. Яку роль у творі відіграє образ діда Микити? Назви риси його характеру. Як думаєш, він залишився в селі чи поїхав разом із односельцями в безпечне місце?
8. Заповни в зошиті таблицю-характеристику персонажів *Насті, Миколи, Світлани, діда Микити* за зразком.

Персонаж	Риси характеру	Цитати з тексту	Ставлення авторки	Моє ставлення
----------	----------------	-----------------	-------------------	---------------

9. Прокоментуй рядки з тексту повісті: *«Люди самі себе вигнали з раю лугів і лісів, согрішивши єдиний раз, але неоправно»*. Чи погоджуєшся із цим твердженням?
10. У чому, на твою думку, полягає найбільша трагедія героїв?
11. Які емоції чи враження викликав у тебе твір Катерини Мотрич «Політ журавлів над нетолоченими травами»? Чи змінив він твоє уявлення про Чорнобильську катастрофу?
12. Поясни, як ти розумієш останнє речення повісті. Назви символічні образи, використані в ньому. Що вони означають, на що натякають?
13. Порівняй два мистецькі твори — повість Катерини Мотрич «Політ журавлів над нетолоченими травами» та картину Марії Примаченко «Четвертий енергоблок». Що спільне між ними та чим вони різняться? Як обидві мисткині передають образ трагедії?
14. За бажанням, намалюй ілюстрацію до повісті або картину, передавши власне бачення Чорнобильської катастрофи.

Четвертий енергоблок.
Марія Примаченко, 1988 р.

Прослухай пісню *«На Чорнобиль журавлі летіли»* (текст Дмитра Павличка, музика Олександра Білаша). Які почуття викликала в тебе музика? Як вона поєднується з текстом? Зверни увагу на темп, інтонації, мелодію. Посилює музика відчуття трагічності, смутку чи, навпаки, надії? Як автор передає ідею вічної пам'яті про Чорнобиль через образ журавлів?

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Склади усну емоційно насичену розповідь «Один день із життя баби Насті після від'їзду її родини». Детально опиши думки й почуття жінки, що вона робила, що бачила. Заверши розповідь оптимістичною розв'язкою.
2. Побудуй усне висловлення про актуальність повісті Катерини Мотрич «Політ журавлів над нетолоченими травами».

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Проаналізуй значення образів-символів, як-от *чорна ріка, янголя у білій сорочечці, журавлі, мертві дзвони*. Поясни, як вони передають ідею твору.

4. Перечитай описи природи у творі. У чому полягає тісний зв'язок головної героїні з довкіллям?

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

5. Перетвори сон Насті на поетичний твір. Напиши вірш у будь-якому стилі, використай образи зі сновидіння героїні, щоби передати головну ідею.
6. Напиши коротке звернення до родини, яке Настя могла б виголосити перед їхнім від'їздом. У зверненні мають бути слова, які пояснюють вибір жінки, але при цьому не засуджують рішення її родичів.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

7. Використовуючи спосіб словоскладання, утвори нові слова, які б описували душевний стан жителів села — поліщуків (наприклад, «сльозоболість», «землевідчуття»). Поясни їхнє значення чи символічний зміст.
8. Знайди в тексті слова, характерні для поліського діалекту. Як вони впливають на створення атмосфери та достовірність оповіді?
9. Порівняй повість Катерини Мотрич «Політ журавлів над нетолоченими травами» та вірш Богдана Лепкого «Журавлі». Зроби висновок, як спільний образ може розкривати різні площини національної трагедії.

- Візьміть участь у дебатах. Обговоріть рішення Насті залишитися в селі з протилежних точок зору: жінка вчинила правильно, адже її прив'язаність до землі та роду важливіша за страх небезпеки; або Настя вчинила нерозважливо, наразивши себе на небезпеку, оскільки життя є найвищою цінністю. Підготуйте аргументи на основі тексту повісті для підтвердження своєї позиції.

1. Створи інтерактивний вебсайт, що ілюструє місце події у творі «Політ журавлів над нетолоченими травами». Розроби структуру сайту, що міститиме такі розділи: «Карта села», «Історії мешканців», «Місцеві краєвиди», «Обійстя Насті-Спасительки». Наповни кожен розділ інформацією.
2. Створи соціальний проєкт, що приверне увагу до теми збереження природи, впливу людини на довкілля. Розроби візуальні матеріали (плакати, відеоролики, інфографіку), які б містили цікаві ідеї щодо відновлення природних ресурсів в Україні.

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

- Прочитай. Створи інфографіку про цілющі властивості полину.

Солодка гіркота полину

Полин — одна з найгіркіших рослин світу. Певно ж, знаєте народну приказку *гіркий, як полин*. Полин гіркий росте в мішаних і листяних лісах, на галявинах, вирубках, уздовж лісових доріг і просік, на лісокультурних ділянках тощо. Світлолюбна, посухо- та морозостійка, солевитривала рослина.

У народній міфології слов'ян полин вважають матір'ю усіх трав, одним з найсильніших оберегів. Напередодні свята Івана Купала люди робили по-

линові вінки і надягали їх на голови з вірою, що це додає здоров'я. А ще вважали ефективним дивитися крізь полинову гілочку.

А буддисти, розповідають, використовують ефірну олію полину при медитації, як один із найкращих засобів, що допомагають зосередитися.

Українські місцеві назви гіркої полину — білий полин, віниччя. А ще його називають абсентом, вермутом, нехворощем.

Ще одна назва (народна) полину — ємшан або євшан. Як підкреслюють історики, це слово згадується в Іпатіївському літописі під 1201 роком і в Галицько-Волинському літописі — одній з найперших письмових пам'яток нашого народу.

Євшан-зілля здатне пробудити пам'ять про степи, про давно забуту старовину, про історичне коріння. У давнину говорили, що хто має євшан-зілля, ніколи не забуде рідну землю. Пам'ять про неї завжди наповнює людину чудодійною силою і тугою. Про євшан-зілля написано чимало творів, у більшості з них він символізує незабуття.

Різновидом цієї рослини є полин звичайний, або чорнобиль.

Рівненський письменник Євген Шморгун пише, що, на противагу полину гіркому, чорнобиль в українській народній символіці вважається травою *забуття*. Із багатьох джерел відомо, що різні народи властивість давати забуття приписували різним рослинам. А от наші предки таким символом обрали полин звичайний.

В Україні він широко відомий під назвою чорнобиль, яка вказує на темний колір стебла; рідше її називають нехворощ або нехвороща.

Полин звичайний має особливе пристосування до захисту від надмірного нагрівання і випаровування: опівдні, коли сонце найдужче припікає, його листки повертаються до сонця нижнім, повстистим боком, який добре відбиває надлишок світла.

Полин звичайний є кормовою рослиною, яку добре поїдає худоба. На відміну від полину гіркої, цей вид не надає молоку гіркої присмаку. Чорнобиль також є гарним медоносом.

У народному побуті полин звичайний використовується здавна, але обмежено. Переважно з нього в'яжуть вінки для прибирання та миття у лазні.

Власники котів і собак також знають, що аромат рослини відлякує бліх, а заодно комарів і міль.

Для України полин не екзотика — це бур'ян, який зустрічається повсюдно: на узбіччях доріг, у лісосмугах, у посівах культурних рослин. Однак в інших країнах полин спеціально культивують для отримання цінної сировини.

Головним продуктом, який виготовляють з полину, є ефірна олія, яка має попит на світовому ринку. Загалом основний лідер ринку ефірних олій у світі — Сполучені Штати, після яких за обсягами виготовлення йдуть Японія та Європа. (Джерело: газета «День»)

- Поміркуй, у яких сучасних технологіях можна використати полин.
- Знайди інформацію та підготуй подкаст про те, як Чорнобиль (місто-привид) пов'язаний із полином.

Літературний драйв. Гра «Так / Ні».

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Катерина Мотрич (1947)

Про кого ще можна сказати так: її життя розпочиналося як алюзія? Про Катерину Мотрич можна, бо вона — дочка (шанувальники творчості Миколи Гоголя, увага!) сільського коваля Вакули. Та ще й родом із села Васильків на Черкащині, тобто з Шевченкового краю. За словами письменниці, це «за три горби від Шевченкового села. Коли Шевченко возив сливи від отця, в якого служив, у Шполу, певно, возив їх через наше село...». Цікаво, що алюзійність стала характерною рисою творчості цієї авторки.

Не знайдеться українця, який би не читав (не бачив виставу, екранізацію або меми), хоча б краєм вуха не чув про «Кайдашеву сім'ю» Івана Нечуя-Левицького. Катерина Мотрич використала алюзію на класичну трагікомічну історію про конфлікти в одній родині, пишучи драму «Кайдашева земля» (2007). І в цьому творі, і в романах із символічними назвами, що нагадують про біблійні сюжети («Ніч після сходу сонця», «Вавилонська вежа», «Трьохсотліття Голгофа. Фавор»), авторка намагається простежити особливості національного менталітету і проаналізувати непростий шлях української нації, а часто — показати причинно-наслідковий зв'язок між першим і другим.

Політичні репресії, колективізація, русифікація, Голодомор, Чорнобильська катастрофа — найболючіші сторінки історії підсвічені в неї особливим сприйняттям духовної людини. Невипадкове звернення письменниці до молитовного жанру: «Молитва до мови», «Молитва до убієнних голодом», «Молитва до України». За «Молитвою до убієнних голодом» композитор Іван Карабиць створив кантату «Молитва Катерини». Свого часу її виконувала Ніна Матвієнко. До речі, голосом Ніни Митрофанівни могла би говорити художниця Катерина Білокур у фільмі «Катерина Білокур. Послання», але режисерка Ольга Самолєвська обрала Катерину Мотрич, яку почула в радіопередачі «Світло тихе» (а під час зустрічі помітила ще й непомітну зовнішню схожість мисткинь). Тоді «голос за кадром» відзначили Мистецькою премією «Київ» імені Івана Миколайчука в галузі кіномистецтва.

Хіба можна передбачити повороти долі: колись вона, золота медалістка із сільської школи, мала намір вступити в музичне училище, потім передумала, і нині Катерина Мотрич — відома письменниця, журналістка, громадська діячка. Що ж відбулося за десятки років? Навчання на факультеті журналістики в Київському університеті, праця в газеті «Молода гвардія» і товаристві «Просвіта», дебют зі збіркою оповідань «Соняхи» (1977) і вихід низки інших книг, їх презентації, гостра публіцистика в періодиці, підготовка радіопередач тощо — словом, насичене творче життя людини, яка знайшла своє призначення.

■ Прочитай одну з унікальних молитов Катерини Мотрич. Поміркуй над тим, чому авторка «оживлює» образ мови.

Катерина Мотрич

МОЛИТВА ДО МОВИ

Мово! Пресвята Богородице мого народу! З чорнозему, рясту, любові, м'яти, євшан-зілля, з роси, з дніпровської води, від зорі і місяця народжена!

Мово! Мудра Берегине, що не давала погаснути зеленому вогнищу роду нашого і тримала народ на небесному олімпі волелюбності, слави і гордого духу.

Мово! Велична молитво наша у своїй нероздільній трійці, що еси Ти і Бог-Любов, і Бог-Віра, і Бог-Надія. То ж стояла Ти на чатах коло вівтаря нашого національного храму й не впускала туди злого духа виродження, злого духа скверноти, злого духа ганьби! І висвячувала душі козацького роду спасенними молитвами й небесним вогнем очищення, святими водами Божого річища, щоб не змалів і не перевівся народ той. І множила край веселий, святоруський і люд хрещений талантами, невмирущим вогнем пісень і наповнювала душі Божим сям-золотисто-небесним, бо то кольори духовності і Божого знамення.

Мово моя! Звонкова кринице на середохресній дорозі нашої долі. Твої джерела б'ють десь від магми, тому й вогненна така. То ж зіцлювала Ти втомлених духом, давала силу, здоров'я, довгий вік і навіть безсмертя тим, що пили Тебе, цілющу джерелицю, і невмирущими ставали ті, що молилися на дароване Тобою Слово. Бо «Споконвіку було Слово. І Слово було у Бога. І Слово було Бог».

Мово наша! Пречиста незаймана Діво! Яничарами в степах ввіймана, на курному шляху згвалтована, в дикий кривавий ясир погнана, на продажній толоці розтоптана, в рабство за безцінь на тому торжищі продана!

Мово наша! Передчасно постаріла, змаліла, на хресті мук розіп'ята, на палю посаджена, за ребро на гак повішена дітьми-покручами. Стражденице, великомученице, Матір-Божо наша, в сибіри й на колими погнана, в соловецьких ямах згноєна, за моря й океани розвіяна, голодомором викошена, лютим чоботом розтоптана, стонадцять раз розстріляна, Чорнобильською смертю засіяна.

Мово наша! Убога прочанко з простягнутою рукою! Осквернена й знеславлена рідними дітьми! Твоїм сім'ям немудрим, що вродило не з тих полів, де квітують гречки, мовби зійшли на землю ангели, де половіють жита, як Божий лик, і сяє небо, як Божий престол.

А із того зловісного валуєвського тирловища, де густо родить чортополох звиродіння, осот безпам'ятства, блекота запроданства, кукіль здрібнілого мислення, будяки бездуховності, чорнобиль рабської покорі, прибиті сірою курявою повільної смерті, вичахання. На межі того здичавілого поля вже стоїть вічний плуг, і вічний плугар Час чекає Божого знаку: зачати переорювати той бур'ян, чи, може, станеться диво...

Прости ж їх, рідна! Прости гріхи їхні вільні й невольні! Прости той чорнобильський плід і те дике зілля, що густо вродило на нашому трагічному лану. І прости цю велестражденну землю, на якій диявол справив моторошне весілля, де здичавілі й сп'янілі від крові ангели його все котять і котять мутні тумани на Великі Луги, поки його лукаві слуги косять і косять наші молоді трави...

Караючий Третій Ангел, що протрубив у ніч із 25 на 26 квітня за дев'ять днів до воскресіння Спасителя, що висвятив цю землю і люд її многогрішний, покарай за Тебе, Матір нашу скорботну.

Прости ж їх, змалілих, здрібнілих, перероджених, звироднілих нащадків козацького роду, які повірили лукавим корчмарям і ненажерливим косарям, що Ти не древня, що Ти не мудра, не велична, не прекрасна, не свята, не вічна еси. Перероджений плід із дерева роду нашого впаде в чорнобильську землю значно раніше, ніж Ти.

Стаю перед Тобою на коліна і за всіх благаю: прости нас, грішних, і повернися до нашої хати, звідки Тебе було вигнано, вернися до краю, де «чорніше чорної землі блукають люди». То чорнобильські лики Чорнобильської України, покарані Всевишнім за безпам'ятство.

Я ж Тебе викликаю із нетрів, із боліт, із забуття, я ж висвячую Тебе святою водою і священним вогнем, я ж самоспалюючою любов'ю своєю відганяю від Тебе злих духів, молюся за Тебе і на Тебе, скроплюю живою водою воскресіння, виціловую лик Твій скорботний, Матір Божа, Мово мого народу!

Прости! Воскресни! Повернися! Возродися! Забувай віщим і вічним Словом від лісів — до моря, від гір — до степів. Освіти від мороку і освяти святоруську землю. Русь-Україну возвелич! Порятуй народ її на віки!

1. Прокоментуй своє розуміння звертань у тексті. Чи є вони риторичними? Чому більшість із них написано з великої літери?
2. Як вплинув текст молитви на твоє знання історії української мови?
3. Зроби висновок про важливість цінування української мови як чинника національної та громадянської ідентичності.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-10>

Борис Гуменюк (1965)

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R3-T6-U3>

- Розглянь зображення, створені за допомогою штучного інтелекту. Назви асоціації, які вони викликають. Хто або що є тут центральним образом? Яким він постає у твоїй уяві?

- Розглянь картини відомого нідерландського художника Вінсента Вільєма ван Гога. Прочитай про них детальніше.

Соняшники. Цикл картин Вінсента ван Гога

«Соняшники» — знаменитий цикл натюрмортів із соняшниками нідерландського художника Вінсента ван Гога, написаний у 1887–1889 роках (і багато разів переписуваний пізніше). Ця рослина є своєрідним символом митця. Коли Вінсент писав свої «Соняшники», то не мав грошей на фарбу, а через сто років його картини стали предметом багатомільйонних фінансових операцій у світі мистецтва. До речі, у 1987 році одне з полотен було продане за 22 мільйони фунтів стерлінгів.

«У кожного художника є свої улюблені квіти, — вважав Вінсент. — Для мене це — соняшники». Два натюрморти з соняшниками демонструвалися на виставці «Групи двадцяти», де вперше брав участь ван Гог. Усього таких картин близько двадцяти. Композиційно деякі з них відрізняються лише незначними деталями, наприклад, один і той

самий букет міг бути зображений у різних вазах. Невिбагливому глядачеві складно відрізнити натюрморт із трьома великими квітами від натюрморта з двома свіжими й однією зів'ялою квіткою, однак кожне полотно — глибоко індивідуальне. «У кожного своя кольорова гама, своє особисте бачення кольору», — писав автор.

1. Чи вдалося тобі побачити унікальність картин художника? Опиши свої враження.
2. Як думаєш, чи є в письменників улюблені образи? Якщо так, наведи приклади.
3. Спрогнозуй, які із зображень — створені ШІ чи картини Вінсента ван Гога — могли б стати ілюстраціями до творів Бориса Гуменюка «Соняшник» та «Стара шовковиця під Маріуполем».

■ Прочитай твори Бориса Гуменюка. Визнач, до якого різновиду літератури вони належать.

Борис Гуменюк

..... СОНЯШНИК

Минулого року на цьому полі ріс соняшник. Ми не знаємо, хто орав, сів цю ниву. Нас тут не було весною. Весною ще не було війни. Війна прийшла згодом. Ми прийшли згодом. Разом із війною. Слідом за війною. Солдати завжди додаються до війни. То вже потім війна нас мінусує. Це вже згодом. Ми застали війну і поле. Такою. Таким.

Ціле літо ми ходили по цьому полю, повзали, прочісували, ховалися поміж, маскувалися соняхами, прикидалися соняхами, проскакували на бетеерах, ставили міни, розтяжки, прострілювали. Поле — це теж зельонка. В полі соняхів теж може ховатися смерть. Воно теж може становити загрозу. Для нас. Для них.

Коли починався обстріл і вибухи рвали на шматки поле, соняхи гинули як солдати, їм не було куди сховатися у чистому полі, у них не було саперних лопаток, щоб окопатися, ті, яким щастило вціліти після обстрілу, опускали голови додолу, щоб не дивитися на загиблих товаришів.

За війну соняхи навчилися повертати голови не у бік сонця, що природно, а туди, де гримить, туди, де горить.

Коли прийшла осінь, господар не навідався до своїх соняхів, вони почорніли, наче з горя, і осипалися додолу чорними слізьми. Соняхи виливали на землю свої сухі сльози, але тих чорних сліз, які вони наплакали, не хотіли ні птахи, ні ховрахи.

Потім цілу зиму поле переорювали танки гусеницями. То їхні, то наші. А весною соняхи знову проросли. Війна — бере своє. Життя — своє.

І от на цьому полі цього літа знову квітнуть соняхи. Тільки ці соняхи не такі, як вторік. Чи то земля виснажилася два роки поспіль родити на одному місці соняхи, чи то зорана гусеницями, а не плугом, нива не того

гатунку, чи то перемерзле в холодній землі насіння не має тієї сили, але цьогорічні соняхи вродилися якісь декоративні. Такі жінкам дарують. Чи відносять на могили. Солдатам. Не такі повнотілі, як вторік.

Чи то земля виснажилася не від соняхів, а від другого року війни?

Стоять соняхи, наче не на власних ногах, не на власній землі, а на протезах, стоять — красиво, крутять голівками, наче діти-дауни у бік кожного вибуху. Їм — цікаво. Вони — нічого не розуміють. Шкода їх.

Коли підійти ближче і роздивитися, то можна помітити, що поряд з кожним молодим соняхом досі стоїть старий, минулорічний, обезголовлений, посічений осколками, попалений, як тінь. Поряд із живим стоїть мертвий, підпирає його, дає йому опору, прикриває його своїм тілом, якого, коли дивитися здалеку, спершу навіть не видно, але він — є, він — стоїть.

У цьому соняхи схожі на солдатів. Вони подібні до нас. Вони майже як ми.

І це за два роки. А що буде з соняхами на третій, на четвертий рік?

Борис Гуменюк

СТАРА ШОВКОВИЦЯ ПІД МАРІУПОЛЕМ...

Стара шовковиця під Маріуполем
За свій більш ніж столітній вік
Ще не бачила стількох хлопчиків
Які галасливою ватагою обступили її з усіх боків
Жадібно пригорщами обривали її стиглі ягоди
Нагинали додолу гілля закрутили стару в танці
А якесь найменше хлопча
видряпалося аж на вершечок
РПГ кулемет автомати СВД каски бронежилети
Лежали акуратно складені в траві під деревом
Хлопчаки реготали
вилазили одне одному на плечі
Вимащували соком перестиглих ягід
руки і обличчя
Іноді зумисне
Щоб бути схожими
на героїв голлівудських фільмів
РПГ кулемет автомати СВД каски бронежилети
Лежали акуратно складені в траві під деревом
Десь за обрієм запрацювали чотири міномети
Кумедно так «раз-два-три» «раз»
Наче юнак стукає умовним сигналом
у вікно до дівчини
(Якби то були не міномети

було б справді кумедно)
Зграя чорних круків
(з боку сонця — скривавлених)
з криком здійнялася в небо
Хоча можливо то так кричало
ошмаття зораної вибухами землі
Хлопчаки в одну мить
облишили стару шовковицю
Покинули її саму
ні в сих ні в тих кружляти в танці
Щоб уже наступної миті
перетворитися на суворих чоловіків
(Від блиску їхньої зброї і обладунків
у старої заболіли очі)
Щоб уже третьої миті розчинитися там
де до неба кричала земля
І небо здригалось за обрієм
Залишилась стара шовковиця сама
Стоїть край битого шляху
виглядає своїх хлопчиків
Ніхто до неї не приходить
Ніхто не рве її перестиглих ягід
які осипаються додолу
І розтікаються наче криваві сльози
Там де лежали
РПГ кулемет автомати СВД каски бронезилети
Поволі почала підніматися приталована трава
Тільки гілля пам'ятає їхні руки
Тільки стара порепана кора
пам'ятає їхні босі ноги
А коли на небі сходить місяць
Стара шовковиця стає навшпиньки наче дівчина
Тягнеться до неба головою
Намагається заглянути за небокрай
Чомусь так самотньо і тривожно їй
Де ви хлопці?

1. Вислови свої почуття, назви асоціації, які виникли в тебе після прочитання творів Бориса Гуменюка «Соняшник» та «Стара шовковиця під Маріуполем».
2. У чому особливість індивідуального стилю письменника? Чому автор обирає жанр поезії в прозі?
3. Сформулюй тему та головну ідею кожного твору. Як вони переплітаються між собою, а чим різняться?

4. Як думаєш, рослини мають душу й пам'ять? Прокоментуй свою думку на прикладі образів прочитаних творів Бориса Гуменюка.
5. Чи можна природу вважати учасником війни? Яке значення має довкілля для людини в часи важких випробувань? Чи доводилося тобі відновлювати свої сили на природі? Якщо так, розкажи однокласникам / однокласницям, що ти відчував / відчувала в такі моменти єдності з природою.
6. Яким автор створив образ соняшника? Опиши його, скориставшись цитатами з тексту. Що він символізує?
7. Прокоментуй фрагмент тексту, назви художні засоби, за допомогою яких письменник підкреслює символічне значення рослини: *«Коли піти ближче і роздивитися, то можна помітити, що поряд з кожним молодим соняхом досі стоїть старий, минулорічний, обезголовлений, посічений осколками, попалений, як тінь. Поряд із живим стоїть мертвий, підпирає його, дає йому опору, прикриває його своїм тілом, якого, коли дивитися здалеку, спершу навіть не видно, але він – є, він – стоїть»*.
8. Що уособлює стара шовковиця? Чому автор підкреслює її вік і витривалість? Прокоментуй стан образу дерева, коли воно залишається на самоті.
9. Склади сенкани або діаманту до образів-символів соняшника та шовковиці.
10. Напиши флешес: сформулюй усього одним реченням головний сенс твору Бориса Гуменюка (на вибір).
11. Пригадай вивчене про літературу воєнної тематики (мілітарну літературу). Прочитай матеріал [Олександра Мимрука «Воєнна література – тепер це і є укрсучліт»](#) в електронному додатку і доповни усно схему рубрики «Літературознавчий компас».

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС

Поезія в прозі — це короткий ліричний твір, написаний прозовою мовою, але за своїми художніми ознаками близький до поезії: має підвищену емоційність, образність, ритмічність та емоційний сюжет.

- Дослідіть, які художні засоби і символи Борис Гуменюк використовує для передавання емоцій у творах «Соняшник» і «Стара шовковиця під Маріуполем»:

➔ створіть «словник війни»: випишіть з обох творів усі метафори та поясніть їхнє значення;

- знайдіть у творах порівняння і поясніть, для чого автор їх використовує;
- проаналізуйте символіку кольорів і створіть «палітру війни»;
- зробіть висновок про те, що допомагає людині вижити у надважких обставинах.

1. Напиши продовження до одного з творів на вибір («Соняшник» або «Стара шовковиця під Маріуполем»). Наприклад, що буде з полем соняшників на третій-четвертий рік війни або чи повернеться хтось до шовковиці? Намагайся зберегти оригінальність ідеї та стиль автора. Використай у тексті діалог Старої шовковиці і Соняшника, які розмовляють одне з одним про пережите.
2. Створи фото або відеокілаж, який змалює образ природи та розкриє зміст слів *«Війна – бере своє. Життя – своє»*.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Змодельуй інтерв'ю з Борисом Гуменюком, який розмірковує над питанням, чому саме соняшник і шовковиця стали образами-символами його творів.
2. Побудуй діалог, у якому обговори з однокласниками / однокласницями філософську ідею про те, чи може життя повністю відродитися після війни, чи його рани залишаються назавжди.

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Знайди у творах Бориса Гуменюка «Соняшник» або «Стара шовковиця під Маріуполем» композиційні елементи, які, на твою думку, найсильніші емоційно. Обґрунтуй свій вибір, прокоментуй, як вони вплинули на твоє сприйняття тексту.
4. Пригадай, що таке верлібр. Який із вивчених творів Бориса Гуменюка належить до цього жанру? Поміркуй, чим верлібр відрізняється від поезії в прозі, а що між ними спільне. Наведи приклади, проілюструй свої думки цитатами.

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

5. Напиши листа, в якому поділися з однолітком своїми роздумами про поезії «Соняшник» або «Стара шовковиця під Маріуполем», переконай його прочитати ці твори.
6. Створи художній опис образу-символу (на вибір), використовуючи епітети, порівняння, метафори.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

7. Знайди у творах військовий сленг / деталі й елементи чорного гумору чи гіркої іронії. Прокоментуй, чому саме «окопний» стиль є ознакою сучасної воєнної прози.
8. Придумай неологізми для опису старої шовковиці або соняхів, використовуючи різні способи словотворення.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Борис Гуменюк (1965)

У заголовному рядку біографії Бориса Гуменюка є лише одна дата — дата народження. І це все-ляє надію. Однак ми не можемо поспілкуватися з автором у соцмережах, на автограф-сесіях чи виставках (Борис Гуменюк був також художником і колекціонером). Можемо лише чекати і сподіватися на зустріч, адже кілька років тому він загубився у вирі війни. Ні, не так, без патетики: він зник безвісти під час оборони Бахмута. Судячи з віршів, дописів, інтерв'ю, Борис Гуменюк вважає патетику зайвою, недоречною в розмові про війну. Це той випадок, коли тема визначає все, з формою включно: «Журналіст гостро документує, письменник — це також правда, але художня, яка залишиться потім, як документ, через 10 чи 100 років, може, це нахабно так говорити про свою творчість. Я старався чесно це робити, нічого не видумувати, обрав найчеснішу форму — верлібр, тобто ніякої рими, патетики, пафосу, метафори чи образів, от як летить автоматна черга...» (з інтерв'ю).

Борис Гуменюк воював із 2014-го (у складі добровольчого батальйону «Азов», на посаді заступника командира батальйону «ОУН»). Із початком повномасштабного вторгнення 57-річний письменник долучився до лав тероборони, пізніше — до бойового підрозділу ЗСУ. Востаннє він виходив на зв'язок з-під Кліщіївки 27 грудня 2022 року.

У доробку Бориса Гуменюка є однойменна з Шевченковою поезія «Заповіт». Гуменюків «Заповіт» увійшов до твореної переважно на передовій на Донеччині збірки «Вірші з війни» (2014). Як і Шевченкова, ця поезія щемка та життєствердна, особистісна. Коли автор говорить про воїнів, що колись були «неслухняними хлопчиками / З рогатками з синцями на колінах / З двійками у щоденнику / З повною пазухою яблук з сусідського саду», то, здається, пригадує і власне дитинство.

Мала батьківщина письменника — село Острів на Тернопільщині. Тато помер до його народження, а мама заледве давала раду з норовом сина. Борис погано відвідував місцеву восьмирічку і значився на обліку в дитячій кімнаті міліції. Він не цікавився літературою, допоки не «підсів» на твори Джека Лондона. А ще хлопець хотів бути схожим на Робін Гуда, Довбуша, Кармелюка. Мине час — і «Кармелюк» стане його позивним.

До війни Борис Гуменюк понад двадцять років не писав вірші. Дебютував поетичною збіркою «Спосіб захисту» в 1993 році. Потім були романи «Лук'янівка» й «Острів», повість «Та, що прибула з неба», збірка прози «Блокпост». У 2018 році вийшов двотомник його поезії

(«Вірші з війни») та прози («100 новел про війну»), що належить до найкращих спроб осмислення досвіду російсько-українського протистояння у ХХІ столітті.

■ Поміркуй над словами письменника, узятими з інтерв'ю. Що ти думаєш про його авторський стиль? Чи погоджуєшся з думкою про те, що верлібр — це найчесніша форма віршування? Прокоментуй свою позицію.

1. Розглянь картини художника *Олега Шупляка*. Митець часто використовує образ соняшника як елемент двозначної символіки. Наприклад, у роботі «Іловайський сонях» рослина слугує прихованим портретом воїна або поля, що стало місцем останнього бою. Це також своєрідне поєднання краси та трагедії.
2. Поміркуй та визнач, що символізують соняшники на інших картинах автора — «Соняшникове поле» та «Сон соняхів».
3. Створи власну картину або малюнок, що відображатиме тематику російсько-української війни. Вибери образ соняшника або іншої рослини, щоби якнайповніше розкрити задум.
4. Напиши коротку анотацію до українського фільму про війну (на вибір), сфокусууй увагу на тому, як кіно передає тягар спогадів і втрат. Використай у своєму тексті метафору «чорні сльози» або «криваві сльози» для опису трагічного моменту, сцени або загального настрою фільму. Заверши анотацію відповіддю на риторичні питання, які звучать як відкритий фінал.
5. **Літературний драйв.** Розгадай кросворд.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-11>

Тема 7

У ПОШУКАХ СЕНСУ ЖИТТЯ

Осяяння — усвідомлення сутності чогось, раптове прозріння, відкриття, яке може стосуватися як предметів та явищ, так і пророчих думок.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Іван Драч (1936–2018)

Прочитай *«Баладу про соняшник» Івана Драча*. Поміркуй над тим, як і чому автор створив образ хлопчика-соняшника.

Іван Драч

БАЛАДА ПРО СОНЯШНИК

В соняшника були руки і ноги,
Було тіло, шорстке і зелене.
Він бігав наввипередки з вітром,
Він вилазив на грушу, і рвав у пазуху гнилиці,
І купався коло млина, і лежав у піску,
І стріляв горобців з рогатки.
Він стрибав на одній нозі,
Щоб вилити з вуха воду,
І раптом побачив сонце,
Красиве засмагле сонце, —
В золотих переливах кучерів,
У червоній сорочці навипуск,
Що їхало на велосипеді,
Обминаючи хмари на небі...
І застиг він на роки й століття
В золотому німому захопленні:
— Дайте покататися, дядьку!
А ні, то візьміть хоч на раму.
Дядьку, хіба вам шкода?!
Поезіє, сонце моє оранжеве!
Щомиті якийсь хлопчисько
Відкриває тебе для себе,
Щоб стати навіки соняшником.

1. Які риси людини втілює автор в образі соняшника?
2. Поясни причину такого різкого перетворення та емоційний стан ліричного героя балади.
3. Напиши 4–5 речень від імені хлопчика-соняшника після зустрічі із сонцем. Що він відчув? Про що мріє тепер?
4. Що, на твою думку, означають фінальні рядки балади? Чи потрібна митцю «наївність» і «дитячість», щоби побачити красу істини?
5. Порівняй соняшник із людиною, яка вперше відкрила для себе поезію або мистецтво. У чому схожість між ними? Чи була така мить у твоєму житті? Поділися враженнями.
6. Пригадай, що тобі відомо про персоніфікацію як різновид метафори. Чому автор використовує цей троп для змалювання образу соняшника?
7. Знайди в тексті приклади інших тропів, поясни їхню роль у створенні поетичного світу.
8. Як ти розумієш слова «Поезіє, сонце моє оранжеве!»? Чому автор ототожнює поезію із сонцем?
9. Яке головне послання передає Іван Драч читачеві/читачці через образ соняшника?
10. Установи відповідність між цитатою з твору та використаним у ній художнім засобом.

Цитата	Художній засіб
1. «...щомиті ... хлопчисько відкриває тебе для себе, щоб стати навіки соняшником»	а) метафора
2. «Поезіє, сонце моє оранжеве!»	б) епітет
3. «Красиве засмагле сонце»	в) уособлення
4. «Сонце ... в переливах кучерів, у ... сорочці... їхало на велосипеді».	г) звертання
5. «І застиг він на роки й століття в ... захопленні»	д) гіпербола

- Прослухайте «Баладу про соняшник» у незвичному прочитанні з ютуб-каналу «Проект Апокриф». Обміняйтеся враженнями. Запропонуйте свій «Літературний римейк». Наведіть чотири переконливі аргументи, що саме обраний вами музичний жанр утілює ідею балади.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Підготуй трихвилинну усну розповідь-презентацію на тему: «Що таке поезія, коли її відкриваєш уперше?» Сформулюй власне розуміння поезії, використай метафоричні образи для опису того, яким яскравим, несподіваним і незвичайним може бути мистецтво.
2. Поміркуй над тим, якою може бути «ціна» творчого життя та «відповідальність» за отримане натхнення. Запропонуй п'ять запитань, які Соняшник мав би поставити Сонцю, перш ніж «застигнути» навіки.

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Запиши монолог соняшника XXI століття, який відкриває для себе нову «поезію» (наприклад, музику, кіно, науку).
4. Склади анотацію або рецензію на твір, у якому вислови думку про те, чи легко сучасній дитині підліткового віку «застигнути» в захопленні поезією, коли довкола стільки цифрових «велосипедів».

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

5. Напиши есе, в якому порівняй «золоте німе захоплення» соняшника сонцем (натхнення мистецтвом) із сучасними формами захоплення (соціальні мережі, відеоігри, віртуальна реальність). Чи здатен сучасний інформаційний шум дати те «застигання на роки й століття», про яке писав Іван Драч, чи він лише створює ілюзію руху?
6. Опиши власне захоплення, зазнач, чи пов'язане воно з мистецтвом і як впливає на твоє життя.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

7. Поміркуй, чому автор балади вибирає для опису сонця саме «червону сорочку на випуск» і «велосипед», а не щось більш епічне чи міфологічне. Поясни, як ці знижені, побутові деталі роблять його ближчим і доступнішим для хлопчика-соняшника.
8. Склади титри (текст, що з'являється на екрані) для німого фільму (5 кадрів) за мотивами балади «Соняшник». Титри мають бути максимально експресивними та метафоричними, тому використовуй прикметники, іменники й вигук для передавання дії та емоцій.

1. Напиши короткий вірш або мінібаладу на тему «Моє сонце – це...» про те, що тебе надихає, пробуджує до життя, дає силу творити.
2. Створи цифровий колаж «Мій шлях до сонця» як символ власного внутрішнього зростання. За потреби використай онлайн-інструменти.

Прочитай фрагменти книжки письменника й літературознавця [Вано Крюгера «Розчакхнута квітка»](#) про відомих українських поетів, зокрема й про творчість Івана Драча. Поміркуй над тим, у чому сила Івана Драча як митця і як людини.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ**Іван Драч (1936–2018)**

1962 рік був щедрим на дебюти в українській літературі: саме тоді з'явилися перші книги шістдесятників Миколи Вінграновського («Атомні прелюди»), Івана Драча («Соняшник»), Бориса Олійника («Б'ють у крицю ковалі») і Василя Симоненка («Тиша і грім»). Молоді поети освоювали нові теми, експериментували з формою. Особливо Іван Драч, який здобув популярність роком раніше, після публікації в київській «Літературній газеті»

«феєричної трагедії» «Ніж у Сонці», що порушувала екзистенційні питання. Тоді не минулося без звинувачень у формалізмі, складності, манірності тощо. Відтак твір не увійшов до книжки «Соняшник», але побачив світ у наступній — «Протуберанці серця».

Незабаром влада позбудеться Василя Симоненка, однак решта названих авторів (а також Дмитро Павличко й Ліна Костенко, що заявили про себе ще в 1950-х) діждуться самостійної України. Іван Драч наближав нашу незалежність і культурно, й політично, зокрема як перший голова громадсько-політичного об'єднання «Народний Рух України за перебудову».

Збіркою «Теліжинці» (1985) він назавжди зафіксував у літературі найменування й образ свого рідного села на Київщині. Натоді Іван Драч уже був лауреатом Шевченківської премії (за книгу «Корінь і крона») та всесоюзної премії за російськомовні вірші. Здається, його життя «двоїлося» з самого початку. Ще в сьомому класі написав вірш «Ми за мир!», який надрукувало районне видання: там було і про Україну, і про кремль. Після закінчення школи викладав російську мову й літературу в сільській семирічці.

Із філологічного факультету Київського університету Івана Драча відрахували (згодом поновився й завершував навчання заочно) за політичні погляди. Здобувши диплом Вищих сценарних курсів, потрапив на Київську кіностудію імені Олександра Довженка.

1965 року він підписав колективне звернення з вимогою пояснити причини арештів інтелігенції. Однак слідом з'явився лист-каяття у зв'язках із дисидентами — сигнал про бажання налагодити стосунки з владою. Конформістська модель поведінки в літературному полі вимагала написання «замовних» віршів, які ставали локомотивами для збірок.

Звісно, не «одноденки» визначають творче обличчя цього письменника. Його перу належать блискучі новаторські балади («Балада про соняшник», «Балада золотої Цибулі», «Балада про випрані штани») й поеми («Ніж у сонці», «Чорнобильська Мадонна», «Смерть Шевченка»), сценарії улюблених фільмів («Камінний хрест», «Пропаля грамота», «Вечори на хуторі біля Диканьки»). Ми цінуємо Івана Драча як літературного «провокатора», що закликав: «Скиньте з Шевченка шапку. Та отого дурного кожуха. // Відкрийте в нім академіка. Ще одчайдуха-зуха...».

1. Досліди біографію поета й усно склади пазл «**Моє знайомство з автором**». Придумай візуальний символ для кожної події. За потреби скористайся статтею в додатку.
2. Виконай завдання «Так/Ні».
3. Літературний драйв. Розгадай ребуси.
4. Виконай інтерактивні вправи.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-12>

Олесь Гончар (1918–1995)

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R3-T7-U2>

- Пригадай момент, коли ти мав / мала можливість милуватися чи захоплюватися природою рідного краю. Які емоції тебе переповнювали? Чи відчував / відчувала ти в цей момент окриленість або повноту власного життя?
- Пригадай, що таке пейзаж у художній літературі. Яка, на твою думку, його роль у розкритті головної ідеї твору?
- Прочитай *новелу «На косі» Олесь Гончара*. Зверни увагу на те, як описи природи вплинули на розкриття характеру персонажів.

Олесь Гончар

НА КОСІ

Далі вже нічого нема — самий простір, саме безмежжя. Смужка суші — вузька необжита коса, відділившись від степу, простяглась у відкрите море. Крізь обрій, крізь небо пронизалася й далі пішла — не видно їй кінця. Загубилася в імлах.

Місцями коса зовсім вузьенька, взимку під час штормів її й хвиля перехлюпне, а зараз вона суха, в сухих палаючих пісках, у буркунах, у лементі птаства.

Безліч пташиних гнізд, яких ніхто не руйнує; океан повітря, не отруєного нічим; гармонія буття, де відчуваєш себе тільки часткою чогось великого — часткою цього безмежжя, цієї синьої вічності.

Найкрайніший край землі, заповідність, чистота.

Стоїть людина на самім краю, на межі реального — кільцє птахів. Маленька дівоча рука один по одному бере з кошика легкі алюмінієві персні, надіває на пташину ніжку, ловкенько пристібує на ній — як амулет, як знак спілки людини і птаха... Лети!

Закільцьованих пускаєш з руки в роздолля моря й небес, в оту безкордонну синяву та блакить, пускаєш і таке маєш враження, що не буде їм смерті, твоїм птахам, що злітають вони з твоєї долоні на вічне життя.

Улюблена праця, душевна рівновага, добрі люди, і ця безконечна бура коса із вітром, із сонцем, із дикими пісками та міцним присмаком свободи. Чи не про щось таке мріялось у п'ятні студентського гуртожитку, коли після шарпанини дня падала вночі на подушку, не знаходячи і в постелі рятунку від навали роздумів, сумнівів, млостивих студентських рефлексів, коли горіла душа від палаючих кривд неподіленого кохання? Змучено, зіспраглено ждала: швидше б кудись! Опинитись би десь!

Після біофаку, як відмінниця, залишена була в столиці, та це тривало недовго, бо так потім склалося, що оглянулась аж тут, на краю землі, де тільки птахи мітингують.

Що ж, іноді і в такий спосіб збуваються мрії. Після напруг та перенапруг міського життя, з його карколомним темпом, чадом, гуркотнявою, нарешті ти чуєш тишу, впливаєшся простором, починаєш виходити з очманіння.

Ранком вийдеш — сонце сходить, на березі моря робиш гімнастику, стоїш, як мама вродила, вітрець пестить тіло пружке... Ніщо тут не обмежує тебе, ніхто нікуди не підганяє. Інший плін часу, інші виміри, інші **абсолюти**. Є тут вічність. Вічність у вигляді чистих, ніким не заплізованих пісків, вловлюєш її в струмуванні вітру, і в спокійному леті птахів, і в неквапливих вишумах моря, що і вночі не змовка.

Щоранку стоїш віч-на-віч із сонцем — ти по цей бік моря, воно — по той бік, — робиш свою студентську фіззарядку, а перед тобою по густій морській синяві — кучугури білого сяють! То — лебеді! Не вигадані, не крижні, а справжні, живі, що дихають з тобою одним повітрям, гніздяться у твоїх володіннях і не полохаються тебе. Лебедині, сніжно-білі кучугури, — мабуть, тільки в дитячих снах можна побачити щось таке. А для тебе вони реальність, вранішня насолода, здоров'я і чистота світу. Мабуть, лише тут і зосталася така неполохана чистота.

Фрегати хмар, вранішніх, біло-перламутрових, по обріях тихо, величаво стоять. Ідеш на них. Одежу прихопиш на руку і пішла собі, мов Сва цих білих безлюдних пісків. Чуєш на тілі пестоці ранкового вітерця, під ногами, де збігла хвиля, аж пружинить вологий пісок, а на його **тужавості** тане біле мереживо піни морської. Кілометри можеш іти отак, роздягнена, вподовж коси, не ризикуючи нікого, крім птахів, зустріти. А твій одяг зостається лежати купами по узбережжю — там черевики, там плаття, — хоч і цілий день так лежатиме, ніхто його не торкне.

Михайло Іванович далеко на березі, в степовій частині заповідника, сіно скиртує: він на скірті сіно вкладає, утоптує, а знизу йому вилами подає дружина його, Парасковія Федорівна, вірна подруга його заповідної самотності, яка для них, здається, самотністю і не є. Задичавлені, правда, трохи обоє, як і всі тутешні сторожі, спершу навіть трохи відлякувала Ольгу їхня мовчанка, думала, чи не сердяться. А вони й сердилися. Просто не люблять зайве балакати. А ще більше не любить Михайло Іванович писати. З нього посадою вимагається, щоб вів щоденники, щоб в усіх подробицях записував до казенної книги пташині прильоти та відльоти, фіксував найменші зміни тутешнього життя, усі примхи природи, а він накарлюкає зо два рядки і ставить крапку. Йому зауважуєш, тлумачиш, як птахів спостерігати, як треба вести щоденник, він же у відповідь тільки терпляче спливає у вус ніжковою усмішкою.

— А що про них писати? Що треба — мені й так про них відомо. — І справді, знає він птахів не гірше вченого-орнітолога: голови не підіймаючи, скаже, який саме птах над ним пролітає, яке пернате створіння цієї миті ріже над тобою повітря своїм крилом.

Зараз щоденник і зовсім, здається, в забутті, бо в Михайла Івановича — сінозбирання. Буває, що в цьому ділі практиканти йому допомагають або радгосп який людей пришле, а поки що Михайло Іванович пореє сіно сам. Іноді, замість зарядки, Ольга теж бере вила в руки. Нанизує сухе запашне сіно і навильник за навильником туди, вгору, де Михайло Іванович мовчки і якимось круто втоптує його, щоб не затекло й від обложних, осінніх дощів.

Одного ранку Ольга працювала на скиртуванні. Нахилившись, саме нанизувала вилами сіно і раптом якимось десятим чуттям відчула: лет! Десь тут, десь зовсім близько. Підняла лице — так і є: лебеді! Все небо заповнене сяйвом величезних, ритмічно працюючих крил. Птахи — просто гіганти і йдуть так до неймовірності низько! Михайло Іванович, який стояв на скирті, здається, міг би рукою їх дістати. А він і голови не підвів, продовжував далі втоптувати сіно. Неквапливі, царствені, пролітали вони просто над Ольгою, над скиртою, над чорним, засмаглим Михайлом Івановичем і, нічим не злякані, поволі потяглись над лимани, десь там спокійно сіли за косою на воді. Сліпучо-білі їхні підкрилля, шелест повітря, зрушеного величавим вимихом крил, мудра ота нелякливість, довіра до людини — все це розбурхало Ользі душу, цілий день потім була під враженням лебединого лету. Дружині Михайла Івановича і сторожам з інших пунктів все переповідала збуджено, як вони летіли:

— Ось так над головою! Ледь рукою не дістала! Чути було навіть шурхіт крил!

І ще сміючись додавала, як Михайло Іванович, топчучись на скирті, і вусом у їхній бік не повів.

— Та ні, я таки бачив їх, — виправдувався Михайло Іванович з соромливою усмішкою, — навіть і полічив. А ось ви, Ольго Василівно, полічити, мабуть, і не догадалися?

А вона таки й не догадалась, це правда, бо вся була поглинута тим сліпучим видовищем, бо вперше ж у такій близькості бачила розпростерті на півнеба живі лебедині крила, сяєво їх наближалось, як сонце, — вперше так зблизька спостерігала дію тих крил, на власні нерви відчула чар і поезію лету.

Такий це край. Живі лебеді з-за плеча в тебе вилітають, а завтра, може, з'являться над хатиною сторожа і рожеві африканські фламінго, прошумлять, пропахлі тропіками, над його кролятником та над цією прозаїчною скиртою сухого, як чай, заповідного сіна. Впиваючись духом його, вчорашня студентка уже встигла переконатись, яка запашна ця її незрівнянна планета.

Заїхав того дня агроном із сусіднього радгоспу. Верхи на кобильчині пузатій, у брилі сомбреро, схожий на ковбоя із прерій, неголений, у рудій щетині (таке враження, що він ніколи не голиться). На радощах Ольга і йому стала розповідати про лебедів, а він з-під свого сомбреро хмикнув недбало:

— Чи й не диво! На Перше травня в райцентрі у нас вони над самими трибунами пролетіли, весь майдан їм аплодував... Ото був номер!

Приїжджий, не встаючи з коня, все на скирту сіна поглядав, розпитував Михайла Івановича, чи не чув, коли приїдуть заповідницьке сіно розподіляти.

— Тут важливо не прогавити, — пояснював він Ользі. — Та ще ж сінце! Зелене, пахуче... Аж сам би їв.

Принюхувався, м'яв у руках те сіно, жартома задобрював Михайла Івановича:

— Якщо нам цю скирту відпустите — могорич буде!

— Кому скажуть, тому й відпущу, — гув Михайло Іванович у відповідь. — Я його не розподіляю.

— Майте, майте на увазі, а то води не дамо! — гукнув агроном, від'їжджаючи.

Колодязя на косі нема, давно вже обіцяють вибити артезіан, та все «тільки язиками б'ють», як каже Михайло Іванович. Поки що ж йому доводиться їздити з бочкою по воду до радгоспного артезіана. Сьогодні по обіді він теж зробив таку подорож, а разом з ним побувала в радгоспі й Ольга: їй треба було на пошту.

Нічим пошта дівчину не порадувала, і, повертаючись до себе, на косу, Ольга сиділа на підводі сумна, скоцюрбившись біля бочки, в якій важко перехлюпувалась вода.

Десь на півдорозі зустрівся їм вершник. Може, що настрій в Ольги був такий чи сама душа ждала чогось небуденного, тільки, коли верхівець той вимчав із-за обрію, вимчав, ніби десь із татарщини, із козаччини і швидко став наближатися, і серце дівчини забилося незрозумілим хвилюванням. А той уже і надлетів, і весь був смага, мужність, обвітреність! Круто осадив свого коника перед незграбною хурою Михайла Івановича, блиснув білозубою усмішкою, аж дівчині жарко стало враз: звідти він, звідти! З часів лицарських, далеких... Профіль орлиний і сам — як орел! Тільки й бракує що шаблі при боці та шапки-бирки на голові... Та хоч і був він мовби прибульцем з далекої минушини, проте сигарети цілком сучасні вживав: наблизившись, став «Шипкою» Михайла Івановича частувати. Закурюючи, хвалився, що знову в них на Байрачому мисливське господарство організовується, щойно оце вирішено в районі, і його вже егерем призначено.

— Єгер, це ж звучить?

І очі його, усміхнено-примружені, невідступливі, змусили Ольгу зашарітись.

— А ви стережіться, — мовив до неї. — Ходите понад морем в костюмі Єви... Безлюдно, думаєте... А воно ні. Сонце світить, далеко видно. І хтось, може, по той бік лиману в комишах приліг та — в бінокль... У нас люблять красу!

І знову блиск усмішки, і вже кінь здивився, вигнувся, війнув курявою, помчав свого вершника, наче його й не було.

Але ж він був. І зостався при ній! Бо як пішла увечері уже перед сном купатись до моря, то чомусь не одразу зважилась скинути одяг із себе. Весь час почувала очі того легеня на собі, по той бік лиману, з нічних комишів вони пильно, **жагливо** дивились. А ніч була ясна. Місячна доріжка стелилась по морю у далеч планети. Щось русалкове було в цій ночі, чарами її весь світ був повитий, її прозорістю й тихим місячним царюванням над морем і степом. Так гарно, так розкішно було, що дівчина, навіть почувавши на собі той сторонній погляд із комишів, усе ж стала роздягатись. Повільно, значливо, ніби перед шлюбною ніччю, скидала із себе все, зосталася тільки в місяць зодягнута... Любуйся, любку! Для тебе ця смага, ця чистота і святість тіла...

І ось він уже наблизився, як там на дорозі, коли з «Шипкою» нахилився, і війнуло від нього на дівчину гарячим духом коня, поту, пилу, духом дороги і вітру...

За кілька днів приїхав і той, від кого, здається, залежав розподіл заповідницького сіна. Рідко автомашина пробивається сюди через піщані кучугури, через грузькі солончаки поміж лиманами, а цього разу пробились аж два газики й «Волга». Зацікавлених у сіні було багато, прибула ціла компанія керівників близьких і віддалених степових господарств. Купалися. Обідали, потім знову купалися. І весь час не вщухали суперечки про сіно, про худобу, якої вже порозводили стільки, що і в скотарнях не вміщається, скоро, мабуть, зимуватиме просто неба. І не осуджувала їх Ольга за голий практицизм цих суперечок, за бурхання пристрастей навколо таких буденних тем, бо неважко було їй збагнути, що тема сіна, худоби, зимівлі, годівлі тут найголовніша, вона для цих людей саме життя, адже з цим пов'язані всі їхні радощі й прикрощі, від цього залежить благополуччя сім'ї й становище господаря, а часом і сама його людська честь.

«Чи, може, це вузько? Чи, може, їх заїдає цей практицизм? Чи не доживуся й я коли-небудь до того, що мені вже навіть на лебедів буде ліньки голову підняти? Вони летітимуть, а я топтатиму сіно, втупившись під ноги...» Так думала і все дошукувалась у собі виправдань, аргументів, що промовляли б за цих людей, за їхнє життя, бо таки ж не ти, а вони всіх постачають і всіх годують!

Той, від кого залежав майбутній розподіл сіна, хоч і мав прізвище хвацьке й веселе — Танцюра, насправді був похмурий, був чомусь у присмутку, протезом скрипів, очей не показував, коли з кожним із присутніх за руку здоровкався. Був сивий уже, з сірим пригаслим об-

личчям. Лише за обідом він ожжавів, виявив увагу до Ольги, розпитував про столицю, про навчання і як їх міністерство розподіляло, а коли дізнався, з яким перескоком потрапила вона сюди, то навіть посміхнувся з поблажливою зверхністю:

— Життя, воно навчить... Навчить калачі з маком їсти. Нічого собі калачі, — сказала дружина Михайла Івановича, для якої Ольга була не інакше, як жертва чийсь помсти. — Мати хвора, мати сама, а дочку куди посилають... Був би дядько в міністерстві — сюди б не послали!

— Нічого, — казав гість, — тут теж наша земля, наші люди.

— Ми дублені, звикли. А як їй тут зимувати? — стояла на своєму господиня. — Зайде зима — хоч вовком вий. Дощі, бурани, море аж до хати добиває... Господар мій на баркас та на ніч по рибу, а я вдома цілісіньку ніч не сплю, бо думки всякі, бо, може, його вже й живого нема. Вранці прибереде весь льодом обмерзлий, одяга на ньому торохтить, з лица чорний і слова не може вимовити... Таке наше життя.

— Отже, є де сталити характер, — казав гість до Ольги. — Сподіваюсь, ви ж за цим прибули? Характер сталити?

«Чого я прибула — мені це знати, не ваш це клопіт, — нахмурювалася Ольга. — А що мужність, **крицевість** душі кожному потрібна, то це правда, це мене в людині приваблює...»

Про що і з ким би не говорила Ольга, весь час їй думалося своє: чому його тут між ними нема? Здається ж, мусив би бути? Ні разу не бачила його після тієї зустрічі в степу і, хоч тільки у вимрійках з'являвся ночами, хоч тільки у видивах місячних наснувалося їй оте русалкове щось, оті обійми на березі моря і пестоші жагливі, — і все ж вони ніби й насправді були, бо дедалі ближчим, ріднішим ставав він для неї...

Танцюра ніби вгадав Ольжині думки:

— Де ж єгер? Чому не бачу тут мого друга? Послати по нього мої колеса!

І послали.

Після обіду купалися; Танцюра купався трохи осторонь від товариства, і по вологому піску узбережжя було видно глибоко впечатаний слід його важкого протеза.

Потім усі гуртом пішли вподовж коси по бережечку, і так було тут гарно, вільно-роздольно, що й сперечальники, нарешті, попримовкали, погляди людей ласкавістю засвітились, хмелем зачарованості. Танцюра, світючи сивиною, рішуче кульгав попереду, скрип його протеза й скрик чайки були чи не єдині звуки довколишнього світу. Танцюрі, видно, подобалось бути в ролі вожака, він ішов повеселілий, ведучи вперед товариство, протез його вгрузав упевнено, він його аж вкручував у пісок.

Море випліскує хвилю за хвилию, мие й мие косу, що простелилася пластома в синяву моря. Десь аж там, на вістрі її, мав бути морський маяк. Якби не мла, білу вежу його було б видно й сюди — ясними ранками вона блищить, біліє на обрії. Одначе й зараз, хоч млисто

було, крізь марево спеки всі поглядали вперед: чи не забовнаніє часом десь там, край неба, біла вежа маяка. Люди суші, а чомусь їх не покидала така цікавість.

Повно було дикого птаства. Клекотіло в повітрі, спочивало табунами на воді, жовтіло безпомічними пташенятами в бур'янах, де всюди валялись скаралуці, покинутий одяг тих, що вже повискакували на волю. Лебеді білили далеко в морі, набагато далі, ніж вранці. Їх розглядали у бінокль, що його прихопив один з молодих доглядачів.

Заглибились далеко на косу, коли їх догнали ще двоє: Ольжин шеф, зсутулений кандидат наук із контори заповідника, та цей самий смаглявий красень, цей чубатий парубок-егер... Ольги він начебто й не помітив. **Сягністо** ступаючи у своєму потертому егерському галіфе, все пряв очима вперед, і в руці у нього була — Ольга очам не повірила — мисливська рушниця. Що це? Хто йому дозволив? Ольжин шеф у відповідь на її осудливий погляд пояснив з кривою усмішкою:

— На косі, крім корисної живності, як відомо, водяться й хижаки...

Егер підбігцем поспішив до старшого.

— Вікторе Павловичу, — покликав він Танцюру. — Ану дуплетом... Як там, на Байрачому!.. Дуплетиком! Ви ж умієте, як ніхто! — і в голосі егеря з'явився такий мед, така холопська запобігливість, що Ользі стало соромно за нього, — соромно, принизливо і тяжко.

Рушницю було передано Танцюрі. Він взяв її, обдивився з обізнаністю мисливця. Скинув очима на розчервонілу сердиту Ольгу, і зникла в них привітність, що була до цього, стали вони холодні, чужі. «Чого ця дівчина тут? — мовби питав присутніх. — Навіщо нам тут ці її прискіпливі осудливі очі? Не цікавлять мене її чесноти, скоріше дратують. Я хочу бачити звичні, прийнятні для мене очі оцього парубка-егеря, відданого й меткого. Влаштовує мене й догідливе поблискування скелець ваших окулярів, товаришу кандидат наук... І навіть нейтральна агрономова веселість приймається... А ось вона...»

Нічого й сказано не було, проте всі відчули, що ця вчорашня студентка тут зайва. І сама вона це відчула теж. Зосталася стояти на місці, не пішла з ними далі, коли вони, обминувши забитий чорною морською травою лиманчик, знов поважки почваланали уподовж коси.

«Невже буде постріл? — чаїлась Ольга, звіркувато дивлячись їм услід. — Невже буде натиснуто курок? Усе залежить від цього: буде постріл чи ні?»

Вся коса мовби насторожилась. Тиша стояла якась неспокійна. Світле безмежжя здавалось склянисто крихким...

«Все, все залежить від цього, — не давала спокою думка. — Може, навіть саме майбутнє, і цінність твоїх ідеалів, і всі оті диявольські вибухи, жахіття, про які тепер стільки пишуть, говорять, думають, — усе якимось найтоншим зв'язком зв'язано з його рушницею браконьєра, з тим — буде постріл чи ні?»

Очолена Танцюрою ватага майже сховалась у вибалку за чагарями. Легінь твій, віддаляючись, весь час упадаючи біля Танцюри, забув навіть озирнутись, пустельно стало на косі. Чорніє купами камка, сіль на ній закипає. Ольга повільно побрела додому. Все чомусь згадувалась фраза, кинута Танцюрою за обідом: «Пошліть по нього мої колеса...» Себто машину пошліть. І ці безглузді колеса тепер довбали їй мозок: «Пошліть по нього мої колеса...»

І знов бачила догідливо-похапливу метушню єгеря, знов почувала пекущий сором за його оту патоку в голосі, що так не пасувала до бравой статури цього таки ж легенького, красеня степовика! Що їй казати, не лицарем гідності й незалежності постав перед нею. Зовсім не таким ти його собі вимріяла, не таким уявляла! Наче обікрав у чомусь тебе, глибоко покривдив...

І враз — як удар по нервах — вона вся здригнулась. І прут обрію наче здригнувся: постріл! Десь там, у глибині коси, пролунав постріл...

Надвечір, коли товариство повернулося до хати Парасковії Федорівни, в Танцюри велике щось біліло під пахвою.

Лебідь-шипун білів.

Важучий, з білим пухом, з обвислими метровими крилами, з мертвим паліччям ніг.

— Маєте, Федорівно, на вечерю, — з підкресленою веселістю, яка Ользі здалася напускною, звернувся Танцюра до господині.

Але вона не прийняла дару. Випросталась, підняла груди ображено:

— Ця птиця свята... У нас її не їдять.

Танцюра спробував був передати лебедя дружині іншого сторожа, що сьогодні прибула сюди з чоловіком та дітьми погостювати, але й вона відмовилась:

— Вам же сказали — птиця свята. Не їдять такої в нас.

І пригорнула до себе дітей. Діти — двоє дівчаток і хлопчик — тільки сопіли, неприязно позиркуючи з-під матеріної руки на Танцюрин протез, що тупцявся біля них.

Ніхто не захотів лебедя, повідмовлялися під тим чи іншим приводом усі. Кандидат наук сказав про себе навіть, що він вегетаріанець, хоч не далі як за обідом уминав кролятину. Ухилився від дарунка й агроном, пожартувавши, що дільничний міліціонер штраф йому припече і не повірить ні в які виправдання.

Один тільки єгер упав коло Танцюри, втішав:

— Додому повезете, гостинець перший сорт буде... — Ольга тут уже просто зненавиділа єгеря, зненавиділа і власний спалах сліпого почуття до нього, з жахом подумала, і цей гнучкоспинець, вислужник міг би бути обранцем її серця.

Кинуто було лебедя в машину, і рушницю поверх нього теж було кинуто, як непотріб.

Увечері перед від'їздом, вже сівши у машину, Танцюра підкликав Ольгу:

— Осуджуєш? Гріх я великий вчинив? — запитав з недоброю посмішкою. — Плану недовиконаєш, одним менше закіляєш?

Ольга мовчки кусала губу. Очі стали маленькі, злі.

— Може, збираєшся донести на мене?

— Цим не займаюсь.

— А чого ж надулась?

— Чого? Знати хочу: невже ви так увірували в право своє — бити? В право робити те, що заборонено іншим? Чому вважаєте, що вам вільно переступати закон?

— Все? Висловились?

— Чому ви поводитесь так, ніби ви — останній на цій землі? А ви ж не останній? Після вас — будуть.

Холодним став його погляд. І обличчя в сутіні було сірим, як попіл.

— А може, всі ми останні? Чи ти, така розумна... сподіваєшся повторити цикл? Два життя збираєшся жити?

— Ви цинік. І ваші міркування цинічні! І гидка мені ваша філософія браконьєрства!

— Стривай... Тобі шкода цього лелеку? — Він навмисне називав лелекою лебедя, мабуть, щоб зневажливіше було. — На! Візьми! — І підняв з півсутіні машини купу того білого, важкого, просто за шию підняв. — А то кролів тут порозводили, як в Австралії, норами все перерили. Бери, бери, не сердься. М'ясо в нього солодке.

Широке, вилицювате лице дівчини пашіло обуренням.

— Цей птах... Він і для мене святий! А де ваші святині? Чи ви вже звільнили від них своє життя?

— Що ти знаєш про наше життя, — зітхнув Танцюра. — Звідки тобі знати, як воно нам ребра трощило і як нині іпачить наш брат... Кого ще так вимордовує робота... Інші на рибалку, в театр, а ми до ночі... Хоч і з температурою, хоч як ниють рани. До півста не дотягши, інфаркти хапаєм! — І сердито дверцятами хряпнув.

До пізньої ночі ходила Ольга по косі. Небо в зорях було, небосхил розтанув, лінія обрію зникла. Справді, мов на краю планети. Далі там, за небосхилом, — уже тьма і безвість. І мовби на краю душі людської стоїш — душі дотеперішньої, знаної, дослідженої. А далі що? На що буде звага? До чого порив? Які запаси добра і зла в її арсеналі? І чому, опинившись на межі зла, людина так легко й безболісно между ту переступає? «Абстрактно! — чує вона чиєсь заперечення. — Глибока філософія на мілких місцях!» Але це кажете ви, ті, хто не бачив сьогодні його рушниці, його самовпевненості і його рішучості (як він тим протезом землю викручував, усвердлював у неї кожен свій крок, кожен свій притуп!).

За тижнів два знову проїздом було тут товариство. Танцюра, незвичайно добрий якийсь, надміру балакучий, хвалився сторожівським жінкам і мовби, крім них, ще комусь:

— Ледве з дому не вигнала дружина із тією здобиччю. Тільки побачила мого лелеку — теж у крик! От жіноцтво, всюди однакове... Наче з вами змовлялась: «Навіщо в квартиру приніс, це ж птиця свята!» Навіть сусіди повідмовлялися. Насилу помічниківі своєму накинув. Чоловік темний — прийняв за гусака...

Усім ніяково було слухати, а Танцюра ніби й не помічав загальної ніяковості, знов повертався до теми «лелеки», та що встрілено його було майже випадково, та що він, невдаха мисливець, кається тепер, зарікається бити більш. Суворі, обсмалені сонцем люди слухали його, понурившись, слухали; а вірять йому чи ні — важко було по їхній замкнутості догадатись.

■ Постав наголоси у словах *абсолюти*, *тужавий*, *жагливо*, *крицевість*, *сягнисто*, за потреби скористайся словником. Добери до них синоніми, урахувуючи контекст.

1. Визнач тему новели Олеса Гончара «На косі». Як вона пов'язана з проблемами сучасності?
2. Порівняй образи Ольги і Танцюри: хто з них ближчий тобі за світоглядом? Чому?
3. Поясни, чому автор так чітко розділяє персонажів на «позитивних» і «негативних». Це допомагає розкрити ідею чи спрощує конфлікт? Як саме?
4. Зачитай фрагменти тексту, що описують косу. Якою її змальовує автор?
5. Чи можна вважати, що образ коси символізує певну межу — між природою і цивілізацією, мрією і реальністю, свободою і законом? Прокоментуй свою думку.
6. Що би змінилося, якби дія відбувалася не на косі, а в місті? Як це вплинуло б на ідею твору?
7. Як би ти переінакшив / переінакшила назву «На косі», щоб вона передала головний зміст твору?
8. Поміркуй, чи може краса врятувати людину від спотворення. Наведи приклад персонажа новели, якого треба, на твою думку, рятувати.
9. Символом чого є леbedі у творі? Чому про цього птаха кажуть, що він «святий»?
10. Знайди інформацію про те, які леbedі існують у природі. Чому їх занесено до Червоної книги?
11. Чи відомо тобі, що образ леbedів використовували на гербах країн і міст? Як думаєш, чому?
12. Використовуючи графічну схему зв'язків між персонажами новели, напиши аналітичний коментар (обсягом 10–12 речень), який має розкрити динаміку взаємин. Зверни увагу на кольорові лінії, які позна-

чають певні типи зв'язків (наприклад, *жовтий* — *гармонія*, *червоний* — *конфлікт*, *зелений* — *прагматизм*, *блакитний* — *недовіра* тощо).

13. Добери фото морських кіс України та склади візуальний образ новели «На косі».
14. За бажанням намалюй власні ілюстрації до тексту.

- Візьміть участь у рольовій грі «Судове слухання», де розглядається справа про браконьєрство.

Через тиждень після інциденту до заповідника прибула комісія з міністерства для розгляду факту браконьєрства (убивства лебедя). Розподіліть ролі між учасниками. Кожен учасник має за 1–2 хвилини висловити свою позицію, використовуючи факти й аргументи з тексту. Ваша мета — змусити комісію ухвалити рішення на свою користь.

Ролі:

Ольга (обвинувач): вимагає офіційного розслідування й покарання Танцюри (за вчинене браконьєрство) та єгера (за співучасть у браконьєрстві).

Танцюра (обвинувачений): з метою уникнення покарання та дискредитації Ольги виправдовує свій вчинок як випадковий постріл і переконує комісію, що Ольга — наївна студентка, яка не розуміє життя.

Парасковія Федорівна (свідок): підтверджує, що лебедя було вбито, але вона птаха не брала, бо він «святий»; займає нейтральну позицію, щоб не викликати осуду влади.

Суддя: демонструє об'єктивність, вислуховує сторони й оголошує рішення (штраф, догана, закриття справи).

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Чи замислювалась/замислювався ти, що означають загадкові малюнки на старовинних щитах, печатках або прапорах міст? Ці знаки — герби, а наука, яка їх вивчає, має гарну назву — геральдика (від латинського «герольд» — «оповісник»). Вона тісно пов'язана з генеалогією, символіграфією, народним орнаментом.

Геральдика — це справжнє мистецтво поєднання кольорів, символів і форм, яке дає змогу розповісти історію роду, міста чи навіть держави без

жодного слова. Вона пояснює, чому на одному гербі зображено орла, на іншому — лева, а на третьому — загадковий знак чи квітку.

Герб — це особливий символ, який має свої правила створення. У Європі навіть існують закони геральдики, що визначають, як правильно розташовувати фігури, які кольори поєднувати і що вони означають. Сукупність усіх цих правил називають геральдичною граматику.

Українська гербова традиція має глибоке коріння. Ще з XI століття на Русі використовували князівські та боярські знаки — своєрідні «прагерби». Їх наносили на щити, зброю, печатки. Найчастіше це були хрести, зірки, місяці, птахи, звірі, а також знаки у формі літер або геометричних фігур. Такі символи мали не лише декоративне значення — вони показували походження, рід, володіння чи військову славу.

У геральдиці кожен колір має своє значення: синій означає чесність, вірність; червоний — мужність, любов до Батьківщини; білий (срібний) — чистоту, доброту; чорний — мудрість і витримку.

В Україні гербова традиція формувалася не лише в князівському середовищі, а й у селянському. Знаки ставили, наприклад, на вуликах (бортях), щоби позначити власність.

Сьогодні геральдика — це не лише частина історії, а й жива наука. У нашій державі діє Українське геральдичне товариство, засноване у Львові, яке досліджує герби та допомагає містам і громадам створювати власні символи.

Наші герби — це частинка української душі, у якій переплелися традиції, мистецтво, історія й гордість за свій рід і землю. (Джерело: Вікіпедія)

■ Пригадай, що символізує герб України. Розкажи про історію його створення.

■ Розглянь герби на зображеннях. Зверни увагу на те, що на деяких є лебідь. Поміркуй, що символізує кожен фрагмент герба, поясни значення кольорів.

Герб полян

Герб Холопичів
(Волинь)

Герб родів України,
Литви і Польщі

Герб Війська
Запорозького

Герб Генріха IV,
короля Англії

Герб міста Гор'єн,
Швейцарія

Герб Західної
Австралії

- Створи власний герб. Подумай, які символи (фігури, літери, птахи, звірі) найкраще передадуть твої риси чи цінності.

1. Створи «досьє» на одного з персонажів новели Олеся Гончара «На косі». Обов'язкові елементи справи: ім'я та коротка характеристика, опис зовнішності, психологічний портрет, стаття обвинувачення, свідчення очевидців, мотиви злочину, рекомендації слідчим.
2. Інсценізуй ключовий епізод твору без слів, лише за допомогою міміки, тіней, музики. Продумай декорації, освітлення та зовнішність.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Опиши зміни у внутрішньому світі Ольги: до приїзду на косу, в період «чистоти» на косі, після пострілу.
2. Поміркуй над фразою Михайла Івановича, якою він захищає свій досвід і практичні знання від «навчання» Ольги. Склади короткий діалог (4–6 реплік), де Ольга змінює тактику спілкування: замість повчань вона ставить запитання, щоб визнати й зрозуміти досвід співрозмовника (наприклад: «Михайле Івановичу, а як Ви навчилися так точно розрізняти птахів на слух?»).

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Вислови власну думку про «філософію браконьєрства» Танцюри. Як думаєш, його аргументи про «вимордованого роботою брата» є достатнім виправданням для порушення закону й етичних норм? Обґрунтуй свою позицію.
4. Порівняй твір Олеся Гончара «На косі» з іншим текстом про природу (наприклад, Олександра Довженка «Зачарована Десна»). Що спільного та відмінного у змалюванні картин природи? Зроби висновок про особливості авторського стилю митців.

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

5. Склади офіційного листа від імені Ольги про необхідність пробити артезіан на косі. Використовуй стандартні формулювання ділового листування (наприклад: «Просимо розглянути питання...», «Із повагою,...»).
6. Уяви, що ти береш участь у літературному онлайн-форумі, де обговорюється поведінка єгеря. Хтось стверджує, що він просто прагматичний і бореться за сіно для свого господарства, а не вислужується. Сформулюй письмову відповідь на цей коментар.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

7. Створи «словничок мови Гончара». Добери 10–12 найяскравіших образних слів і поясни їхню роль у творі.
8. Накресли в зошиті таблицю за зразком і заповни її. З'ясуй значення фразеологізмів:
 - ➔ мати камінь на серці;
 - ➔ стояти між двох вогнів;

- ➔ як з гуски вода;
- ➔ зі шкіри пнутися;
- ➔ брати близько до серця;
- ➔ бачити світ у рожевих окулярах;
- ➔ сидіти склавши руки;
- ➔ впасти у відчай;
- ➔ викликати вогонь на себе.

До кожного з них обері персонажа новели «На косі», сутність якого розкриває цей вислів. Поясни свій вибір, а потім склади приклад висловлювання (репліку, фрагмент внутрішнього монологу чи коментар), у якому цей фразеологізм міг би бути використаний.

Фразеологізм	Герой твору	Пояснення	Приклад висловлювання
--------------	-------------	-----------	-----------------------

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Олесь Гончар (1918–1995)

Завжди цікаво поглянути на творчу майстерню письменника: де, коли і як з'являються на світ художні перлини? До Олесь Гончара варто було б зазирати в першій половині дня. Зранку й до обіду він сидів за друкарською машинкою. Причому не на самоті, а з дружиною Валентиною, що впродовж цілого життя була незамінною помічницею для свого іменитого чоловіка: першою читачкою, критицинею, секретаркою. Вона давала раду з численними листами від шанувальників і недоброзичливців (окремі навіть прихову-

вала від адресата), а з початком депутатської роботи Олесь Гончар — із запитамі від виборців.

До Другої світової війни Олесь Гончар навчався в Харкові: спочатку в технікумі журналістики, потім — в університеті. Там здібного студента, що починав літературну діяльність, паралельно працюючи в кількох газетах, помітив літературознавець Юрій Шевельов. Пізніше, вже з еміграції, він розкритикував літературу в УРСР на прикладі роману свого учня «Таврія».

Плідно працювалося письменнику в домі старшої сестри Олександри в рідному селищі Ломівка на Дніпропетровщині, де він замешкав після війни. До речі, на фронт Олесь Гончар пішов добровольцем, перервавши навчання, мав кілька поранень, був у полоні. Згодом студіював філологію в Дніпропетровському державному університеті, публікувався в періодиці. Після виходу в журналі «Україна» новели «Модри Камень» для автора вимагали покарання: мовляв, показав у творі, що кохання до дівчини важливіше за любов до Вітчизни.

В одному з найвідоміших творів Олесь Гончар «Собор» порушено проблему бездуховності та наголошено на потребі берегти наші культурно-історичні пам'ятки. На формування релігійності письменника повпливала бабуся, яка виховувала його після ранньої смерті матері. Цікаво, що в дитинстві Олесь Гончар звався Олександром Біличенком, але прибране ім'я — не те щоб літературний псевдонім. Олесем він став у школі задля уникнення сплутування з тезкою. А материне прізвище Гончар стало заміною батьковому, відгородивши від зв'язку з тим, хто створив іншу сім'ю та не цікавився життям сина.

«Собор» був надрукований 1968 року в журналі «Вітчизна» й одразу ж вийшов окремими книгами у провідних видавництвах. Тиражі вимірювалися сотнями тисяч. Роман, який критики прозвали «антирадянським», залишався під забороною близько 20 років. Було кілька спроб номінувати його на Нобелівську премію.

1. Ознайомся з інформацією про *художника Леоніда Ліманенка*. Переглянь його картини. Вибери одну, яка найбільше сподобалась, та опиши свої враження від неї.
2. Уважно розглянь картину Тараса Шевченка «Місячна ніч на Косаралі». Знайди на ній елементи, що перегукуються з фінальною атмосферою твору Олесь Гончара (ніч, самотність, безмежжя). Опиши картину Тараса Шевченка, використовуючи метафори й епітети з новели «На косі». Поясни, чому ця нічна самотність (на картині) є візуальною метафорою для фінальних роздумів Ольги (про «край душі людської» і «межу зла»).

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-13>

Місячна ніч на Косаралі. Тарас Шевченко, 1848 р.

Тема 8

СИЛА ТА ЩИРІСТЬ ПОЧУТТІВ

Симпатія — позитивне емоційне ставлення, яке виявляється в приязні та доброзичливості.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

■ Пригадай, які ти знаєш українські символи. Чи можна їх уважати втіленням коду національної пам'яті й ідентичності українців? Розглянь ілюстрації до тексту, знайди інформацію про те, що символізує вінок із квітів. Назви квіти, що вплетені у вінок, і поясни їхнє значення.

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Жива мова квітів в українському вінку

Вінок — це головний убір у формі обруча, який плели з листя, трав, гілочок і квітів. У давнину він мав обрядове та релігійне значення, а згодом став одним із найголовніших символів української культури.

Спершу вінок виконував роль оберега. Наші предки вірили, що він захищає від злих сил, приносить здоров'я, добробут і щастя. Із часом вінок перетворився на символ дівочства. У народі говорили, що загубити вінок — це втратити дівочу честь. Його носили лише незаміжні дівчата.

Вінок також був символом сонця. Дівчина у вінку асоціювалася із небесним світилом, яке сходить, із чистотою, красою і молодістю. Крім того, цей символ уособлював славу, перемогу, святість, щастя, успіх, могутність, мир, цнотливість, дівочтво і любов.

Дівчата починали носити віночки з трьох років. Мати дарувала доньці перший вінок із чорнобривців, що втамовували головний біль, ромашок — для заспокоєння серця, незабудок і барвінку, що поліпшували зір. Зберігали його в скрині та вдягали на свято Спаса. Для чотирирічної дівчинки сплітався інший вінок, у нього додавали безсмертник і листочки яблуні. У шестирічки був новий вінок, бо вплітали мак, який беріг сон і думки, та волошки. Семирічній дівчинці плели окрасу з семи квітів, але вже з цвітом яблуні. Наступні вінки дівчинка вже плела собі сама, переймаючи цю нехитру науку від сестер чи старших подруг.

Загалом до українського вінка вплітали близько 12 різних квітів, кожна квітка мала своє значення: мак символізував мрії, красу, молодість, родючість; цвіт вишні та яблуні — материнську любов і відданість; ромашка — ніжність, вірність, кохання; соняшник — відданість і вірність; м'ята була оберегом для дитини, дбала про її здоров'я; волошки уособлювали людяність; чорнобривці — красу, материнську любов, затишок рідного дому; ружа, мальва, півонія — віру, надію, любов; материнка — материнську любов; калина — красу, дівочу вроду; лілея — чистоту та чарівність; дев'ятисил — силу та

здоров'я; безсмертник — довголіття і зцілення; хміль — розум, гнучкість; польовий дзвіночок — вдячність.

Отже, вінок — це й прикраса, й оберег, і справжня «жива мова квітів», де кожен елемент має символічний сенс.

Існує багато видів вінків, зокрема такі:

- вінок кохання, який дівчина плела з 13 років і до заміжжя, використовуючи ромашки, цвіт яблуні та вишні, хміль, а над чолом клала гроно калини;
- вінок відданості дівчина дарувала хлопцеві, коли той вирушав у дорогу, як символ пам'яті й любові;
- вінок надії з волошок і маку дівчина мала покласти на голову обранця, щоб кохання здійснилося;
- вінок розлуки плели з первоцвіту й вересу, коли коханий залишав дівчину;
- чернечий вінок — із білих лілей, які символізували чистоту Божої нареченої;
- весільний вінок був найпишнішим і найкрасивішим, його плели з барвінку, лікарських трав, живих або штучних квітів, адже він мав захищати молоду від лихого ока.

Український вінок — це символ молодості, краси, любові та духовної сили українців. Він поєднує в собі давні вірування, багатство природи й народну мудрість. Тому важко уявити українську дівчину в традиційному строї без вінка — цієї яскравої, чарівної та глибоко символічної окраси.

■ Зробіть висновок про те, яке значення мали квіти в українському вінку. Яка роль у ньому чорнобривців?

■ Дослідіть інформацію про назви вінків у різних регіонах України. Простежте, яку роль та символічне значення мали стрічки, що впліталися у вінок.

■ Розгляньте зображення, згенероване штучним інтелектом. Чи вдало підібрані кольори? Що б ви змінили? До якого виду, на вашу думку, може належати цей вінок та хто міг його носити?

■ Створіть фото-/відеоколаж сучасних жіночих або чоловічих головних уборів. За бажанням додайте музичний та голосовий супровід. Поясніть історію виникнення одного з уборів.

■ Чи носите ви головний убір? Обговоріть, чи варто вважати його важливим елементом самовираження. Прокоментуйте свої думки.

Микола Сингаївський (1936–2013)

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R3-T8-U1>

Прочитай уголос пісенну поезію **Миколи Сингаївського** «Чорнобривці». Визнач роль такого виду читання для глибокого розуміння тексту.

Микола Сингаївський

ЧОРНОБРИВЦІ

Чорнобривців насіяла мати
У моїм світанковім краю.
Та й навчила веснянки співати
Про квітучу надію свою.

Приспів:

Як на ті чорнобривці погляну,
Бачу матір стареньку,
Бачу руки твої, моя мамо,
Твою ласку я чую, рідненька.

Я розлуки і зустрічі знаю —
Бачив я у чужій стороні
Чорнобривці із рідного краю,
Що насіяла ти навесні.

Приспів:

Як на ті чорнобривці погляну,
Бачу матір стареньку,
Бачу руки твої, моя мамо,
Твою ласку я чую, рідненька.

Прилітають до нашого поля
Із далеких країв журавлі,
Розквітають і квіти, і доля
На моїй українській землі.

Приспів:

Як на ті чорнобривці погляну,
Бачу матір стареньку,
Бачу руки твої, моя мамо,
Твою ласку я чую, рідненька.

1. Прослухай пісню «Чорнобривці» у виконанні Олександра Пономарьова в електронному додатку.
2. Опиши емоції, які ти відчув/відчула, читаючи вірш і прослуховуючи пісню. Із чим, на твою думку, вони пов'язані?
3. Що символізують квіти у вірші? Простеж зв'язок між образом матері та значенням чорнобривців.
4. Яким ти уявив/уявила ліричного героя? Скільки йому років, де він може перебувати, які обставини могли вплинути на нього?
5. Які риси характеру та моральні цінності притаманні героєві?
6. Визнач головний мотив та образи-символи вірша.
7. Поясни (усно, до двох хвилин), чому автор в останньому куплеті поєднав образи чорнобривців, журавлів і долі. Підготуй три аргументи, які доводять, що журавлі є багатозначним символом.
8. Заповни в зошиті таблицю, проаналізувавши, що символізують чорнобривці на різних рівнях тексту. Зроби висновок про роль цього образу у формуванні головного мотиву вірша.

Рівень аналізу	Символічне значення чорнобривців	Цитати-докази з тексту
Особистий (герой)		
Національний (країна)		
Філософський (доля)		

- Знайди та коротко опиши (до 5 речень) ще один твір українського мистецтва (пісню, картину, вірш чи фільм), де центральним є мотив туги за рідним домом чи матір'ю. Поясни, чим цей мотив відрізняється від того, що змальований у пісні «Чорнобривці», а в чому простежуються спільні ознаки.
- З огляду на актуальні події (розлука через війну чи міграцію), напиши новий, сучасний куплет і приспів до пісні «Чорнобривці». Збережи при цьому ритм, мелодику і ключові образи (*квіти, дорога, мати, земля*).
- Поміркуй, чи може бути картина відомого художника Олега Шупляка «Земля Опілля» ілюстрацією до вірша «Чорнобривці» Миколи Сингаївського. Прокоментуй свою думку.

Земля Опілля. Олег Шупляк, 2020 р.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

- Створи уявний діалог (12 реплік) між ліричним героєм і сучасним мігрантом, у якому розкрий, що саме нагадує їм про рідний дім.
- Зроби висновок про те, чи змінилася суть туги за рідним домом протягом десятиліть.

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

- Які саме риси, на твою думку, мати передала синові, допомігши йому витримати розлуку й зберегти надію?
- Чи можна вважати, що для ліричного героя чорнобривці є втіленням коду національної пам'яті й ідентичності?

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

- Напиши вільне есе про те, чому саме чорнобривці стали ключовим символом, що може долати відстань і час. Назву добери самостійно.
- Уяви себе ліричним героєм/ліричною героїнею, який/яка перебуває далеко від дому («у чужій стороні»). Склади листа до близької людини, в якому передай свої почуття. Використай промовисті образи-символи.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

- Досліди етимологічне значення слова чорнобривці, добери народні синоніми до цього слова.
- Прокоментуй значення вислову «твою ласку я чую...»: створи тезу — твоє головне припущення, додай два-три аргументи та зроби висновок.

1. Уяви себе журналістом-аналітиком / журналісткою-аналітикинею. Твоє завдання — написати есе, присвячене популярності вірша Миколи Сингаївського «Чорнобривці». Досліди одну або кілька строф і поясни, як за допомогою окремих слів автор створив яскравий емоційний контраст між рідним краєм і чужою стороною.
2. Досліди фольклорний і культурний контекст: яке значення мають чорнобривці в народній традиції, піснях, вишивці, прикметах тощо. Знайди три-чотири приклади, де зараз використовують чорнобривці як символ зв'язку з домом. Створи подкаст про те, що допомагає українцям сьогодні зберегти свою ідентичність.

Літературний драйв. Розгадай ребуси.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Микола Сингаївський (1936–2013)

Про митців часто пишуть у такому дусі: навіть якби він створив лише цей твір, то вже б викарбував своє ім'я в історії. Для Миколи Сингаївського, автора десятків книг і сотень пісень, «цим твором» стали «Чорнобривці». Чи випадково пісні, заслухані й залюблені настільки, що сприймаються як народні, виникають у студентському середовищі? Хто знає, але поміж «Марічкою» (1955) Михайла Ткача та «Червоною рутою» (1970) Володимира Івасюка, студентів-медиків, уписані й «Чорнобривці».

Перші рядки майбутньої пісні прийшли до Миколи Сингаївського 1957 року в Парижі, куди він потрапив як активний студент філологічного факультету Київського університету. Побачив так далеко від дому знайомі квіти і — привіт, ностальгіє. Композитор Володимир Верменич (не відмовте собі в розкоші послухати його «Поїзд у Варшаву» на слова Ліни Костенко) уже мав «рибу», тобто готову музику, яка добре поєдналася з текстом. Зі сцени пісня вперше прозвучала 1960 року у виконанні тенора Костянтина Огневого. Кілька років «Чорнобривці» залишалися в тіні «Пісні про рушник» Андрія Малишка і Платона Майбороди, однак потім на них чекала всенародна любов. Пісню виконували Олександр Таранець, Дмитро Гнатюк, Квітка Цісик, Ніна Матвієнко, Віктор Павлік, Олександр Пономарьов, Віталій Козловський, SHUMEI і LAUD...

Якщо б існував топ українських письменників із найкрасивішими прізвищами, Сингаївський був би серед них. Власне, були б Сингаївські, бо старший брат Миколи Петро — також знаний літератор. Микола Сингаївський народився у багатодітній сім'ї в селі Шатрища на Житомирщині. Його рідні перебралися сюди після ліквідації радянською владою хутора Сингаї (звідси й прізвище).

Спочатку поезія була для Миколи грою: розважався, заримовуючи завдання від матері. До серйозніших спроб спонукав приклад брата, студента філфаку столичного університету і поета-початківця: а він що, гірший? Переломною подією стало гостювання в родині Петрового однокурсника, майбутнього класика Юрія Мушкетика. А ще — під час навчання у школі Миколі Сингаївському пощастило виступити із власними віршами (та бути поміченим!) перед Максимом Рильським, якого можна вважати «хрещеним батьком» нашого автора в літературі. Подібна роль належала й Михайлові Стельмаху, що схвально відгукнувся про його першу книгу для дітей «Жива криничка» (1958).

Майже 50 років Микола Сингаївський присвятив журналістській діяльності, працюючи в редколегіях цілої низки видань: «Молодь України», «Київська правда», «Літературна Україна», «Ранок» тощо. Паралельно виходили книги його поезії для дошкільнят і молодших школярів, а також поезії і прози для дорослого читача. Окрема сторінка у творчій біографії митця — художні переклади з болгарської, польської, французької і новогрецької мов.

■ Уявіть, що ви зустріли Миколу Сингаївського в його рідному селі Шатрище. Поет розповідає вам про своє дитинство, про чорнобривці біля хати, про перші вірші. Напишіть коротке інтерв'ю (5–7 запитань і відповідей), яке могло б вийти в сучасній шкільній газеті. За потреби скористайтеся інформацією, поданою в рубриці «Познайомся з автором».

■ Микола Сингаївський умів так писати, що його слова легко перетворювалися на пісні. Створіть власний невеликий вірш (4–8 рядків) про рідний край, природу чи дитинство. Спробуйте передати почуття за допомогою різних видів тропів. Подумайте, які слова могли б звучати як приспів.

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R3-T8-U2>

Борис Олійник (1935–2017)

■ Прочитай спочатку про себе, а потім уголос поезію *Бориса Олійника «Пісня про матір»*. Чи відрізняється емоційне сприйняття поезії під час різних видів читання? Поділися своїми враженнями.

Борис Олійник

ПІСНЯ ПРО МАТІР

Посіяла людям літа свої, літечка житом,
Прибрала планету, послала стежкам споришу,
Навчила дітей, як на світі по совісті жити,
Зітхнула полегко — і тихо пішла за межу.

— Куди ж це ви, мамо?! — сполохано кинулись діти,
 — Куди ви, бабусю? — онуки біжать до воріт.
 — Та я недалечко... де сонце лягає спочити.
 Пора мені, діти... А ви вже без мене ростіть.

— Та як же без вас ми?.. Та що ви намислили, мамо
 — А хто нас, бабусю, у сон поведе по казках?
 — А я вам лишаю всі райдуги із журавлями,
 І срібло на травах, і золото на колосках.

— Не треба нам райдуг, не треба нам срібла і злота,
 Аби тільки ви нас чекали завжди край воріт.
 Та ми ж переробим усю вашу вічну роботу, —
 Лишайтесь, матусю. Навіки лишайтесь. Не йдіть.

Вона посміхнулась, красива і сива, як доля,
 Махнула рукою — злетіли увись рушники.
 «Лишайтесь щасливі», — і стала замисленим полем
 На цілу планету, на всі покоління й віки.

1. Визнач основний мотив поезії. Доведи, що цей твір має жанрові ознаки пісні.
2. Чи відгукуються тобі почуття ліричного героя до матері? Як саме?
3. Опиши образ жінки-матері, спираючись на текст. Якими рисами вона наділена?
4. Знайди образи-символи у вірші, прокоментуй їхнє значення.
5. Знайди в тексті діалог між дітьми та матір'ю. Що в ньому головне — слова чи почуття? Прокоментуй свою думку.
6. Які почуття до матері ти вважаєш найсильнішими/найважливішими: почуття обов'язку, відповідальності чи безумовної любові?
7. Розглянь зображення, поміркуй, чи може бути картина Ольги Гайдамаки «Дерево життя» ілюстрацією до вірша «Пісня про матір» Бориса Олійника. Прокоментуй свою думку.
8. Пригадай народні прислів'я та приказки, присвячені матері. Установи відповідність між частинами висловів і поясни значення кожного.

Дерево життя. Ольга Гайдамака, 2020 р.

Материн гнів, як весняний сніг: ...
 Дитина плаче, ...
 Нема того краму, ...
 У кого є ненька, ...
 На сонці тепло, ...
 Ластівка радіє весні, ...

а біля матері добре.
 у того й голівонька гладенька.
 рясно впаде, та скоро розтане.
 а матері боляче.
 а дитина — матері.
 щоб купити маму.

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Цифрове мистецтво — творчість у світі технологій

Уяви, що замість пензлів і фарб художник бере до рук графічний планшет, а замість мольберта — відкриває програму на комп'ютері. Так народжується цифрове мистецтво (Digital Art) — сучасна форма творчості, де художники творять за допомогою комп'ютерів, планшетів або навіть штучного інтелекту.

Цифрове мистецтво можна побачити всюди: у мультфільмах Pixar, відеоіграх, рекламі, Instagram-фільтрах чи навіть на обкладинках музичних альбомів.

Перші спроби створювати мистецтво за допомогою комп'ютерів були ще в 1950-х роках. Тоді художники вводили спеціальні коди — й комп'ютери «малювали» прості геометричні фігури.

Справжній бум почався у 1980-х з появою персональних комп'ютерів. А вже сьогодні цифрові художники можуть малювати, анімувати або навіть створювати цілі віртуальні світи.

Існує кілька основних напрямів цифрового мистецтва.

Цифровий живопис (Digital Painting) — малювання за допомогою спеціальних програм, як-от Adobe Photoshop, Corel Painter, Procreate, Krita. Художники створюють портрети, ілюстрації, комікси або фантастичні пейзажі.

3D-графіка та моделювання — це те, що ми бачимо у відеоіграх, мультфільмах і рекламі. Об'єкти створюють у 3D-програмах Blender, Autodesk Maya, ZBrush, Cinema 4D, а потім оживляють за допомогою анімації.

Генеративне мистецтво (AI Art) — тут художнику допомагає штучний інтелект. Зокрема, нейромережі DALL-E або MidJourney можуть створити картину за цифровим описом.

Піксель-арт (Pixel Art) — це стиль, який нагадує старі комп'ютерні ігри. Кожен елемент складається з маленьких квадратиків — пікселів. Саме такий вигляд мають герої ігор Minecraft чи Super Mario. Створюються за допомогою програм Aseprite, Pyxel Edit, Photoshop.

VR та AR мистецтво — створення 3D-об'єктів, які можна побачити у віртуальній реальності (VR) або доповненій реальності (AR). Наприклад, надівши VR-окуляри, опинитися всередині своєї картини!

Цифрове мистецтво має переваги, адже дає змогу легко виправити помилку — стерти щось або змінити кольори без шкоди для роботи. Створити складне зображення можна швидше, і не треба купувати фарби чи полотна.

Сьогодні ШІ створює не лише картини, а й музику чи відео. Проте багато митців вважають, що головне — це людська ідея. Машина допомагає, але не здатна замінити емоції та фантазію митця.

Тож цифрове мистецтво відкриває безліч можливостей для молодих художників, які хочуть експериментувати, мріяти та створювати щось абсолютно нове у цифровому світі.

Саме такою художницею є Ольга Гайдамака. Її роботи виконані у змішаній цифровій техніці. Мисткиня досліджує українську традиційну культуру — містичні ритуали, вірування, обереги, надзвичайну красу вишиванки, багатство головних уборів і втілює свої ідеї за допомогою цифрового мистецтва.

1. Прочитай про *художницю Ольгу Гайдамаку*. Переглянь її картини та поміркую, у чому унікальність стилю мисткині. Запиши в зошит, які образи на її полотнах символізують духовність українців.
2. Придумай ідею для власного цифрового твору на українську тематику та спробуй утілити її за допомогою спеціальної програми.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Виконай компаративний аналіз віршів «Пісня про матір» Бориса Олійника та «Чорнобривці» Миколи Сингаївського: порівняй образи, символіку, авторський стиль. Склади усне повідомлення (10 речень) про те, чим подібний головний мотив цих поезій і в чому різниця.

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

2. Визнач віршовий розмір поезії. Поміркую, як впливає ритмомелодика вірша на його сприйняття.

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

3. Склади есе, в якому опиши свою близьку людину та вислови їй подяку і любов.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

4. В останній строфі вірша визнач художні засоби та поясни їхнє значення. Прокоментуй роль синтаксичних одиниць, якими вони виражені.

1. Досліди образ матері в різних видах мистецтва. Склади мультимедійну презентацію, відео- чи фотоколаж із аудіосупроводом на тему «Сакральний образ матері в українському мистецтві».
2. Візуалізуй поезію «Пісня про матір» за допомогою сучасних цифрових інструментів, наприклад Canva. Використай цитати для ілюстрування образів-символів.
3. Підготуй постановку невеликої театральної сцени за мотивами вірша, продумай реквізит і елементи декорацій.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Борис Олійник (1935–2017)

Чи траплялися з тобою непояснювані речі? Іноді буває складно розрізнити, чи то події химерні, чи їхнє сприйняття. Наприклад, Борис Олійник якось у дитинстві побачив чоловіка в блакитному вбранні, що схилився над ним, випромінюючи світло... Сон, уява чи реальність? Бабуся тоді вирішила, що до внука приходив Бог.

Саме вона, баба Химка, допомагала дочці Марфі, яка втратила чоловіка на війні, виховувати Бориса. Хлопець почав римувати ще під час навчання в рідній Зачепилівці на Полтавщині. Після закінчення факультету журналістики Київського університету працював за фахом, продовжував публікувати вірші. Серед найкращих у Бориса Олійника — книга поезій про матір «Сива ластівка», куди ввійшли відомі пісенні тексти: «Пісня про матір», «Мати сіяла сон», «Як упав же він...», «Мамо, вечір догоря...».

Борис Олійник брав участь у діяльності важливих політичних і культурних інституцій: був народним депутатом, головою української делегації в ПАРЄ, очолював Український фонд культури, Шевченківський комітет. За цих умов послідовна відданість комуністичній ідеї викликала запитання, яких письменник, варто зауважити, не уникав (мережа зберігає низку інтерв'ю).

Часто оцінку діяльності Бориса Олійника складають у схему складнопідрядного речення з підрядним допустовим. Спробуйте його змодельювати, засновуючись на фейсбук-дописі учасника гурту ТНМК і прозаїка Олександра Сидоренка (Фоззі): «Комунякам, зрозуміло, де місце, але цей був з багатьма дулями. І гарних справ багато наробив. Серед іншого, кажуть, перший “Червоній Руті” допомагав. А без неї, самі розумієте...».

Звісно, розуміємо: ідеться про події, що наближали 1991 рік. Так, у травні й червні 1986-го Борис Олійник вів телерепортажі з Чорнобиля, тоді ж опублікував статтю «Випробування Чорнобилем». Темі чорнобильської катастрофи присвячені його вірші «Крик Чорнобиля», «Дорога на Чорнобиль», поема «Сім». 1988 року письменник із трибуни Всесоюзної партконференції закликав назвати призвідців Голодомору 1932–1933 років, згодом ініціював відкриття на Полтавщині першого пам'ятника його мільйонним жертвам (про це — у поезії «Біля Мгарського монастиря»). Був одним із авторів Закону УРСР «Про мови в Українській РСР» (1989), яким українській мові надавався статус державної. У 2010 році, коли окремі політичні сили просували Закон «Про мови в Україні», Борис Олійник переконував, що захисту в Україні потребує не російська, а українська. У його поемі «Трубить Трубіж» задекларовано, що «...тільки Слово береже в основі / Безсмертя української душі».

Євген Гуцало (1937–1995)

Прочитай твори *Євгена Гуцала* «Падають зірки» та «Весняний вечір». Простеж за власними відчуттями, що виникли під час читання.

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R3-T8-U3>

Євген Гуцало

ПАДАЮТЬ ЗІРКИ

Вночі, йдучи звідкись чи кудись, раптом згадаєш про небо, задерж голову — й таке перше відчуття від безмежної кількості золотих роїв угорі, наче очі твої, душа твоя злетіли до їхнього бджолиного, підсвічено-медового сяяння і вже там залишились. Бо зненацька так легко почулося, немов залишив на землі важкі **вериги**, якими стало для тебе твоє тіло, звичні його кайдани, що неволили дух, і тепер світиш донизу, туди — на землю, в морок — усім тим найдорожчим промінням, яке дозрівало в тобі протягом усього життя.

Чим довше дивишся на зорі, тим більше набираєш такої певності; вони, далекі, стають для тебе близькими, що міг би й рукою торкнути. І коли опускаєш зір додолу, то **неспогадано** все довкола наче відкриває перед тобою новий свій смисл, якого раніше ти чи не хотів помічати, чи він ховався від тебе. Іншими очима дивишся на дорогу, на якій оце стоїш, вловлюючи прибитий вічною вогкістю запах курави; натхненно-пильним зором прилипаєш до постаті людини, що, огорнувшись темрявою, зникнувши в її таємничому коконі, посувається тобі назустріч.

Може, всьому цьому надали іншого смислу зірки, що сповнили твою душу й тим відчуттям полегкості, якого ти начебто напився отам, серед золотих роїв, і якого ще не встиг розтратити.

І коли маєш отакий небуденний настрій, то боляче буває дивитись, як падає зірка. Начебто встигаєш зазримити, звідки вона зірвалась і куди мала б упасти, спіткнувшись на рівному місці, дивишся у високий морок, де щойно був залишений слід, який немов сам себе підмів невидимою мітлою, немов сам себе спалив, — дивишся, вражений, наче сподіваєшся, що не вмерла зірка, що спалахне вона в іншому місці... Проте ні, не спалахнула.

Вериги — залізні ланцюги, пута, які носили на руках або на тілі релігійні фанатики з метою самокатування.

Неспогадано — раптово, не очікувано.

І зненацька — наче ж бачив, як вона мерехтіла отам, як кололася зеленкуватобілим світлом, — знов полетіла, наче у вир кинулась, бажаючи втопитись, але вода смертельної темряви відступала й відступала перед нею, поки в якусь останню мить падуча зірка наздогнала її

поверхню, кинулася в безодню мороку сторч головою, втопилася, зникла, лиш тільки слід її якийсь час наче тлів іще на холодній щоді нічного неба.

А потім не встигаєш примічати, де й котра зірка зірвалася, полетіла донизу. Що їх манить туди? Що жене їх стрімкими табунами? Яка непереможна й невблаганна сила старої землі? Чи не ота сама сила, що пробуджує в мені любов до неї, що все тримає на цьому світі?

Оглянься — прожиті твої дні летять слідом за тобою, лишаючи в темряві минулого щомиті згасаючий, і все ж таки незгасний, слід...

Євген Гуцало

ВЕСНЯНИЙ ВЕЧІР

Повітря вогке, м'яке — воно ніби пронизане передчуттям туману, що впаде опівночі або ж перед світанком. Співають солов'ї, їх неправдоподібно багато в зелені садів, серед білого цвіту. Начебто й не солов'ї співають, а кожен садок щебече по-своєму... чи в садку кожне дерево витьохкує так, як то йому судилося цієї весняної пори... Співають солов'ї, щебечуть садки, витьохкують дерева — весь цей дивовижний, злагоджений хор творить одну пісню, ім'я якій — радість, ім'я якій — українська весна!

З-над самого обрію зводиться місяць, кругловидий, смутний, і світить він ще впівсили, без завзяття, і проміння його печальне, мов зітхання матері... Й місячна доріжка на ставу ледь-ледь позначилася, наче пошкодовано золотих **окрушин**, щоб усипати її щедро, а та пригорща-друга непевно здригається на поверхні, приглушено переблискують, кволо мерехтять, ось-ось не втримаються, потонуть на дно... Та місяць вище, і вже не такий смутний, і вже яскравіший — і доріжка подовшала, побільшала золотого блиску, що скрадливо витанцьовує, переливається, погойдується, й ті спалахи гостріші, впевненіші; й коли ти йдеш по березі, то доріжка теж пересувається по воді, і той її рух вселяє в тебе певність, що можеш бачити її лише ти один, що належить вона тільки тобі, що тільки ти один прилучений до таємниці її свідчення на воді, ніби ти один годен пережити той душевний стан, який вона здатна викликати.

Отакого вечора, коли цвітуть садки, і з кожного лунає знеможливе пташине щебетання, отакого вечора, навесні, гостріше відчуваєш самого себе і все те, що тебе оточує. Свіжими, оновленими очима дивишся, ясніше розумієш і сприймаєш. Немов даровано тобі **спостигання** смислу, таїни, мудрості життя, й ти усвідомлюєш цю свою змогу, й тобі стає так, наче ось-ось широко розчиняться ворота твого єства, розчиняться й назавжди заберуть собі всю красу і всю привабливість світу.

Отакого вечора, навесні, по-новому починаєш розуміти, яке тобі все дороге — й тихе, задумане село, що озивається бадьорими молодими голосами, в яких теж звучить весняна свіжість; і дух зволоженого

А

Жаский — який викликає, наводить страх; страшний.

Окру́шина — дрібненька частинка, шматочок, грудочка чого-небудь.

Спостига́ти — осягнути, збагнути, зрозуміти.

ранковим дощиком чорнозему; і гіркуватий запах черемхових заростей, од яких віє холодком, які чомусь викликають у тобі спогади про дитинство; і теплі, приязні вогники зірок у темній голубизні неба... Отакого вечора ти глибше починаєш усвідомлювати, що все це рідне, дане тобі споконвіку, назавжди, і в твоїй свідомості починає солодко, щемливо звучати

слово батьківщина, єдине слово, що здатне вмістити в себе весь навколишній світ і навіть більше, єдине слово, що більше і за твою любов до рідної землі, й за твою зворушеність, коли ти думаєш про неї.

Ясно світить місяць, і в його сьйві співає весна по садках, і в його сьйві особливого значення набирає зосереджене мовчання чорних полів, і **жаскою** глибиною вражає погляд людини, яку ти в цей час здибав... Ясно палає, освітлюючи твої почуття, і все там видно, видно до найменшої подробиці, а найкраще — твою любов, ім'я котрій — ця весна, ця земля.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС

ЛІРИЧНА ПРОЗА

емоційний, перейнятий сповідальною відвертістю епічний твір, якому властиві ознаки лірики

Композиційний центр ліричної прози — душевне переживання та думки персонажа

Сюжет з багатоплановими асоціаціями формує нову художню єдність не в часовій послідовності, а за принципом «тут і зараз»

У ліричній прозі автор переймається міркуваннями та почуттями, що часто розкриваються через монолог, сповідь

Асоціативний перебіг думок, тематична багатоплановість подібні до прийому монтажу, потоку свідомості, до якого залучений самоаналіз ліричного героя

Різновиди ліричної прози: лірична автобіографія, мандрівний щоденник, вірші в прозі, епістолярна література

Новела (франц. — новина) — невеликий прозовий епічний твір, у якому висвітлюється незвичайна подія або переживання персонажа, завершується несподіваним фіналом, має напружену дію.

Етюд (франц. — дослідження) — невеликий за обсягом твір настроєвого характеру, що переважно не має завершеного сюжету (синоніми — студія, образок, шкіц, ескіз).

1. Чи доводилося тобі спостерігати за зоряним небом? Опиши його неповторність. Пригадай свої відчуття.
2. Яким ти уявляєш ліричного героя твору *Євгена Гуцала «Падають зірки»*? Опиши його внутрішній світ.
3. Прочитай текст удруге за допомогою техніки «коментоване читання». Назви художні засоби, за допомогою яких відображено красу зоряного неба.
4. Прочитай значення слова *вериги*. Чому автор називає тіло «кайданами»? Що він має на увазі, описуючи полегшення душі?
5. Як ти розумієш символ падучої зірки?
6. Доведи, що твір Євгена Гуцала «Падають зірки» — це ліричний етюд.
7. Визнач, які художні засоби автор використав для змалювання весняного вечора в однойменній новелі. Поясни, як вони допомагають створити настрій.
8. Перекажи один абзац твору власними словами, зберігаючи його зміст, але змінюючи мовні засоби. Чи змінився настрій цього фрагмента?
9. Поміркуй, чому саме весна викликає в ліричного героя почуття радості, любові до рідної землі, ностальгії за дитинством. Чи маєш ти подібні відчуття? Як природа на це впливає? Наведи приклади.
10. Створи короткий опис (3–4 речення) весняного вечора у своєму рідному селі чи місті, використавши художні засоби, подібні до тих, що є в тексті.
11. Порівняй образ весняного вечора в цьому тексті з образом природи у відомому тобі іншому творі української літератури. У чому подібність і відмінність?
12. Проаналізуй новелу «Весняний вечір» і з'ясуй, як її зміст зумовлює жанрові особливості твору. Зверни увагу на напруженість подій, несподівану розв'язку, лаконізм оповіді, обмежену кількість персонажів і зосередженість на одному конфлікті. Поясни, як ці елементи допомагають розкрити ідею твору саме в жанрі новели.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Візьми участь у дискусії з теми «Чи може зоряне небо або весняний краєвид змінити настрій людини чи навіть світогляд?»

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

2. Визнач тему й основну думку творів Євгена Гуцала «Падають зірки» та «Весняний вечір».
3. Поясни, чому слово «батьківщина» в обох текстах набуває особливого значення. Як це слово звучить у твоїй свідомості, із чим пов'язане? Які асоціації воно викликає?

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

4. Поміркуй про відчуття духовної легкості, коли людина піднімається над буденністю. Виклади свої думки у формі вільного есе. Використай слова (або їхні синоніми) рубрики «Слово — ключ до тексту». Назву есе придумай самостійно.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

5. Вибери з тексту художні засоби, які, на твою думку, найяскравіше змалювали картини природи у творах «Падають зірки» та «Весняний вечір» Євгена Гуцала.
6. Заповни в зошиті таблицю «Неповторність художнього слова» за зразком.

Художній засіб	Приклад	Тлумачення
Порівняння	бджолине, підсвічено-медове сяяння	гармонія, порядок у природі, духовна насолода, життєдайна сила, наповненість життям

1. Створи власну уявну карту нічного неба, де кожна зірка символізуватиме твоє почуття, мрію чи цінність. Додай підписи й коротке пояснення, чому саме ця «зірка» для тебе важлива.
2. Намалюй картину або зроби фотоколаж, що передає ті емоції, які описані у творах Євгена Гуцала «Падають зірки» та «Весняний вечір», наприклад, легкість, натхнення, дивовижність тощо.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Євген Гуцало (1937–1995)

Кому не доводилось чути від дорослих повчання на кшталт: «Коли матимеш своїх дітей, тоді...»? Так-от, тримайте його альтернативне продовження: коли ви станете батьками, то збудете офіційну підставу повернутися до дивовижної поезії Євгена Гуцала для дітей. Залишається сподіватися, що до того часу «ВСЛ» перевидасть книгу «Зайці в полі варять борщ» (із чудовими ілюстраціями художниці Ольги Кваші), яку нині нереально знайти в книжкових крамницях. «Зайців...» упорядкувала дитяча авторка

Леся Воронина, дружина Євгена Гуцала. Як зізнавалася, спочатку прийшла закоханість у прозу (коли 15-річною прочитала книгу «Серпень, спалах любові», не схожу на інші твори епохи соцреалізму), а вже потім — у автора.

Шевченківську премію 1985 року письменнику присудили саме за дитячу прозу: повість «Саййора» та збірку оповідань «Пролетіли коні». А через 10 років, у травні 1995-го, Євген Гуцало отримав престижну

Міжнародну премію Антоновичів у розмірі 5 тисяч доларів за роман-трилогію «Позичений чоловік», «Приватне життя Феномена» та «Парад планет».

Тоді ж сім'я планувала переїзд із Києва на малу батьківщину письменника, в село Нова Гребля на Вінниччині, де щойно придбала хату. Новий господар ще встиг походити босоніж по мокрій після літнього дощу траві на обійсті, а менш ніж за два тижні його не стало через хворобу серця.

Входження Євгена Гуцала в літературу не було простим: жодне з видань, у які надсилав твори під час навчання в школі, не погодилося на публікацію, а в студентські роки (за рік після відмови з Києва, де мріяв студіювати журналістику, вступив у Ніжинський педагогічний інститут) безрезультатно писав іменитим авторам. Можливо, тому, що прохав не лише оцінити його вірші, а й проспонсорувати купівлю велосипеда, на якому подорожував би Україною і написав про це?

Першими, хто підтримав, були Павло Загребельний, який дав Євгенові Гуцалу роботу в «Літературній Україні», та Микола Руденко, що посприяв літературному дебюту — публікації в журналі «Дніпро» добірки з чотирьох оповідань, а також рекомендував до друку книгу прози «Люди серед людей» (1962). Євген Гуцало був дуже працездатним, видаючи щороку по одній-дві книги: поезії, оповідання, повісті й романи, кіносценарії.

У 1990-х «Літературна Україна» опублікувала його публіцистику з незамишленим поглядом на українсько-російські стосунки, в яких «силою агресії, силою зброї, силою паталогічної брутальності і паталогічного розбою нам постійно нав'язувався культ російського народу, нам постійно нав'язували цивілізацію брехні, пияцтва, ненависті до праці, нав'язувалася цивілізація безгосподарності, хаосу, безперспективності, цивілізація мародерства». 1996 року ці статті вийшли посмертною книгою «Ментальність орди».

■ Назви три характерні ознаки авторського стилю Євгена Гуцала.

■ Як би ти описав / описала сучасне українське село / місто в стилі Євгена Гуцала?

Літературний драйв. Доповни асоціативний куш за мотивами прочитаних творів Євгена Гуцала.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-14>

Степан Процюк (1964)

■ Прочитай повість **Степана Процюка «Аргонавти»**. Поміркуй, яке символічне значення образу аргонавтів із давньогрецьких міфів використав автор.

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R3-T8-U4>

Степан Процюк

АРГОНАВТИ

(Скорочено)

1

І знову вічний вир змін. Нещодавно літо вирішило трішки поспати — і вже вересень.

— Цей місяць знаковий для нас, Костю.

— Чим, Неспокійко?

— Не прикидайся! Ти знаєш!

— У вересні ми вперше зустрілися?

— І цим також.

— А ще?

— Костику! У вересні я тебе полюбила!

— Але ж модно закохуватися весною: пташки-бруньки, розумієш, і всіляка інша травичка, — піджартовував хлопець.

— Модно не закохуватися, а остерігатися залежності!

— Ти, як завше, кажеш правду.

— А ти хіба не так думаєш? — до грайливого дівачачого голосу вплелася тривожна нотка.

— Не так! Не так! — тішився Кость зустріччю.

Їхні весняні душі були непідвладними ні трохи сумовитій осені, ані депресивній нульградусній зимі із її частою слякотою і рідким снігом. Може, теперішня зима пристосовується до наших корисливих сердець із їхнім туманом і негодою, де нема ні великого холоду, ні великої спеки?

— А як?

— Модно остерігатися залежності, але все ж наважитися.

— Хіба це залежить від нас?

Від нас залежить усе, Неспокійко. Тільки ми не завше це розуміємо.

— Костю, чуєш? Давай знову кудись поїдемо!

— Наприклад?

— Наприклад, в Антарктиду. Ми будемо жити на полярній станції, навколо п'ятдесятиградусний мороз, ми будемо цілуватися не губами, а кожухами! А потім ти притягуватимеш на вечерю білого ведмеда. Я білуватиму тушу, смажитиму м'ясо, словом, усе, як у печерних людей...

— Марійко! А хочеш пожити при поселенні первісних людей?

- Хоч би на Місяці, аби з тобою, Костю.
 - Дівчинонько мила, а що будеш їсти на Україні, на далекій?
 - Сухарі з водою, аби, любий, із тобою, на Україні, на далекій...
 - Дівчинонько мила, а де будеш спати на Україні, на далекій?
 - В полі під вербою, аби, серце, із тобою, на Україні, на далекій...
- Задзвенів голосильник, тобто дзвінок, сповіщаючи початок чи то першого, чи то шостого уроку.

2

Отже, Кость не проти подорожей із Марійкою. Але кожна подорож дає додатковий досвід. Може, довгі подорожі не лише щось додадуть, а й щось віднімуть?

Кохання — це пір'їнка невідомого. Подув — і нема.

Кохання — це обмін серцями. Бо коли хтось не віддає свого, від нього слід якнайхутчіш тікати.

Кохання — це волосина, загублена нею і збережена ним.

Це те, що противиться **зоднаковінню**. Не вписується у визначення. Подібне, як і в більшості людей. Характерне лише для тебе.

Кохати — означає пожбурити в найдальший куток маску тигра чи лисиці... [...]

3

Кость Онишкевич перейшов до 10-А. Марія Ковальчук — до 9-Б. Уявіть, вони попридумували собі нові імена!

...Можливо тому, що наш розум противиться застиглості — і ми час від часу хочемо побувати в різних масках, помилуватися різними ролями, які вправніше чи нездарніше виконуємо, щоб відтак повернутися до основної?..

Кость був Левом. Завдяки цьому іноді смішному, іноді величному знаку Марійка назвала його Левчиком. Вона народилася під сузір'ям Стрільця — і Кость, окрім Неспокійки, вигадав їй ще одне ім'я — Мисливчик. Неспокійко і Неспокійка, Левчик і Мисливчик, Марійка і Костик, Ромео та Джульєтта, два знаки Вогню, два юних вулкани, пряма лінія, перетнута перпендикуляром, десятикласник і дев'ятикласниця Старомихайлівської середньої школи № 2, одні з кількох мільярдів землян, голка і нитка, він і вона.

«Як добре, що ми помирилися!» — часто думали Костик і Марійка, будучи на самоті. Але це перше розхолодження багато навчило їх. Кость зрозумів, що кривих дзеркал у нашому житті значно більше, ніж може видатися на перший погляд. Вони здатні спотворити й закаламутити. Людина і без них докладає титанічних зусиль, щоб якнайбільше зрозуміти іншу людину. А коли на перешкоді ще стають примхливі дзеркала нашої уяви, тоді порозуміння стає неможливим...

4

Марійчина мама плакала.

— Що трапилося, мамо?

— Нічого, доню, все добре, — сльози котилися на стіл, наче перетворившись на річку, що одного разу насмілилася вийти з берегів.

— Чому ж ти плачеш?

— Бо...

— Щось із татом? Він же вчора телефонував? Про що ви говорили? — прокидалися у дочки туманні здогадки.

— Ні, ні... Усе нормально...

Сьогодні — і вперше у житті — Марійка нагадувала маму, а мама — Марійку. Наче якийсь ляльковод, що рухає ниточками нашого життя, вирішив знічев'я розважитися.

...Може, тато хворий і йому не вистачає грошей на ліки?.. Може, йому не виплатили зарплатні — і він третій день голодний?..

— Ні, ні, дитино... Він не голодний... Просто...

— Що, ма? — починала плакати дочка разом із мамою.

— Просто... Я за ним скучила...

... Може, тато вже забув про маму, яка так чекає на нього, забув про дочок? Кажуть, на тих заробітках таке часто трапляється, що люди їдуть туди з однією душею, а повертаються — з іншою. Або взагалі не повертаються, лише пересилають гроші. Але навіщо тих грошей, коли немає любові?..

— Ні, доню... Що ти таке кажеш на тата? Він би ніколи цього не зробив! Просто мені буває важко...

Мама і Марійка ще довго розмовляли. Світилося віконце — здається, вже єдине на всю Старомихайлівку. Була друга година ночі, коли вони полягали, сповнені тривоги й надії. Мама згадувала, як вона познайомилася з татом, навіть трохи розповіла Марійці про свої хвилювання і любов.

— Це ж як у мене і Костика! — зробила дівчина приголомшлене для себе відкриття. І одразу мама видалася їй ріднішою і зрозумілішою. Хотілося гладити мамину голову, шепочучи якісь заспокійливі й дуже ніжні слова.

Ще довго голосно стукотіли дві беззахисні грудочки їхніх сердець. Світло вже вимкнулося, але вони говорили-говорили. І про те, що мама допомагатиме їм, коли Марійка з Костиком одружаться, і про те, як Марійка колись назве свою дочку чи сина, і про те, що їй треба вступати до вишу, і про ті невибагливі жіночі секрети, які мама знала з власного досвіду, і про те, як мама любить тата, особливо, коли його нема поруч, і про мамину роботу та Марійчиних учителів.

Надворі почало світати. Було тихо, анішелесь. Лише красивий молодик-місяць безпристрасно, навіть байдуже, підслуховував розмови дочки та матері...[...]

5

— Щось мене мама насторожує...

— Моя?

— Не жартуй, Левчику!

— А що трапилося, Мисливчику?
— Мама моя чомусь захандрила... Якась депресія...
— Не журися, Неспокійко. У батьків так буває, коли вони борюкаються з собою...

— Як це?
— Ну... Коли вони мають внутрішні конфлікти...
— А це ще що таке? А ми? Теж маємо ці конфлікти? — з ледь підмальованих уст Марійки градом посипалися питання.

— Тільки якщо пробуємо сперечатися, хто з нас краще рахував зірки...

— Коли?
— У п'ятницю о 21:59 або у вівторок о 22:01, — віджартовувався Костик.

— Але справді, Левище, не тягни! Як виникають ці конфлікти і чи їх можна уникнути?

— Я ще багато не знаю... Але їх провокують різнокольорові бажання.
— Як це?
— Тобто, протилежні... [...]

Нарешті Костик і Марійка, після радісних окриків, наповнених заде-рикуватими шифrogramами і навіть змінами окремих слів, заспокоїлися. Верх брала ніжність, що знову нахлинула на них, наче очисна червнева злива. Хотілося туркотіти, як голуби, і шепотіти на інше вушко щось таке гарне і недосяжне, неначе золоте руно для Ясона і його друзів.

— Мій Левчику...
— Моя Неспокійко...

За їхніми забавами підстерігав не місяць, а сонце, що було набагато привітніше від чванливого молодика. Сонце сміялося. І та широка відкрита усмішка робили Марійку і Костика такими ж **розсміяними** і радісними, як і їхній покровитель — Сонце.

6

Із Миколою коїлося щось недобре. Уперше він відчув цей дурманний заштрик ще до сварки з Костем. Одного разу, на перерві, він побачив Марійку. «Яка ж вона струнка і весела», — подумав. Відтоді ці два слова не давали йому спокою. Скажете, як таке можливо, щоб мордували два слова? У людському житті нема неймовірного, бо нерідко наша дійсність строкатіша від найхімерніших снів.

...Якби так трапилося, що Костик із Марійкою посварилися б... Може, їх якось посварити? Але тепер це нелегко, бо цей Ромео зі своєю Джульеттою нерозливною. Майже всюди разом, наче хто пришпилив їх одне до одного! Але ж навколо стільки дівчат, Миколо, чому тебе хвилює чужа любов? [...]

На перерві Микола вітається з Костем. Після тієї сварки їхні стосунки стали значно прохолоднішими. Принаймні друзями зараз їх назвати важко.

...Якби Кость знав про справжню причину... Цікаво, що би він зробив? А нічого! Я не винен, що мені подобається його Джульєтта! Ось візьму і скажу їй про це! Нехай жене геть цього психолога! Теж мені розумака знайшовся. І відмінник цього року, і спортсмен, ще й... ще й струнка і весела його любить. (По Миколиному обличчі пробігла якась м'язова судома). А не забагато тобі, **фацете**, всього одразу? Може, зі мною поділишся? Ні оцінок, ні твоїх лідерських замашок мені не треба. Мені треба її... ось що мені наразі треба... Але він не винен... Як це не винен? Чого ніхто інший не став на моїй дорозі? У бойовиках чітко навчають: кожного суперника слід знищувати! Але... як це... знищувати? Не знаю... Спочатку скажу Марійці, що люблю її. І якщо все буде добре, то дам йому спокій.

Але якщо вона закомизиться чи як там, тоді...

Микола тиснув Костеві руку, порушуючи неписаний, але від того не менш реальний чоловічий кодекс честі.

Якщо ти шануєш людину, то потиск руки означає твою відкритість до неї та відсутність поганих намірів. Якщо не шануєш — то не подаєш руки, даючи їй таким чином лицарський знак: «Стережися!» Микола ж тиснув Костеві руку, потайки замишляючи щось недобре.

7

— Машо, мені треба поговорити з тобою, — почула Марійка стиснутий голос Костевого друга. Особливо різонуло оте «Машо». Костик ніколи так не звертався до неї.

— Я слухаю тебе, Миколо.

— Бачиш... Я... я хотів тобі сказати, що... що нам треба зустрітися після уроків...

— Чому? — холодно перепитала дівчина, відчувши спонтанну неприязнь.

— Я... я... щось тобі скажу...

— Кажи тут.

Микола затнувся. Він чекав якихось жартів, кокетства, принаймні сміху від стрункої і веселої, лише не цієї, вивіреної до грама, серйозності.

— Тут не можу!..

— Чому?

— Що ти постійно чомучкаєш? Заладила зі своїм «чому» як дурень із писаною торбою!

Марійка спалахнула:

— Чого ти від мене хочеш? Або говори, або йди геть!

І дивно — хлопець, замість того щоб сказати щось образливе у відповідь, розвернутися й піти, раптом ухопив дівчину за руку:

— Почекай, не йди!

«Боже, де Костик? Де він? Може, вони змовилися, щоб мене випробувати?» — одразу пригадала Марійка ревності свого коханого.

Направду, ніщо легко не зникає. Завше ця **зникомість** полишає слід, котрий може тягнутися днями, місяцями, а то й роками...

— Кажі, що хочеш, тільки зараз і без таємничостей, бо біжу по Костя! — **водномить** випалила дівчина.

— Я люблю тебе, Марійко! — Миколині слова пролунали сухим пострілом.

— Що?

— Я люблю тебе, Марійко. — Слова лунали, начебто розстрілювали налякану Неспокійку. «Вони змовилися, змовилися!»

— То й що? — дівчина відчувала, що це не найліпша реакція на освідчення, але їй зараз було не до дипломатичного лоску. «А якщо і не змовилися, то... за кого він мене має? Як він сміє?»

— Нічого, — на цей раз не втратив самоконтролю новий капітан футбольної команди. — Скажи, що мені тепер робити!

— Іти до свого класу, бо вже дзвінок!

— Невже ти ні на крихітку мене не любиш? — познайомився Микола з прохально-страдницькими нотками у своєму іншому голосі.

— Ні, Миколо. Ні на крихітку, — тепер уже Марійчині слова пролунали сухим пострілом.

— Справді? — важко було сказати, чи хлопець трагічно блазнює, чи розпачливо перепитує.

— Справді. Ну, бувай! Я побігла на урок.

Микола не відповів нічого. Він не пішов на наступний урок. Він узагалі погано пам'ятав, як провів наступну годину. Потім зайшов до класу. Забрав наплічник і поплентався чи то в напрямку дому, чи до старомихайлівського лісу... [...]

9

Микола таки пішов до лісу. Його душили сльози. Добре, що цього ніхто не бачить. Навіщо було спішити? Але він не сподівався, що струнка і весела буде себе вести так жорстко.

...Вона могла сказати, мовляв, я люблю іншого, але ти теж хороший і кожна дівчина була би щасливою на моєму місці. Але я люблю тебе як друга...

Це не вона винна, що він їй замакітрив голову! Це все Кость! Кость! Як я ненавиджу це ім'я! Він ніколи не був мені другом! Він краще вчиться, краще грає у футбол. Але це ще якось можна стерпіти. Але тепер він став мені перешкодою! Він псує моє життя!

Микола плакав від безсилої люті. Промайнула, може, година, а може, п'ять. У ліс м'якими і вкрадливими лапами почали закрадатися сутінки. Раптом хлопець помітно повеселішав. Сльози висохли. Уже сухе обличчя майже світилося.

Микола вибрів із лісу і почвалав додому. У нього визрів певний план, як повернути струнку і веселу. [...]

10

А Марійка тим часом була зовсім не веселою, невідступно згадуючи Миколіне освідчення. Що робити? Це ж треба такого! Ніколи би не подумала. Невже Кость аж так їй не довіряє, що вирішив випробувати руками свого приятеля? Може, вони зараз жваво обговорюють цю подію? Але... Якщо Левчик нічого не знає? Казати йому чи не казати? Знову може мучити ревностями! Марійка згадала минуле літо — і її худенькі плечі пересмикнулися від надто неприємних спогадів.

Слід заспокоїтися і подумати логічно. Якщо Кость не знає, то не варто зайве давати йому привід для роздратування. Якщо знає, то сам розколеться, бо ж його великий друг Микола-освідчувач не посміє збрехати, що саме вона йому відповіла. А якщо добреше... тоді... хай начувається!

Коли після уроків дівчина зустрілася із Костем, то її лице нагадувало непроникний обрис старого вождя-індіанця. Вона не сказала нічого. Судячи з поведінки її доброго і коханого Левчика, він нічого не знав. Марійка здогадалася, що це була ініціатива винятково Миколи. Правильно! Як вона могла навіть подумки звинувачувати Левчика! Адже не так давно у нього з Миколою була якась сварка! Усі події начебто уклалися в логічну схему.

Тим часом Кость хотів розповісти Марійці один античний міф: про тисячі пригод воїнів, що поїхали шукати мрію, про їхні битви і помилки, підступних і жорстоких божків, що діяли за надто людськими принципами, збезумілу жінку, яка, думаючи, що кохає, чинила (в ім'я своєї одержимості...) страхітливі злочини; про добрих і шляхетних богів, що пробачали людям їхні слабощі й страхи. Розповідь текла, переносючи наших закоханих у дивні часи світанку людської культури. Це був міф про аргонавтів — вічних шукальців істини.

— Аргонавти, — ділився Кость уголос із дівчиною своїми міркуваннями, — жили завжди. Їхній ватажок міг називатися Ясоном, Гераклом чи Галілеєм. Він міг бути будь-ким — не конче воїном, що володіє багатокілограмовим мечем. Але він мусив бути аргонавтом і канатоходцем, одержимим не кишеньковою мрією про збагачення чи славу, а благородною метою пошуку щастя. Поміж нещасливими й покинутими, самозакоханими і брехливими він мусив нести свій незламний вогонь віри, яка зігрівала і його, і всіх навколо. Важко стати справжнім аргонавтом. Іноді може здаватися, що неможливо — та й непотрібно... Але треба йти і вірити. Особливо тим, в чиїх жилах тече неспокійна і шляхетна кров шанувальника мрії. [...]

■ Поясни значення слів *зоднаковіння*, *розсміяний*, *фацет*, *зникомість*, *водноміть*, *сонознавець*, *двістігрівеник*, *грошодавч*, *парсуна*, *хітмн*. За потреби скористайся словником. Добери до них синоніми.

Прочитай наступні розділи повісті «Аргонавти» Степана Процюка в електронному додатку та виконай завдання.

1. Яке враження справила на тебе повість **Степана Процюка «Аргонавти»**?
2. Пригадай, що тобі відомо про давньогрецьку міфологію. Хто такі аргонавти? Що ти пам'ятаєш про їхні пригоди?
3. Чому, на твою думку, автор назвав третю частину трилогії про кохання Марійки і Костика «Аргонавти»? Який ти бачиш зв'язок між образами міфів і повісті?
4. Назви і запиши перелік проблем, порушених у творі. Які з них для тебе актуальні? Як тобі вдається їх розв'язувати?
5. Як думаєш, чому Марійка і Костик закохалися один в одного? Їхнє кохання безумовне чи вони люблять один одного за щось?
6. Яким, на твою думку, має бути справжнє кохання?
7. Прочитай фрагмент другого розділу повісті. Із чим ти погодишся, а що заперечиш? Прокоментуй свою думку.
8. Перекажи зміст 4 розділу повісті. Про які стосунки між донькою і матір'ю ідеться? Як думаєш, чи вплине це на майбутнє дівчини?
9. Яку проблему автор розкрив через історію Марійчиного батька? Чи типова вона для сучасної України? Поміркуй над тим, що допоможе її позбутися, наведи кілька ідей.
10. Поясни, як ти розумієш вислів «Добрими намірами вимощена дорога до пекла». Яке, на твою думку, справжнє добро? Наведи приклади.
11. Яким у творі постає Микола? Чи доводилося тобі мати справу з такими людьми? Розкажи однокласникам / однокласницям про свій досвід спілкування з ними.
12. Добери асоціації до слова **заздрість**. Візуалізуй це поняття (створи за допомогою цифрових інструментів або намалюй зображення).
13. Поміркуй, чи допомагають людині стати кращою докори сумління.
14. Чи згодна / згоден ти, що докори сумління — це найстрашніше покарання для людини? Наведи приклади з повісті.
15. Чому Костя пробачив Миколу після нападу? Це було його слабкістю чи силою?
16. Визнач основну думку 22 розділу повісті. Яким ти побачив / побачила Костю? Чи згоден / згодна ти з його міркуваннями?
17. Чи вдалося героям повісті відшукати своє «золоте руно»?

- Визначте тему й основну думку повісті **Степана Процюка «Аргонавти»**.
- Заповніть у зошитах таблицю «Елементи сюжету твору» (експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка).
- Обговоріть у групі, чому автор вводить у твір міф про аргонавтів. Чи пов'язано це з пошуками щастя, істини або смислу життя? Яку паралель можна провести між аргонавтами та героями однойменної повісті Степана Процюка?
- Поміркуйте, як міф про аргонавтів вплинув на кожного героя повісті. Складіть коротку усну характеристику образів Кості, Марійки та Миколи у вигляді сенканів.
- Доберіть заголовки до кожного розділу. Прокоментуйте свій вибір.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Вибери фрагмент тексту, що містить діалог, відтвори його якомога реалістичніше. Зроби усний висновок про те, як інтонація, темп, жести, міміка впливають на сприйняття тексту.
2. Переглянь фрагмент відеоуроку для учнів 7 класу (від 19:40 хв до 24:00 хв). Чи погоджуєшся ти з думкою автора? Склади усне повідомлення (10–12 речень) про вплив проблеми заробітчанства батьків на їхніх дітей.

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Поміркуй, що символізує руно для кожного з персонажів твору.
4. Пригадай, що таке художня деталь. Склади психологічний портрет Костя, Марійки чи Миколи. Прокоментуй, як художня деталь впливає на розуміння того чи іншого образу.

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

5. Напиши листа до одного з персонажів повісті, в якому вислови своє ставлення до його поведінки загалом чи окремого вчинку. Погодься з рішенням цього персонажа у складній ситуації чи порадь, як би ти вчинив / вчинила.
6. Склади есе на тему «Кохання — це те, що не вписується у визначення» (або придумай тему самостійно).

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

7. Пригадай, що тобі відомо про авторські неологізми. Наведи приклади таких слів із тексту повісті. Перебудуй речення, замінивши авторські неологізми власними або синонімами до них. Зроби висновок про роль новотворів.
8. Відстеж різні фрагменти тексту, де речення мають три крапки або починаються і закінчуються знаком тире. Поміркуй, у чому особливість такого стилю письма автора. Вибери та перебудуй два-три речення так, щоб їхній зміст став зрозумілим. (Наприклад, *Але якщо вона закомизиться чи як там, тоді... / Але якщо вона закомизиться чи як там, тоді я буду наполягати на зустрічі*). Зроби висновок про те, як змінився контекст вибраних речень.

РОБОТА З МЕДІАТЕКСТОМ

Прочитай текст. Додатково опрацюй інфографіку в електронному додатку. Зроби висновок про те, що впливало на трудову міграцію українців у 2019–2021 роках. Чи ця проблема актуальна? Спрогнозуй, знизиться чи підвищиться в майбутньому відсоток українців-заробітчан. Що на це може вплинути? Поміркуй, як позбутися проблеми заробітчанства.

Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном у 2019–2021 роках

Точних даних про те, скільки українців працює за кордоном, немає. За даними Міністерства соціальної політики, у 2019 році налічувалося 3,2 млн трудових мігрантів. В окремі періоди, під час сезонних робіт, було 7–9 млн мігрантів.

Водночас на постійне проживання за кордон виїхали 11 тис. 311 осіб, а повернулися — 1 тис. 996.

У 2020 році, за даними голови Національного банку України, було близько 3 млн трудових мігрантів. Протягом року в країну повернулися 400–500 тисяч осіб, але переважно через пандемію коронавірусу. Країни Євросоюзу закривалися на локдаун, люди втрачали роботу і змушені були повертатися.

На постійне проживання за кордон 2020 року виїхало 3 тис. 259 українців. І через пандемію цифра знизилася.

У 2021 році, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень, кількість трудових мігрантів становила 2,5–3 млн. «Думаю, через пандемію частина людей відклала плани щодо міграції — зараз просто важче знайти роботу, яка дозволить надовго залишитися жити за кордоном», — вважає директор інституту Елла Лібанова.

Справді, згідно із соціальними опитуваннями, люди не відмовляються від ідеї виїхати за кордон. У 2019, за даними опитування групи «Рейтинг», 35% українців думали над ідеєю виїхати, 63% — не думали. Найбільше були схильні до міграції люди у віці 18–29 років і 30–39.

Серед головних причин — задоволення мінімальних потреб сім'ї (50% опитаних). 27% хотіли полишити країну заради самореалізації, 17% — через відсутність перспектив в Україні.

У 2020 році, згідно з опитуванням того ж «Рейтингу», 38% думали над тим, щоб виїхати з України, 61% — не думали. Трохи змінилися й мотиви: 45% — для задоволення потреб сім'ї, 23% — для самореалізації і 25% — через відсутність перспектив. (Джерело: «Слово і діло»)

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Аргона́вти (грец. Αργοναυτης — ті, що плывуть на «Арго») — герої давньогрецької міфології, які на чолі з Ясоном першими з греків здійснили далекий морський похід у Колхиду (нині — чорноморське узбережжя Грузії) на кораблі «Арго» за золотим руном.

Ясон і золоте руно.
Джанет і Енн Грехем
Джоунстоун, 1968 р.

За давньогрецькими міфами, золоте руно мали здобути аргонавти на чолі з Ясоном, якому був обіцяний царський трон. Розповідали, що хто володіє золотим руном, той матиме вічне щастя.

Аргонавти з Ясоном вирушили на кораблі «Арго», пережили безліч пригод і виконали доручення — повернули золоте руно в Грецію з Колхиди.

Цікавий той факт, що легенда про золоте руно побутувала і в скіфів та була відображена на знаменитій скіфській пекторалі. За легендою, два брати-скіфи подорожували берегами Чорного моря у пошуках золотого руна.

А ще археологи висунули сенсаційну гіпотезу про те, що міф про аргонавтів заснований на реальних подіях, і золоте руно існувало насправді.

Арго. Константинос
Воланакіс, XIX ст.

У XIII столітті до нашої ери грецькі моряки, які потім увійшли в легенду, справді зробили один з найбільших подвигів античності: пропливши 1200 кілометрів на своїх давніх суднах, вони дісталися до східних берегів Чорного моря і відкрили морський шлях у країну, яку вважали краєм землі — Колхиду.

Що ж означає золоте руно насправді? Це шерсть тонкорунної породи овець. Вона цінувалася на вагу золота, адже з неї давньогрецькі кутюр'є шили дорогий одяг для багатіїв і модників. Тонкорунні вівці водилися не тільки в Колхиді. У I–II століттях до нашої ери це була значна частина Азії. Але туди не було потреби їхати, адже такі вівці водилися набагато ближче. Отже, вирушати в небезпечну подорож тільки за цими тваринами не було сенсу. Тому є припущення, що

золоте руно — це насправді золото. А за допомогою шкур баранів стародавні колхи (народ, який населяв Колхиду) його добували: занурювали шкуру барана у води золотоносної річки, на ньому осідали частки золота, тому шкура набувала великої цінності. (За матеріалами сайту SPADOK.ORG.UA)

1. Поміркуй над ідеєю пошуку істини в сучасному світі. Створи есе з ілюстраціями. Розкрий думку про те, що сьогодні означає шукати істину, де її можна знайти (у науці, мистецтві, вірі, добрих справах, пошуках справедливості тощо).
2. Створи портрет «сучасного аргонAUTA» (учня, волонтера, митця, науковця тощо). Визнач, ким може бути ця людина (ім'я справжнє або вигадане, вік, рід занять), у чому полягає її «подорож» (що вона шукає, чого прагне), які перешкоди долає, що допомагає їй не здаватися.
3. Уяви, що ти — сучасний золотошукач / сучасна золотошукачка, який / яка подорожує Україною в пошуках дорогоцінних металів і каменів. Створи блог або сторінку в соцмережі та розкажи там про свої відкриття, цікаві місця, легенди й історії, пов'язані з коштовностями нашої землі.
4. Підготуй сценічну постановку або короткий відеоролик (2–5 хв), у якому відтвори характери героїв через мову, жести, інтонацію; покажи головний конфлікт твору; перенеси події в сучасні реалії (наприклад, як би ці герої поводитися сьогодні — у школі, у волонтерському русі, у соцмережах тощо).

1. **Літературний драйв.** Відтвори ланцюг подій повісті Степана Процюка «Аргонавти».
2. Переглянь інтерв'ю зі Степаном Процюком і прочитай наступну рубрику підручника «Познайомся з автором». Після того склади ментальну карту (за зразком у додатку), яка відкриє його світ як письменника і людини.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Степан Процюк (1964)

Гм, трохи дивно знайомити тебе зі Степаном Процюком. Ну бо це він зазвичай пише про письменників! Одна з книг нашого автора так і називається — «Письменник про письменників». Це есеї про класиків, а кажучи простіше — ненудні біографії постатей із підручника, в якому Тараса Шевченка навряд чи назвуть «медіумом», а Івана Нечуя-Левицького — «вічним парубком української літератури». А він, Степан Процюк, називає, щоб «оживити» і авторів, і цікавість до їхньої творчості.

Сьогодні Степан Процюк є постійним мешканцем книжкової бульбашки чи не кожної освіченої людини, залюбленої в рідну культуру. Не в останню чергу завдяки нішевому ютуб-каналу та романам-біографіям, вихід яких супроводжується увагою читачів і критиків, присудженням літературних премій, а зрештою — перевиданнями. «Троянда ритуального болю» (про Василя Стефаника), «Маски опадають повільно» (про Володимира Винниченка), «Руки і сльози» (про Івана Франка), «Місяцю, місяцю» (про Григора Тютюнника), «Четверо надвечірніх сердець» (про Олександра Довженка) — ці твори ще називають психографією, тобто психологічною біографією, а їхнього автора — літературним психоаналітиком, українським Зигмундом Фройдом. Письменник реагує стримано: мовляв, нащо порівнювати, він — Степан Процюк, творчість якого не вичерпується одним жанром.

Що вплинуло на формування цього таланту? Виховання в родині інтелектуалів, учителів за фахом, доля батька, який ще до народження Степана відбув заслання за «буржуазний націоналізм», бабусині пісні, Шевченкові вірші. Таких дітей називають вундеркіндами: у майже три роки хлопець знав десятки прізвищ українських письменників, у п'ять — багато що з «Кобзаря» декламував напам'ять.

Він здобув середню освіту на Івано-Франківщині, куди родина переїхала із села Кути Львівської області. Потім був Івано-Франківський педагогічний інститут, Інститут літератури в Києві, учителювання в різних регіонах. Багато років Степан Процюк викладав у Прикарпатському університеті, аж поки в лютому 2010-го не здивував багатьох, написавши заяву на звільнення. По суті, це була заява про те, що він обирає письменництво.

Степан Процюк дебютував як поет у 1990-х. Тоді ж разом із Іваном Андрусяком та Іваном Ципердюком входив до літературного гурту «Нова генерація». У доробку одного з найплідніших українських авторів — понад 30 книг, більшість із яких прозові: есеїстика, література для підлітків, романи «Інфекція», «Травам не можна помирати», «Пальці поміж піском» тощо.

Неодноразове звернення до теми радянського минулого письменник коментує так: «Маю глибоку неприязнь до всього, пов'язаного із совком та радянським світом, тому мої романи на цю тему — це і про вичавлювання із сучасної української людини малоросійської байдужості, глухої неприязні до рідної мови й багато чого іншого, прихованого на денці наших душ...».

■ Прочитай, за бажанням, твори *«Золота вежа» Клауса Галерупа* та *«Зелені мартенси» Йоанни Ягелло*. Поміркуй, що об'єднує ці твори із повістю Степана Процюка *«Аргонавти»*. Чи допомогли тобі теми й проблеми, розкриті у творах, знайти вихід із особистих складних життєвих ситуацій? Поділися своїми думками з однокласниками / однокласницями.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-15>

Лірика про кохання

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМПАС

Лірика про кохання, або **інтимна лірика** — це поетичні твори, в яких ідеться про сердечні переживання, прояви високих почуттів. Центральний у таких творах образ кохання — від першого захоплення до глибокого, зрілого почуття. У них відкриваються найпотаємніші куточки душі ліричного героя / ліричної героїні — мрії, сподівання, радість кохання, біль і смуток від нерозділеного почуття тощо. Саме через лірику про кохання відкривається і внутрішній світ автора / авторки.

Твори інтимної лірики посідають значне місце в літературі і мають тривалу традицію. Ще у Стародавній Греції поетеса Сапфо оспівувала кохання як джерело натхнення. Італійський поет Данте Аліг'єрі створив ідеалізований образ своєї милої Беатріче. Любов до чарівної флорентійки мала для нього таємничий сенс, наповнювала кожен мить існування митця. Пізніше Франческо Петрарка втілює у поезії свої почуття до коханої Лаури, зобразивши її як символ чистоти й недосяжної краси. Його вірші започаткували петраркізм — стиль, у якому ідеалізується жінка, а кохання стає чимось святим і водночас трагічним.

У літературі інтимна лірика має особливий зміст, бо розкриває найрізноманітніші відтінки людських взаємин. Так, глибину сердечних переживань висвітлює Іван Франко в *«ліричній драмі» «Зів'яле листя»*, змалювавши образи і палкого кохання, і болю втрати. Яскравим прикладом інтимної лірики є вірші Володимира Сосюри — надзвичайно емоційного й щирого поета. У його творчості вишуканий петраркізм поєднується із пристрасними чуттєвими переживаннями, а кохання еволюціонує від юнацького захо-

плення та ідеалізації жінки до душевних злетів, розчарування, ревнощів і зради. Митець поділився власним розумінням сутності любові, її особливого значення в людському житті.

Сучасна поетеса Ліна Костенко пише про любов, яка не знищує, а надихає, не розчаровує, а тішить і дає надію. Наприклад, її поезія «Моя любове! Я перед тобою» розкриває філософський зміст кохання: лірична героїня відкрита до сильного почуття, але водночас прагне зберегти себе як особистість і не втрапити в «солодке рабство».

Спини мене отямся і отям
така любов буває раз в ніколи
вона ж промчить над зламаним життям
за нею ж будуть бігти видноколи
вона ж порве нам спокій до струни
вона ж слова поспалює вустами
спини мене спини і схамени
ще поки можу думати востаннє
ще поки можу але вже не можу
настала черга й на мою зорю
чи біля тебе душу відморожу
чи біля тебе полум'ям згорю

1. Які почуття ти вважаєш найважливішими в житті?
2. Якби ти писав / писала вірш про кохання, що це була б за історія?
3. Напиши чотири рядки про кохання, дружбу або ніжність. Використай улюблені образи.
4. Чи може кохання бути натхненням для тебе?

Олена Теліга (1906–1942)

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R3-T8-U5>

- Прочитай вірші про кохання відомих українських поетів / поетес. Спробуй проникнутися різнобарв'ям світу людських взаємин. Вибери той із віршів, що найбільше сподобався. Прокоментуй свій вибір.

Олена Теліга

РОЗЦВІТАЮТЬ КУЩІ ЯСМИНУ

Розцвітають кущі ясмину,
Грає сонце в височині!
Чи зустріну, — чи не зустріну?
Чи побачу тебе, чи ні?

І куди б скерувати кроки,
Щоб тебе я могла знайти?
Тільки бачу, іде високий,
Приглядаюсь, чи то ж не ти...

І не вітряно і не хмарно,
 Все заповнює весняний сміх!
 Цілий день я проброджу марно,
 Не зустрівши очей твоїх...

Та зате серед ночі, любий,
 У весняному моему сні, —
 Поцілуєш мої ти губи
 І щось ніжне шепнеш мені.

1. Виразно прочитай уголос вірш **Олени Теліги** «Розцвітають кущі ямину». Спробуй передати інтонацією ніжність, тривожність і мрійливість. Які рядки, на твою думку, треба вимовляти повільно, а які — з особливим теплом?
2. Визнач основний мотив поезії.
3. Поясни, які почуття переживає лірична героїня в кожній строфі. Як змінюється її настрій від початку до кінця поезії? Проілюструй цитатами.
4. Знайди в тексті образи, пов'язані з весною. Що вони символізують? Як природа відображає стан душі героїні?
5. Напиши короткий лист героїні: що б ти сказав / сказала у відповідь на її ніжне зізнання?
6. Створи ілюстрацію або символічний колаж до вірша (на аркуші чи в цифровому вигляді). Які кольори, символи, звуки ти використаєш, щоби передати настрій цієї поезії?
7. Чому, на твою думку, авторка завершує вірш не реальністю, а сновидінням? Про що свідчить такий фінал?
8. Якби вірш став піснею, якою була б її мелодія: ніжною, сумною чи радісною? Прокоментуй свою думку.

- Послухайте (з різних джерел) або уявіть весняні звуки — спів птахів, шелест листя, дзюрчання струмка. Визначте, які з них могли б супроводжувати поезію Олени Теліги «Розцвітають кущі ямину».

- Вибери фрагмент вірша, який, на твою думку, варто оживити. Створи візуальну ілюстрацію до однієї зі строф, використавши сервіс Canva.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Олена Теліга (1906–1942)

Якби в хоробрості було жіноче обличчя, воно б точно мало риси Олени Теліги. І йдеться не лише про останній вибір письменниці, що вписав її загибель у книгу національної пам'яті, і не лише про всі інші, менші й більші вибори, якими віднаходила свою національну ідентичність, боролася за українську державність, за права жінок. Ідеться про особливий голос її поезії, радісної навіть в очікуванні смерті, пристрасної, вольової: «День прозорий мерехтить, мов племін, / І душа моя горить сьогодні».

ні.//Хочу жити, аж життя не зломить,/Рватися вгору чи летіть в безодню».

«Поеткою вогнених меж» назвав Олену Телігу, яка в 1930-х публікувалася у журналі «Вісник», його редактор, ідеолог українського націоналізму Дмитро Донцов. На означення літературного кола, що гуртувалося навколо цього видання, вживають поняття «празька поетична школа». Цікаво, що не всі «празжани» жили в Празі і не всі з них народилися українськими патріотами. Так, Юрій Дарраган, Леонід Мосендз, Олена Теліга формувалися в суперечливих обставинах.

Батьки Олени Теліги мали українське походження: мама — з Поділля, тато — з Харківщини (Іван Шовгенів, до речі, зробив блискучу кар'єру, працюючи професором Київської політехніки, міністром уряду УНР, ректором Української господарської академії). Проте сама вона народилася біля Москви, якийсь час жила в Петербурзі. Про особливості національного виховання Олени можна розповісти одним реченням: української мови не знала.

Потім був переїзд до Києва (і початок трудового життя майбутньої письменниці, родина якої на кілька років залишилася без фінансової підтримки батька-емігранта), а після поразки державницьких змагань — у Чехословаччину. Саме тут відбувся раптовий і остаточний перехід російськомовної Олени Теліги на українську. Коли почула в товаристві зневажливе «собачий язык», а тоді загальний регіт, вона встала: «Ви хами! Та собача мова — моя мова. Мова мого батька і моєї матері. І я вас більше не хочу знати».

Після закінчення навчання в Українському педагогічному інституті в Празі Олена разом із чоловіком Михайлом Телігою перебралася до Варшави, а з початком війни — до Кракова, де приєдналася до культурного відділу ОУН, курованого письменником і державником Олегом Ольжичем.

Пам'ятник Олені Телізі, установлений у 2009 році на території парку Київського політехнічного інституту ім. Ігоря Сікорського. Скульптор Володимир Щур

Пам'ятник Олені Телізі та її соратникам у Бабиному Яру. Скульптори Олександр Рубан, Віктор Липовка, архітектор Іван Єршов

1941 року родина Теліг повернулася в Україну. В окупованому Києві Олена Теліга очолила Спілку українських письменників, редагувала журнал «Літаври». Ігноруючи інформацію про арешти друзів, вона відмовлялася переховуватися. Під час облоги в Спілці Михайло Теліга назвався письменником, щоби залишитися з дружиною. Гестапівці розстріляли їх у лютому 1942-го в Бабиному Яру. По собі Олена Теліга залишила близько 40 поезій, а також оповідання, статті, рецензії.

Прослухай чи прочитай матеріал проекту «Стріткод» під номером #0059 про Олену Телігу. Напиши есе в публіцистичному стилі на одну із тем: «Жінка з вогнем у серці» або «Шлях Олени Теліги до безсмертя».

Прочитай фрагмент книги *Миронець Надії «Олена Теліга»*.

...Молода й щаслива Оленка Шовгенова перебуває в центрі цікавого товариства, її сміх дзвінкий і веселий, її душа прагне кохання. Вона мала чимало прихильників, а зупинила свій вибір на Михайлові Телізі. Вони познайомилися на одному із студентських вечорів... Це був концерт у Студентському Домі в Празі взимку 1924 року, який проходив під керівництвом Євгена Вирового і який завзято допомагала організовувати Оленка...

Найбільшою нагородою для Леночки за її відмінну працю було її знайомство з Михайлом Телігою, її майбутнім чоловіком, який на тій вечірці грав на бандурі та співав українські думи. Оленка закохалася в ставного кубанського козака, прекрасного бандуриста, недавнього старшину армії УНР, а нині студента лісового відділу УГА, справжнього лицаря. Вона з нетерпінням чекає на їхні зустрічі в Празі або в Подебрадах, кілька днів розлуки здаються нестерпно довгими, їх заповнюють листами. В одному з них вона писала: «Михайлику єдиний, зустріч моя найсвітліша! Яке ж щастя, я зустрінулася з Вами. Тепер, що зі мною не буде, я завжди буду знати, що є на світі люди такі, як Ви. Не пошлі, не порожні — милі, милі...». У закоханої пари багато спільних захоплень, одне з них — танці, якими займалися у танцювальному гуртку... Зоя Плітас згадувала, що Олена була «осередком» цього гуртка, народні танці виконувала просто і незрівнянно, а про виконання танцю разом з Михайлом писала так: «Оцеї спільний “Козачок” молодії, стрункої пари був видовищем, що його так легко не можна забути».

1 серпня 1926 року відбулося весілля Олени Шовгенової та Михайла Теліги...

Безсумнівно, чоловік відіграв вирішальну роль у тому, що з паночки Леночки Шовгенової постала визначна українська патріотка й поетеса Олена Теліга. А їхній сімейний союз тримався не лише на глибокому почутті взаємної любові, але й на високому прагненні досягнення спільної мети — незалежної Української держави.

Зроби висновок про те, як кохання надихало Олену Телігу.

Володимир Сосюра (1898–1965)

- Прочитай вірш *Володимира Сосюри «Мені ти приснилась давно»* спочатку про себе, а потім виразно уголос, намагаючись передати його настрій. Які почуття переважають у поезії — смуток, ніжність чи захоплення?

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R3-T8-U6>

Володимир Сосюра

МЕНІ ТИ ПРИСНИЛАСЬ ДАВНО

Мені ти приснилась давно,
ввійшла ти у думи мої.
Я море люблю, бо воно
нагадує очі твої.

Розкрив я до сонця вікно
й дивлюсь крізь проміння рої...
Я небо люблю, бо воно
нагадує очі твої.

І радісні квіти весни,
коли у садах солов'ї,
люблю я фіалки — вони
нагадують очі твої.

1. Знайди в тексті образи, які нагадують ліричному героєві кохану. Прокоментуй їхнє значення.
2. Намалюй або створи словесний пейзаж, який би міг стати тлом цієї поезії. Які кольори ти обрав / обрала б?
3. Добери аудіо- або відеосупровід до поезії та прочитай її ще раз. Як змінилося сприйняття твору?

- Зробіть серію з 3–5 фотографій, які підкреслять змістове й емоційне наповнення поезії *Володимира Сосюри «Мені ти приснилась давно»*. Створіть фотовиставку або цифровий плакат із підписами — цитатами з твору.

Добери музичний супровід (інструментальний або пісенний), який відповідає настрою поезії Володимира Сосюри «Мені ти приснилась давно». Прокоментуй, чому саме ця мелодія гармоніює з текстом. Створи аудіозапис читання вірша під музику.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Володимир Сосюра (1898–1965)

Пригадай вивчене про Володимира Сосюру. Переглянь відеоурок в додатку. Потім прочитай рубрику.

- Підготуй мультимедійну презентацію «Слово про найщирішого лірика XX століття».

Володимир Сосюра — один із найніжніших поетів української літератури. У його віршах оживає

цілий світ людських почуттів — радість і смуток, надія і розчарування, дружба й кохання. Його поезія — це неосяжний простір, у якому звучить любов до людини, до життя й до рідної землі.

Інтимна лірика Сосюри давно полонила серця молоді. Його вірші читають і ті, хто щойно закохався, і ті, хто пам'ятає своє перше кохання з усмішкою або смутком крізь роки. Поет зумів показати, що любов — це справжня духовна сила, яка окрилює й надихає людину, відкриває можливість бачити красу навколо й залишається з нею на все життя.

Символами поетового світу кохання стають образи білих акацій, васильків, солов'їв, весняних зір, що створюють особливий настрій кожної поезії, бо в них живе душа. У творчості Володимира Сосюри кохання часто переплітається з любов'ю до рідного краю, бо лише в такій гармонії можливе справжнє щастя.

Таким постає щирий поет-лірик Володимир Сосюра — людина з великим серцем, ніжною душею й вірою в те, що кохання вічне й живе в серці навіть тоді, коли стихають слова.

■ Доповни усно хмару слів асоціаціями про поетичну творчість Володимира Сосюри. Прокоментуй їхнє значення.

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R3-T8-U7>

Василь Симоненко (1935–1963)

■ Прочитай виразно поезію *Василя Симоненка* «Дотліває холод мій у ва-
три». Визнач основний мотив поезії. Поміркуй, про що насправді гово-
рить автор: про зустріч, про спогад чи про почуття, що не згасає з часом.

Василь Симоненко

ДОТЛІВАЄ ХОЛОД МІЙ У ВАТРІ...

Дотліває холод мій у ватрі,
Я один замріяний іду...
Ми тоді зустрілися в театрі,
На гальорці в третьому ряду.

І не вірю, що мені здалося,
Бо напевне знаю — так було:
То не скрипка кликала — волосся,
Що тобі спадало на чоло.

Тишина хиталася велично,
Ніжні струни квилили вниз —
Тож було і солодко й незвично
У твоїх очах читать грозу.

А коли виходили із залу
З думами про вічне і земне,
Довго ти під ліхтарем стояла
І чекала, радісна, мене.

Ми ішли через блакитне місто,
Мовчки зупинились на мосту.
Ти була така прозора й чиста,
Я не смів порушити чистоту.

Тільки досі знаю: не здалося,
Так і залишилось, як було, —
То не скрипка кличе, а волосся,
Що тобі спадало на чоло.

Дотліває холод мій у ватрі,
Біля мосту стишую ходу...
Часто жду тебе я у театрі
На гальорці в третьому ряду...

1. Опиши ліричного героя. Яким він постає у вірші? Що його турбує, надихає, хвилює? Знайди в тексті рядки, які допомагають розкрити внутрішній стан героя.
2. Визнач настрій поезії. Простеж, як змінюються емоції ліричного героя від початку й до кінця твору. Створи усний ланцюжок емоцій за поданим початком.

смуток

спогад

краса

3. Визнач образи-символи поезії. Прокоментуй, як кожен із них допомагає розкрити тему кохання.
4. Яку роль відіграє образ театру в цьому вірші? Це просто місце зустрічі чи щось більше? Прокоментуй свою думку.
5. Проаналізуй художні засоби у вірші. Як вони допомагають створити настроїв?
6. Як ти розумієш фінальні рядки вірша?
7. Поміркуй, чи може бути сам автор ліричним героєм. Прослухай запис «Що я можу сказати про себе?», де Василь Симоненко розповідає про себе. Що ти відчув / відчула в його голосі?

- Заповніть у зошиті таблицю, обговоривши значення кожного образу-символу — *ватри*, *театру*, *мосту*, *волосся* — та його вплив на сприйняття тексту вірша.

Символ

Його значення

Емоції, які викликає

Уяви, що ти режисер / режисерка і маєш поставити мінісцену за мотивами вірша Василя Симоненка «Дотліває холод мій у ватрі». Визнач, які емоції повинен передати кожен герой. Вибери музику, світло й декорації для сцени. Склади коротку режисерську замітку про те, який момент головний у постановці й чому.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Василь Симоненко (1935–1963)

Розглянь фото автора. Чи таким ти уявляв/уявляла Василя Симоненка? Чому?

1. Пригадай вивчене про Василя Симоненка. Скористайся інформацією сайту «Василь Симоненко». Заповни в зошиті кластер «Життя, осяяне талантом» за зразком.

2. Прослухай музичну композицію на поезію *Василя Симоненка* «*Ну скажи, хіба не фантастично...*» у виконанні гурту «*Kozak System*». Поміркуй, чому пісня має назву «Не моя».

Прочитай *фрагменти листів Василя Симоненка до його дружини Людмили*. Яким тепер постав перед тобою поет?

Малюся!

З Черкас я поїхав ображений і злий. Чому ти не прийшла — таємниця. В міру наближення до Києва мій гнів вивітрювався. <...>.

Вчора цілий день мотався по Києву. Хотілося дуже спати, але я поклявся вгамуватися тільки після 11 ночі. Тут дуже багато хороших дівчат, але, на жаль, жодної, схожої на тебе, не бачив.

Люся! Мені охота подратувати тебе, але в черепі немає жодної хохми. Ти вредне дівча, і я всю надію покладаю на того собаку, що він збереже тебе від спокуси. Отого білявого, що випав на картах, ще не передбачається? Дивися.

Живу здорово. Тим більше, що мій закадичний Юрка одружився (а клявся, босяк, одружуватися після 30 років).

Люся! Я вже встиг солідно скучити за тобою. Всі дівчата в темно-голубих пальтах здалеку чомусь дуже схожі на тебе, а зблизька — ні. Жаль. Люблю тебе дико. Ніколи ніхто так ще не морочив мені голови. На папері цілуватися не дуже смачно, але я цілую мою маленьку Люсю мільйон разів. Губи не болять — не бійся.

Напиши пару рядків <...>. Жду.

Люблю. Скучаю. Цілую. Твій Вася.

21.1.1957, Київ

P.S. Завтра починаються заліки. Мороки багато. Надіюся, що все буде гаразд. Думаю про тебе, Малюся!

Василь.

Цілую мою вредну Малюсю.

Я вже komponую, мабуть, четверте послання, а від тебе не одержав ще жодного рядочка. Ти лінуєшся чи не хочеш писати? А може, з'явився той білоголовий в'юноша, що випадав на картах? Зроду не вірив у заобони, а тут уже починаю побоюватися. Скучив за тобою страшенно. Бог зна, що ти за вредна дівчина — ніяк не можу хоч на годину забути тебе. Спочатку всі маленькі дівчата здалеку були чомусь схожі на тебе. Я навіть підозрівав, що у мене щось із шариками не в порядку.

Зараз уже пройшло, але думаю про тебе неймовірно багато. Навіть зло бере — треба ж готуватися до екзаменів, а тут «світять в душу сині-сині очі, мов фіалки перші навесні».

Твердо вирішив писати тобі рідко, але щось воно так не виходить <...>.

Люблю дико. Цілую твої пальчики, щоб вони скоріше взялися за ручку і написали мені хоч двоє слів.

Твій Вася.

30.01.1957

Моя маленька дівчинко!

Якби ти знала, як я чекав від тебе хоч якої-небудь вісточки. Чесне слово, ходив як помішаний. Було обідно і боляче, що ти відносишся до всього з таким олімпійським спокоєм. Мовчиш, мов води в рот набрала. Через тебе ледве не завалив екзаменів. Вірю і знаю, що все це не випадково і не тимчасово. Бо такі дівчата, як ти, вдруге не зустрічаються. Аби тільки ти була розумною і не викидала ніяких коників — буде в нас все дуже гарно. Бо я люблю тебе. Може, тобі обридло це слухати, але це правда. Те, що Сашко пише тобі листи, то його справа. Хай собі пише на здоров'я. На те його й грамоті вчили.

Малюся! Я одержав твого скупого листа і, признатися, не все в ньому зрозумів. Загадкою лишилася, наприклад, така фраза: «Може, ти й справді знайшов, що шукав, але знай: ніколи не буде того, що ти думаєш». Не можу зрозуміти, що ти маєш на увазі. Багато в листі натяків і двозначних фраз. Але це, як кажуть, «дрібні причіпки», а я не хочу бути схоластом. Через шість днів після того, як опущу цей лист в ящик, в Черкаси власною персоною з'явлюся і я. І хоч на вокзалі мене не стрічатимуть з квітами і музикою, буду щасливий, бо побачу тебе. Це трапиться 20, а до того я рахуватиму дні і думатиму про тебе, мою єдину, мою крихітну Малюсю.

Шукав хороших відкриток з гарними квітами, щоб написати на них вірші, але нічого путнього не знайшов. А поганих відкриток послати тобі не можу. Краще вже написати їх на звичайному папері. Тільки ти не ображайся, якщо вірш не сподобається, я ж не Шевченко. Пишу, як умію.

Нехай слова ці скучні і бездарні,

Та як мені не написати їх —

Я в них прийду до тихої друкарні
І буду знову втоптувати сніг.
І буду знов у вікна заглядати,
Брехати, що не холодно мені
Твої нечутні кроки впізнавати
В морозній монотонній тишині.
І цілуватися в провулку до безтями...
Чого б тепер я тільки не віддав,
Щоб тільки знову все було так само,
Як я у вірші цьому пригадав.
Щоб знов були ті суперечки марні,
Щоб від кохання знову я дурів...
Нехай слова ці скучні і бездарні,
Та я їх кров'ю власною зігрів!

Мила моя дівчинко! Не будь дуже суворим критиком і не лай нещасного поета за незграбність. Я ж так старався. Я так люблю тебе, що на-
вряд чи можна знайти повноцінні слова, щоб передати це...

Чому ти цілуєш мене крапками? Соромишся? А я ні, і цілую мою одну-єдину, мою дорогу Малюсю мільйон разів. З голови до п'ят. Люблю. Рахую хвилини до зустрічі.

Твоя полтавська Галушка.

P.S. Куди ти збираєшся працювати йти? Листів не пиши, а хоч пиши — не відправляй. Приїду — вручиш особисто. Готуй всі новини, які ти втаїла, «щоб не тривожити моє закохане серце».

До побачення.

Підожди. Цілую ще раз (тільки один раз). Не гнівайся і жди.

Твій Васька.

13.02.1957

За бажанням прочитай усі 15 листів Василя Симоненка.

1. Чи доводилося тобі писати листи до коханої / коханого? Якщо так, то вислов свою думку про те, в чому їхня цінність.
2. Прокоментуй символіку інфографіки як візуалізацію до творів про кохання. Що її пов'язує із вивченими поезіями?

Володимир Івасюк (1949–1979)

- Прочитай виразно вірш «Я піду в далекі гори» Володимира Івасюка. Який основний мотив у ньому звучить?

Володимир Івасюк

Я ПІДУ В ДАЛЕКІ ГОРИ

Я піду в далекі гори
На широкі полонини,
І попрошу вітру **зворів**,
Аби він не спав до днини.

Щоб летів на вільних крилах
На **кичери** і в діброви
І дізнавсь, де моя мила —
Карі очі, чорні брови.

Приспів:

Мила моя, люба моя,
Світе ясен-цвіт,
Я несу в очах до тебе
Весь блакитний світ.
Я несу любов-зажуру,
Мрію молоду,
І сади цвітуть для мене,
Як до тебе йду.

А як вітер з полонини
Полетіти не захоче,
Все одно знайду дівчину —
Чорні брови, карі очі.

Перейду я бистрі ріки,
І бескиди, і діброви,
І шляхи мені покажуть
Карі очі, чорні брови.

- Поясни значення виділених у тексті слів. Яка їхня стилістична роль?

1. Послухай **пісню** «Я піду в далекі гори», музику до якої також написав автор і виконав особисто. Чи таким ти уявляв / уявляла голос Володимира Івасюка?
2. Яким ти уявляєш ліричного героя? Опиши, якою має бути його обраниця. Прокоментуй свою думку.
3. Як думаєш, чи часто люди обирають один одного за зовнішністю? Наскільки важливе розуміння внутрішнього світу людини? Як це впливає на стосунки — зміцнює їх чи, навпаки, розхитує?
4. Визнач художні засоби твору. Поясни, як вони впливають на мелодійність поезії.
5. Яка роль природи у вірші?
6. Чому, на твою думку, в багатьох поезіях про кохання (і не тільки) автори / авторки використовують образ очей?
7. Напиши короткий монолог вітру, який почув прохання ліричного героя. Що б вітер відповів? Чи допоміг би знайти кохану?

Обговоріть, які образи ключові у вірші Володимира Івасюка «Я піду в далекі гори». Візуалізуйте їх так, щоб розкрити їхнє значення через мистецтво малювання.

Створи постер на тему «Моя подорож до коханого / коханої». Опиши шлях, яким ти йтимеш. Як почуття допоможе тобі долати перешкоди? Який слід залишить у твоєму житті ця подорож?

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Володимир Івасюк (1949–1979)

На основі біографічних відомостей склади 10 запитань для уявного інтерв'ю з Володимиром Івасюком.

Щороку Forbes Ukraine публікує перелік «30 до 30», куди входять «неймовірні молоді українці, які вразили країну та світ до 30 років». Замість подібних списків у 1970-х існували списки КДБ. Це був час репресій, але також пора тріумфу основоположника нашої естрадної музики, композитора й поета Володимира Івасюка, що загинув у 30, таки встигнувши вразити світ у саме серденько. Першу пісню «Колискова» (до речі, як вона тобі у виконанні KRUTЬ?) хлопець написав у 14 років на вірш батька, письменника й викладача, Михайла Івасюка, а «Червону руту» — на власний текст у 21.

У матеріалах КДБ Володимир Івасюк «засвітився» в 10-му класі. Тоді компанія школярів під час розваг у парку стягла з п'єдесталу неприкріплений бюст Леніна. Розбите погруддя коштувало Володимирі Івасюку золотої медалі. Ба більше, в Чернівецький медінститут він зміг вступити аж через рік. Професію лікаря обрали для Володимира батьки, але подальший шлях визначила пристрасть до музики.

Володимир Івасюк народився в містечку Кіцмань на Буковині. У 5 років почав грати на скрипці, а в 7 — виконував на сцені «Серенаду» Франца Шуберта. Згодом опанував гітару, віолончель, фортепіано. У 9-му класі організував чи не перший в Україні вокально-інструментальний ансамбль «Буковинка», для якого створював репертуар. Після перемоги в кількох конкурсах «Буковинка» виступила на столичній сцені, потрапивши на центральне телебачення.

Справжньою «зіркою» Володимир Івасюк став завдяки участі в телепередачі «Камертон доброго настрою». Тоді, 13 вересня 1970 року, на залюдненому Театральному майдані в Чернівцях він разом зі співачкою Оленою Кузнецовою у прямому ефірі виконав свої «Червону руту» і «Водограй». У 1971-му — вже знімався в першому українському мюзиклі

«Червона рута» в компанії Софії Ротару, Василя Зінкевича і Назарія Яремчука та зривав оплески на всесоюзному конкурсі «Пісня року». А в 1972-му — переїхав у Львів, щоб навчатися в консерваторії.

Святослав Вакарчук зазначає, що «Червона рута», написана на основі коломийки, має свою «фішку»: «Є в англійській мові слово *profound*. Вона *simple*, але *profound*». До речі, до дебютного альбому «Океану Ельзи» ввійшла Івасюкова пісня (на слова Богдана Стельмаха) «Колиска вітру».

Володимир Івасюк створив 107 пісень і понад 50 інструментальних творів. За спогадами сучасників, митець був вимогливим, працелюбним і працездатним. А ще — любив подорожі, фотографію, кіно, живопис, французьку мову. Протестуючи проти сірого радянського дрескоду, одягався як європеець: теракотова шкірянка, елегантні костюми, джинси, джинсові куртки, кольорові сорочки. Він усе робив зі смаком, а насамперед — формував смак українців до якісної рідної музики.

■ Поміркуй, що було натхненням для талановитого композитора Володимира Івасюка.

■ Заповни усно або письмово в зошиті карту знань. Скористайся додатковою інформацією з вікіпедії (або інших достовірних джерел).

■ Ти точно знаєш пісню «Червона рута» авторства Володимира Івасюка. Саме вона стала назвою для молодіжного фестивалю української музики, вперше проведеного 17–24 вересня 1989 року в Чернівцях. Весь фестиваль присвятили пам'яті Івасюка. Понад 500 учасників виконали власні пісні у жанрах рокмузики, попмузики та кобзарства. Під час події тодішня міліція забирала синьо-жовту символіку на вході, але молодь ховала прапори і виймала вже на стадіоні. Виступи записувало телебачення, але пізніше влада перешкоджала їхній трансляції в ефірі. Вінцем фестивалю стало велелюдне виконання гімну України — дуже сміливий крок у радянських реаліях. Фестиваль існує і зараз, проводиться у різних містах України: приміром, двічі — 2015 та 2017 року — відбувався у Маріуполі, неодноразово в Києві, а також у Львові, Дніпрі, Харкові, Донецьку, Запоріжжі та Криму.

За бажанням подивися та послухай: [музичний фільм «Червона рута»](#); першу [пісню «Колискова»](#) у виконанні KRUTЬ; переосмислення композиції [«Запроси мене у сні»](#) (на слова Богдана Стельмаха) від гурту «Друга Ріка».

Світлана Короненко (1960)

- Прочитай виразно вірш *Світлани Короненко* «Замовляння». Як думаєш, чому авторка використала таку назву і що вона означає? Сформулюй одним реченням, про що це замовляння.

Світлана Короненко

ЗАМОВЛЯННЯ

Говори про любов! Говори про любов! Говори!
Говори, коли плачуть в дощах золоті явори!
Говори про любов у веселі й сумні вечори.
Говори, коли темні шумлять і тривожні бори.

Говори, коли листям рудим замітає двори.
Коли чайник під ранок простудно й нутужно захрип.
Коли темних цикад не змовкають гарячі хори,
Коли жде нас столиця і вже нас не ждуть хутори!

Говори про любов! Говори про любов! Говори!
Говори, коли в домі дзвенять голоси дітвори.
Говори, коли світяться щастям і сміхом усі кольори,
Коли фальшу нема і немає брехні й мішури.

Говори про любов, говори про любов! Говори!
Хай її божевільно-щасливі й святі прапори
Так летять, як гарячі солодкі долоні згори.
І стихає дверей передранішніх сонячний скрип...

Говори про любов! Говори про любов! Говори!

1. Що означає заклик авторки «Говори про любов!»? Чому він повторюється багато разів? Який художній прийом використано у вірші?
2. Визнач провідний мотив поезії. Чим він подібний до основної думки віршів про кохання, які ти читав / читала раніше?
3. Яким настроєм сповнений вірш? Як впливають на тональність поезії слухові й зорові образи? Наведи приклади з тексту.
4. Прочитай вірш уголос. Поміркуй, чи нагадує він пісню або молитву. Яку роль відіграє ритмомелодика поезії?
5. Поміркуй, чи можна говорити про любов не словами, а вчинками. Наведи приклади з життя на підтвердження своєї думки.
6. Напиши власний короткий вірш або прозовий мінітекст, починаючи словами «Говори про любов, коли...».

7. Уяви, що вірш «Замовляння» Світлани Короненко — це лист у майбутнє. Як би ти продовжив / продовжила його сьогодні?
8. Вибери один із образів вірша та намалюй до нього ілюстрацію. Прокоментуй її.

- Поміркуйте над питанням: «Чи достатньо в сучасному світі люди говорять про любов?» Сформулюйте тезу, наведіть переконливі аргументи та зробіть висновок на підтвердження вашої позиції.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Світлана Короненко (1960)

Здавалося, що поезія не могла знайти ні шпарини, щоби ввійти в життя Світлани Короненко: тато — водій і слюсар, мама — технічний працівник у депо, сімейні розмови — суржиком і лише про господарство, із книг у домі — виключно шкільні підручники, школа в рідному Фастові на Київщині — російськомовна, найімовірніша перспектива для дитини — робота на заводі. Але під впливом тітки, що публікувалася в районках, дівчина почала віршувати й відвідувати літературну студію.

Після закінчення школи Світлана Короненко намагалася вступити в Київський університет на факультет журналістики, але не пройшла творчий конкурс. Тож, вивчившись на друкарку, працювала за фахом спочатку в нотаріальній конторі, а згодом — у видавництві «Радянський письменник». За кілька років вона повернеться на журфак уже з рекомендацією від Спілки письменників, і це означатиме, що стовідсотково складе всі іспити. Рекомендацію, як і передмову до добірки віршів 19-річної Світлани Короненко в «Літературній Україні», написав Іван Драч. Подібних дебютів у літературі було небагато. А починалося все так: на якомусь із творчих вечорів молода авторка показала свої спроби одному з найбільших літературних авторитетів із думкою, що якщо не оцінить, то не варто їй більше писати...

1982 року вийшла перша збірка поетеси «Сузір'я веснянок», 1988-го друга — «Голос дощу», 1991-го третя — «Під світлом Летючих Псів». Цими книгами Світлана Короненко заявила про себе як про самобутній голос покоління «вісімдесятників», поруч із Василем Герасим'юком, Іваном Малковичем, Ігорем Римаруком, Володимиром Цибульком. Іще з початку 1990-х її голос лунав на радіо, де вже в ролі журналістки готувала мистецькі програми, зустрічі з письменниками, започаткувала конкурс радіоп'єс.

У долі Світлани Короненко було дві тривалі творчі мовчанки, що завершувалися блискучими поверненнями. Перша — майже десятирічна — увінчалася книгою вибраного «Ворожба на віршах» (2000), після

наступної — п'ятнадцятирічної — одна за одною з'явилися поетичні збірки «Вірші з осені» (2017), «Дебора» (2018), «Містерії» (2019), «Замовляння на білоруську мову» (2020). Крім цього, Світлана Короненко є авторкою двох несподіваних проєктів: готичного роману «Мертва кров», написано-го під псевдонімом Михайлина Омела, та кулінарної книги «Біблія борщу. Трохи таємниць з української національної кулінарії».

Ну от ти й дізнався / дізналася більше про людину, що курує Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика. Світлана Короненко підхопила обов'язки свого чоловіка Михайла Слабошпицького після його відходу в 2021 році, тож нині очолює видавництво «Ярославів вал», а також є виконавчою директоркою Міжнародного благодійного фонду «Ліга українських меценатів». То як, наважишся познайомитися з авторкою, скажімо, на церемонії нагородження переможців конкурсу в Києві?

- Заповни в зошиті сторінку щоденника від імені Світлани Короненко, де вона розповідає про себе — свої захоплення, уподобання, мрії тощо. За бажанням скористайся шаблоном.

1. Прослухай музичну композицію на слова Костя Москальця «Вона» у виконанні гурту «Плач Єремії».
2. Поміркуй, до якого фільму ця пісня може бути саундтреком. Чому?

■ РОБОТА З МЕДІАТЕКСТОМ

1. Прослухай радіовиставу за твором *Михайла Коцюбинського «Дорогою ціною»*.
2. Поділися своїми враженнями з однокласниками / однокласницями. Прокоментуй особливості радіоп'єси, скориставшись таблицею рубрики «Літературознавчий компас».

Прочитай статтю, що містить поради з написання радіоп'єси від «BBC World Drama». Склади інфографіку, постер або стислий план для юних письменників-драматургів про те, як створити радіоп'єсу.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Вибери символ або емодзі до кожного з цих почуттів: надія, смуток, ніжність, радість, натхнення, розчарування, вдячність, здивування, тривога. Склади усний опис одного з них і визнач, у яких ситуаціях це почуття проявляється найчастіше.
2. Уяви, що ти актор/акторка радіоп'єси. Склади монолог «Говорю про любов...».

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Установи відповідність між рядками поезії та її назвою й прізвищем автора/авторки.
4. Склади в усній формі узагальнену характеристику ліричного героя/ліричної героїні відомих тобі творів про кохання.

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

5. Уяви, що лірична героїня/ліричний герой поезії (на вибір) пише повідомлення своєму коханому/своїй коханій у месенджері. Склади три короткі повідомлення, у яких вона/він передасть свої почуття/емоції без використання слова «кохання».
6. Напиши вірш у жанрі хайку, в якому передай ніжне почуття через образ природи. За бажанням використай початок: «Я люблю..., бо воно нагадує...»

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

7. Поміркуй, чому в інтимній поезії часто використовують образ очей. Прокоментуй значення фразеологізмів *очі – дзеркало душі, кидати оком, впадати в очі, метнути очима*.
8. Наведи приклади анафори й епіфори у віршах. Поясни їхню роль у сприйнятті тексту поезії.

1. Уяви себе автором/авторкою літературного вечора, присвяченого Дню закоханих. Склади сценарій свята «Поговорімо про любов». Використай поезію, музику, фрагменти відео, аудіо, в яких звучатиме тема кохання.
2. Створи лепбук «Моя історія про кохання».

Літературний драйв. Склади вислови.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-16>

Тема 9

СИЛА ДРУЖБИ Й ВЗАЄМОДОПОМОГИ В СУЧАСНІЙ ПРОЗІ

Рекламація — скарга, претензії, незадоволення чимось.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Андрій Бачинський (1968)

Прочитай словникові статті.

Емпатія -ї, ж. Здатність відчувати почуття і психологічний стан іншого; співпереживання.

Толерантний -а, -е. 1) мед. Здатний переносити несприятливий вплив яких-небудь факторів. 2) Поблажливий, терпимий до чийось думок, поглядів, вірувань тощо. (Джерело: *Великий тлумачний словник сучасної української мови* : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. Т. VIII. 1728 с.)

1. Чи все в цих визначеннях зрозуміле тобі?
2. Наведи приклади з власного життя, коли ти проявляв / проявляла толерантність чи емпатію.
3. Переглянь мультфільм про толерантність. Що символізує об-раз грози в ньому?
4. Що, на твою думку, є найпоширенішою причиною нетолерантної поведінки в сучасному суспільстві?
5. Чи може бути ідеальним життя, в якому всі люди однакові?
6. Яку «ціну» доводиться платити за цілковиту одноманітність?
7. Чи згоден / згодна ти з думкою, що толерантність вимагає мужності?

ІСТОРИЧНА ПЛОЩИНА

Міжнародний день толерантності відзначають щороку 16 листопада. Це свято засноване у 1995 році за рішенням Генеральної конференції ЮНЕСКО на честь ухвалення Декларації принципів толерантності. Основна мета цього дня — нагадати людям у всьому світі про важливість взаємоповаги, терпимості, прийняття відмінностей і вміння мирно співіснувати попри різні погляди, віру, мову, національність чи фізичні можливості.

Толерантність — це не байдужість і не згода з усім, а визнання права кожної людини бути собою. Це здатність сприймати різність як природну й цінну рису людства. Як зазначено в Декларації ЮНЕСКО, толерантність — «це гар-

монія в різноманітті». Вона починається з поваги, відкритого спілкування та розуміння того, що кожна людина має власний життєвий досвід і світогляд.

Доповни подану інформацію власним розумінням вислову «Толерантність — це гармонія в різноманітті».

Прочитай повість *Андрія Бачинського «140 децибелів тиші»*. Поміркуй над тим, чому автор саме в такий спосіб привертає увагу суспільства до проблеми байдужості до долі дітей-сиріт і людей з інвалідністю, які потребують не жалю, а підтримки та захисту.

Андрій Бачинський

140 ДЕЦИБЕЛІВ ТИШІ

*Повість
(Скорочено)*

Розділ 1

УСЕ МИНАЄ, А МУЗИКА — ВІЧНА?

Батьки Сергія Петрини були музикантами. Мама викладала в музичній школі по класу скрипки, а тато грав на кларнеті у симфонічному оркестрі філармонії. Коли Сергієві виповнилося шість років, батьки мало не посварилися через те, який музичний інструмент має опанувати їхній малий.

— Невже ти не розумієш?! — обурювався тато. — Кларнет — це суто чоловічий інструмент. З ним Сергійко точно не пропаде. У будь-який оркестр сяде. А як ще саксофон освоїть, то ціни йому не буде! Будь-яку халтуру відіграє!

— Оце ти дуже влучно сказав — халтуру! — відбивалася мама. — Скрипка — королева музики, найблагородніший інструмент! Наш син зможе стати справжнім музикантом, а ти хочеш опустити його до рівня вуличного лабуха!

— Ма-а-ам! Тату-у-у! Я не хочу на музику! Я хочу на карате! — намагався втрутитися в дорослу розмову Сергійко, проте його думки та бажання ніхто до уваги не брав.

Врешті-решт, аби припинити даремні суперечки, батьки зупинили свій вибір на фортепіано. Малога в цьому тішило одне — не доведеться тягати з собою до школи футляр з інструментом, лише ноти.

Спершу Сергійко дуже соромився і приховував від однолітків те, що вчиться в музичній школі. Час до часу ще впрошував батьків віддати його на карате, відмовлявся ходити в музичну, плакав, але тато з мамою рішуче постановили собі виростити з сина нового Ріхтера.

Тож Сергійко терпів. Потім звик. А через чотири роки переміг в обласному конкурсі юних піаністів. І здобув право взяти участь у престижному міжнародному конкурсі, який повинен відбутися у червні в Польщі. Про талановитого учня навіть показали сюжет у вечірніх

теленовинах. І наступні два дні Сергій почувався в школі зіркою. Учні з інших класів на перервах заздрісно перешіптувалися за спиною:

— Це той Петрина з п'ятого, якого вчора по теліку показували. Він якийсь там крутий конкурс виграв, тепер по всьому світу їздити буде, тіпа з гастролями!

— Та ну! А з виду вроді ніякий — вухатий і кирпатий... Блін, от везе ж таким!

— А з ким він тусується? Треба на ютубі глянути, може, він уже звезда...

Хтозна, може, Сергійко й переміг би в тому польському конкурсі, може, й дійсно став би зіркою на музичному небосхилі, якби не його любов до футболу. Хлопець вдався статурою в батька — невисокий і худенький. Навіть куйовдив догори русявого чуба, щоб здаватися хоч на кілька сантиметрів вищим. Але все одно на уроках фізкультури завжди стояв у кінці шеренги, серед найменших. Зате був дуже спритним і, граючи у футбол, міг легко «обмотати» будь-кого зі суперників.

Під час одного з матчів на шкільному стадіоні Сергія грубо штовхнули. Він невдало впав і вивихнув руку. Поїхали в поліклініку. Травматолог вправив вивих, наклав фіксуючу пов'язку, але попередив, що наступні кілька тижнів руці потрібен абсолютний спокій. А до конкурсу залишилося тільки десять днів...

Мама плакала, Сергійко також: не так від болю, як відчаю. Сестра Іринка ридала за компанію. Тато, повернувшись з роботи, побачив зарюмсаних домашніх і почав їх заспокоювати.

— Чого мокроту розвели? Теж мені горе — вивихнув руку. Подумаєш! Та в нього ще стільки конкурсів попереду! От я на свій перший конкурс взагалі в шістнадцять років потрапив, і нічого!

— Але я цілий рік щовечора, як проклята, по дві години додатково займалася з ним! — не втрималася мама.

— І все даремно!

Тато пригорнув знервовану маму і промовив заспокійливо:

— Ну, нема лихого, щоб на добре не вийшло. Не поїде Сергійко до Польщі зараз, то поїде наступного року. Краще підготується, і тоді неодмінно переможе. Втре носа всім. А цього літа чкурнемо на море! Що ж я даремно купував машину? Все, вирішено! Першого липня — в Одесу!

— Уррра! На море!!! — вмить ожила Іринка і від радості застрибала на дивані.

Сергійко теж втішився, бо давно вже мріяв побувати на справжньому морі.

Коли діти позасинали, батьки ще довго радилися на кухні.

— І що ти оце вигадав? Яке море? За які гроші? — бідкалася мама, встигаючи водночас мити посуд і готувати щось на сніданок. — Усі наші заощадження з'їв «Ланос».

Тато сидів на табуретці, заклавши ногу за ногу, й намагався її переконати.

— Ну то й що? Замість винаймати будинок чи кімнату біля моря, зупинимось в наметовому містечку на узбережжі. Ніч у наметі, їжа на вогні в казані. Жодних благ цивілізації! Ні телевізора, ні комп'ютера. Тільки море, сонце, пісок, зірки і чайки. Краса! Романтика!

— Угу, романтика! Це ж не ти готуватимеш їжу... І баняки теж не ти, а я митиму, ось цими самими руками, яким ще, до речі, на скрипці грати потім!

— Не хвилюйся, сонце моє! Баняки ми з Сергієм візьмемо на себе, — сказав тато і обійняв маму.

Першого липня о п'ятій ранку тато завантажив у багажник валізи, чотиримісний намет, спальні мішки, посуд і двотижневий запас продуктів. Відтак заніс на руках в салон авто сонних дітей. Мама взяла на коліна пакет з харчами на дорогу, і новенький сріблястий «Ланос» вирушив у путь...

Три години мчали без зупинок. Сонце вже височіло понад деревами, у відчинений люк дмухав свіжий вітерець. Але перед залізничним переїздом мандрівників зупинив опущений шлагбаум, і їм довелося чекати, поки проїде поїзд. Через п'ять хвилин Іринка вже вовтузилася і пхінькала:

— Мені сонце заважає! Гаряче! Мені нудно! Ну коли ми вже приїдемо на море?!

— Потерпи, от поїзд проїде — і рушимо далі. Тоді стане легше, — умовляв її тато, водночас картаючи себе: — Треба було купувати машину з кондиціонером! Пошкодував грошей — тепер паримось, як у душогубці.

Він нервово барабанив пальцями по керму, а мама, щоб відволіктися, теревенила з подругою по телефону. Сергійко ж, зморений полудневою спекою, куняв на задньому сидінні.

Позаду «Ланоса» вже утворилася чимала черга машин, у хвості якої стояла велика зелена фура. Її водій, мабуть, спізнився кудись. Він сердився і щосили сигналив у клаксон, ніби це могло пришвидшити прибуття поїзда. Врешті не витримав — розігнав вантажівку і повз чергу, порушуючи усі правила, помчав до шлагбаума. Коли до переїзду залишалося кільканадцять метрів, з-за повороту з'явився поїзд. Водій вантажівки різко загальмував. Авто зі скреготом зупинилося, але габаритний причіп перекинуло й понесло праворуч. Двадцятитонна машина з розгону врізалася в задній бампер сріблястого «Ланоса» і, наче іграшку, викинула його на колію. А назустріч йому на повній швидкості мчав поїзд...

Розділ 2

ЛІКАРНЯ

Сергійко прокинувся від дивного шуму у вухах. «Напевне, то морські хвилі», — подумав і розплющив очі. Спробував підвестися, але побачив, що руки й ноги в нього забинтовані й прикуті до якихось підвісних механізмів. Поряд стояла шафа з екраном, на якому світився

зелений пульсуючий промінь. У прилад було увімкнено кабель, від якого, наче щупальця, до Сергійкового тіла тягнулися тонкі дротики. Хлопець зрозумів, що він у лікарні. Поки згадував, як опинився тут, двері прочинилися, і на порозі з'явилася жінка в білому халаті. Безшумно підійшла до ліжка і почала говорити. Точніше, Сергійкові тільки здалося, що та говорить, бо губи її рухалися, але голосу не було чути. Жінка нахилилася до Сергійка і знову почала рухати губами. Дарма — ані звуку. Сергійко хотів попросити її говорити голосніше, але відчув, що не може вимовити ані слова. Наче стиснуло чимось рот чи горло.

Жінка помітила, що хлопець напружується, ніби його щось душить. Натиснула якусь кнопку на стіні, вже за хвилину в палаті навколо Сергійка метушилися лікарі. Один перевіряв температуру і серцебиття, інший світив по черзі то в одне, то в інше око... Кожен щось запитував Сергійка, проте він їх не чув. І сказати хоч щось у відповідь теж не міг. Лише хитав головою з боку в бік, нічого не розуміючи.

За якийсь час лікарі вийшли. Залишилися тільки медсестра, щоб поставити Сергійкові крапельницю. Незабаром він заснув.

У кімнаті з табличкою «Ординаторська» відбувалася нарада. На стіні висів екран із рентгенівськими знімками. Найстарший із присутніх, сивочолий лікар, довго розглядав знімки, потім зняв окуляри, заклав руки за спину і невесело промовив:

— Ну що ж, колеги. Ситуація складна. Очевидно, крім численних переломів кінцівок і струсу мозку, у хлопця є ще й пошкодження слухового та мовного центрів.

— То, ви вважаєте, професоре, — озвався інший лікар, — що ця глухонімота не тимчасова, не наслідок психологічного шоку?

— Навряд чи. Малий ще не знає, що з ним сталося і що з усієї сім'ї вцілів тільки він. Під час зіткнення машини з поїздом рівень шуму міг досягати 140 децибелів. Від такого органи слуху в дітей взагалі руйнуються.

— То це назавжди?

— Можливо. Але мозок здатен відновлювати втрачені функції. Не будемо забігати вперед. Зосередимось на загальному одужанні пацієнта. До речі, Оксано Василівно, що там з родичами, опікунами?

З-за столу підвелася лікар-психотерапевт, висока статна жінка з короткою сивою зачіскою. В її голосі звучала розгубленість:

— Нічого доброго. Загинули всі, крім Сергія. Близьких родичів немає. А двоюрідний дядько по маминій лінії відмовився від опікунства. Після одужання хлопця доведеться відправити в спецінтернат...

Про Сергійкову трагедію в лікарні знали всі. Співчували, вболівали. Коли після наради лікар-психотерапевт вийшла з ординаторської, до неї одразу ж підійшла одна із санітарок і запитала приглушеним голосом:

— Ну що там, Оксаночко Василівно, чути? Що ж оце з тим сиротиночкою буде?

— Та не відомо ще, Петрівно, не відомо, — розвела руками лікар. — Шкода малого, але в нього пошкоджено щось там у мозку.

— Ой горе, ой горе, — скрушно захитала головою санітарка. — Бідачка нещасний. Але хтозна — мо' й на краще. Не буде тих усіх гадостів чути, що зараз і в телевізорі, і кругом тільки й балакають. Мій меншенький онучок оце бува такого чи то зі школи, чи то з вулиці понаносить, що й язик не повернеться повторити. Сім год йому минуло, а таке виговорює — хай Бог боронить! Оце ж звідкись вони то все чують та й повторюють. То вже й сама часом замислююсь — краще б воно глухоніме було, чи що, чим отаке плело тим своїм язичком. Тьху!

— Та годі вам, Петрівно, — зупинила санітарку Оксана Василівна. — Малий іще ваш онук, не розуміє тих лайливих слів. Якщо вдома батьки між собою мирно й культурно розмовляють, то й дитина не зіпсується. З часом зрозуміє, і все стане на місце. Не хвилюйтеся. А от Сергійка нашого дуже шкода. З нього ще ж і музикант міг бути неабиякий. А тепер?

— Ой так-так... — гірко промовила санітарка і почваланала у напівтемряву коридору.

Сергійко поволі одужував. Але голос та слух так і не відновилися. Щодня хлопця відвідувала лікар-психотерапевт. Писала йому записки, в яких розповідала про аварію і про те, що родичі, начебто, теж у важкому стані, але лежать в інших палатах. Обіцяла, що коли хлопець зможе ходити, то обов'язково їх побачить.

Через місяць, опираючись на милиці і руки лікаря, Сергійко вперше пройшовся від ліжка до мийника. Того ж дня Оксана Василівна сіла на краєчок ліжка біля Сергійка і важко зітхнула. Настав час розповісти страшну правду...

Хлопець уже навчився трохи читати по губах, та все ж лікарка взяла аркуш і написала на ньому кілька слів: «Сергію, будь мужнім. Твої батьки і сестра не вижили після аварії. Мені дуже шкода. Вибач».

Хлопець знову і знову перечитував записку. Хотілося кричати з розпачу й образи, але паралізовані зв'язки не спромоглися витиснути ані найслабшого звуку...

Ще через два місяці Сергійко Петрина одужав остаточно. До рідного міста він так і не повернувся. Ніхто з далеких родичів не зголосився й не захотів забрати його до себе. У школі про учня, який улітку разом із сім'єю розбився на машині, згадували не довго. Дитяча пам'ять така коротка...

Наприкінці вересня хлопця перевели до школи-інтернату для глухих дітей.

Розділ 3

НОВА ДОМІВКА

Сергія привезли зранку, коли всі вихованці інтернату були на заняттях. Після огляду лікаря-терапевта хлопця відвели в кімнату, яка

відтепер мала надовго стати його домівкою. У кімнаті було чотири ліжка, стільці, тумбочки, шафа для одягу, телевізор і червоно-коричневий килим на підлозі. На перший погляд, могло здатися, що тут живуть звичайні діти, якби не одна деталь: на кожному предметі був приклеєний аркуш паперу, а на ньому написана його назва. Напевне, глухим так легше запам'ятовувати слова та їх написання.

Старший вихователь, яку звали Наталя Іванівна, допомогла Сергієві розкласти речі, а потім повела знайомитися з інтернатом. Розповіла, що на території є навчальний, адміністративний і спальні корпуси з чотиримісними кімнатами, туалетами, душовими та загальними кімнатами відпочинку. Ці корпуси були окремо для дівчат і для хлопців. Потім Наталя Іванівна провела Сергія до улюбленого місця усіх вихованців інтернату — їдальні та спортзалу. На порозі їм зустрівся невисокий огрядний чоловік середнього віку.

— О, хто це тут у нас? — запитав він. — Новенький? — Це Сергій, — відповіла Наталя Іванівна. — Він не чує і не говорить, ще й не дуже вміло читає по губах.

— Ну нічого, це ми виправимо, — бадьоро промовив чоловік.

Трохи присів, щоб Сергій бачив його обличчя, і заговорив, чітко проказуючи кожне слово:

— Привіт, мене звати Микола Павлович. Я завуч і вчитель-сурдолог, навчаю дітей розмовляти, читати по губах і спілкуватися жестовою мовою. Я знаю, що ти Сергій. Ти розумієш, що я говорю?

Сергій розумів, але йому було байдуже. Він відвернувся до вікна, що виходило на подвір'я.

— Нелегко з ним буде, — зітхнула Наталя Іванівна. — На ось, Колю, почитай висновки медкомісії.

Микола Павлович погортав папку з особовою справою Сергія.

— Дійсно, нетиповий випадок. Треба, щоб він якнайшвидше освоїв жести і зміг спілкуватися з іншими дітьми. Тоді не буде почуватися самотнім. Сьогодні ж розпочнемо. Наталю, запиши його до мене на заняття на третю годину.

Навпроти їдальні була школа. Щойно закінчився урок, діти повибігали на вулицю. Сергій вперше в житті побачив як глухі спілкуються між собою. З народження він ріс в оточенні звуків музики. Тепер його оточувала тиша, а музику мало замінити безперервне переплетіння пальців, долонь і рук перед очима. У цю мить йому особливо гостро забракло мами й тата з їхнім вічним «пилянням» на скрипці і «дуттям» на кларнеті, а ще малої Іринки з її щоденними ранковими примхами і голосінням... Не стримавшись, Сергій розплакався.

Двері до їдальні відчинилися, і в приміщення увірвалася зголодніла дитяча юрба. Вихователі одразу почали вгамовувати учнів, забувши про Сергія. Чергові розставляли посуд. Один із старшокласників помітив новенького, що плакав біля вікна, підійшов і смикнув його за ру-

кав, привертаючи увагу. Коли Сергій озирнувся, той почав жестикулювати, намагаючись заспокоїти малого. Але Сергій злякався і вибіг геть. Йому хотілося втекти якнайдалі з цього місця. Тільки куди? Кому він потрібен цьому світі? Хлопець сів під парканом, що розділяв землю на два світи, — світ звуків, для якого Сергій тепер уже був чужим, і світ глухих, для якого він ще не став (і не хотів ставати) своїм.

Автотрасою, що проходила відразу за парканом, проїхала велика зелена вантажівка. Сергія аж сіпнуло від жахливого спогаду. Він рвучко підвівся й почав дертися на паркан.

«Чому мене всі покинули? — пекла йому образа. — Чому Іринка і мама з татом мають бути десь там на небі, а я — мучитися тут, серед цих дивних незрозумілих дітей?»

Сергій уже стояв на стовпчику паркана і лише чекав, коли проїждатиме наступна вантажівка...

Микола Павлович, чоловік далеко не спортивної статури, побачивши Сергія, що зібрався вискочити на дорогу, від ідальні до паркана мчав, наче справжній легкоатлет. Схопив малого за ноги і стягнув на землю.

— Що ж ти робиш?! — закричав і, щойно малий підвівся, почав гарячково трусити Сергія за плечі. — Жити набридло?!

Хлопчик мовчки ковтав сльози, стискав кулачки і голосно сопів. Заспокоївшись, учитель пригорнув хлопця.

— Не бійся, з часом ти зрозумієш, що світ глухих не менш цікавий, ніж світ, наповнений звуками, — промовив, дивлячись Сергійкові в очі. — І запам'ятай: людина живе доти, доки живе пам'ять про неї. Зрозумів? Ти повинен жити, бо поки битиметься твоє серце, доти в ньому житимуть твої рідні. Зрозумів? — Сергій ствердно кивнув.

— Це вже краще, — ледь усміхнувся вчитель. — Отже, зараз ми з тобою пообідаємо, а потім почнемо перше заняття.

На занятті Микола Павлович записував на дошці слова, а потім показував їх Сергієві жестами.

— Дивися, насправді це не складно. Є десятки простих жестів, котрі ти вживав і раніше, коли чув: «я», «ти», «так», «ні», «взьми», «дай», «гроші». З часом освоїш інші. А ті слова, на позначення яких немає жестів, можна показати літерами.

Учитель зняв зі стіни велику таблицю з різними зображеннями долоні і дивно схрещених між собою пальців.

— Дивися, це дактиль — абетка для глухих. З її допомогою можна літерами передати будь-яке слово. Треба лише зрозуміти і запам'ятати. Ну ж бо, Сергію, нотну грамоту, мабуть, значно важче було вивчити...

Після заняття Наталя Іванівна познайомила Сергія з сусідами по кімнаті — Андрієм та Володею. Андрій народився в сім'ї батьків зі слабким слухом і змалечку був майже глухим. Слуховий апарат допомагав йому чути лише гучні звуки. Він не розмовляв, зате дуже добре читав по губах. Володя народився з нормальним слухом, але у два роки

перехворів на менінгіт і оглух. Взагалі, більше половини дітей в інтернаті втратили слух саме через ускладнення після хвороби. Володя розмовляв добре, хоча й повільно. А зі слуховим апаратом міг навіть спілкуватися по телефону.

Коли вихователька залишила хлопців у кімнаті, Андрій з Володею почали розпитувати новачка, хто він, звідки. Сергій не розумів їх. Тому просто ліг на ліжко, відвернувся і вдав, ніби спить. Та й не хотілося йому розмовляти. Вони були для нього чужі. Наче з іншої планети. І Сергій не хотів миритися з тим, що він тепер теж уже іншопланетянин.

О десятій в інтернаті оголосили відбій. Після того, як чергова вихователька вимкнула у кімнаті світло, Андрій та Володя повсідалися на ліжках, увімкнули мобільні телефони і направили світло екранів кожен на своє обличчя. Так вони бачили один одного і могли продовжити спілкування. Сергій спостерігав за ними. Після заняття з Миколою Павловичем він уже розумів деякі жести. Вочевидь, хлопці розмовляли про своїх батьків, бо найчастіше показували жест «мама», торкаючись вертикальною долонею спершу до правого, а потім до лівого кутика губ, і «тато» — торкаючись долонею до чола і до підборіддя.

«Щасливі, — з гіркотою думав Сергій. — У них немає слуху, зате є тато й мама. І на вихідні вони їх забирають додому».

Він важко зітхнув і знову повернувся до стіни. Через декілька хвилин заснув. Уві сні знову сидів на задньому сидінні татового «Ланоса» і нажахано та безпомічно дивився на величезний поїзд, який з гуркотом і скрипом, розбризкуючи іскри з-під коліс, мчав йому назустріч...

Розділ 4

ВІТЬОК

Учителька познайомила його з класом, намагалася підтримати, переконуючи, що життя не обмежується музикою й перед ним ще багато можливостей.

Під час обіду Сергія образив старший учень Віктор, який поставив йому підніжку. У відповідь Сергій облив кривдника залишками з брудного посуду, після чого між ними спалахнула бійка. Кухар і вихователі розборонили хлопців. З розмови директора з вихователькою стає відомо, що Віктор — син Марії, колишньої вихованки інтернату, яка має кримінальне минуле. Через це ніхто не сміє виступати проти її сина.

Уночі Віктор прийшов до спальні й жорстоко побив Сергія, змушував прати його шкарпетки або віддавати гроші. Безпорадний хлопець ледве стримав сльози. Уранці Сергій прокинувся, думаючи, що все це був лише страшний сон, але реальність залишилася такою ж болючою — він самотній, беззахисний і сповнений розпачу.

Розділ 5

ЯРИНКА

Минув місяць. Вітьок у школі не з'являвся, напевне, мав якісь проблеми вдома. Сергія це тішило, бо від самої лише згадки про Вітька в нього підкошувалися коліна.

Зате щоденні заняття з Миколою Павловичем не минали марно. Сергій потроху опановував мову жестів, але користувався нею неохоче. Був замкнутим і ні з ким не хотів спілкуватися.

Програма спецшколи нічим не відрізнялася від програми звичайної середньої школи. Хіба що була адаптована до потреб глухих дітей. Вони навіть іноземні мови вивчали. Коли на одному з уроків Сергій запитав Миколу Павловича, навіщо вчити іноземну, той пояснив:

— Розумієш, жестова мова не універсальна. У кожній країні вона інша, буває, що в одній країні їх кілька. А ще — глухонімий з Англії не зрозуміє глухонімого з США. У них різні жести, хоча і там, і там розмовляють англійською. Зате глухонімий американець чудово порозуміється з глухонімим французом, бо їхні жестові мови дуже подібні!

— Але я не їду за кордон, — заперечив Сергій.

Вчитель усміхнувся.

— А якщо ти станеш великим артистом і тебе запросять на гастролі в іншу країну?

Сергій у відповідь тільки скривився і махнув рукою...

Основні жести, потрібні для спілкування в буденному житті, Сергій засвоїв швидко. Особливо ті, що вказували рух, дію чи напрям, а емоції — сум, радість, здивування тощо — можна було просто «зобразити» на обличчі. Повторювати вивчене допомагали тематичні таблиці з малюнками, які висіли в класах, коридорах, в їдальні, а також у кімнаті над його ліжком.

Крім жестової мови, в якій кожен рух означає якесь слово чи дію, Сергій постійно вправлявся в роботі з дактилем, де одна комбінація пальців означає одну літеру. Не всі слова можна показати жестами, зокрема імена чи якісь терміни. Тоді доводиться «говорити» літерами. Деякі з них легкі й зрозумілі. Наприклад, знак літери «О» нагадує популярний жест «окей» з американських фільмів. «Г» теж легко запам'ятати — такий собі гачок з великого та вказівного пальців, яким часто показують пістолет. Чимало літер у дактилі схожі на звичайні: «Л» — опущені вниз і розкриті два пальці, «М» — так само, тільки розкритих пальців уже три. А три стиснуті до купи пальці означають «Т». Якщо ж їх підняти догори, вийде «Ш». Інші ж літери треба наче малювати пальцями у повітрі, приміром, завиток «Д» чи зигзаг «З». А є й такі, які у дактилі взагалі не подібні на свої зображення. Так, «А» показують стисnutими пальцями в кулак, «В» — розкритою долонею.

Та найважче було Сергієві не запам'ятати ті всі літери, а навчитися швидко підставляти їх одну за одною. Він плутався, збивався і від того дуже нервував. Микола Павлович заспокоював його, мовляв, все добре, потрібно лише частіше спілкуватися з іншими дітьми, щоб «набивати руку». Тим більше, пальці в хлопця були гнучкі й спритні. Сергієві, щоправда, здавалося, що грати на піаніно значно легше, ніж плести в повітрі мережива з отих дивних знаків. А сприймати мову тих дітей, які мало не з народження спілкувалися дактилем, було для нього справжньою мукою! Їхні пальці мерехтіли, мов крильця метеликів, Сергій встигав ловити лише перші літери і постійно губив зміст розмови. Тому й намагався уникати товариства однолітків. Йому більше подобалося залишатися наодинці, занурившись у спогади про минуле, наповнене шумом вулиці, гуркотом машин, співом птахів, звуками музики і голосами рідних...

Одного листопадового дня Сергій прогулювався після уроків у саду, згрібаючи ногами сухе листя. Він ще пам'ятав його шурхіт, пригадав собі, як любила збирати жовті й червоні кленові листочки маленька Іринка... Від сумних спогадів Сергія відволікло старе червоне авто «Жигулі», що заїхало на територію інтернату. З машини вийшов поважний літній чоловік і маленька білява дівчинка, яка міцно притискала до грудей рудого ведмедика. Наче боялася, що хтось відбере його в неї. Дівчинка з-під лоба роззиралася довкола і морщила чоло. Сергієві мимоволі згадалося, як він сам нещодавно вперше потрапив на територію школи.

«Напевне, у неї теж батьки загинули», — з сумом подумав хлопець.

Насправді, в Яринки (так звали дівчинку), загинула тільки мама. Чотири роки тому...

Дівчинку направили в сиротинець, де вона й прожила останні чотири роки. Директор опікувався нею, інколи забирав додому, намагався навчити її говорити, але марно.

Вихованці сиротинця знущалися з Яринки, дражнили і били її, знаючи, що та не зможе нікому поскаржитися. Може, заздрили і ображались за те, що директор ставився до дівчинки трішки краще, ніж до інших. А може, це була звичайна дитяча жорстокість. Та хай там як, а за весь час перебування в сиротинці, Яринка жодного разу ні на що не поскаржилася і ніхто ніколи не бачив сліз в її очах. Зрештою, як і посмішки на обличчі...

Нещодавно Яринці виповнилося сім років і її скерували на навчання до спеціалізованої школи. Так вона опинилася в одному інтернаті із Сергієм.

Прочитай наступні розділи повісті та виконай завдання.

1. Поясни зміст назви твору «140 децибелів тиші». Що означає «тиша», яка звучить гучніше за будь-який шум?
2. Визнач тему твору. Яка / які із сюжетних ліній її розкриває / розкривають?
3. Назви ключові події в житті Сергія. Як вони пов'язані з його внутрішнім переродженням?
4. Добери 5 цитат, які, на твою думку, відображають емоційні стани Сергія. Скористайся схемою-підказкою.

5. Яку головну ідею прагне донести автор через долю Сергія?
6. Подумай, які кроки можуть сприяти інклюзивній і дружній взаємодії в суспільстві.
7. Які почуття викликав твір у тебе? Чи змінив він твоє уявлення про людей, які потрапили в скрутну життєву ситуацію?
8. Спрогнозуй, як складеться життя Сергія та Яринки в майбутньому.
9. Поміркуй над тим, чи був вибір у Санька-Глухаря жити інакше. Що він міг би зробити, аби його життя було багатоманітним, творчим, цілеспрямованим?
10. Простеж біографію Ромчика. Чому він вирішив нічого не змінювати у своєму житті? Чи справді неможливо змінити «систему», під впливом якої хлопець перебував? Що б ти йому порадив / порадила?
11. Поміркуй, чому використання недискримінаційної мови важливе у сучасному інформаційному просторі та в реальному житті.

- Підготуйте усну презентацію «Музика в тиші: символи, образи, сенси *po-ісмі*». Використайте цитати, ілюстрації, фонову музику.
- Заповніть у зошиті таблицю прикладами цитат, що ілюструють порушені у творі соціальні та морально-етичні проблеми, і запропонуйте, як їх розв'язати.

Проблема

Цитата

Рішення

НОВЕ Й ЦІКАВЕ

Слух — один із найтонших і найзагадковіших органів чуття людини. Він працює навіть тоді, коли ми спимо, адже мозок продовжує реагувати на звуки. Щоб краще зрозуміти дивовижні можливості слуху, варто згадати кілька цікавих фактів. Наші вуха, як і ніс, ростуть протягом усього життя, причому ліве й праве можуть відрізнитися за будовою. Жінки мають трохи гостріший слух, а чоловіки краще визначають напрям звуку. Шум моря, який ми нібито

чуємо, прикладаючи мушлю до вуха, — це насправді звук циркуляції власної крові. Ми чуємо свій голос інакше, ніж він звучить на записі, бо сприймаємо його не лише через повітря, а й через вібрації всередині тіла. Цікаво, що коли людина намагається уважніше слухати, то в більшості випадків мимоволі повертається до джерела звуку правим вухом.

Вухо не лише сприймає звуки, а й допомагає регулювати температуру тіла: через нього виходить частина тепла. Воно також підтримує рівновагу, бо внутрішнє вухо заповнене рідиною, яка реагує на рухи та надсилає сигнали до мозку.

Людина може втратити слух не лише через вік. Гучні звуки понад 120 децибелів, тривала дія шуму, травми, інфекції, а також певні ліки чи шкідливі звички можуть призвести до його погіршення. Постійний шум, наприклад, у клубах чи на концертах, уже через кілька років знижує здатність чути на 20–25 децибелів.

Найчутливіший слух серед людей мають діти, вони здатні розрізнати навіть дуже високі звуки, які дорослим здаються тишею.

А ще існує найтихіше місце на планеті, згідно з Книгою рекордів Гіннеса. У цьому приміщенні немає відлуння, а тому воно наповнене моторошною тишею.

Простір абсолютної тиші створив учений Стівен Орфілд у Південному Міннеаполісі в США. В одній зі своїх лабораторій він побудував безлунну камеру, в якій настільки тихо, що людина може почути не тільки стукіт власного серця, а й пульсацію своїх судин, і те, як повітря проникає у легені. Для того, щоб до цієї кімнати не проникали сторонні звуки ззовні, її стіни виконали з бетону завтовшки 30 см та ізолювали шаром сталі. А щоб позбутися відлуння всередині кімнати, всі поверхні покрили акустичними платформами метрової товщини, зробленими зі скловолокна. Так вдалося поглинути 99,99% зовнішніх звуків.

Існує ще одна безлунна камера, яка розташована в штаб-квартирі компанії Microsoft у Редмонді (штат Вашингтон, США), де навколишній звук набагато тихіший за повну тишу. Протягом багатьох років обидві безлунні камери змагалися за звання найтихішого місця на Землі.

До речі, такі приміщення виконують низку дуже важливих функцій. Наприклад, виробники, які хочуть точно знати, скільки шуму виробляє їхня продукція, використовують ці камери для зняття показів за повної відсутності фонового звуку, а астронавти інколи входять у тихі кімнати, щоб підготуватися до тиші космосу.

1. Створи ілюстрації на тему «Шлях Сергія до гармонії», розділивши його історію на такі події: втрата слуху, життя в інтернаті, підтримка Миколи Павловича, дружба з Яринкою, музика тиші — виступ і прийняття.
2. Створи мотиваційне відео чи фотоколаж про життя українців з інвалідністю, яким віра в себе та свої сили допомогла знайти сенс у житті.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Створи постер «Діти, які чують серцем» та озвуч його. Розкажи про Сергія та Яринку — головних героїв твору Андрія Бачинського «140 децибелів тиші», яким вдалося створити особистий простір і власне сприйняття світу.
2. Вибери один із образів-символів твору (музика, тиша, фортепіано, світло, море тощо). Розкажи, що він означає для головного героя.
3. Створи усний монолог «Мій звук тиші» про момент, коли ти відчув/відчула, що мовчання є важливою частиною життя.

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

4. Поясни, як ти розумієш вислів: «Чути — не завжди означає слухати».
5. Розкажи про те, що тебе найбільше вразило в повісті «140 децибелів тиші». Добери три-чотири доречні аргументи, які переконують однокласників/однокласниць прочитати цю повість.
6. Пригадай, що таке повість. Назви ознаки повісті на прикладі твору Андрія Бачинського. Визнач, до якого жанрового різновиду належать «140 децибелів тиші».

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

7. Уяви, що Микола Павлович, шукаючи Сергія, вирішує звернутися до соціальних мереж або волонтерських чатів, щоб попередити про небезпеку й попросити про допомогу. Напиши текст повідомлення (допис для Facebook/Instagram) від імені Миколи Павловича. Використай ключові слова й емодзі, характерні для цифрового спілкування, щоби привернути увагу до цієї події.
8. Напиши листа героєві/героїні повісті (Сергієві або Яринці), в якому підтримай його/її після трагедії. Поділися власним досвідом подолання труднощів, дай пораду або просто вислови співчуття.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

9. Створи коротку розповідь у жанрі казки, де головним персонажем є образ тиші або шуму. Як тиша чи шум впливають на людей? Що при цьому відбувається? Хто може бути «друзями» чи «ворогами» цих героїв?
10. Проаналізуй діалог прапорщика Кокудака та Санька-Глухаря (розділ 8). Яку лексику використовують персонажі? Про що це свідчить?

РОБОТА З МЕДІАТЕКСТОМ

1. Прочитай статтю «**Зіркова абетка**: навіщо вчителям та школярам **учити жестову мову**» з ресурсу «Освіторія».
2. Переглянь відео про те, як зірки кіно Наталі Портман і Джонні Депп прищеплюють суспільству інклюзивну культуру.
3. Як ти вважаєш, чи потрібно дітям і дорослим учити жестову мову? З чого варто розпочати?
4. Чи маєш ти бажання вивчити мову жестів? Якщо так, прокоментуй, що саме спонукало чи надихнуло тебе.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Андрій Бачинський (1968)

Агов, майбутні письменники й письменниці! А чи знаєте ви, як навчитися писати? Існує стародавній, безвідмовний і невибагливий рецепт: читати. Якщо попросите конкретизувати, то ось: читати багато, бажано — якісні тексти та задля задоволення. Андрій Бачинський, до слова, і в дитячому, і в підлітковому віці читав щодня. Здебільшого перекладну пригодницьку літературу, фантастику, детективи: Артур Конан Дойл, Жуль Верн, Александр Дюма, Фенімор Купер, Микола Гоголь. На щастя, завдяки мамі-філологині вдома була багата бібліотека.

Утім, ставати письменником хлопець не планував, радше — науковцем або конструктором. Він любив бавитися з радіоприладами, брав участь в олімпіадах із фізики, водночас цікавився історією та філософією. До речі, був відмінником, але «компенсував» гарну поведінку в школі бешкетами з однолітками на вулиці та в дитячих таборах. Тодішні «пригоди» Андрія Бачинського потім стали частиною життя його персонажів.

Про що письменник шкодує й досі, то це про прикру подію, пов'язану з музикою. Він ще в 5-річному віці облюбував гітару. Але оскільки в музичній школі викладача гітари не знайшлося, то відвідував уроки фортепіано. Незабаром хлопця вигнали через неявку на іспит без поважної причини. Він тоді зізнався комісії, що не міг пропустити чергову серію улюбленого фільму «Чотири танкісти і пес». Хто би здогадався, що колись уже за повістю (і сценарієм) Андрія Бачинського «140 децибелів тиші» зніматимуть кіно? Начебто ніщо, крім любові до читання, не віщувало.

Андрій Бачинський народився і здобув середню освіту в Калуші на Івано-Франківщині. Потім була невдала спроба вступу на філософський факультет Київського університету. І, нарешті, навчання у Львівській політехніці та диплом інженера-конструктора електронних приладів. Відтоді Львів став для нашого автора домом. Щодо науки, нині Андрій Бачинський популяризує її як письменник: книгами «З Ейнштейном у рюкзаку» (про фізику), «Трикутник Зевса» (про геометрію).

Власне, дитячого письменника з Андрія Бачинського «зробили» його діти, для забавляння яких доводилося вигадувати цікаві історії. Це якщо уявляти процес трохи спрощено. Але ж Дарина і Остап Бачинські навіть стали прототипами перших татових книг: «Неймовірні пригоди Остапа і Даринки» та «Канікули Остапа і Даринки». А на прохання молодшої доньки Олени з'явилася повість «Детективи в Артеку», що також мала продовження — «Детективи з Артеку. Таємниця Кам'яних Могили».

Про успіх письменника свідчать і любов читачів, і високі відзнаки. Так, у 2015 році Андрій Бачинський переміг у престижному конкурсі

«Книга року ВВС» (у номінації «Дитяча книга року ВВС») із повістю «140 децибелів тиші», а в 2022-му — із «Примарами Чорної діброви».

■ Склади завдання до кроссенсу та запропонуй розгадати його одно-класникам / однокласницям.

1. Переглянь офіційний тизер до фільму «140 децибелів тиші». Поміркуй, чому важливо створювати кіно на актуальні теми.
2. За характеристиками впізнай персонажів повісті Андрія Бачинського «140 децибелів тиші».
3. Розташуй події повісті Андрія Бачинського «140 децибелів тиші» у правильній послідовності.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-17>

Олександр Дерманський (1976)

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-R3-T9-U2>

Прочитай повість *Олександра Дерманського «Стонадцять халеп Остапа Квіточки»*. Яким ти уявляєш головного персонажа? Поміркуй, чому автор дав йому прізвище Квіточка.

1. Яке враження справив на тебе твір Олександра Дерманського «Стонадцять халеп Остапа Квіточки»?
2. Чи справдилися твої прогнози про зміст повісті? Що здивувало тебе найбільше? А що викликало сміх?
3. Поміркуй, чому автор змальовує події у двох площинах — реальній та фантастичній. Як це вплинуло на твоє сприйняття сюжету твору?

4. Поміркуй, чому автор обрав пекло, а не рай як другий вимір простору? Знайди його опис. Проведи паралелі із сучасним життям.
5. Склади перелік злочинів, за які карали в пеклі. Яку проблему автор розкриває через них? Поміркуй, як можна спокутувати ці гріхи.
6. Поясни значення слова *халепа*, добери до нього синоніми.
7. Чому, на твою думку, в халепу потрапляв саме Остап?
8. Склади усну характеристику персонажа (на вибір) за планом.

<ul style="list-style-type: none"> ➤ Дані про героя (ім'я, прізвище, головний чи другорядний) ➤ Портрет ➤ Умови життя ➤ Соціальне становище ➤ Мова героя, манера говорити 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Учинки героя та мотиви його поведінки ➤ Риси характеру ➤ Ставлення автора ➤ Моє ставлення ➤ Зіставлення з іншими персонажами
--	--
9. Поміркуй, які риси характеру Остапа Квіточки допомагали йому долати труднощі, а які заважали. Наведи приклади з тексту.
10. Чому між Остапом та іншими персонажами часто виникали непорозуміння? Що б ти порадив/порадила йому робити для уникнення дискомунікації?
11. На твою думку, чи пов'язані всілякі халепи в нашому житті з прокляттями? Чи траплялися з тобою халепи? Чому вони виникали?
12. Досліди значення образу недодідька Вельзепера: що він символізує, яка його функція в сюжеті.
13. Спрогнозуй, яким буде життя Вельзепера та Горзулії в живому куточку школи. Чи зможуть вони потоваришувати з дітьми?
14. Які проблеми автор порушує у творі? Чому актуальну проблему про закриття шкіл подано в гумористичній формі?
15. Опиши двома реченнями звіт Анжели Джолівни та Петра Бредовича головному інспектору Василю Васильовичу. Який висновок можна зробити про їхнє ставлення до своєї роботи?
16. Чи можна назвати компетентними людей, які шукають недоліки, але не пропонують шляхи їх виправлення? Яке в тебе уявлення про «компетентну людину»? Добери синоніми до цього поняття.
17. Як ухвалювали рішення про закриття/незакриття школи? Як ти вважаєш, чи можна ухвалювати рішення, керуючись емоціями і бажаннями?
18. Намалюй ілюстрації чи створи комікс на основі улюбленого епізоду. За бажанням скористайся техніками цифрового живопису.

▣ Простежте, як у повісті використано гумор та іронію і те, як вони впливають на сприйняття подій і героїв. Наведіть відповідні приклади.

1. **Літературний драйв.** Упізнай героїв повісті за описом.
2. Увідповідни елементи композиції повісті *Олександра Дерманського «Стонадцять халеп Остапа Квіточки»* з подіями твору.

ЗНАННЯ В ДІЇ

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

1. Візьми участь у дискусії на тему «Чи справді доля зводить потрібних людей, чи це простий збіг обставин?»
2. Уяви, що тобі випала нагода поспостерігати за мешканцями живого куточка. Опиши усно одного з них, наведи цікаві факти про цю істоту.

ГЛИБИННЕ РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ

3. Поясни, у чому полягає головна ідея твору.
4. Розкрий символічне значення халеп у житті Остапа. У чому іронічний зміст поведінки персонажа?

ЕФЕКТИВНА ПИСЬМОВА ВЗАЄМОДІЯ

5. Склади щоденниковий запис Остапа, в якому він ділиться емоціями після чергової пригоди. Чи намагається цей персонаж шукати причини своїх невдач? Чому?
6. Склади відгук про повість для шкільного сайту. Напиши про те, що тебе тут найбільше вразило, та порекомендуй твір друзям.

МОВНА СВІДОМІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

7. Знайди у творі приклади фразеологізмів чи жартівливих висловів. Поясни їхнє значення.
8. Запиши тлумачення слів *клятва*, *прокляття*, *плітки*, *осуд*, *брехня*, *чорний гумор*, *лихослів'я*. Добери до кожного вислів / вислови із протилежним значенням.

1. Уяви, що Остап — сучасний блогер. Напиши короткий пост або римовану історію про те, як йому вдалося підняти престиж рідної школи.
2. Досліди, як сміх впливає на життя людини. Підготуй мультимедійну презентацію «Чому важливо вміти сміятися над собою».

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Сашко Дерманський (1976)

Переглянь відео акції [#ЖивіПисьменники](#) із Сашком Дерманським. На основі цього інтерв'ю склади усний портрет сучасного дитячого письменника.

Почнімо з того, що насправді Олександр Дерманський — один із найкрутіших авторів сучасної української літератури для дітей, який вважає, що підписувати веселі дитячі твори солідним іменем — ні до чого. Письменник зізнається: «Мені страшно бути солідним. Якщо чесно, буває навіть трохи шкода надміру солідних і серйозних людей. Вони

або корчаться із себе когось іншого, або забули своє дитинство. І те, й інше — сумна історія».

А яким же було дитинство Сашка Дерманського? По-перше — героїчним (коли боровся з осама або листям городини), по-друге — детективним (коли ховався від дорослих у бабусиному малиннику), по-третє — спортивним (коли грав у футбол і баскетбол), по-четверте — мрійливим (коли хотів навчитися літати) і по-п'яте — книжковим (коли блукав бібліотекою в пошуках нової пригодницької історії).

Письменник родом із села Гайворон на Київщині. Ще в школі створював про однокласників жартівливі вірші, які потім з'являлися без підпису на дошці оголошень. Коли в життя юного автора прийшло кохання, тематика поезій, природно, урізноманітнювалася.

Після закінчення школи Сашко Дерманський не з першої спроби вступив в університет. Проваливши співбесіду, він рік опановував професію слюсаря з ремонту автомобілів. Згодом вивчився на філолога і тривалий час викладав українську мову й літературу в Київському технікумі електронних приладів. Шукаючи підробіток, спробував написати кілька творів для дитячого журналу «Стежка». Так розпочалася плідна співпраця Сашка Дерманського з цим виданням — спочатку як автора, а згодом і літературного редактора. Крім того, письменник упродовж 11 років допомагав готувати популярну телепрограму «Маріччин кінозал», одну з візитівок ведучої Марічки Падалко. А ще — мав нагоду попрацювати в кіно: його ім'я значиться серед співавторів сценарію до фільму «Сторожова застава» (2017), знятого за мотивами роману Володимира Рутківського.

Перша книжка Сашка Дерманського «Володар Макуци, або Пригоди вужа Ониська» побачила світ 2004 року. Відтоді автор видав ще понад 40 історій. За чи не найвідомішою — «Чудове Чудовисько», що розрослася до трилогії, навіть зняли 22-хвилинний мультимедіум. А «Різдвяна крамничка тітоньки Мальви» неодноразово виставлялася на театральній сцені. Є в автора і поетичні твори для дітей: «Бигимоти — не медмеді», «Чудернацькі вірші», «Прикольні вірші».

Сашко Дерманський називає себе «дитинопоклонником», мабуть, за аналогією до «сонцепоклонника» (пригадуєш, кого з наших класиків так називали?). Розповідає, що любить писати під музику. Зізнається, що окремі ідеї, наприклад, про царство Черв'якарство або про медмедів, «підслухав» у власних доньок Владислави і Злати. Починаючи з 2021-го, Сашко Дерманський щороку потрапляє в довгі списки премії Астрід Ліндгрєн (до речі, однієї з улюблених письменниць його дитинства).

■ Сашко Дерманський має сторінку у фейсбуці. Напиши 4–5 коментарів до повісті «Стонадцять халеп Остапа Квіточки», які ти міг би / могла б додати.

Тест

<https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL9-Test-18>

ЗМІСТ

Любий дев'ятикласнику, люба дев'ятикласнице!	4
--	---

ВСТУП

Літературний процес та українська самобутність	6
--	---

РОЗДІЛ 1. СЛОВО МИНУЛИХ ЛІТ 10

Тема 1. Українська душа в народних піснях і баладах	10
Народні родинно-побутові пісні	10
Місяць на небі, зіроньки сяють	14
Цвіте терен, цвіте терен	14
Ой під вишнею, під черешнею	14
Народні балади	18
Ой летіла стріла	21
Тема 2. Давня українська література	26
Писемна література Русі-України	26
Старий Завіт (<i>скорочено</i>)	30
Пам'ятки оригінальної літератури	32
Повість минулих літ (<i>фрагменти</i>)	35
Убивство святих новоявлених мучеників Бориса і Гліба	41
«Повчання» Володимира Мономаха (<i>фрагменти</i>)	49
Слово про похід Ігорів (<i>скорочено</i>)	53
Тема 3. Сучасники про історичне минуле	67
Ліна Костенко (1930)	67
Легенда про золотий казан царя Аріанта, або Скільки було скіфів	67
Скіфська одіссея (<i>поема-балада</i>)	68
Познайомся з авторкою	79

РОЗДІЛ 2. СВІТЛО КРІЗЬ ТЕМРЯВУ 81

Тема 4. Український колорит у художній літературі	81
Література XIX століття	81
Григорій Квітка-Основ'яненко (1778–1843)	82
Сватання на Гончарівці (<i>Малоросійська опера на три дії</i>) (<i>фрагменти</i>)	82
Познайомся з автором	105

Микола Гоголь (1809–1852)	109
Сорочинський ярмарок (<i>скорочено</i>)	109
<i>Познайомся з автором</i>	120
Тема 5. Незламне прагнення до волі	122
Тарас Шевченко (1814–1861)	122
Готово! Парус розпустили... ..	122
Доля.....	124
Дмитро Чуб. Живий Шевченко: невігадані оповіді	125
<i>Познайомся з автором</i>	128
Марко Вовчок (1833–1907)	130
Тарас Шевченко. Марку Вовчку	130
Викуп (<i>оповідання</i>)	130
<i>Познайомся з авторкою</i>	141

РОЗДІЛ 3. НЕМАЄ ЧАСУ НА ПОРАЗКУ

143

Тема 6. Виклики й випробування, що загартовують дух	143
Література ХХ–ХХІ століть	143
Олександр Довженко (1894–1956)	146
Воля до життя (<i>оповідання</i>)	146
<i>Познайомся з автором</i>	154
Катерина Мотрич (1947)	158
Політ журавлів над нетолоченими травами	160
<i>Познайомся з авторкою</i>	174
Молитва до мови.....	175
Борис Гуменюк (1965)	177
Соняшник.....	178
Стара шовковиця під Маріуполем... ..	179
<i>Познайомся з автором</i>	183
Тема 7. У пошуках сенсу життя	185
Іван Драч (1936–2018)	185
Балада про соняшник	185
<i>Познайомся з автором</i>	187
Олесь Гончар (1918–1995)	189
На косі.....	189
<i>Познайомся з автором</i>	202

Тема 8. Сила та щирість почуттів.....	204
Микола Сингаївський (1936–2013).....	206
Чорнобривці.....	206
<i>Познайомся з автором</i>	<i>208</i>
Борис Олійник (1935–2017).....	209
Пісня про матір.....	209
<i>Познайомся з автором</i>	<i>212</i>
Євген Гуцало (1937–1995).....	214
Падають зірки.....	214
Весняний вечір.....	215
<i>Познайомся з автором</i>	<i>218</i>
Степан Процюк (1964).....	220
Аргонавти (скорочено).....	220
<i>Познайомся з автором</i>	<i>231</i>
Лірика про кохання.....	232
Олена Теліга (1906–1942).....	233
Розцвітають кущі ямину.....	233
<i>Познайомся з авторкою</i>	<i>234</i>
Володимир Сосюра (1898–1965).....	237
Мені ти приснилась давно.....	237
<i>Познайомся з автором</i>	<i>237</i>
Василь Симоненко (1935–1963).....	238
Дотліває холод мій у ватрі.....	238
<i>Познайомся з автором</i>	<i>240</i>
Володимир Івасюк (1949–1979).....	243
Я піду в далекі гори.....	243
<i>Познайомся з автором</i>	<i>244</i>
Світлана Короненко (1960).....	246
Замовляння.....	246
<i>Познайомся з авторкою</i>	<i>247</i>
Тема 9. Сила дружби й взаємодопомоги в сучасній прозі.....	250
Андрій Бачинський (1968).....	250
140 децибелів тиші (повість) (скорочено).....	251
<i>Познайомся з автором</i>	<i>264</i>
Олександр Дерманський (1976).....	265
Стонадцять халеп Остапа Квіточки (скорочено).....	265
<i>Познайомся з автором</i>	<i>267</i>

ВІДОМОСТІ ПРО КОРИСТУВАННЯ ПІДРУЧНИКОМ

	НАВЧАЛЬНИЙ РІК	ПРИЗВИЩЕ, ІМ'Я	КЛАС
1			
2			
3			
4			
5			

Навчальне видання

**АРХИПОВА Валентина Петрівна
СІЧКАР Світлана Іванівна
ШИЛО Світлана Борисівна**

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

**підручник для 9 класу
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

В оформленні обкладинки використано картини «Благовіщення» Олександра
Мурашка, «Пилярі» Олександра Богомазова

Науково-методичне редагування *Інни Черкез*
Редакторка *Світлана Гуцуляк*
Коректорка *Оксана Колодій*

Макет, художнє оформлення, верстка, обкладинка *Анни Андрєєвої*

Формат 70×100/16. Ум.-друк. арк. 23,32. Обл.-вид. арк. 21,00.

Тираж 12 986 прим. Зам. № 1884.

Видавець МПП «Букрек»,
вул. С. Костишина, 10, м. Чернівці, 58002.

Тел.: (0372) 55-29-43, +380 66 400 87 05. E-mail: info@bukrek.net. Сайт: www.bukrek.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1
від 10.07.2000 р.